

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AKDENİZ DÜNYASI ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANONİM OSMANLI VEKAYİNÂMESİ
(H.1058-1106 / M.1648-1694)
(METİN VE DEĞERLENDİRME)

RAMAZAN AKTEMUR

2501080007

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR. MAHMUT AK

İSTANBUL - 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

Adı ve Soyadı : RAMAZAN AKTEMUR Numarası : 2501080007
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : AKDENİZ DÜNYASI Danışmanı : PROF.DR MAHMUT AK
Tez Savunma Tarihi : 12.09.2019 Saati : 14:00
Tez Başlığı : "ANONİM OSMANLI VEKÂYİ'NÂMESİ (H.1058-1106/M.1648-1694) (METİN VE DEĞERLENDİRME)"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR İDRİS BOSTAN		Kabul
2- PROF.DR MAHMUT AK		KABUL
3- PROF.DR ABDÜLKADİR ÖZCAN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR.ÖGR.ÜYESİ AHMET ÜSTÜNER		
2- DR.ÖGR.ÜYESİ İLHAMİ DANIŞ ÖZCAN		

ÖZ

ANONİM OSMANLI VEKAYİNÂMESİ

(H.1058-1106 / M.1648-1694)

(METİN VE DEĞERLENDİRME)

RAMAZAN AKTEMUR

Tezin muhtevası Topkapı Sarayı Müzesi El Yazmaları Kütüphanesi Hazine Koleksiyonu 1468 numarada kayıtlı olan ve şu ana kadar pek az araştırmacının dikkatini çeken bir eserin metin transkripsiyonu ve değerlendirmesidir.

Müellifini tespit edemediğimiz bu eser 18 Recep 1058 (8 Ağustos 1648) ile âhir Muharrem 1106 (10-20 Eylül 1694) yılları arasındaki siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel hayat hakkında bizzat bu dönemin tanığı olan ve geniş çevresi olan birisinin, muhtemelen bir İç oğlanının ağzından bilgi verir. Aynı dönemi anlatan diğer muasır kaynaklarda zikredilen olayları farklı bir gözle ele alması, muasır kaynaklarda zikredilmeyen ve bazı özel meclislerdeki diyalogları ihtiva etmesi ve belki de en önemlisi muasır kroniklere göre diğer müelliflerin aksine eserini herhangi bir kimsenin hamiliğinde bulunmadan, ikbal kaygısı olmadan, kendi ismini zikretmeden yazması, eserinde kendisine yapılan haksızlıklardan bahsetmemesi vb. hususlar, eseri orjinallığı ve tarafsızlığı yönünden diğer kroniklerden farklı kılar.

Dolayısıyla eser 17. yüzyıl Osmanlı tarihini inceleyen araştırmacılara bu dönemin karmaşık panoramasını daha objektif yorumlama imkanı veren önemli bir birinci elden kaynak niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler:Anonim Osmanlı Vekayinâmesi, 17. yy Siyasi, Sosyal ve Ekonomik tarihi

ABSTRACT
ANONYMOUS OTTOMAN VEKAYİNÂME
(H.1058-1106 / M.1648-1694)
(TEXT AND EVALUATION)

The content of the thesis is the text transcription and evaluation of a manuscript in the Topkapı Palace Museum Manuscript Library, registered in the Treasury Collection 1468, which has attracted the attention of few researchers so far.

This manuscript, of which we could not identify the author, gives information about the political, social, economic and cultural life between 18 Recep 1058 (8 August 1648) and the late Muharrem 1106 (10-20 September 1694). This information was given from the mouth of a person who was a witness of this period and who had a large network and possibly a page. The difference from the sources of the same period is that it deals with the mentioned events from a different perspective and includes dialogues in some special assemblies which are not mentioned in the sources of the period. Apart from this, perhaps the most important difference is that the author of this manuscript, unlike the other chronic writers of the same period, wrote his work without any patronage, without any future concern, without mentioning his own name, and not mentioning the injustices made to him in his work. Such matters make the work different from other chronicles in terms of originality and impartiality.

Therefore, this manuscript is an important first-hand resource that gives researchers the opportunity to interpret the complex panorama of this period more objectively.

Keywords: Anonymous Ottoman Vekayinâme, Political, Social, Economic history of 17th century

ÖNSÖZ

Bu çalışma esas itibariyle Osmanlı tarihinde kritik bir dönem olan 17. yüzyılın ikinci yarısı hakkında bilgi veren birinci el kaynaklara bir yenisini daha eklemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmamıza konu olan 17. yüzyıl Osmanlı tarihi hakkında bilgi veren belli başlı tarihlerinden Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa'nın *Silahdâr Tarihi*, Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın *Zübde-i Vekâyiât*'ı Abdurrahman Abdi Paşa'nın *Vekâyi'nâmesi* vb. eserler müellifi belli meşhur eserlerdir. Yukarıda zikrettiğimiz müellifi belli olan eserler genellikle Osmanlı padişahları ya da vezîrleri hamiliğinde yazılmış olup genelde müellifininde makam mevki vb. fayda beklentisi gözeterek kaleme alınmış eserlerdir. Bu durum müellifin anlatımdaki özgürlüğünü kısmen sınırlayan bir husustur. Diğer taraftan *Risâle-i Kürd Hatip* ve *Vecihi Tarihi* örneğinde olduğu gibi hak ettiği görevi alamamış olmanın verdiği hoşnutsuzlukla satır aralarında eleştiri yüklü yazılmış eserler de vardır.¹ Osmanlı tarihini incelerken ele alınan dönemi yorumlamak için tarafsız farklı bir bakış açısına sahip kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. Müellifin anlatımını sınırlamayan, şahit olduğu olayları kendi düşüncesi ve bakış açısına göre ele almasına imkan veren bu tür eserlerin varlığı Osmanlı tarihini daha sağlıklı bir şekilde ele alma bakımından büyük önem arz etmektedir.

İncelediğimiz bu eser yukarıda sınıflandırılan her iki kategoriden farklı olarak ne bir makam mevki amacıyla birisine intisab etmiş birisi tarafından ve ne de görevden alınma gibi uğramış olduğu haksızlık nedeniyle kaleme alınmıştır. Bu açıdan eser bir boşluğu doldurmaya namzet bir eserdir. Topkapı Sarayı Müzesi El Yazmaları Kütüphanesi Hazine koleksiyonu 1468 numarada kayıtlı olan, şu ana kadar pek az

¹ Risâle-i Kürd Hatîb, **Dördüncü Mehmed Saltanatında İstanbul**, (haz.H. Ahmet Arslantürk-Murat Kocaaslan, İstanbul 2014 s vecihi Hasan,**Vecihi Devri ve Eseri** (haz.Ziya Akkaya) yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara Üniversitesi DTCEF.Ankara1957, Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa **Zeyl-i Fezleke (1065 22 Ca 1106/1654-7 Şubat 1695) (Tahlil ve Metin)**, haz.Nazire Karaçay Türkal, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012., Abdurrahman Abdi Paşa, **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi, [Osmanlı Tarihi (1648-1682)]: Tahlil ve Metin Tenkidi**, Haz. Fahri Ç. Derin, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008. **Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)** nşr. Abdülkadir Özcan Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 2000 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekâyiât,Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)**, Haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1995.

araştırmacının dikkatini çeken ve müellifini tespit edemediğimiz bu eser 1648-1694 yılları arasındaki siyasi sosyal ve ekonomik hadiseler hakkında kıymetli ve farklı bilgiler vermektedir. Eserin ilk varağında muhtemelen hâfız-ı kütüp tarafından yazılmış “...ba‘zı nâşinîde vekāyi‘i zikr ider ki Râşid ve Fındıkî ve Defterdâr Paşa tarihinde yokdur.” ifadesi bulunan bu eser, gerçekten de mezkur eserlerde zikredilmeyen olaylara havi yaklaşık 48 yıllık bir dönemde müellifin işittiği ya da bizzat şahit olduğu olayları çok sade bir dille anlatır.

Eserinden anlaşıldığı üzere 17. yüzyılın ilk yarısından 18. yüzyıl başına kadar yaşamış olan müellif eserini vekayiname tarzında kaleme almış ve anlatımını yıl yıl yapmıştır. Müellifin İstanbul merkezli anlatım yapmış olması ve çoğunlukla At Meydanı ve civarında meydana olayları çok canlı bir şekilde anlatması saray içerisinde özellikle Has Oda’da ki konuşmaları nakletmesi ve önemli olayların faillerinin hususi konuşmalarına eserinde yer vermesi vb. hususlar, müellifin Yeni Saray’da görev yapan üst düzey kişilere yakın birisi muhtemelen bir iç oğlanı olduğu kanaati uyandırmaktadır. Müellifin anlatımında çok sade bir dil kullanması eserini kaleme alırken pek çok yazım yanlış yapmış olması fakat anlatımında şiirlerden alıntılar yapması, teşbihlerden faydalanması önemli olaylara bizzat tarih düşürmesi ve hadiseleri yer yer sebep sonuç ilişkisi içerisinde ele alıp kendi yorumlarında katması vb. hususlar müellifin mütevazî eğitim almış birisi olduğunu göstermektedir.

Eserde yer alan önemli konular; Sultân İbrahim’in tahtan indirilmesi hadisesi, Çınar Vakası, Köprülü ailesinin icraatları, döneminin askeri seferleri, ayaklanmalar, devlet adamları arasında ki rekabetler, aziller, atamalar, doğa olayları, yangınlar, ekonomik krizler ve bazı olaylara halkın tepkisi vb olaylar anlatılmaktadır. Müellif eserinde vermiş olduğu yılın olaylarından bahsederken zaman zaman o yıl içerisinde vefat eden önemli şahısların kısa biyografisini de vermekte olup bu yönüyle vekayiname özelliği göstermektedir. Müellif bazen biyografi bilgileri arasına o kişi hakkında duyup işittiği ilginç anekdotları da katmıştır.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde şu ana kadar tek nüsha olduğunu düşündüğümüz eserin özellikleri ve muhtevası başlığı altında eserin tanıtımı, ismi ve müellifi meselesi üzerinde durulmuştur. Eserin telif sebebi, telif tarihi, fiziki özellikleri, eserin nüshaları, dil ve üslup özellikleri ile yazım

yanlışıkları hususları üzerine bilgi verilmiştir. Ayrıca bu bölümde eserin muhtevası ve kıymeti başlığı altında eserin içeriği ve kıymeti hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde eserin değerlendirilmesi başlığı adı altında eserde müellifin vermiş olduğu önemli olaylara temas edilmiş ve bu bağlamda Osmanlı sultânlarının tavır ve icraatları ve müellifin bu icraatları yorumlaması, dönemin devlet erkanı ve anlatılan olaylarda ismi geçen devlet adamlarının icraatları, siyasi, sosyal hadiseler; Doğa olayları Enderun sistemi hakkında müellifin vermiş olduğu detaylı bilgiler; dönemin şehir hayatı ve ekonomik durumu hakkında vermiş olduğu bilgiler ele alınmıştır. Ayrıca müellifin eserinde istifade ettiği şairler ve şiirleri de incelenmiştir. Yine bu bölümde eserin kaynakları üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca eserin günümüz tarih çalışmalarında nerelerde kullanıldığı ve günümüz çalışmalara etkisi üzerinde durulmuştur. Çalışmanın üçüncü bölümde metin Transkripsiyonu verilmiştir.

İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü görevini yürütürken yoğun programına rağmen bulduğu her fırsatta kıymetli vaktini ayıran danışman hocam Prof. Dr. Mahmut AK'a minnettarım.

Lisans eğitiminden itibaren her zaman teşviklerini gördüğüm böyle kıymetli bir elyazmasının çalışmam için bana öneren engin bilgi ve desteklerini her zaman üzerimde hissettiğim muhterem hocam Prof. Dr. İdris BOSTAN'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Çalıştığım eser bir kronik olması hasebiyle çalışmalarım esnasında karşılaştığım problemlerin çözümüne yönelik çok kıymetli önerileriyle tezin oluşması ve yorumlanmasında büyük desteğini gördüğüm muhterem Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN'a medyun-ı şükrânım

Metnin okunmasında her saat ve vakit desteklerini esirgemeyen ve beni kırmayan kıymetli dostlarım Dr. Mustafa ÖKSÜZ'e mesai arkadaşım Merve ÇAKIR'a, böyle bir konuyu tez olarak çalışmamı bana telkin eden değerli yorumlarıyla ufkumu açan Dr. M. Fatih ÇALIŞIR'a bu tezin şekillenmesinde büyük emeği olan ve yoğun mesaisinde bana vaktini ayıran Dr. Ahmet ÜSTÜNER'e, ayrıca Mehmet ŞAHİN ve Anılcan SIÇRAYIK'a ve Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki mesai arkadaşlarıma, tez çalışması süresince maddi ve manevi desteklerini her vakit üzerimde hissettiğim sevgili eşim Nihan AKTEMUR'a ve kıymetli evlatlarım Fatih,

Ömer ve Ayşe Hifa'ya ve ismini burada zikretmeyip de yardımlarını gördüğün herkese tek tek teşekkür ederim.

Ramazan AKTEMUR

İstanbul, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
METNİN İMLÂ ÖZELLİKLERİ VE METNİ HAZIRLARKEN TAKİP EDİLEN YOL	80
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
ESERİN ÖZELLİKLERİ VE MUHTEVASI	3
1.1. Eserin Tanıtılması	3
1.1.1. Eserin ismi	3
1.1.2. Eserin Müellifi Meselesi	4
1.1.3. Telif Sebebi	7
1.1.4. Eserin Telif Tarihi	8
1.1.5. Eserin Fiziki Özellikleri	9
1.1.6. Eserin Nüshaları	10
1.1.7. Eserin Dil ve Üslup Özellikleri	10
1.1.8. Yazım Yanlışları	17
1.2. Eserin Muhtevâsı ve Kıymeti	18
İKİNCİ BÖLÜM	29
ESERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	29
2.1. Eserdeki Önemli Olaylar	29
2.1.1. Padişahların Tavrı ve İcraatları ile Bunları Yorumlaması	30
2.1.1.1. Sultân IV. Murad	31
2.1.1.2. Sultân İbrahim	31
2.1.1.3. Sultân IV. Mehmed	34
2.1.1.4. Sultân II. Süleyman	39

2.1.1.5. Sultân II.Ahmed.....	41
2.1.2. Devlet Erkânı ve Olaylarda İsmi Geçen Kişiler Hakkında Bilgiler.....	41
2.1.2.1. Köprülü Mehmed Paşa.....	43
2.1.2.2. Köprülü Fazıl Ahmed Paşa.....	45
2.1.2.3. Kara Mustafa Paşa.....	46
2.1.2.4. Köprülü Fazıl Mustafa Paşa	46
2.1.3. Siyasi Hadiseler	50
2.1.4. Sosyal Hadiseler	51
2.1.5. Doğa Olayları ve Yangınlar	52
2.1.5.1. Zelzeleler	53
2.1.5.2. Yangınlar	54
2.1.6. Enderûn Hakkında Teferruatlı Bilgi	56
2.1.7. Şehir Hayatı ve Ekonomik Durum	58
2.1.8. Şairler ve Şiirleri	62
2.2.Eserin Kaynakları.....	65
2.2.1. Sözlü Kaynaklar	66
2.2.2. Yazılı Kaynaklar.....	70
2.2.3. Müellifin Müşahadeleri ve Yorumları	71
2.3. Sonraki Eserlere Etkileri	78
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	83
3. Metin Transkripsiyonu	83
SONUÇ	217
BİBLİYOGRAFYA	219
EKLER.....	226

KISALTMALAR

bkz.	:Bakınız
c.	:Cilt
çev.	:çeviren
haz.	:Çazırlayan
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DTCF	:Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
DTCFD	:Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
H.	:Hicri
Hazine 1468	:Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 1468 numaraya kayıtlı eser.
İÜTY	:İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar.
Ktb.	:Kütüphanesi
M.	:Miladi
nr.	:Numara
nşr.	:Neşreden
s.	:Sayfa
TSMK	:Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TSMA E.	:Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrak
TTK	:Türk Tarih Kurumu
vr.	:Varak

GİRİŞ

Bu çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde eserin tanıtılması ve muhtevası hakkında malumat verilmiştir. İkinci bölümde eserin değerlendirilmesi yapılmış ve bu çerçevede eserdeki önemli olaylar başlığı altında müellifin eserinde zikrettiği her bir padişah ve devlet adamları hakkında ki görüşleri, dönemin belli başlı siyasi ve sosyal ve ekonomik Yine bu bölümde eserin kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü Bölüm ise eserin metninin transkripsiyonu içermektedir.

Eserde Sultân İbrahim'in zaafalarını ve dönemindeki yönetim boşluğunun etkilerini ayrıntılı olarak anlatan müellif Sultân IV. Mehmed'in tahta çıkışı, ava olan ilgisini, Sultân II. Süleyman ve Sultân II. Ahmed dönemlerinde meydana gelen hadiseler hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Müellif dönemin padişahları başta olmak üzere Köprülü ailesi ve diğer paşalar hakkında şahsi görüşlerini hiç çekinmeden cesurca ifade etmiştir.

Müellif Köprülü Mehmed Paşa'nın vezareti döneminde izlediği siyaset ve Hâs Oda'da kırk kişiyi birer birer öldürmesi, Çınar Vakası'nı kendi uslubuyla geniş şekilde anlatması, halkın olaylara tepkisi, kadınların Sultân İbrahim zamanında ki tayin ve azillerdeki etkisini isim vererek anlatması, Enderun sistemi hakkında detaylı bilgi verirken cezalandırmaların ne şekilde olduğu, Bozoklu Mustafa Paşa'nın Kızlar Ağası eliyle azledilmesi hadisesi örneğinde olduğu gibi devlet yönetiminde oluşan zafiyetler, devlet yönetiminde etkin olan gruplar vb. bilgilerin yanı sıra yangınlar depremler kıtlık vb. mangır enflasyonu ve ekonomik krizler Bunun yanısıra dönemin muasır kroniklerinde mevzu edilmeyen padişahlar ve devlet adamları arasında ki özel mükalemeler vb. bilgileri döneminde yaşamış mütevazi eğitim almış birisinin bakış açısıyla aktarması hasebiyle dönemin daha iyi anlaşılmasına katkı sunacağı kanaatindeyiz.

Osmanlı tarihi incelenirken araştırmacılar sağlıklı değerlendirme yapabilmek için ele aldıkları dönem hakkında hatıra, sefâretname, seyahatname, anılar, kronikler, vekayinameler, arşiv belgeleri vb. taraflı olsun ya da olmasın birinci elden yazılı kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar. Döneminde yazılmış olan bu tür eserler

muhtevasına veya bilinirliğine göre yazıldığı dönemden sonra kopyalanarak çoğaltılmıştır. Bu tür eserlerin bir kısmı günümüze ulaşmış bir kısmı ise zaman içerisinde yok olmuştur. Bu tür eserlerden bazıları çeşitli nedenlerden dolayı günümüzde farklı kütüphanelerde muhafaza edilmektedir Bir kısmı tek nüsha olan bu kaynaklar eğer döneminde yazılmış ve birinci elden kaynaklar ise dönemi anlamada büyük kıymete haizdirler. 17. yüzyıl olaylarını anlatan incelediğimiz eser Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Hazine koleksiyonu 1468 numaraya kayıtlı olup bizzat anlattığı dönemi yaşamış biri tarafından kaleme alınmıştır. Dönem olarak 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yıl yıl bilgi veren bu kaynak eser, muasır kaynakları ile mukayese edildiğinde vermiş olduğu bilgilerin diğer kaynaklarla örtüştüğü hatta bu bilgilere ilaveten diğer kaynaklarda geçmeyen detayları barındırması açısından ayrı bir öneme haizdir. Takdim edilen bu eserin bir diğer özelliği ise dönemindeki diğer kroniklerin aksine maddi menfaat ve çıkar gözeterek makam elde etmek için kaleme alınmamış olmasıdır. Bu durum müellifin duygu ve düşüncelerini hiçbir güçten çekinmeyerek kaleme almış olması ve dolayısıyla daha nesnel bir aktarım yapmasına vesile olmaktadır. Eserinde kendisinden çok az bahseden müellif kendini ustaca gizlemeyi başarmıştır. yapılan inceleme ve araştırmalar neticesinde müellifin kimliği tarafımızca tespit edilememiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ESERİN ÖZELLİKLERİ VE MUHTEVASI

1.1. Eserin Tanıtılması

1.1.1. Eserin ismi

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine koleksiyonu 1468 numaraya kaydedilmiş olan eser Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde el yazmaları bölümündeki kitapların kataloğunu yapan Fehmi Ethem Karatay tarafından “Anonim Vekâyi’nâme” olarak kataloğa kaydedilmiştir.² İncelediğimiz bu eserin hiçbir yerinde eserin adından bahsedilmemiştir. Eserin ilk varağında da herhangi bir adlandırma bulunmamakta eserin muhtevasına dair ilk varakta yer alan kayıta da eserin ismine yönelik bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte yazma eserin iki kapağı kapatılıp yan çevrildiğinde kitabın ağız kısmında Osmanlı Türkçesiyle yatay vaziyette ve silikçe “Defterdâr Mehmed Paşa tarihi” yazılıdır. Ancak Defterdâr Mehmed Paşa’nın 1648 yılında ki Sultanahmed vakası olaylarını bizzat yaşamış olan müellifimizden sonra 1655-58 arası dünyaya gelmiş olması, Defterdar tarihinin kapsadığı dönem ile farklılık arzetmesi gerek uslup açısından gerek muhteva açısından farklı olması gibi nedenlerle bu eserin defterdar Mehmed Paşa’ya ait olması mümkün görünmemektedir.

Bu eser günümüzde bazı tarihçiler tarafından çalışmalarında kullanılmış ve diğer anonim vekayinamelerle karışıklığa mahal vermemek için veya “Topkapı Anonim Vekâyi’nâme” olarak zikredilmiştir.. Bizde şu ana kadar başka nüshasına rastlamadığımız ve tek nüshasının Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunmasından dolayı bu eseri “Anonim Osmanlı Vekâyinâmesi” olarak isimlendirdik.

² Fehmi Ethem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu* cilt 1 İstanbul 1961 s. 273.

1.1.2. Eserin Müellifi Meselesi

Eserin müellifi hakkında yapmış olduğumuz çalışmalarda müellifin kimliği hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Eserin kaleme alındığı dönemden sonraki bir tarihte muhtemelen hâfız-ı kütüp tarafından eserin ilk varacağı siyah mürekkeple yazılan *Bin elli sekiz senesinden bin yüz altı senesine gelince Devlet-i Aliyye'de zuhûr iden vekâyi'-i mücmeledür ki ba'zı nâşinide vekâyi'i zikr ider ki Râşid ve Fındıkî ve Defterdâr Paşa tarihinde yokdur. Ashâb-ı me'ârifden birisi asrında zuhûr iden havâdisi cem' eylemiş.* ifadelerine göre de eserin müellifinin kimliği o dönemde de belli değildir.

Müellifin metinde kullandığı üslup, olaylara yaklaşımı ve az da olsa metninde kendisinden bahsetmesi müellifin kimliği ve kişiliği hakkında şu tespitleri ve varsayımları yapmak mümkün olmaktadır. Eserin müellifi hakkında net bir bilgi eserde verilmemiştir. Müellifin 1648 yılında Hezarpare Ahmed Paşa'nın katline şahit olması ve bu olay esnasındaki gelişmelerin ayrıntılarını hatırlaması müellifin muhtemelen 1630 civarında doğmuş olduğunu göstermektedir. Müellif eserinden anlaşıldığı üzere 1111 (1699-1700) yılında hayatta olmasından yola çıkarak en az 80 yıl yaşamış birisi olmalıdır. Ayrıca müellifin 1115 (1703-1704) yılında vefat eden Vâni damadı Feyzullah Efendi'den bahsederken vefat tarihini vermemiş olması ve yine bir yerde Sultân IV. Mehmed ile ilgili bir şu olayı aktarırken *Sultân Mehmed zamânında Karayazıcı dirler bir mudhik mukallidi var idi. Aslı Kayseriyeli idi sonra oğlu Sultân Mustafa'ya dahi musâhib oldu.*³ ifadesinde geçen 1106 (Şubat 1695) yılında tahta çıkan ve 1115 (1703) yılında vefat eden Sultân Mustafa'dan Sultân olarak bahsetmesi müellifin 1111 (1699) ila 1115 (1700) yılları arasındaki bir tarihte vefat etmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Müellifin metinde satır aralarında vermiş olduğu şu bilgilere göre müellif muhtemelen sarayda yetişmiş bir İçoğlanı ya da teberdar ocağına mensub birisi olmalıdır. Bu düşüncemizi destekleyen en önemli bilgi müellifin metinde kendisinden bahsettiği şu ifadelerdir.

³ Metin, vr.78b.

Bu vak'ada At Meydânı kurbünde İbrahim Paşa Sarayı ol vakitte pâdişâh sarayı idi. Sonra seksen altıda Köprülüoğlu kapadı ol saray kurbunda bir odada dört kişi bulunduk. Şa'bân nâmında bir teberdâr yiğidi var idi zelzele zuhûra geldikde kendün taşra saraya doğru gider iken kapu üstünde bir azîm ocağın kurşunlu külâhı başından atılup başına geçmiş taşra çıkdıkda külâhın altından çıkardılar kellesinden iki yer delinmiş bir âh idüp fevt oldu.⁴

Bu ifadeye göre müellif 1069 yılı depremi esnasında At Meydanı'nda İbrahim Paşa Sarayı civarında 4 kişi ile bir odada teberdarlarla kaldığını ifade etmektedir. Müellifin kendisi hakkında bilgi verdiği bir diğer yer 1100 (1690) yılında ki şahit olduğu depremdir.

ve ol gice beyne'l-işâeyn ana karîb bir dahi oldu ki fakir ezân okudum ben tamam eyledim ve nısfü'l-leylde ana karîb bir dahi olmuş hâsılı on güne dek yigirmiye karîb kimi mahbûs kimi gayri mahbûs zelzele oldu.⁵

Müellifin ezan okuduğu esnada depreme yakalanması ve bunu iki kez zikretmesi müellifin müezzinlik gibi bir görev ifa ettiği intibainı uyandırmaktadır. Yukarıdaki ifadelerden başka müellifin eserinde saray ve merkezi yönetim hakkında özellikle enderun teşkilatı ve iç oğlanlarının eğitimi, Enderun teşkilat yapısında hiyerarşik yapılanma ve iç oğlanlarının cezalandırma usulleri hakkında ayrıntılı ve kıymetli bilgiler vermektedir.⁶ Bunun yanı sıra iç oğlanlarının çıkma usulleri ve Sultan Osman dönemi uygulamaları hakkında malumat sahibi olmasıda bu tahminimizi destekler niteliktedir. Eserinde olayları İstanbul merkezli aktaran müellifimiz özellikle saray içerisinde ve civarında meydana gelen olayları çok canlı bir şekilde an ve an betimleyerek anlatması, bu olaylarda ismi geçen kişiler arasındaki diyalogları vermesi, kaynaklarının saraydan ve saraya çok yakın kişiler olması, müellifin sarayda yetişmiş birisi olduğu yönünde güçlü karineler olarak karşımıza çıkmaktadır. Müellifin vermiş olduğu bilgiler ve kaynaklarının çeşitliliği müellifin çok geniş bir yelpazede farklı kesimlerden insanlara yakın birisi olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

⁴ Metin, vr. 34b.

⁵ Metin, vr. 128a-b.

⁶ Metin, vr. 54a -56b.

Eserin ilk sayfasındaki kayıta belirtildiği gibi müellif eğitimli okuma yazma bilen birisi olmalıdır. Çünkü müellifin Fazıl Ahmed Paşa'dan bahsederken kendisini meşhur İranlı alim Zemahşeriye benzetmesi⁷ Ayrıca Vani Efendi'den bahsederken Keşşâf'dan ve Câmi ve Birgivi Mehmed Efendi'nin "Tarikat" adlı kitapların isimlerini zikretmesi⁸ müellifin belli bir eğitim seviyesine haiz olduğunu göstermektedir. Ayrıca dönemin şairleri hakkında kısa da olsa biyografik tarzda bilgi vermesi⁹, şiirlerinden alıntılar yapması ve 1660 yılı büyük İstanbul yangını örneğinde olduğu gibi olayları aktarırken pek çok yerde teşbihlerden yararlanması¹⁰ hatta kendisinin Sultân II. Ahmed'in cülusuna tarih düşürmesi ve tarik-i ulemaya ve şairlere karşı ilgi ve alakasının olması, müellifin belli bir eğitim seviyesine sahip edebiyatla ve şiirle ilgili birisi olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Müellifle alakalı en dikkat çekici husus ise dili bu derece sivri ve eleştirileri ağır olan hatta padişahları ve dönemin etkin paşalarını eleştiren birisinin 17. yüzyılın en çalkantılı döneminde dört padişah değişimi ve onlarca paşa azlinin yaşandığı bir dönemde hayatta kalması hususudur. Ayrıca İstanbul merkezli anlatımından anlaşılacağı üzere herhangi bir yere sürgün edilmemiş olması ve yerinde kalması müellifi daha da ilginç kılar. Bu durum müellifin ya göze batacak bir görevde olmamasına ya da konumu çok güçlü birisi olması ile ilgilidir. İlk husus akla daha yatkın görülmektedir.

Burada zikredilmeye değer bir diğer husus müellifin tarafsızlığı meselesidir. Müellifin hamisinin olmaması, hiç kimseye intisap etmemesi, yorumlarında kendisini özgür ve özgün kılmaktadır. Ayrıca müellifin bilgi ağı çok geniş birisi olduğunu aktardığı olaylardan ve çok özel mükalemleri metnine almasından anlıyoruz.¹¹

Müellif eserinin hiçbir yerinde kendisinin uğradığı haksızlıktan ya da kariyeri veya konumuyla alakalı olumsuzluktan bahsetmemiş olması, eserinde olaylara halkın bakış açısını ve tepkisini yansıtmış olması,¹² devlet yönetiminde ağırlık merkezinin el

⁷ Metin, vr. 45a.

⁸ Metin, vr. 36b, 37a, 45a-b.

⁹ Metin, vr. 10b, 22a.

¹⁰ Metin, vr. 122a, 123a, 134a.

¹¹ Metin, vr. 35a.

¹² Metin, vr. 4b, 61b, 88a.

değiştirmesini ise *Lâkin bu fitneden sonra devlet yeniçeri tarafına düşüp içlerinde dört kimse zuhûr eyledi. Biri mezkûr Murâd Ağa biri Bektaş Ağa biri Kara Kethudâ biri kul kethüdâsı Mustafa Ağa cemî‘ azl u nasb bunlar ittifâkıyla olurdu.*¹³ ;Gayri devlet kara arablara düşdi¹⁴ vb. ifadelerle olaylara yaklaşması, tarafını belli etmekten imtina ederek eserini kaleme almış olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

1.1.3.Telif Sebebi

Müellifimiz eserin hiçbir yerinde eserini yazım amacını belirtmemiştir. Klasik Osmanlı kroniklerinde bulunan Besmele hamdele salvele giriş ve medh ü sena, eserin kime ithaf edildiği, kimin arzusu üzerine kaleme alındığı, yahut iyi bir nam bırakma Allah’ın rızasını kazanma ve dua alma amacıyla mı eserin kaleme alındığı vb. hususları içeren hiçbir ifade yoktur. Müellif eserin hiçbir yerinde yazmış olduğu eserine karşılık her hangi bir makam ve mansıba ulaşma beklentisinden de bahsetmediği gibi uğramış olduğu haksızlıktan, herhangi bir kırgınlık ya da görevinden azledilmesi vb. kişisel olarak kendisine yapılan herhangi bir olumsuz durumdan da bahsetmez. Bunun yanı sıra birilerini zemmetmek, tenkid etmek amacıyla yazdığını ima eden bir ifade yoktur.

Buna mukabil eserin gayet muntazam bir hatla cetvelli sayfa içerisine yazılmış olması ve eserin ser levhasında bulunan tezhibin çok güzel olması, cild kapaklarının iç kısmının gayet güzel bir ebru ile kaplı olması eserin sanki birisine sunma amacıyla yazılmış olabileceği ihtimalini de güçlendirmekle birlikte bununla ilgili eserde herhangi bilgiye ulaşamadık. Muhtemelen müellif eserin hiçbir yerinde telif sebebinden bahsetmese de gerçekten döneminde yaşanan olayları, devlet yönetiminde şahit olduğu veya işittiği haksızlıkları adaletsizlikleri başta dönemin padişahları olmak üzere devlet ricâlini eleştirirken hiçbir güçten çekinmeyerek özgürce ve cesur bir şekilde kaleme alma amacıyla eserini yazmış olmalıdır.

¹³ Metin, vr, 13a.

¹⁴ Metin, vr. 17b.

1.1.4. Eserin Telif Tarihi

Eserin son sayfasında “temmet” kaydı ya da “ketebe” kaydı bulunmadığından ne zaman ve kim tarafından, nerede yazıldığı, ne kadar sürede yazıldığı gibi hususlar belli değildir. Ayrıca eserin içerisinde de yazılış tarihine ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu yüzden eserin telif tarihi hakkında net bir şey söyleyememekteyiz. Eserin müellif nüshası mı yoksa bir müstensih tarafından temize mi çekilmiş olduğu da anlaşılamamıştır. Dolayısıyla eserin telif tarihi hakkında kesin olarak tarih vermek mümkün olmamakla birlikte bazı karinelere hareketle tahminlerde bulunabilmekteyiz.

Müellif eserini kaleme alırken şahit olduğu ya da kaynaklarından işittikleri olayları, yaklaşık 48 yıllık bir dönemdeki hadiseleri anlatmıştır. Dolayısıyla bu kadar uzun bir dönemi hazırlık safhası olmadan ömrünün son yıllarına doğru hatırladıklarından detaylı bir şekilde yazmış olması zayıf bir ihtimal olduğundan eserin hazırlık safhasının uzun, yazım safhasının ise çok daha kısa olmalıdır. Eser her ne kadar 1058 yılından itibaren yıl yıl anlatılan olaylar 1106 (1694) yılında son bulmaktaysa da müellif eserinde olayları anlatırken veya olaylarda bahsi geçen kişilerden bahsederken önceki ve sonraki yıllara pek çok yerde atıfta bulunmuştur. Bu durum eserin olayların geçtiği tarihte değil de 1106 yılından daha sonraki tarihte yazıldığına işaret etmektedir. Ayrıca eseri kaleme alan kişi eseri ara ara yazmamış bilakis eseri belirli bir tarihte yazdığı kanaati oluşturmuştur. Zira eserin hattı ilk varaklar ile son varaklar arasında neredeyse aynı olup kalem kamaşının ucunun kalınlığı, mürekkep kalitesi ve renk tonunun aynı olması bu kanaati teyid eder niteliktedir.

Ayrıca müellifin eserini ömrünün sonuna doğru kısa bir süre içerisinde yazmış olabileceğini eserde olayları anlatırken tam olarak hatırlayamadıklarını "*Ol vakitte Sultân Mehmed kırk yedi ve Sultân Süleyman kırk beş yaşında olmak gerek*"¹⁵ örneğinde olduğu gibi kullanmış olduğu galiba, olmak gerek vb ifadelerden anlıyoruz. Zira ileri yaşında geçmişini hatırlayarak yazması tam olarak hatırlayamaması doğal olarak normaldir.

¹⁵ Metin, vr.80a.

Eserin ilk varağında ki tezhibinin süsleme özelliklerine göre eser 18. yüzyılın başlarında yazılmış olmalıdır. Bu durumu destekleyen bir diğer husus eserde müellif Vâni Damadı Feyzullah Efendi'den bahsederken 1111 (1699-1700) yıllarına atıfta bulunmuştur. Müellif burada Feyzullah Efendi'nin vefat tarihi olan 1115 (1703-1704) tarihini ifade etmemiş olması eserin 1111 yılından sonra 1115 yılından önce kaleme alındığını gösterir.¹⁶

Müellif yazmış olduğu eserde olayları her kadar 1106 yılında sonlandırırsa da Ebu Saidzâde Feyzullah Efendi hakkında bilgi verirken *Mezkûr Feyzullâh Efendi sene bin yüz on Rebî'ü'l-âhiri'nin evâsıtında fevt olup Eyüb'de ecdâdı binâ itdüğü tekyede pederi yanına defnolundu.*¹⁷ cümlesinde ki vefat tarihi olan 15 Rebiülahir 1110 (21 Ekim 1698) tarihine atıfta bulunması ve yine müellifin Seyyid Feyzullah Efendi'den bahsettiği *Sene bin [yüz] on esnâsında gözlerine su inüp amâ târi oldu on birde bir gözü açılmış deyü mesmû 'dur.*¹⁸ ifadesinden eserini 1111 (1699-1700) yılından sonra kaleme aldığını göstermektedir.

1.1.5. Eserin Fiziki Özellikleri

Eser vişne çürüğü renginde deri cilt kaplı ve mikleplidir. Deri cildin iç kısımları gayet güzel ebru kağıdıyla kaplıdır. Eser aharlı ve fligranlı kağıt üzerine siyah mürekkeble yazılmış olup başlık yoktur. Bunun yerine yıllar ve bazı ay isimleri kırmızı mürekkeble yazılmıştır. Harekesiz, gayet okunaklı ve güzel bir nesih hatla yazılan bu eser Osmanlı Türkçesi olup 22 cm boyunda ve 13.5 cm eninde ve 158 varaktır. Eserdeki nesih yazı baştan sona aşağı yukarı aynı kalitede ve harfler aynı kalınlıkta olup eserin tamamı aynı kişi tarafından yazılmıştır. Eserin ser-levhası gayet müzehheb ve müzeyyen olup cetveller kırmızıdır. ilk yaprak 14 satır olup diğer yaprakları 17 satırdır. Eserin sayfa numaraları sonradan kurşun kalemle verilmiştir. Eserin sayfa ve satır aralarında boşluk bulunmamaktadır. Üstelik eserin yazısı güzel bir hattat tarafından yazılmış ve sayfalarda herhangi bir karalama ya da gözü rahatsız edecek bir olumsuzluk bulunmamaktadır. Eserde sadece bir yerde derkenar vardır. Eser gayet

¹⁶ M.S.Tayşi, "Feyzullah Efendi, Seyyid ", **DİA**, Cilt XII, İstanbul, 1995, s. 7-8 ve Mehmet İpşirli, "Feyzullah Efendi, Ebûsaidzâde", **DİA**, Cilt XII, İstanbul, 1995, s. 526..

¹⁷ Metin, vr. 156a.

¹⁸ Metin, vr. 127b.

muntazam ve cetvelli çok güzel tezhib ile müzehheb olup ve kondisyonu iyi durumdadır. Eserin 1a varağında Topkapı Sarayı Tahrir komisyonu numarası ile ait olduğu kitaplığın ismi ve envanter numarası yazılır. Eserin herhangi bir yerinde vakıf mührü bulunmamaktadır.

Eserin başı ve sonu şu şekildedir.

Başı:[2b] *Sene bin elli sekiz Receb'inin on sekizinci Cum'a günü yeniçeri tâ'ifesi cem'iyet eylediler.*

Sonu:*Ve Kel Mehemed kâfir eline geçdikden sonra Sakız köylerini vurmuş ve nice firkatesini almış işitdük*

1.1.6. Eserin Nüsha Özellikleri

Yukarıda da belirtildiği üzere eserin hazırlık safhasının uzun yazım safhasının ises görece daha kısa olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden müellif eserini biriktirmiş olduğu notlarından istifade ederek ya kendisi yazmış veya bu notları bir hattata okuyarak yazdırmış olmalıdır. Eserle ilgili olarak başka nüshasının olup olmadığına yönelik başta Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi olmak üzere, el yazma kitap barındıran kütüphaneler ve arşivlerde yapmış olduğumuz araştırma neticesinde eserin başka nüshasına rastlanılamamıştır.

1.1.7. Eserin Dil ve Üslup Özellikleri

Müellifin üslubu dönemin kroniklerine nazaran çok sade ve yalın bir Türkçe ile kaleme alınmış olduğundan günümüz Türkçesi ile çok rahat anlaşılabilir. Bununla beraber eser müellif ya da müstensih tarafından yapılan bazı yazım yanlışlıkları cümle düşüklükleri, devrik veya tamamlanmamış cümleler, mükerrer kelimeler ve ifade de belirsizlikler ve anlatımda araya giren ilgisiz kelimeler yer yer metnin anlaşılmasında güçlüğü neden olmaktadır. Muhtemelen müellifin notlarından metne aktarım yaparken karışıklık olmalıdır.

Metin bölümlere ayrılmadan paragraf ve başlık kullanılmadan baştan sona yekpâre bir metin gibi yazılmıştır sadece yıllar ve bazı ay isimleri ve şahıs isimleri ile bazı geçiş ifadeleri kırmızı mürekkeble yazılmıştır. Metinde bazı olaylar görece kısa

anlatılmışken bazı olaylar ki muhtemelen müellifin bizzat şahid olduğu olaylar daha ayrıntılı daha uzun yer verilmiş müellif bu kısımlarda ki anlatımını çok canlı bir şekilde yaparak bazen olaylara çok yakın olduğunu detayları aktarırken okuyucusuna hissettirmektedir.

Eserini vekayiname tarzında kronolojik olarak yıl yıl anlatan müellif yılları dahi ay sırasına göre sıralamıştır. Bu sıralanmayı yaparken bazen yılın iki bazen dört ayını zikretmiş diğer aylara temas etmemiştir. bazen o sene içinde birisinden bahsederken bazen tafsilatlı bilgi vermiş ve o kişi hakkında önceki yıllarda ki vazîfesi ya da kendince önemli gördüğü olaylardan da bahsetmiş, anlatımında bütünlüğü sağlamak amacıyla takdim tehirle başvurmuştur. Her yılın olaylarını anlatmaya başlarken herhangi bir başlık kullanmamıştır. Seneler çoğunlukla kırmızı mürekkeple ve 64 *Safer*'inde 72 *Zilka* 'de'sinde¹⁹ örneğinde olduğu gibi bazen rakamla *binaltmışda*²⁰ örneğinde olduğu gibi bazen yazıyla yazılmıştır.

Müellif konular arasındaki geçişleri şu ifadelerle yapmıştır. Bazen bu ifadeleri²¹ kırmızı mürekkeple yazarak vurgulamıştır. *mezbûrun*”²² *bu* ²³ *sâbıkâ*²⁴, *Ve sâbıkâ*²⁵ “*Bundan sonra*”²⁶ *ve bundan*²⁷ *ve bundan sonra*²⁸ daha önceki yıllara ait bilgi vermek istediğinde cümleler arasında ki geçişleri *bundan mukaddem*, *sene-i âtiyede*²⁹ *Bundan akdem*³⁰ *Bundan mukaddem ki*, *Bundan akdem*, *buna karîb*³¹ *bu esnâda*³², *ve sene-i sâbıkâda*, *sâbıkâ*³³ olayları detaylandırırken *İcmâlen bu ma'reke tafsîl-i ...*³⁴ *ahvâli alâ sebili'l-icmâl*³⁵ sonraki olaylara atıf yaparken ise *Ba'desi sonra mezkûr*

¹⁹ Metin, vr. 20a, 157a.

²⁰ Metin, vr. 14a.

²¹ Metin, vr. 50b.

²² Metin, vr. 7a.

²³ Metin, vr. 13a.

²⁴ Metin, vr. 45a.

²⁵ Metin, vr. 57a.

²⁶ Metin, vr. 19a, 47b, 51a, 54a.

²⁷ Metin, vr. 44b.

²⁸ Metin, vr. 57b.

²⁹ Metin, vr. 64b.

³⁰ Metin, vr. 99a.

³¹ Metin, vr. 108b.

³² Metin, vr. 122a.

³³ Metin, vr. 90b.

³⁴ Metin, vr. 138b.

³⁵ Metin, vr. 96b.

olur.³⁶; *Ba‘dehû*³⁷; *doksan tarihinde Rum semtine gelüp Burusa'da kalmış idi*³⁸ vb. ifadeleri kullanmıştır. Ayrıca müellifimiz özellikle 1099 ve 1100 yılı gibi bazı tarihlere çok sık atıflarda bulunmuştur. *Ba‘dehû Deli Süleymân Kızlar Ağası olup gayri devlet Karalar tarafına düşüp doksan dokuz tarihine dek anlarda kaldı*³⁹; *Leh keferesi Kamenîçe üstüne bu tarz üzre gelüp gitmesi doksan dokuza dek mütemâdi idi*.⁴⁰; Basra dan bahsederken *Hâlâ yüz târihine dek İstanbul'dan vâli giderdi*. Ya da *Bin yüz tarihin esnâsında*.⁴¹; *Lâkin bunlara müfîd bir hizmette yüz tarihine dek bulunmadı*.⁴² gibi ifadeler kullanmıştır.

Müellif doğrulayamadığı ve emin olmadığı bilgileri de metninde ifade etmiş ve genellikle şu ifadelerle vurgulamıştır. *Bu vâk‘a Şevvâl'in üçüncü ya dördüncü günü olmuş*.⁴³; *olmak gerek*⁴⁴ Belgrad kalesinin elden çıkması hadiselerini anlatırken *yeniçeri ocağından Zağarcıbaşı ya Turnacıbaşı ola şehîd düşüp...*⁴⁵

Ayrıca müellif metinde gerekli gördüğü yerlerde “hikmet” ifadesini içeren cümleler ders çıkarılacak hadiseler veya Allah’ın takdiri olduğunu belirtmek için kullanmıştır.⁴⁶

Müellif metinde geçen şahıslardan bahsederken mesela *Şâmi-zâde, Ebû Sa‘îd-zâde Feyzullâh Efendi*⁴⁷ vb. zâde ekini kullanırken, metinde pek çok kez bahsedilen Köprülü ailesine mensup kişilerden bahsederken zâde ifadesi yerine oğlu ifadesini kullanmayı tercih etmiş ve metnin tamamında *Köprülü-zâde* yerine *Köprülüoğlu* ifadesini kullanmıştır.

Müellif eserinde pek çok yerde teşbihlerden faydalanmıştır. Defterdar Kirli İsmail’in icraatlerinden bahsederken *hâsılı taze çimen mezra‘aya bir hayvan girer azı*

³⁶ Metin, vr. 45b.

³⁷ Metin, vr. 78b.

³⁸ Metin, vr. 102b.

³⁹ Metin, vr. 16b.

⁴⁰ Metin, vr. 62a, 62b.

⁴¹ Metin, vr. 50b, 57a, 58a.

⁴² Metin, vr. 53b.

⁴³ Metin, vr. 68a.

⁴⁴ Metin, vr. 80a.

⁴⁵ Metin, vr. 96b.

⁴⁶ Metin, vr. 5a, 10b, 11a, 12b, 13b.

⁴⁷ Metin, vr. 19a, 143b.

*dişleriyle biçer ise Âli Osmân devleti ana döndü,*⁴⁸ Siyavuş Paşa'nın evinin basılması ve hanımının görmüş olduğu muamele ve yaşanan olayları aktarırken *Hasılı bir hayf olur ki Yezid'den berü ancak denilse vecihdir.* gibi ağır ifadeler kullanarak eleştirir.⁴⁹ Cephelerden gelen yenilgiler üzerine “*ve bu haber geldikten sonra meyyit gibi erbâb-ı devlet cumûd olup kaldılar.*”⁵⁰ ifadesini kullanmıştır.

Ayrıca müellifin şu teşbihi de eğitim seviyesini göstermesi açısından önemlidir. *Hâsılı bu Nemse Frenk Yahûdi ve Macarı müştemil bir kâfir olduğundan ol kadar tertîb-i tedbîrleri var ki İbn-i Sîsâ içlerinde olsa ancak olur ve müslümânlarda kutb-u zâhir muhtefti olduğundan re'ylerinde ol kadar zabt-ı halel var ki İbn-i Hebenneka'da re'y-i farz olup ve mi'yâr-ı ârâ kılınsa ancak olur.*⁵¹

Müellif metinde bazı yerlerde o senenin tarihini kırmızı mürekkeple verirken bazı yerlerde ise sene kısmını boş bırakıp o senenin ilk ayı olan Muharrem ismini yazarak devam etmiş ve bu senenin olaylarını yazmaya başlamıştır.⁵² Bazı isimlerin ve şiirlerin yazılı olduğu satırların üst kısmını vurgulamak için kırmızı mürekkeple çizmiştir.⁵³ Muasır kroniklerde ki metinlerde ayet ve hadislerden sıklıkla istifade edilmesine karşın eserinde ayet ve hadislere yer vermeyen müellif buna karşın olayları anlatırken konu ile ilgisi olan kelâm-ı kibâr, farsça şiirler ve tarih düşümler kullanarak metni zenginleştirmiştir.⁵⁴ Bazen kendiside bazı olaylara Feyzullah Efendi'nin müftü olmasına *Feyzullâh Efendi fetvasına* tarihtir.⁵⁵ Ya da Sultân Ahmed cülusuna *celâl-i ser-hüdâ Sultân Ahmed* bu fakîr tarihi bulmuştur⁵⁶ gibi ifadelerle tarih düşmüştür.

Müellif önemli olayları anlatırken genellikle tarih vermiş hatta gün içinde ki zaman dilimlerini de kullanmaktan imtina etmemiştir. Bu müellifin kaynaklarının önemini göstermesi açısından önemlidir. Anlatımında bazı olayları aktarırken *Ale's-seher vezîria 'zam pâdişâh sarayına varup*⁵⁷; *sâl-i mezbûrun Zi'lkâde'sinin sekizinci*

⁴⁸ Metin, vr. 134a.

⁴⁹ Metin, vr. 85b.

⁵⁰ Metin, vr. 69a.

⁵¹ Metin, vr. 123a.

⁵² Metin, vr. 29b, 39a.

⁵³ Metin, vr. 10b.

⁵⁴ Metin, vr. 22a, 24b, 26b, 27a, 42b, 73a.

⁵⁵ Metin, vr. 127b.

⁵⁶ Metin, vr. 136b.

⁵⁷ Metin, vr. 16a.

Cum 'a günü kable'z-zuhr ⁵⁸; *Mâh-ı mezbûrun onsekizinci günü* asrda sonra⁵⁹ vb. görece detaylı zaman aralıkları vermiştir.

Müellif metninde tekdüze bir şekilde ay isimlerini aynı kullanmamış *Bu esnâda sene 99 Rebî'ü'l-âhirin evâ'ilinde* ve *Rebî'ü'l-âhir'in onuncu Cum 'a gününde*⁶⁰; *Mâh-ı Rebî'ü'l-âhir'in sekizinci günü* ve *hamsînin üçü idi*.⁶¹; *Bin altmışda vâki ' Temmuz âhirinde mâh-ı Şa 'bân'ın dördüncü günü kıran mahseyn vâki ' olmuş idi*.⁶²; *Ve bu mâhın mukaddiminin yigirmi sekizinci ehad günü burcu esedde müselles-i nârîde nahseyn-i ezva'i kebîreyn kırânın üçüncü günü nevrûz-ı Sultânî hükm olundu*.⁶³vb. ifadelerle zamanları farklı şekilde ifade ederek anlatımını zenginleştirmeye çalışmıştır.

Aynı şekilde müellif yer isimlerinin yazımında da İstanbul örneğinde olduğu gibi farklı kullanımları tercih etmiştir. İstanbul kelimesinin kullanımında pek çok yerde İstanbul yazmayı tercih ederken bazen İslâmbol yazmış sadece bir yerde Üslâmbol ⁶⁴ yazmayı tercih etmiştir. Bazen aynı sayfada bile her iki kullanımında tercih etmiştir.⁶⁵ Ayrıca metinde çoğunlukla *Nemse* yazmasına rağmen bazen *Nemçe* yazmayı tercih etmiştir.⁶⁶

Müellif anlatımında takdim-tehirlere başvurmuştur. Özellikle şahıslar hakkında biyografik mahiyette bilgiler verirken Müftü Ebu Said Efendi'den bahsederken onun oğlu Feyzullah Efendi'nin 1098 yılında Rûmili kazaskeri olması ve Müftü Ebu Said Efendi'nin ölüm tarihi ⁶⁷ örneklerinde olduğu gibi bu yola sıklıkla başvurmuştur.

Eserinde önemli kişilerin kısa biyografilerini veren müellif vermiş olduğu biyografilerde o kişi için yazılmış şiirlerden, tarih düşmelerden alıntılar yaparak anlatımını zenginleştirmiştir. Avusturya'nın Belgrad'ı kuşatması üzerine anlatımını

⁵⁸ Metin, vr. 14a.

⁵⁹ Metin, vr. 16b.

⁶⁰ Metin, vr. 83a.

⁶¹ Metin, vr. 83b-84a.

⁶² Metin, vr. 14a.

⁶³ Metin, vr. 107b.

⁶⁴ Metin, vr. 122a.

⁶⁵ Metin, vr. 108a.

⁶⁶ Metin, vr. 109b.

⁶⁷ Metin, vr. 19b.

şiiirle süslemiştir.⁶⁸ Müftü ve şair Bahayî Efendi ile⁶⁹ Şeyhülislam Mehmed Hanefî'ye Taib'in düştüğü tarihleri metnine almıştır.⁷⁰

Müellif anlatımını İstanbul merkezli ve görülen geçmiş zaman eki olan -dı -di eklerini kullanarak yapmıştır.

Müellif anlatımında merkezi yönetim ve saltanat taraftarı bir üslup kullanmış düzen bozucu hadiseler, iç karışıklıklar ve ayaklanmalar için *Fetret[d]e* zorbalar *zuhûrunda*⁷¹ *Sultân İbrahim fetretinde*⁷² *fetret çok vâki' oldu*.⁷³ örneklerinde olduğu gibi daha çok fetrette, fetretinde ifadelerini, bazende *Sultân İbrahim fitnesinde*⁷⁴ örneğinde olduğu gibi fitnesinde ifadesini kullanmayı tercih etmiştir. Müellif ele aldığı dönemdeki padişahların yetersizliklerine ve olumsuz icraatlarına metnin tamamında yer vermiş yeri geldiğinde önceki padişahların icraatlarından bahsederek Eğri kalesinin durumu örneğinde olduğu gibi mukayeselerde de bulunmuştur.⁷⁵

Müellifimiz emin olmadığı tereddüte düştüğü bilgileri *Uyvar Kal'asını ve onda bir nehri azîm gâlibâ Erede olmak gerek kenârına nuzûl idüp*⁷⁶ ve *bu vekâyi' ibtidâ'-i erbâ'inde olmak gerek*⁷⁷ örneklerinde olduğu gibi metninde galiba, olmak gerek vb. ifadeleriyle belirtmiştir.

Müellife kaynakları vasıtasıyla pek çok yerden bilgi akışı olmakta ve eserini kaleme alırken bu bilgi bolluğunu eserinde kullanmak isterken müellif bazı karışıklıklara neden olmaktadır. Bu nedenle müellif anlatımında bir konudan başka bir konuya atlamakta ve bazende isim karışıklığı gibi yanlışlığa düşmektedir. Mesela Köprülü Mustafa Paşa'dan bahsederken birden bire Tekfurdağlı Bekri Mustafa Paşa

⁶⁸ Metin, vr. 94b.

⁶⁹ Metin, vr. 10b

⁷⁰ Metin, vr. 26b

⁷¹ Metin, vr. 93b.

⁷² Metin, vr. 6b.

⁷³ Metin, vr. 74b.

⁷⁴ Metin, vr. 17b, 32a, 33b.

⁷⁵ Metin, vr. 73a-b.: Bu def'a Eğri iki sene idi mahsur idi. Sultân Süleymân ve ba'dehû kal'aları teshîr eyleyenler içlerinde anbarlar koyup her birinde bir kaç senelik zahîre ve buna göre cebe-hâneler komuşlar. Bunlar devlet sâhibinde olmadığı ecilden ol semtde iktizâ mahallinde zahîrelerinden ve cebe-hânelerinden alup mîriden akçelerin alup yerine komadıklarından muhkem kal'alara muhâsara ile za'âf müstevlî olmuş idi

⁷⁶ Metin, vr. 50b.

⁷⁷ Metin, vr. 123b-124a.

hakkında bilgi vermiştir.⁷⁸ Metni okuyan birisi müellifin Tekfurdağlı için kullandığı olumsuz ifadelerin Fazıl Mustafa Paşa için kullandığını düşünmesine neden olmaktadır. Bu tür karışıklıklar metinde farklı yerlerde göze çarpmaktadır.⁷⁹ Müellif ayrıca Ebu Said Efendi hakkında bilgi verirken sehven yazmadıysa Sultân Selim zamanında Tebriz’den getirilen Hasancan’ın Sultân Süleyman zamanında getirildiğini belirtmiştir.⁸⁰ Müellif 1094 yılı olaylarını anlatırken muhtemelen sehven kırmızı mürekkeble “84” rakamını yazmıştır.⁸¹ Eserdeki bazı yerlerinde yıl kısımlarının boş bırakılmış olması akla yılların metin yazıldıktan sonra kırmızı mürekkeble yazılmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

Müellif eserinde günümüz diline yakın çok sade bir usul kullanmış ve olayları sanki birisiyle konuşuyor gibi ve birini dönemi hakkında bilgilendirme yapıyor gibi bilgi vermiş bunu yaparken müellif anlatımın akışını bozacak şekilde araya farklı konular da almış ve anlatımında konudan konuya atlamalar yapmıştır. Bu tür hatalar yer yer metnin anlaşılmasında güçleştirmekte ve anlatımında yer yer anlam düşüklükleri ve zaman kayması görülmektedir. Mesela İbşir paşa ile ilgili olaylardan bahsederken birden bire Sultân İbrahim’in katli hadisesine geçiş yapmıştır.⁸² Şeyhülislam Mehmed Hanefi hakkında bilgi verirken araya *Engürü yine arpalık idi* gibi ilgisiz cümleler araya almıştır.⁸³ Başka bir örnek ise Belgrad’ın fethinin akabinde Fazıl Mustafa Paşa’yı överken birden bire kaledeki cephaneler hakkında bilgi vermiştir.⁸⁴ Müellif vezâret mührünün Koca İsmail Paşa’dan alınıp Tekfurdağlı Mustafa Paşa’ya verilmesinden bahsederken ilgisiz bir şekilde araya yangından bahseden cümle koymuştur.⁸⁵ Bu duruma Voynuk Ahmet Paşa’nın Akdeniz’e düzenlemiş olduğu sefer hakkında bilgi verirken araya devlet idaresinin yeniçeriler tarafına düşmesinden bahsetmiş ve bu kişilerin isimlerini vermiş ve sonra tekrar Ahmed Paşa hakkında bilgi vermeye devam etmiştir.⁸⁶ Benzer durum Enderun sistemi

⁷⁸ Metin, vr. 118b-119a.

⁷⁹ Metin, vr. 131b.

⁸⁰ Metin, vr. 10a.

⁸¹ Metin, vr. 60b.

⁸² Metin, vr. 7a-b.

⁸³ Metin, vr. 26b.

⁸⁴ Metin, vr. 131b-132a.

⁸⁵ Metin, vr. 90a.

⁸⁶ Metin, vr. 13a.

hakkında bilgi verirken araya ilgisiz bir şekilde “ve bu sûr ki Edirne’de oldu.”⁸⁷ cümlesini almıştır.

Müellif anlatımını tekdüzelikten kurtarmak için *Bu derviş Sultân Ahmed'e kızlar ağası olan Mustafa Ağa'nın kulu çerkes imiş. Sakalı yüz tarafı ince ve çenesinde hayli var idi. Lâkin yanakları kaba idi. Bu lâ-mekân dervişe varup uzmâsı vaktinde dir ki bu bıyıkları niçün kesmezsin nâ-meşrû 'dur ol dahi aşığa alup buna değnek urdurur. Çok geçmez başından yüzüne nâzile inüp yüz[ü] delik delik olur ve andan fevt olur.*⁸⁸ örneğinde olduğu gibi anlatımında ilginç anekdotları sık sık kullanır.⁸⁹

1.1.8. Yazım Yanlışları

Müellif eserinde pek çok yazım yanlışı yapmıştır. Müellifin metninde karşılaştığımız yazım yanlışları metin içerisinde yeri geldiğinde dipnotlarda ifade edilmiş olup bunlardan bir kısmı örnek olması açısından şöyledir.

Müellif bazı kelimeleri kulaktan duyulduğu şekilde yazılmıştır. Kelimelerin yazılışı ile okunuşu arasındaki farka bakılırsa birisinin bu eseri muhtemelen müellifin notlarından hattata okumuş ve hattat duyduğu şekilde yazıya aktarmış olmalıdır. Bu tür yazım yanlışlıklarını şu şekilde sıralayabiliriz.

Sultân İbrahîm semmura düşüp yakası kuşakda kürkler ve semmur melluteler giyüp bir kaç gicede bir bir câriye ki anın ile ol gice hem-hâb olurdu. Müellif burada uyku anlamına gelen kelimeyi حاب şeklinde yazmıştır. Kelimenin aslında farsça yazımı حواب olmalıdır. Müellifin metinde en çok hataya düştüğü kelimelerden biriside ayların yarısını ifade ederken ayın ortası anlamına gelen muntasıfı kelimesi yerine kullandığı *mutanassıfı* kelimesidir. Müellif metnin neredeyse tamamında bu kelimeyi hep yanlış yazmıştır.⁹⁰ Müellif ayrıca طواشي kelimesini bazen ط harfiyle⁹¹ bazen de ت harfiyle yazmıştır.⁹²; yine uzak durma kaçınma manasına gelen ibâ' اباء kelimesini

⁸⁷ Metin, vr. 57a.

⁸⁸ Metin, vr. 17b.

⁸⁹ Metin, vr. 11b-12b.

⁹⁰ Metin, vr. 41a,132a,143b.

⁹¹ Metin, vr. 16a

⁹² Metin, vr. 16a,38b.

yazarken hemze koymamıştır.⁹³; Ayrıca Müellif nakîbü'l-eşrâf kelimesini nakîbü'l-eşref şeklinde yazmıştır.

Metin içerisinde *Sarayında, Salı günü, ol dahi, istikbâl; kâfirden* vb. mükerrer kelime yazımları bulunmaktadır.⁹⁴ Metinde bir kez *Mezkûr Sultân İbrahim otuzbeş yaşına ancak varmış mücessem kumral sakallı güzel adem idi.* cümlesi farklı varaklarda mükerrer yazılmıştır.⁹⁵ Ayrıca Farsça Yahudi anlamına gelen cuhûd kelimesini de metninde şuhûd olarak yazmıştır.⁹⁶

1.2. Eserin Muhtevâsı ve Kıymeti

17.yüzyıl Osmanlı siyasi ve sosyal tarihi için temel kaynaklardan biri olan bu eserde 1648-1694 yılları arasında meydana gelmiş olaylar anlatılmaktadır. Eser meçhul müellif tarafından kaleme alınmış olup dönem, müellifin müşahedelerinin yanısıra muasır kişilerin gözlemlerine ve işittiklerine dayalı olarak çarpıcı bir şekilde anlatılmaktadır.

Müellif eserine klasik Osmanlı kroniklerinden farklı olarak besmele hamdele salvele sebab-i telif vb. giriş rükünleriyle değilde doğrudan *Sene bin elli sekiz Receb'inin on sekizinci Cum'a günü yeniçeri tâ'ifesi cem'iyet eylediler.* cümlesiyle başlar. Bu cümle Sultan IV. Mehmed'in tahta çıkması üzerine bizzat şahit olduğu Sultanahmet Vakası esnasında meydana gelen sipahi ayaklanması olaylarının anlatımının anahtar cümlesidir. Kronolojik olarak anlatımına yıl yıl devam eder. Olayları aktarırken olayların sebepleri hakkında da zaman zaman detaylı bilgiler verir. müellifin anlatımından anlaşılacağı üzere olayları hep İstanbul merkezli olarak ele alır. İstanbul haricinde anlatmış olduğu olaylar hakkında ise kaynağını *muteber bir kimseden istima' itdim ki şöyle mesmu' oldu ki, ekrâdın yerinden istima' ettim ki* vb. şeklinde dile getirir. anlattığı olaylar ve yahut kişiler dönemin başka çağdaş kroniklerindekiyle mukayese edildiğinde diğer kaynaklardaki bilgilerle muhteva olarak örtüştüğünü görmekle ve bu olaylar hakkında pek çok kronikte geçmeyen özel

⁹³ Metin, vr. 89b; 93b;119;141b.

⁹⁴ Metin, vr. 5b;22b;97b;95a.

⁹⁵ Bu cümle metinde hem 3b de hem 7b de bulunmaktadır.

⁹⁶ Metin, vr. 47b.

konuşmaları da aktarmaktadır. Bu durum bize müellifin kaynağının ve vermiş olduğu bilgilerin değerini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Müellif yeri geldiğinde olaylarda bahsi geçen kişiler hakkında siyasi konumu ne olursa olsun eleştirilerde de bulunarak sadece olayları nakleden bir metin olmasının önüne geçirmiştir.

Eserde devlet adamlarının yeri geldikçe kısa biyografileri verilmiştir. Müellif kişilerin fiziki özelliklerini ve bulunduğu konumlar hakkında bilgi vermekle kalmamış bu biyografilere ilaveten o kişilerin bulunduğu meclislerdeki özel mükalemleri de eserinde aktarmıştır.⁹⁷

Müellif muhtemelen anlatmış olduğu olayları gün gün notlar alarak kaydetmiş ve daha sonra bunları bir araya toplayıp eserini yazmıştır. Müellif olayların iç yüzüne inerek yer yer ayrıntı bilgiler vermiş ve olayları sebeplerini ve sonuçları ile birlikte ele almış ve kendi yorumlarıyla eserine özgünlük kazandırmıştır.

Meçhul müellif eserinde anlatımına doğrudan 18 Recep 1058 (8 Ağustos 1648) tarihini vererek bu senede meydana gelen olayların anlatımıyla başlar. Buna mukabil ilk varaklarda anlattığı olaylarda ismi geçen kişiler hakkında takdim-tehirlerle önceki veya sonraki yıllara atıfta bulunmakta ve bazende ayrıntılı bilgiler vermektedir. Müellif genelde kronolojik sırayı takip ederek anlatımını 1106 (1694) yılına kadar getirmiştir. Eserde herhangi bir başlıklandırma olmayıp eser padişahlara göre değil yıllara göre vekayiname tarzında ele alınmıştır. Eserde IV. Murad dönemi olayları çok kısa olarak değinilmiş Sultân İbrahim dönemi, IV. Mehmed dönemi, II. Süleyman ve II. Ahmed döneminde meydana gelen seferler zaferler yenilgiler, devlet adamları arasındaki siyasi mücadeleler, aziller, tayinler, atamalar, katl, hapis, recm vakası, vefayat, müsadere vakaları, iç karışıklıklar, isyanlar, özellikle Sultanahmet Vakası ve sipahi ayaklanması, diğer kroniklerde geçmeyen malumata havi Haydaroğlu isyanı vb. ayaklanmalar, ekonomik buhranlar, kıtlık, doğa olayları, bu dönemde gerçekleşmiş garip hadiseler, Yeğen Osman Paşa hadisesi, zelzeleler, fırtınalar, yangın ve yağmurlar, düğünler, inşa ve tamir faaliyetleri, devrin ekonomik durumu, özellikle Sultân II. Süleyman döneminin mangır enflasyonu ve bunun halk nazarında tepkisi vb.

⁹⁷ Metin, vr. 78b-79a, 144b.

olaylarını kapsamaktadır. Müellif olayları ele alırken düpedüz anlatım yapmamış hadiselerin sebepleri ve sonuçları üzerinde durmuş yer yer bu olaylar hakkında halkın üzerindeki etkisini ve kendi görüşlerini de yansıtmıştır. Eserde ayrıca bahsi geçen padişahların fiziki özelliklerinin yanısıra olaylar karşı tavır ve hareketleri kabiliyetleri zaafları vb bilgilerde verilmiştir. Müellifin vermiş olduğu bilgiler İstanbul merkezli olduğundan İstanbul'da gerçekleşen önemli olaylara bizzat tanık olmuş Sultanahmet ve Çınar Vakası gibi İstanbul'da gerçekleşen çeşitli ayaklanmalar ve bazı olayları çok canlı bir şekilde sanki olayların içindeymiş ya da çok yakınındaymış gibi an be an detaylı olarak aktarmıştır. Eserde ayrıca dönemin ulemâsı ve şairleri hakkında da kıymetli bilgiler mevcuttur.

Eserde varaklara göre bahsedilen olaylar şu şekildedir. Müellif eserine 18 Recep 1058 olaylarıyla kısa bir giriş yapılarak başlar. Müellif ilk varakta Sultan IV. Mehmed'in culus vaktini Abdurrahman Abdi Paşa'dan farklı olarak ikindiden önce olduğunu ifade eder.⁹⁸ İlk varaktan 7b varağına kadar Sultân IV Murad dönemini çok kısa ve Sultân İbrahim dönemi olayları kısaca anlatılır. 8a sayfasından sonra ise Sultân İbrahim'in tahtan indirilme sebepleri üzerinde durarak anlatımına şahit olduğu olaylarla devam eder. Metin 13a ya kadar 1058 yılı olayları ve öncesindeki olayları anlatır. 13a dan itibaren 1059 (1649-1650) yılı 13b den itibaren 1060 (1650) yılı, 14b de 1061 (1650-1651) yılı olaylarını anlatır bu anlatım sırasında ay ay başlıklandırarak sene hakkında bilgi verir. 1061 (1651-1652) yılı olaylarını aylara bölerek daha mufassal anlatan müellif 18b de 1062-1063 (1652-1653) yılı olaylarını ve 1064 (1654) yılların olaylarını bir iki cümle ile geçiştirir. 18b den itibaren İbşir Paşa hadisesini mufassal bir şekilde ele alır. 1064 yılı olaylarından bahsederken İbşir Paşa'nın levent ve sekbanlarla Üsküdar'a gelmesinin devlet büyükleri üzerindeki etkilerini *Kibâr beyninde havf ve güft ü gû oldu ki ta 'bîr olunmaz.*"⁹⁹ cümlesiyle ifade eder. Müellifimiz İbşir Paşa'nın katli hadisesi hakkında da bilgi verir. İbşir Paşa'nın bir tedbirle izâle edebileceği süreci, iyi yönetemediğinden bahseder. Bu hadise hakkında daha mufassal bilgi veren Vecihi, Abdi Paşa ve ondan aktaran Silahdardan farklı olarak müellifimiz İbşir Paşa'nın Murad Paşa ve Kürt Mehmed'in önyak olduğu bir

⁹⁸ Abdurrahman Abdi paşa'da Receb'in 18 Cumartesi ikindi vakti **Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi**, s.4

⁹⁹ Metin, vr.18b.

hareketle katledildiğini aktarır.. Ayrıca müellifimiz İpşir Paşa'nın fiziksel özellikleri hakkında da bilgi verir.¹⁰⁰ Vecihi ise İpşir Paşa'nın katli hadisesi hakkında müellifimize göre daha muhtasar bilgi verir.

Müellif 1066 (1655-1656) yılı olaylarını 21a ile 27 b arasında anlatır bu dönemdeki Çınar Vakası olaylarını çok canlı bir şekilde detaylandırarak aktarır. Müellifimiz Çınar Vakası'nı anlatırken asilerin idamını talep ettikleri Ermeni Anton'un kardeşi Hasan Ağa'nın öldürüldüğünü fakat Anton'un Frengistan'a kaçtığı bilgisi bu dönemi anlatan Eremya Çelebi'nin vermiş olduğu bilgiyle örtüşmektedir.¹⁰¹ 1067 (1656-1657) yılı olaylarını 27b ile 29b arası nakleden müellif 32b ye kadar 1068 yılı olaylarını nakleder. 32b ile 39a arası 1069 yılı hadiselerini geniş bir şekilde ele alır. 39a ile 42a arası 1070, 42a ile 44b arası 1071, 44b den itibaren 1072 (1661-1662) yılı olaylarını aktarır. Bu arada Cizre Beği hakkında bilgi verirken Sultân IV. Murad dönemine kısa bir dönüş yapar.¹⁰² Müellif bu tarihten itibaren anlatımında bahsi geçen olaylarla ilgili ileriki yıllara atıflar yaparak düzenli bir şekilde takip ettiği olaylarda yıl sırasını bırakır. Uyvar seferi hakkında detaylı bilgi aktarımı yapar.¹⁰³ 47b de Eminönü Yeni Cami inşaatının anlatıldığı kısımda Silahdar'a nazaran daha muhtasar bilgi veren müellifimiz bu bölümde Vâni Mehmed Efendi hakkında kıymetli bilgiler verir.¹⁰⁴ Muhtemelen sarayda yetişmiş olan müellif 54a ile 57b yaprakları arası Enderun teşkilatı ve işleyişi hakkında teferruatlı ve kıymetli bilgiler verir. Ayrıca Uyvar seferi ve St.Gothard savaşı hakkında bilgi verir. Köprülü Ahmed Paşa'nın vefatı tarihi ile ilgili olarak muasır kroniklerdeki farklı tarihlendirmeler verilmiştir. Silahdar 28 Şaban Perşembe, Abdi Paşa 21 Şaban Perşembe, Defterdar Zübde-i Vekâyi'ât adlı eserinde

¹⁰⁰ **Zeyli-i Fezleke**, s. 13-14; **Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi**, s.64-65; Metin, vr. 19a-b **Vecihi Tarihi**, s. 126-128.

¹⁰¹ Eremya Çelebi Kömürçüyan, **İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul**, Tercüme ve Tahşiye Eden: Hrand D. Andresyan, Yeni notlarla Yay. Haz. Kevork Pamukciyan, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, İstanbul, 1988, s. 236; Metin, vr. 23a-b.

¹⁰² Metin, vr. 49a ve 49b.

¹⁰³ Metin, vr. 50b. yigirmi bin miktarı adem teleftir didiler.

¹⁰⁴ “...ve bundan sonra şuhûd kapusunun iç tarafında Yahûdiler olurdu ve ol câmi‘ Sultân Ahmed ceddi Sultân Murâd vâlidisi bir mikdârını yapmış haremde demür pencerelerden bir endaze mikdârı yukarı çıkmış Böylece nâkıs Yahûdi içinde mezbele-hâne olmuş idi. İhrâk-ı Kebîr'den sonra Sultân Mehmed vâlidisi tekmliline mübâşeret eyleyüp ve etrâfını müslümân hâneleri idüp ve bir garîb çarşu eylemiş idi. Ol câmi‘de vâ‘iz ve bir daru‘l-hadîs dahi binâ’ olup anın dahi şeyhi olup ve anlara karîb sâbıkâ yahûdi hânelerinden kendü içine birkaç Yahûdi hânesinden bir saray gibi hâne ihdâs eylediler. Anda sâkin olurdu”. Bunun için bkz: Metin, vr. 47b; Ayrıca bkz: **Zeyli Fezleke**, s.248;

ise “Şaban ayının yirmialtıncı selâsâ gicesi” olarak vermiştir. Müellifimiz ise 25 Şaban Salı günü olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁵

Bu tarihten sonra tarih vermeden olayları aktarmaya devam eden müellif 57a-58b de 1087 (1676-1677) yılı olaylarını anlatır. Müellif sırasıyla 58b de Çehrin seferi olaylarını, 59b de 1092 (1681-1682) senesi Fransızların Cezayir kalyonlarını Akdeniz’de Sakız limanında topa tutması hadisesini aktaran Defterdar Mehmed Paşa ile Silahdar Mehmed Ağa bu olayın sebebinden bahsetmezken müellifimiz Cezayir gemilerinin bir Fransız gemisini ele geçirmeleri üzerine Cezayir gemilerinin topa tutulduğu bilgisini vererek akabinde gelişen olayları anlatır.¹⁰⁶ devamında 1094 (1682-1683) senesi olayları ve bu seneki seferleri detaylı bir şekilde aktarır. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa hakkında bilgi verdikten sonra dönemin önemli bir sosyal hadisesi olup Osmanlı Tarihinde tek örneği bulunan 63 b 64a arası recm hadisesini anlatır. Müellif 64b de 1095 (1683-1684) senesi, 65a da 1096 (1684-1685) ve 65b-66a arasında da 1097 hadisesi ve Budin bozgunu, ve akabinde elden çıkması hadisesi 69b 1098 (1686-1687) yılı olaylarını ve büyük bozgunu detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Müellif 69a-b de Recep Paşa sarayındaki İmdadiye için yapılan toplantının detaylarını verir. 71 b den itibaren Veziriazam Süleyman Paşa zamanındaki Büyük Beç bozgununu çok detaylı bir şekilde anlatır.

74b sayfasında müellif Sultân IV. Mehmed’in tahttan indirilme süreci ve IV. Mehmed’in ava olan düşkünlüğü hakkında detaylı bilgi verir. 79 b den itibaren Sultân Süleyman’ın tahta geçişi ve 1099 (1687-1688) yılı olaylarını anlatır. Anadolu’daki karışıklıklar ve isyanları, sebepleriyle birlikte canlı bir şekilde aktarır ve burada isyancıların taleplerini madde madde sıralar. 83b’de Kadızadelilerin Kadirî dervişlerinin tekkelerini basması, zorbaların teker teker katledilmesi olaylarını anlatır. 84b den itibaren müellifin övgüsüne mazhar olan Siyavuş Paşa ve katledilme süreci hakkında bilgi verir. Bu hadisede Defterdar’ın vermiş olduğu bilgilere ilaveten müftü Feyzullah Efendi’nin vezâret mührünü gece yarısı aldığını ve ayrıca defterdardan farklı olarak tek başına tüfekte değil kılıçla eşkıyaya karşı geldiğinden bahsederek

¹⁰⁵ Metin, vr. 58a. Köprülüzade Ahmed Paşa’nın vefatına ait bir vesika Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde bulunmaktadır ve 26 Şaban 1087 tarihlidir. TSMA.E.996/18 **Abdi Paşa Vekayinamesi**, s.450; **Zübde-i Vekayiât**, s.76; **Zeyli Fezleke** s. 684

¹⁰⁶ **Zübde-i Vekayiât**, s.122 ; Metin, vr. 59b; **Zeyli Fezleke**, s.772.

Siyavuş Paşa'nın evlatlarının ve hanımına yapılan muameleyi *Hasılı bir hayf olur ki Yezid'den berü ancak denilse vecihdir.* cümlesiyle ifade eder.¹⁰⁷ 1688 yılında sipahi zorbalarına karşı halkın ayaklanıp saraya yürümesi ve akabindeki olaylara şahit olan müellif bu olayları *isneyn günü kuşlukda, Bu iş vakt-i duhâda idi.*¹⁰⁸ *Öyleden bir sâ'at geçdikde ve Ba'de'z-zuhr, ba'de'l-asr*¹⁰⁹ vb. günün vakitlerini vererek olayları yakından takip etmiştir. Zübde-i Vekayiât'a göre daha geniş ve çok canlı bir şekilde anlatır.¹¹⁰ 96a da İstanbul'un nüfusu hakkında bilgi verir.97b den itibaren Belgrad'ın elden çıkması süreci ve sebepleri hakkında kendi yorumunu içeren bilgiler verir.

Müellif 1099 (1687-1688) yılına ait hadiselerde diğer yıllara nazaran çok geniş yer verir. Bu dönem hakkında siyasi hadiseler hakkında bilgi vermekle kalmaz bu hadiselerin arka planı ve halka nasıl yansıdığı hakkında da kıymetli bilgiler vererek bir nevi döneminde halkın dilinde konuşulan hadiseler hakkında halkın bakış açısını da verir bu tür bilgileri *Lâkin öyle şâyi' idi ki* vb. gibi ifadelerle aktarır. Mesela Kırım Hanı Selim Giray Han'ın Leh keferesine karşı savaşmakta isteksiz olduğun ifade eder.¹¹¹ Ayrıca halkın Selim Giray Han'a bakışını *Selim Han nifâk üzre der ve vezîr hayrân pâdişâh bî-şu'ûr bî-tâb kalmışlardır deyü her kişi hayrân u sekrân idi. Meğer anlar bu Moskov ahvâlini rasat iderler imiş.*¹¹² cümlesiyle ifade eden müellif halkın bu düşüncesinde yanlışlığını ifade eder.

Halkın Sultân II.Ahmed dönemindeki enflasyon ile ilgili görüşünü *Halk bir mertebe müzâyakaya vardı ki şehir bir âkil-i hâkim güninde mahsûr olsa bu kadar olmazdı ve ehl-i sûk günden güne beynlerinde istedikleri eşyâlarını bey' iderler. Bir vukiyye kahve bir guruşa mankır ile üçyüz altmışa icârâtdan ve mîriden bir mankırı bir akçeye virürler. Halk beyninde biri ba'zı eşyâda üçe dahi oldu. Halk âh u feryâda yâ Râb nice olur ahvâlimiz dimedede*¹¹³ cümleleriyle ifade eder.

Belgrad'ın elden çıkması sürecini ve bu süreçteki Yeğen Osman Paşa, Kurs Beği ve Tatarların hareketleri hakkında geniş malumat verir. Müellif 99a'dan itibaren

¹⁰⁷ Zübde-i Vekayiât, s. 277; Metin, vr. 85b-86a

¹⁰⁸ Metin, vr. 86a

¹⁰⁹ Metin, vr. 87a

¹¹⁰ Zübde-i Vekayiât, s. 280; Metin, vr. 85-87 a-b

¹¹¹ Metin, vr. 95b

¹¹² Metin, vr. 110a

¹¹³ Metin, vr. 138b

1100 yılı olaylarını anlatmaya başlar. Özellikle Anadolu'da sekban ayaklanmasını detaylı bir şekilde anlatarak Yeğen Osman Paşa başta olmak üzere Deli Veli, Zor Abbas vb. asilerin elebaşlarının katledilmesi hakkında detaylı bilgi verir. Müellif 102 b'den itibaren dönemin ekonomisi, para değeri ve yaşanan enflasyon hakkında bilgi verir. 107a-b sayfalarında Yeğen Osman Paşa'nın katli hadisesini kaynağından detaylı olarak aktaran müellif 109b' den itibaren Kırım hanı Selim Giray Han'ın 1100 yılı Rus ordusuyla yaptığı mücadeleler hakkında malumat vererek İttifak halindeki keferelerin emelleri hakkında kendi yorumuyla bilgi verir. Bu esnada Anadolu'daki Celâli ayaklanmaları hakkında detaylı bilgi veren müellif akabinde 114b den itibaren Sultân Süleyman'ın Sofya'ya gelişi ve burada askerin bahşiş için ayaklanması ve Niş seferi esnasında cephede meydana gelen asker içindeki rekabetlerden ayrıntılı bir şekilde bahseder.¹¹⁴ müellif Balkanlardaki askeri faaliyetleri ve mücadeleleri detaylı bir şekilde aktarır.

Müellifimiz 117b'den itibaren 1101 (1689-1690) yılı olaylarını, Tatar hanının Üsküp ve Kosova seferlerini detaylı bir şekilde anlatmıştır. Müellif ayrıca bu dönemde göreve gelen müftüler hakkında biyografik tarzda diğer kroniklerde olmayan bilgilerde vermiştir¹¹⁵. Müellif eserini kaleme alırken muhtemelen notlarını karıştırdığından arada 1100 yılı olaylarını da anlatır. Mesela 1100 yılı Şaban ayındaki büyük fırtına ve Eyüp yangınına yer verir¹¹⁶. Müellif daha sonra Vidin kalesinin fethi Hayzer'in mağlub edilmesi vb. Avusturya-Macaristan üzerine yapılan seferler hakkında duyduklarını aktarır.¹¹⁷ 131a dan itibaren 1102 (1690-1691) yılı Macaristan üzerine yapılan sefer ve Belgrad fethi hakkında canlı bir anlatım yapan müellif 132b den itibaren ekonomik durum hakkında bilgi verir ve Kirli İsmail'in defterdar olması ve onun icraatları hakkında detaylı bilgi vererek ilginç birde anekdot vermektedir. *...arabacılar ki pâdişâh haremine müte'alliktir ve sâyiri anlara tâbidir anlara geldikde pâdişâhları alay ile gitdükde Hazreti Muhammed Mustafa'nın Hırka-i Şerîfi'ni bir arabaya koyun kendülere karîb önlerinde bile getirirler ol arabacının yüz yigirmi akçe vazîfesi var imiş gördükde “bu nedir?” deyü su’âl eyler ol dahi “ben*

¹¹⁴ Zübde-i Vekayiât, s.323, 332

¹¹⁵ Metin, vr. 127b

¹¹⁶ Metin, vr. 127a.

¹¹⁷ Metin, vr. 128a -131a.

*Hırka-i Şerîf arabacısıyım dir.” “Sende bu kadar vazîfe neyler ben ırgadı bir günde yigirmi akçeye kullanırım sana yigirmi akçe niye yetmez dir.” ol dahi “Hırka-i Şerîfe tazîm ola gelmiş” dir buna karşuluk dir ki “sâhibi gelse virmem” yigirmiyi kağıdına işaret eyler. Taşra eyler. Ol dahi vezîre gelür ve vezîr anın fesâdından buni def’ itdi deyü işitdik yine yüz yigirmi akçeyi ibkâ eylemişler.¹¹⁸ Takip eden varaklarda Fazıl Mustafa Paşa’nın icraatleri ve halkın bu icraatlara bakışı hakkında bilgi vermektedir. O dönem yapılan icraatlara halkın tepkisini ise *ba’dehû Kirli İsmâ’il defterdârın vesvesesi ile mîriye altun gurus didikde bu nakş-ı âlem tolisi zehr olup halk üzre bârân oldu ve kendüsi dahi şehirlü hakkında yemesinler ve fakîr olan bunda durmasın demesi dahi zehr yanında ateş oldu. Lâkin lütf-u ilâhî pâdişâh tarafından ba’zı mertebe âsâr-ı rahmet nakl iderler.¹¹⁹ cümleleriyle ifade eder.**

Müellif eserinde yeri geldikçe gıda fiyatlarındaki enflasyonu, gıda fiyatlarından örnek vererek aktarır. 136b sayfasında Sultân II. Ahmed’in cülusu tarihini detaylı olarak vererek kendisi bu cülusa bir de tarih düşmüştür. 138b-140b arası mutedil bir kaynağının naklettiğine göre *İcmâlen bu ma’reke tafsîl-i ifadesiyle* başlayarak Salankamen savaşını canlı bir şekilde ayrıntılı olarak anlatan müellif savaşta meydana gelen olaylar, yenilginin nedeni ve Fazıl Mustafa Paşa’nın şehâdeti vb. gibi hususlar hakkında detaylı bilgiler verir. 140b sayfasından itibaren Arabacı Ali Paşa ve icraatleri hakkında bilgi veren müellif 144b den itibaren Ali Paşa’nın katline sebep olan olayları aktararak şu ilginç diyalogu verir.

Bu esnâda İstanbul’a Mısır hazînesi gelmiş idi. Edirne’ye getürdiler. Kızlar ağası pâdişâha “Mısır hazînesi pâdişâhlarındır taşra virmen içeri alın” deyü söyler. Bu def’a Mısır hazînesi Edirne’ye vâsıl oldukda toğru içeriye alırlar vezîr ise buni sefere akçe yok deyü alup sarf idecek. Bu def’a olmıyacak telhîs ider ister pâdişâh virmez sebebini arar kızlar ağası olduğu zâhir olur. Kızlar ağası’nı çıkarmağa telhîs eyler pâdişâh müsâ’ade eylemez. Bu def’a minnet Müfti Efendi düşer. Müfti Efendi varur “pâdişâhım vüzerânın telhîsi dönmek ma’kûl değildir. Kızlar ağasını çıkarın dir.” Pâdişâh dahi metânet idemez” çıksun” dir. Bu def’a kızlar ağası’nın çıktığı şâyi’ oldukda mukarrebân-ı hâssa cümleten kıyâm idüp Feyzullâh Efendi’nin

¹¹⁸ Metin, vr. 132b.

¹¹⁹ Metin, vr. 137b.

*söyledüğü gibi söylerler. Gayri vezîri çağırup mühri elinden alup kethüdâsını ve oğlunu kapu-arasına habs ve ba'zı tevâbi'ini dahi habs eyleyüp ma'tûh Ali Paşa'yı Gelibolu'ya nefy iderler ba'dehû katl olundu*¹²⁰

Müellifimiz devam eden varaklarda Zülfikar Efendi'nin elçiliği ve mükalemesi, bu dönemde meydana gelen atama ve aziller hakkında kısa kısa bilgiler vererek Basra'da Osmanlı ile Araplar arasında meydana gelen savaş ve buradaki hadiselerden bahsederek Bozoklu Mustafa Paşa'nın vezîr olması gibi hadiselerden bahseder. 149a dan itibaren 1104 (1692-1693) yılı siyasi hadiselerini hakkında ay ay kısaca bilgi veren müellif 151b-156b arası 1105 (1693-1694) yılı olayları ve 156b'de Varadin seferi ayrıntılı olarak anlatır. Müellif devam eden sayfalarda kalenin durumunun görüşüldüğü Sakız 'da yapılan meşverette o sırada sürgünde olan Feyzullah Efendi'nin katıldığını ve Feyzullah Efendi'nin onayıyla olduğunu ifade ederek Sakız'ın elde çıkması sürecini anlatır. Eserin sonu sayfa başında ilk satırla *Ve Kel Mehemed kâfir eline geçdikden sonra Sakız köylerini vurmuş ve nice firkatesini almış işitdik* cümlesiyle biter. Bu sayfada ketebe kaydı ve ya tarih bulunmamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. yüzyıldaki siyasi sosyal yapısını ekonomik krizlerini doğal afetlerini devlet adamları arasındaki iç çekişmeleri ordudaki ve Anadolu'daki isyanları birinci el kaynaktan bizzat gözlemlerine ve bu olaylarda bulunan kişilerden işittiklerine dayanarak aktaran müellif hadiseleri kendi penceresinden değerlendirmiştir. Dönemin diğer önemli kaynaklarını kaleme alan müellifler, eserlerini kaleme alırken mevcut siyasi konumlarını dikkate alarak olayları değerlendirmişlerdir. Müellifimiz ise olayları kaleme alırken kendini gizlemiş olmanın vermiş olduğu rahatlıkla olayları özgürce aktarır ve dönemin padişahları olan Sultan İbrahim, IV. Mehmed, II. Süleyman ve II. Ahmed başta olmak üzere 17. yüzyılın Osmanlı tarihine damga vurmuş Köprülü ailesi üyelerini de ağır bir şekilde eleştirir. Dolayısıyla eser bu yönüyle şu ana kadar özellikle Osmanlı padişahlarını bu derece ağır eleştiren tek kronik olarak ön plana çıkar.

Müellif eserinde kendi hakkında çok az bilgi vermekle birlikte ele aldığı dönemin canlı şahidi olması ve vermiş olduğu bilgilede halkın bakış açısını yansıtması

¹²⁰ Metin, vr. 144a-b.

önemle vurgulanması gereken bir husustur. Dolayısıyla ele alınan dönemde meydana gelen olaylara halkın nasıl baktığı hadiseleri nasıl yorumladığı hususlarında kıymetli bilgiler de vermektedir. Müellif hadiseleri aktarırken özellikle devlet yönetimindeki ağırlık merkezlerinin değişmesi hakkında bilgi verirken devlet yönetiminin bazen haremdeki kara ağalara, bazen yeniçerilerin eline geçmesi hadiselerini anlatırken tarafını belli etmeyerek tarafsız olmaya çalışmıştır.¹²¹ Ayrıca müellif dönem hakkında bilgi verirken yönetimde bulunan devlet adamları ve hatta padişahlar hakkında eleştirilerde bulunurken kendi görüşlerini ifade ederek eleştirmekten çekinmemiştir.

Müellifimiz anlatımında olayların sebepleri hakkında bilgi verirken yaşamış olduğu dönem hakkında bilgi vererek anlatımını derinleştirir. Müellifin anlatımından anlaşıldığı üzere olayları hep İstanbul merkezli olarak ele alır. İstanbul haricinde anlatmış olduğu olaylar hakkında ise kaynağını *öyle istima‘ eyledim ki, Bir kürttten işittim ki, Bir mûtemed kimseden mesmû‘um oldu, Mûtemed kimselerden istimâ‘ olundu* şeklinde ifade eder.¹²² Anlattığı olaylar ve yahut kişiler dönemin başka çağdaş kroniklerindekiyle mukayese esildiğinde genellikle doğru olması ise kaynaklarının muteber olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Müellif olayların iç yüzüne inerek yer yer ayrıntı bilgiler vermiş ve olayları sebeplerini ve sonuçları ile birlikte ele almıştır. yeri geldiğinde eleştirilerde de bulunarak eserini yavan bir anlatımdan ve sadece olayları nakleden bir metin olmasının önüne geçmiştir.

Müellif 1101 yılında Karpoz adlı kafirin Üsküb’ü harap etmesi üzerine devlet yönetimindeki etkin olan gücün el değiştirmesini ve devlet adamları arasındaki rekabeti canlı bir şekilde yansıtarak Köprülü Fazıl Mustafa Paşa’nın veziriazam olması süreci ve bu süreçteki meşveretlerde geçen konuşmaları aktarır.¹²³

¹²¹ Örneğin bir aktarımında “Lâkin bu fitneden sonra devlet yeniçeri tarafına düşüp içlerinde dört kimse zühûr eyledi” derken başka bir aktarımında. “Ba‘dehû Deli Süleyman kızlar ağası olup gayri devlet Karalar tarafına düşüp...” şeklinde ifadede bulunmuştur. Bunun için bkz: Metin, vr. 13a, 16b.

¹²² Metin, vr. 11b, 49b, 18a, 128b.

¹²³ Metin, vr. 118ab

Müellif ayrıca bu dönemde vezirlerin etkinliğini şöyle ifade eder ve *hala pâdişâhdan asla bir nutuk şâyi‘değil. Cümle vezîr olan âdem her ne murâd ider ise öyle zuhûr ider.*¹²⁴

Müellif eserinde donanma faaliyetleri hakkında da bilgi verir.¹²⁵

¹²⁴ Metin, vr. 122b

¹²⁵ Metin, vr. 27a,123b, 128b-129a,130b,148b,149b.; 17. yy donanma faaliyetleri hakkında ayrıca bkz. İdris Bostan,**Osmanlı Akdenizi**, Küre Yayınları,İstanbul 2017

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1648-1694 yılı arasındaki Osmanlı Padişahları dahil dönemin meşhur vezir ve paşalarını ağır bir dille eleştiren böyle bir tarihin Saray kütüphanesine ne şekilde muhafaza edildiği hususu ilginçtir. Eserin saray kütüphanesinde kalması ve şu ana kadar başka bir nüshasının bulunmamasının nedeni, müellifin padişahlar dahil Başta Köprülü ailesi olmak üzere dönemin etkin devlet adamlarını eleştirmesi nedeniyle tarihçiler tarafından rağbet görmemiş ve ya dikkate alınarak kopyalanmamış olabilir. Sonraki dönemde saray/padişah merkezli tarih yazımı nedeniyle bu eserden haberi olan veya bu eseri görmüş olan tarihçiler muhtemelen bu eleştirel üslup nedeniyle bu eserden istifade etmemiş ve eserlerinde kullanmamış olabilirler.

2.1. Eserdeki Önemli Olaylar

Müellif eserinde yaşamış olduğu 1648-1694 yılları arasında meydana gelen pek çok önemli olayı kendi bakış açısına göre aktarmaya çalışmıştır. Eserde Osmanlı siyasi sosyal ekonomik ve teşkilat tarihine ışık tutacak önemli bilgiler verilmektedir. Müellif Sultan IV. Mehmed'in kardeşleri Sultân Süleymân Sultân Ahmed ve Sultân Selim ile sünnet olmasından¹²⁶ ayrıca 1675 senesinde Sultan IV. Mehmed'in oğlu Sultan Mustafa için sünnet ve Hatice sultanın Mustafa Paşa ile evliliği münasebetiyle düğün tertip ettiğini anlatır.¹²⁷ Yine Acem elçilik heyetinden¹²⁸ ve padişahların tavır ve icraatleri hakkında bilgi vererek bunları yorumlar. Ayrıca dönemin devlet yönetiminde söz sahibi olmuş veziriazamlarından defterdarlardan şeyhülislamıardan biyografik tarzda bilgi vererek bu kişilerin icraatlerini de kendine özgü yorumlarıyla değerlendirir.

Dönemin siyasi sosyal ve ekonomik olaylarını değerlendirmekle kalmaz halkın bu olaylara bakışını canlı bir şekilde aktarır. Müellif eserinde Enderun sistemi ve teşrifatı hakkında kıymetli ve geniş malumat vermektedir. Dönemin şehir hayatı,

¹²⁶ Metin, vr. 14a.

¹²⁷ Metin, vr. 52a.

¹²⁸ Metin, vr. 27b.

nüfusu, yangınlar, zelzeleler, doğa olayları vb. hadiseler hakkında da kıymetli bilgiler vermektedir. Eserin belki de en özgün kısımlarını dönemin muasır kroniklerinde geçmeyen özel meclislerdeki diyaloglar oluşturmaktadır. Eserde Yeğen gailisi ve izlediği siyaset hakkında da özgün bilgiler verilmektedir.

2.1.1. Padişahların Tavır ve İcraatları ile Bunları Yorumlaması

Müellif dönemin muasır kroniklerinde padişahlar için kullanılan *Saadetlû Sultân İbrahim Han*¹²⁹ *Pâdisâh-ı âlem-penâh*¹³⁰ vb. övücü elkabları kullanmaz. *Sultan İbrahim, Sultan Mehmed, Sultan Ahmed* örneklerinde olduğu gibi sadece Sultan ifadesini kullanır. Padişahların eleştirilmesi hususunda dili çok ağır olan müellifin olay örgüsü içerisinde isimlerini zikrettiği vefat etmiş padişahları merhûm olarak dahi anmaz. Sultan II. Mehmed için merhûm sıfatını kullanan müellif¹³¹ yaşadığı dönemdeki padişahlardan sadece bir yerde Sultân İbrahim için merhûm ifadesini kullanmıştır.¹³² Müellif ayrıca devlet yönetiminde yetersiz olarak gördüğü padişahların zaaflarına ve yetersizliklerine pek çok kez vurgu yaparak bunları uzun uzadıya anlatır. Aşağıda her padişah için müellifin ifade ettiği cümlelerde görüleceği üzere müellifin kullandığı ifade ve değerlendirmeler dönemin muasır kroniklerindeki eleştirilerin çok ötesinde ve ağırdır. Eserinde sık sık devlet yönetimindeki ağırlığın bazen müellifin ifadesiyle *Karalara* bazen de *Yeniçerilere* geçtiğini sık sık ifade eder.

Osmanlı padişahların pasifliğini ifade etmek için velev ki sefer için bile olsa padişahların bir yerden başka bir yere hareketini *Sultân Süleyman için Mâh-ı Safer'in mutanassıfında pâdişâhı İstanbul'a getürdiler.*¹³³; *Sultâ[n] Mehemed'i İstanbul'a geçirmişler idi.*¹³⁴ ve bundan sonra Edirne'ye gelüp *Sultân Mehemed'i Selânik'e kaldurup kendü Girit'e geçdi.*¹³⁵ *pâdişâhı dahi İstanbul'dan bile kaldırıp*¹³⁶

¹²⁹ **Peçevi Tarihi, (355-364, Zeyl 365a-393a Metin, Dizin,Özel Adlar Sözlüğü)** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Haz: Hamdi Şimşek, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilimdalı, İstanbul, 2005, s 59-60.

¹³⁰ **Zeyli Fezleke**, s 924.

¹³¹ Metin, vr. 55b.

¹³² Metin, vr.30a.

¹³³ Metin, vr. 132a.

¹³⁴ Metin, vr. 34b.

¹³⁵ Metin, vr. 51a.

¹³⁶ Metin, vr. 60b,105a,136a vb.

örneklerinde olduğu gibi *kaldırıp*, *getürdiler* vb. kelimelerle ifade eder. Müellif padişahlar hakkındaki ifadeleri şu şekildedir.

2.1.1.1. Sultân IV.Murad

Sultân IV. Murad hakkında dönemin muasır tarihçileri onun cesaretli güçlü kuvvetli ve silah kullanmadaki mahareti hususunda hemfikirdir. Padişahın cirid kullanmadaki mahâreti dönemin kroniklerinden Mehmed Halife'nin Târih-i Gılmani adlı eserinde yiğit iri yarı ve heybetli olduğunu ve müellifimizden farklı olarak Sekiz Arnavut kalkanını cirit ile deldiğini ve Budin'e gönderdiğini ve bu kalkanın Budin'de Beç kapısında asılı olduğunu 12 zırhlı okla delip Mısır'a gönderdiğini ifade etmiştir.¹³⁷ Sultân Murad hakkında müellifimiz cesaretli oluşundan, silah kullanmadaki maharetinden bahsetmiş fakat olumsuz yönlerini ifade etmekten de çekinmemiştir Müellif eserinde Sultan IV.Murad hakkında şu ifadeleri kullanır.

*Sâbıkan Sultân Murad bin Ahmed Han gayet nâm-dâr ve şecî' ve kendü zâtında kuvvetli zûr u kuvvet o vaktde bir ferde virilmemiş idi. Cirîd ile bir âdemi vursa öldürür idi ve kılıç ile zırhları pâre pâre ider idi. Hattâ Sultân Bâyezid'de Eski Saray içerüsinden bir yelekli cirîd atmış sağ tarafında olan minârenin külâhına sablanmış nice zemân durdu ve Cevrî târih idüp minâre dibine bir seng-i mermere yazup kodılar. Lâkin gayet hûnî idi. Taşrada gezer iken bir âdemi hışt urur ve geçer idi. Bu def'a Bağdâd'a gitmezden mukaddem Sultân Kâsım nâmında bir karındâşını bir arefe günü katl eyledi.*¹³⁸

2.1.1.2. Sultân İbrahim

Müellif eserine her ne kadar Sultan İbrahim'in tahttan indirildiği günün hadiselerini anlatımıyla başlasa da Sultan İbrahim dönemi hakkında da eserinde malumat vermektedir. Eserinde kendisi için bir yerde merhum ifadesini kullanan müellif Sultan İbrahim hakkında bilgi verirken çok sık olarak akli melekesindeki kusuru ifade etmek için *dimağı muhtel* ifadesini kullanır. *Sultân İbrahîm kumral*

¹³⁷Mehmed Halife; *Târih-i Gılmanî* Haz. Kamil Su, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976, s.20. Ayrıca bkz: Ziya Yılmaz "Murad IV.", *DİA*, Cilt XXXI, 2006, ss. 182.

¹³⁸ Metin, vr. 3a.

*sakallı gövdeli güzel âdem idi lâkin dimâğı muhtel idi.*¹³⁹ *Sultân İbrahîm'e ulemâdan fetvâ ile iki kimesne gönderüp ol dahi dimağı muhtel olduğundan bunlara unfle cevâb virüp*¹⁴⁰

Ayrıca dönem hakkında bilgi veren pek çok kronikte geçen Sultan İbrahim'in samur kürklere ve kadınlara olan zaafına müellifimizde ayrıntılı olarak şu cümlelerle bahsetmiştir.¹⁴¹

*ve bu zamânlarda Sultân İbrahîm semmura düşüp yakası kuşakda kürkler ve semmur melluteler giyüp bir kaç gicede bir bir câriye ki anın ile ol gice hem-hâb olurdu. Sabâhında bir gayri esbâb getirsünler didik de evvel giydiği kürk ve esvâb ol cariyeye kalur imiş ve bundan sonra semmurdan at sağrı pûşleri ve semmurdan oda döşemeleri hadden tecâvüzidüp gayri ulemâya ve ümerâya sem[m]ûr salmağa başlayup farazâ bir bağçe Diyârbekir Beğlerbeğisi'ne döşedirler elli altmış gider az zamânda anı yine kaldırlar bir beğlerbeğine yine döşedirler ve bundan sonra şehrin sâzende avratlarından elli altmış kadar avrat kendü İslâmbol'da mı ya etrâf bağçelerde mi kapuda beklerler. Murâd itdikde hareme da'vet iderler gâhî nısfü'l-leylde kapudan taşra iderler gâhî kış ve bârân müsâdif olup bostancı odalarında yaturlar. Bu makule hevâ ile etrafa mukayyed olmadığından vüzerâsı dahi âciz olmuş idi.*¹⁴²

Sultan İbrahim'i Sultanzâde'nin rüşvete ve kadınlara alıştırdığını ifade ederek kadınlara olan düşkünlüğünü şu şekilde ifade eder. *Pâdişâh bu vaz'ıdan mesrûr olup "gitsün giderem" deyüp taşra çıkmağa şürû'idüp artık kışlarda bile durmayup avrata düşüp yedi vezîr kadrince Sultân nâmında yedi câriye her birine kethüdâ ve hâslar ta'yîn olunup bu def'a hâs ile olmay[a]cak eyâletler Şam gibi Bolı gibi hâs yerine virilüp bu tarz zuhûr eyledi*¹⁴³

*bundan sonra dahi terakkî eyleyüp külli yevm ref' olunana dek vezîrden birkaç yüz kîse akçe alır ve avratlara isrâf eyler*¹⁴⁴ ve bu zaaf yüzünden Sultân Murad

¹³⁹ Metin, vr. 3b

¹⁴⁰ Metin, vr. 2b;8a.

¹⁴¹ Feridun Emecen "İbrahim "DİA, cilt XXI, İstanbul 2000, s.274-281

¹⁴² Metin, vr. 7b-8a.

¹⁴³ Metin, vr. 5a; Sultanzâde'nin padişahı rüşvete alıştırdığı yönündeki benzer ifadeler için bkz. **Târih-i Gilmâni**;s.22 ayrıca bkz.Sultan İbrahim'in kadınlara olan düşkünlüğü hakkında Metin, vr. 5b-6a.

¹⁴⁴ Metin, vr. 5a.

zamanından kalma hazinede olan yigirmi bin kese nakid parayı israf ederek tükettiğini ifade eder.¹⁴⁵

Sultan İbrahim hakkında Müellif Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde de geçen hâdiseden bahsederek Sultan İbrahim'in İpşir Paşa'nın güzelliğiyle meşhur nikahlı eşini Sivas valisi Varvar Ali Paşa'dan talep ettiğini Varvar Ali Paşa'nın bu duruma karşı çıkması yüzünden Sultan İbrahim'in kendisini katlettiğini ifade eder.

*Sâbikan Mavrol Han kızı Sivas'ta hüsn ile meşhûr olmuş idi. İpşir Paşa'ya akd olunmuş idi. Bundan sonra Sultân İbrahîm'e bunun vasfını söylerler ol dahi Varvar Ali Paşa'ya âdem gönderir ki Mavrol Han kızını bu tarafa göndersin ol dahi “bir âdemin menkûhasını biz niçe göndereyim bu nice vazi'dır” deyü muhâlefet itdükde bu tarîkden katline ruhsat buldular.*¹⁴⁶

Müellifimiz ayrıca Sultân İbrahim'in kızları ve damadları hakkında bilgi verir. *Sultân İbrahîm'in üç kızı var idi. Üçer dörder yaşında her birine azîm sûr idüp alaylar ve nakiller ile biraz saraya çıkarup bir âdeme virmiş idi. Bu nîk kızını silâhdâr Yusuf Ağa'yı çıkarup musâhib ider ana virüp ba'dehû kapudan idüp Hanya'yı fetihden sonra katl idüp Fazlı Paşa'yı silâhdârlıktan çıkarup ana virmiş idi ve bir kızını dahi kendü ile bile maktûl olan Ahmed Paşa'nın avratını tatlık itdürüp ana virmiş idi ve birini dahi Çetrefil Hüseyin Paşa oğlu Ca'fer Ağa'yı Hâs Oda'dan çıkarup ana virmiş idi.*¹⁴⁷

Sultan İbrahim'in katli hadisesinde kaynaklarda geçen isimlerden müellifimiz de bahsetmektedir. 28 Recep 1058 deki Sultân İbrahim'in katlinin tarihini doğru olarak veren müellifimiz bu hadisenin öğleden önce gerçekleştiğini ifade etmiştir. Ayrıca Sultân İbrahim'in katli hadisesinde sorumlu olanların isimlerini vererek *Ve mâh-ı mezbûrun* yigirmi sekizinci günü yevm-i sülesâda kable'z-zuhr Müfti Abdurrahîm ve Koca Vezîr Mehmed Paşa Saray-ı Cedîd'e varup Sultân Murâd celladı Kara Ali'yi Ak Ağalar Kapusından koyup Sultân İbrahîm'i katl eylediler.¹⁴⁸ demiştir. Müellif diğer kroniklerde bahsedilmeyen Köprülü Mehmed Paşa'nın bu olayda Has Oda'da bulunan 40 kişiyi birer birer katlettiğini. *Mezkûr Abdurrahîm Efendi fetvâsını virüp ve oğlu*

¹⁴⁵ Metin, vr. 6a.

¹⁴⁶ Metin, vr. 7a; Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul Haz. Seyit Ali Kahraman Yücel Dağlı cilt 1. kitap 1 s. 227.

¹⁴⁷ Metin, vr. 11a.

¹⁴⁸ Metin, vr. 7a-b;

Sultân Mehmed'in elini bir âdem dutup pederini katl olunmasına hat almışlar ve bu vak'ada Hâs Oda'da olan kırk âdemi Köprüli vezâreti tamam olmadan her birini bir bahâne ile katl eylediler ol vakitte Kapu Ağası Abdurrahman Ağa'ya vezâret virilüp ba 'dehû Mısır verilmiş idi. Anı dahi azl den sonra İstanbul'da katl eylediler. diye ifade etmiştir.

Sultan İbrahim'in fiziksel olarak cüsseli kumral sakallı ve güzel adem olarak niteleyerek şu ifadeleri kullanır. *Sultân İbrahîm otuzbeş yaşına ancak varmış mücessem kumral sakallı güzel âdem idi ve zamân-ı devleti on seneye vâsıl olmamış idi.*¹⁴⁹

2.1.1.3. Sultân IV. Mehmed

Sultân IV. Mehmed cülusu akabinde meydana gelen sipahi ayaklanmasını Tarih-i Gılmânî müellifimize nazaran daha kısa bahsetmiştir. Mehmed Halife, müellifimizin aksine Sultân IV. Mehmed'i *Tanrı saadetli padişahımız Sultan Mehmed Han hazretlerine uzun ömür verip mübârek varlıklarını devamlı tutsun* cümleleriyle ve Kürt Hatip *Padişâh-ı adâlet-intibâh, Padişâh-ı âlem-penâh*, vb. överken Sultan IV. Mehmed tarafından pek çok ihsanlara nâil olan Abdi Paşa ise *Şevketlü Padişahımız, Şevketlü Pâdişâh-ı âlem penâh* vb. ifadeler kullanarak padişahı över.¹⁵⁰ Müellifimiz ise Sultân IV. Mehmed'i pek çok yerde bazen padişahın yetersizliğine vurgu yaparak şu ifadelerle eleştirmektedir.

*On sene tamam Anadolu'da gâlib ve devlet-mend güya padişah idi.*¹⁵¹

*Hâsılı âsâr-ı saltanatdan bir hutbe ve câ-be-câ sikke kalmış idi.*¹⁵²

*Sultân Mehmed mahv-ı külli olmuş idi ve Sultân Mehmed bir sûret idi*¹⁵³ vb. ifadelerle eleştirir.

¹⁴⁹ Metin, vr. 7b; Benzer ifadeler Târih-i Gılmânî'de şöyle ifade edilir.:“Merhûm Sultan İbrahim gayet heybetli şevketli boylu boslu cömert bir kimse idi. Saltanatları süresince hazîneyi açıp seçkinlere halka herkese bol bol verdi. Zengin ve fakir yardıma muhtaç olanların hepsine büyük ihsanlarda bulunup onları etraflarına muhtaç olmaktan kurtardı. Tanrı ona çok çok rahmet etsin.” **Târih-i Gılmânî** s 28

¹⁵⁰ **Târih-i Gılmânî**, s.29,32, H. Ahmet Arslantürk-Murat Kocaaslan, **a.g.e.**, s. 40,43 **Abdi Paşa, Vekâyi'nâmesi** s. 447.

¹⁵¹ Metin, vr. 50a.

¹⁵² Metin, vr. 76b.

¹⁵³ Metin, vr. 79b.

Müellif vekayinamesinde Sultân Mehmed'in 1059 yılında kardeşleriyle sünnet edilmesi merasimi hakkında “ve sâl-i mezbûrun Şevvâl ondördünde Sultân Mehmed karındaşları Sultân Süleymân ve Sultân Ahmed ve Sultân Selim ile hitân olundu”¹⁵⁴ ifadesiyle kardeşleriyle beraber sünnet edildiğini belirtirken Abdurrahman Abdi Paşa ise sünnet şenliğini müellifimize göre daha mufassal anlatmakla birlikte kardeşleriyle sünnet olmasından bahsetmez “Şevketlü Padişahımız hazretleri Sünnet-i seniyye-i hitân-ı hümayûnlarını mer’i buyurmak emri mukarrer olmağın mahı mezbûrun ondördüncü Penc-şenbih gününde teberrüken....”¹⁵⁵

Sultân Mehmed'in karakteri hakkında bilgiyi de ihtiva eden şu ilginç olayı da nakleder: *Sultân Mehmed zamânında Karayazıcı dirler bir mudhik mukallidi var idi aslı Kayseriyeli idi sonra oğlu Sultân Mustafa'ya dahi musâhib oldu. Bir gün Sultân Mehmed buna dir ki “sana Yazıcı dirler yazmak bilürmisin yohsa hemân bir lakab mıdır?” Ol dahi dir ki “Pâdişâhım mümtâz kâtibim. Hatta beni riyâset hidmetindeki reîsü'l-küttâb kadar liyâkatim vardır.” Sultân Mehmed dahi bir arz-ı hâl yaz getir dir ol dahi bir pâdişâhlar elkâbı üzre bir arz-ı hâl yazar. Ba‘dehû Sultân Mehmed “divit getirün” dir ol dahi mesrûr olur ki bir atıyye zuhûr deyü divit geldikde arz-ı hâl üzre yazar ki “sensin asesbaşı bu arz-ı hâlin sâhibini bir mahalde salb idesiz” kaçan Karayazıcı arz-ı hâl görür bî-hoş olur ve bir şefâ‘at olunsa anı kabûl eylememek için yüzünü pencereye döndürür imiş öyle eyler.*¹⁵⁶ ve Budinden gelen haber üzerine *Bu def‘a Budin haberi geldikde ol sene vükelâsı ibrâm idüp semtine komadılar. Yine inâd idüp İslâmbol'a girmeyüp ol şiddet-i şitâyi Davud Paşa'da geçürdü*¹⁵⁷. Müellif ayrıca Sultân IV. Mehmed'in Yeğen Osman Paşa'ya mal ve kızını teklif etmesinden şöyle bahseder. *geldikde Sultân Mehmed tarafından Yeğen'e hufyece âdem varur ve biraz mâl ve kızını virmeği der-uhd[e] eyler. Yeğen dahi bu arada karar alınsun deyü ikdâm eyler.*¹⁵⁸

Saltanatının ilk yıllarında IV. Mehmed'in yönetimde söz sahibi olmaya başladığı dönemde devlet adamları kendisini ava cirid ve güreşe yönlendirdiklerine ve

¹⁵⁴ Metin, vr. 13b-14a.

¹⁵⁵ **Abdi Paşa, Vekâyi‘nâmesi**, s.26.

¹⁵⁶ Metin, vr. 78b-79a.

¹⁵⁷ Metin, vr. 76ab.

¹⁵⁸ Metin, vr. 77b.

başlarda ilim meclislerine katıldığını yerine göre âlimâne sözler söylediğini fakat devlet işlerini idâre etmede yetersiz olduğunu ifade ederek ava olan düşkünlüğüne metinde gayet tafsilatlı bir şekilde anlatır.¹⁵⁹ Ayrıca müellif padişahın yaptırdığı saray ve köşk vb. inşaat faaliyetlerine yapmış olduğu harcamaları israf olarak niteler¹⁶⁰ Bu denli fazla olan harcamaları telafi için sarayda bulunan cariyelerin ve atların satıldığını detaylı bir şekilde anlatır.¹⁶¹ Sultân Sultan IV. Mehmed'in ava olan ilgisi hakkında müellifimiz uzun ve kıymetli bilgiler vermektedir. Padişahın çok kalabalık bir maiyetle birkaç yüz cariyeyle ava çıktığını gecenin geç vakitlerinde başlayan av

¹⁵⁹ Metin, vr. 74b-76a : Sultân Mehmed'in icmâlen tafsil-i saferinde fetret çok vâki' oldu ve kendü tasarruf rütbesine kadem basdıkdâ vükelâsı gördiler bunu hevâ ile işgâl mümkün bunu sayd ve cirîd ve güreşgâhî bir meclis-i ulemâ itdürüp yanında ders okudurlar. Mübâhase-i 'ilm itdürürler. Evâyilde böyle meclisde sadr-ı üstad makamında Vâni olurdu. Sonra Minkârî-zâde Yahya Efendi sonra Kâdî askerlerin ba'zı eşbehi ve nakl iderler söz eylerdi ve ba'zı mahalle münâsib âlimâne söz söylerdi lâkin devlet umûrunda mahv idi giderek meclis ilmi taklîl eyleyüp senede birkaç güne indürüp sayda ol kadar mübtelâ oldu ki şitâ geldikde Edirne'de ise bir tarafa çıkar İslâmbol'da ise bir tarafa çıkar sabâha iki üç sâ'at kala gider işâdan bir iki sâ'at sonra gelür ve bununla her gün vezîr ya kâ'immakâm tarafından birkaç yüz âdem gelür giceden kapuda beklerler çıkdıkda bile giderler 'işâda gelürler ve buda olmaz sürgün avı ider ve beş on kâdılık yerden bu kadar bin cem' olur. bu kadar yerden bu kadar hayvânâtı cem' eyleyüp önünde katl eylerler ve bu kışta kardan dahi bu kadar âdem dahi helâk ve buna re'âyâdan ve mîriden bu kadar mâl sarf olur ve bu hevâ için re'âyâya odun ve un ve arpa ve sâyir zehâyir teklîf olunur kanğı tarafda ise ol taraf re'âyâsı bu işi görürler ve bundan müvekkilân-ı devlet nice mâl tahsîl eyler ve helâk olan âdemlerin üzerine uğradıkda ecelleri bu mahalde imiş. Evlerinde dahi olsalar ölürlendi dirmiş. Yaz oldukda yine ba'zı yerlerde oturup hevâ ile meşgûl olurdu. Kış geldükde asla durmazdı bu kadar âdem usandı ol usanmadı. Kış oldukda birkaç yüz kirâcı bâr-giri tutarlardı. Günde otuz akçeye ve bu kadar araba bunlar mîride olan katardan mâ-'adâ av av çıkdıkda birkaç yüz câriye bile giderdi. Bunların ba'zılarının arabasını altı at ve ba'zısının dört at ve yedekleri dahi var. Buna göre arabacılar dahi ve bundan birkaç yüz İçoğlanı bunların için küheylân at ve bu kadar sarrac oğullarının yetmiş seksen at ve başka kara arabalarının ve dâmâdî yanında oldukda günde bin yem ve mîriden bu kadar ta'yîn sancaklarından ve hâslarından gayri ve bundan sonra kızlar ağasında kırk elli câriye ve ikiyüz mikdârî küheylân ve bu kadar katâr ve bu kadar gulâm Hazînedâr Ali Ağa ol dahi bunun gibi ve karalardan nice bunlara karîb kimseler. Hâs-odalı ol zamânda şöhreti yok idi. Hâsılı Pâdişâh tavalısında hevâ için beş ya altıyüz at arabalarda ve içâğalarda katâr bârgîr belki günde onbin yem mîriden virilür idi vezîria 'zamların yanlarında ve çiftliklerinde binden mütecâviz küheylân atları olurdu ve bu avlarda aşçılar giderler yarın varacak yere odun götürüp kar üzere ateş yakup ta'âm pişirürler ol zamân ki İstanbul'dan Edirne'ye çıkdı.

¹⁶⁰ Gayri İslâmbol'a gelmemek üzere Edirne Sarayı'nı ta'mîr eylediler. Ba'dehû yazın havası sakîl deyü Edirne'den öte Akbınar didükleri mahalde bir azîm saray binâ' itdürdü. Dimetoka'da ve anın gibi yerlerde olan isrâf ahsâba gelmez ve bundan sonra a'yân-ı devlet dahi Edirne'de âlî saraylar binâ' eylediler. Bu def'a İstanbul'a sevk eylediler. İslâmbol'a geldi. Yalılardan haz eyleyüp İslâmbol'da dahi duracak. Bu esnâda Edirne'ye âdem gönderüp sarâyını kârgîr yabdurdu. Edirne'den İstanbul'a gelince nice yerde saraylar ve İslâmbol'da Kağıdhâne boğazında ve Beşiktaş'da en sonra Üsküdar'da ol kadar yaptılar ki bu kadar olur. Üsküdar'da kati az oturdu

¹⁶¹ Metin, vr. 76a-b : Bu def'a Budîn haberi geldikde ol sene vükelâsı ibrâm idüp semtine komadılar. Yine inâd idüp İslâmbol'a girmeyüp ol şiddet-i şitâyî Davud Paşa'da geçürdü. Bir çeki odun yüz akçeye ancak olur ve günde yüz çeki odun gider dirlerdi. Bahar oldukda Tersâne kurbunda Sütlice'ye nüzûl eyledi. Ba'dehû Süleyman Paşa üzere askerîn hücumunu işitdikde gelüp İslâmbol'a girdi. Ba'dehû haremde olan câriyeleri beşer ve onar çıkarmağa başladılar. Yeni Saray'da ve Eski Saray'da göçlerde iki bine karîb câriye olmak gerek idi. Bunların ba'zılarında yüz kîseye ba'zısı elli on en ednâsıda bir kîseye ancak olurdu ve atları dahi satmağa başladılar.

sefasının yatsıdan sonraya kadar sürdüğünü ifade ederek sert bir şekilde eleştirir. Silahdâr Tarihi'nde müellifimizin uzun uzadıya bahsettiği ve doğrudan eleştirdiği Sultan IV. Mehmed'in günlerce süren hatta mevsimin kış olmasına aldırmadan aşırı derecedeki av düşkünlüğü Silahdar tarihinde de geçmektedir. *Burgos kasabasında on sekiz gün ikâmet esnâsında azîm şikârlar ve bir def'a Hâdim korusunda sürgün avı olup, vasat-ı şitâ olmağla, soğukdan bir niçe âdemin eli ayağı donup, ekseri helâk oldu ve sene bunda encâma irdi*¹⁶². Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Sultan IV. Mehmed'in bu zaafını doğrudan eleştirmez fakat müellifimizin kullandığı ifadelerle benzer ifadeleri halkın ağzından dillendirerek ulemânın kendisini avdan vazgeçirme yönündeki gayretini aktarır.

*Pâdişâh hazretleri âdet-i me'lûfesi üzre şikâra gice gidüp, gice gelmeğe başladı ve devlet kaydında olmayup, külliyyet ile hizmet-i ibâdullâhı ferâmûş eyledi. Du'â için Üsküdar'dan Beşiktaş'a göçeli ancak üç def'a gelüp, etrâfdan erâcîf haberler zâhir olmaya başladı. Meselâ Leh kâfiri Kamenîçe etrâfın urup, Boğdan hudûduna tecâvüz eyledi ve Mora'da olan askere imdâd ve zahîre gönderilmediğinden ondan ziyâde kal'a elden gitdüğü haberi gelüp, dibelik halk kendüden nefret eyleyüp, dedikodu çoğaldı. "Memleket elden gitdi ve şikârdan niçe bir ferâgat itmez, halkdan utanmaz veya Allâh'dan da mı korkmaz, niçeye dek dir bu, kırk yıldır avlandı. Re'âyâya zulm itmiden gayrı ne fâ'ide gördi ve bu çekilen hep şikâr fezâhatı değil mi?" Ve bu hezâr güne ta'nâmîz sözler ki, ulemâ ve meşâyih ve ocak halkı dilinde söylenmeğe başladı*¹⁶³

Müellifimize benzer şekilde fakat daha kısa olarak bahseden Sultan IV. Mehmed'in ifrat derecesine varan av merakı ve harcamaları 1665 yılında İstanbul'a gelen Habsburg elçisi Walter Leslie'nin de dikkatini çekmiştir.¹⁶⁴ Müellif Sultân IV. Mehmed'in Cuma günü Cuma namazı için gittiği cami etrafındaki kişilere yemek ısmarlayıp orada kendisinin de yemek yediğini birazda alaylı bir üslupla şu şekilde aktarır.

¹⁶² Zeyli Fezleke, s. 753.

¹⁶³ Zeyli Fezleke, s. 1041-1042.

¹⁶⁴ Özgür Kolçak, "Habsburg Elçisi Walter Leslie'nin Osmanlı Devlet Yapısına Dair Gözlemleri (1665)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 54 (2011/2), İstanbul, 2012, s. 55-89.

Ve Cum'a namâzına gelürdü. Geldükde ol câmi'in etrâfında olan a'yâna ta'âm ismarlardı. Birkaç yerden ta'âm gelür ve anda yer ba'dehû gider idi. Bunu bir rüşd mülâhaza eyler imiş. Hâsılı âsâr-ı saltanatdan bir hutbe ve câ-be-câ sikke kalmış idi.

165

Kara Mustafa Paşa'nın Viyana bozgunu akabinde hasımlarınca öldürülmesine padişahın şuursuzca hareket ederek göz yumduğunu *Lâkin pâdişâhda şu'ûr olmaduğundan husûmu fırsat-ı tâm bulup katl itdürdiler.* diyerek IV. Mehmed'i eleştirir.

Ayrıca Budin bozgunu akabinde padişahın değişeceğine dair yayılan haberler üzerine Sultân IV Mehmed'in tepkisini şöyle ifade eder. *“Sultân Mehmed bunun bir şeyi zuhûr eylese bir kaç oturur bir kaç günden sonra yine mu'tâdı hevâya şürû' eyler asla öyle şeylere gayret ve hamîyyet eylemez kimse idi.”* ¹⁶⁶

Müellifimiz Sultân Mehmed'in tahttan indirilmesi sürecini anlatırken dönemin veziriazamı İbrahim Paşa'nın azline neden olan Paşa ile IV. Mehmed arasında geçen şu konuşmayı anlatır.

Bu esnâda etrâfdan feryâdcılar mektûblar getirirler ve Sultân Mehmed sürgün av murâd ider âdem gönderür av tedârükü görsün deyü ol dahi “hâlâ bu kadar müzâyeka var iken mümkün değildir” deyü telhîs eyler. Sultân Mehmed zarar itmez hatta pâdişâh tarafından gelen âdem” bir gün bir gicede otuzdan mütecâviz geldim” dir. “Bunun def'i mümkün değildir” dir. İbrahim Paşa dahi etrâfdan gelen kâğıdları alup Sultân Mehmed'e gider vardukda kâğıdları açarak içerü girer Sultân Mehmed “bu kâğıdlar ne der” dir ol da cevâbında “etrâfdan gelen kâğıdlardır okuyun” dir. Sultân Mehmed dir ki “Edirne'ye karîb Timurtaş dirler bir mahal var imiş. Sen Timurtaş kâfir geldi demek mi istersün? gelsün sen av tedârükünü gör” dir ol dahi “ben göremem bir gayrisine gördür” deyü çıkar. Andan mühri alur Süleymân Paşa'ya virüler.” ¹⁶⁷

¹⁶⁵ Metin, vr. 74b -76b.

¹⁶⁶ Metin, vr. 65b.

¹⁶⁷ Metin, vr. 66b.

2.1.1.4. Sultân II. Süleyman

Müellifimiz Sultân II. Süleyman dönemi hakkında malumat verirken yeri geldikçe ağır eleştirilerde bulunur. Sultan II. Süleyman'ın tahta çıkmasını küçük bir çocuğun saltanat beşiğine konulmasına benzetmiştir. *Habsden sonra bir tıfl-ı cehl-i rûze gibi mehd u saltanata vaz ' olundu.* ¹⁶⁸

1099 zorba ayaklanmasında Siyavuş Paşa'yı öven müellif dönemin padişahı II. Süleyman'ın olaylar karşısında pasif kalması hakkında şu ifadeyi kullanır.

*Bu vakitte pâdişâhın ihtimâldir ki zılli bile yok idi*¹⁶⁹

Garâbet bunda ki asla pâdişâhdan havfu savt şâyi 'değil ¹⁷⁰

Bu ifadelere ek olarak müellifimiz Zeyl-i Fezleke müellifi Silahdâr'ın yazdıklarına benzer bir şekilde dindarlığına dikkat çekmekle birlikte müellifimizin cümlelerinde okuyucuya istihza izlenimi veren pasif bir padişah portresi çizilerek ağır ifadeler kullanır.

“Mâh-ı mezbûrun yigirmi altıncı Cum 'a günü inkılâb-ı sayfinin üçüncü günü idi. Sâ 'at bire vardukda Sultân Süleyman fevt olup birde ya ikide karındaşı Sultân Ahmed'i iclâs eylediler anın dahi sinni kırkdan mütecâviz idi. Mezkûr Sultân Süleyman hüsnü'l-vech gayri kimse idi gâlibâ veli-i müstağrak idi müddet-i saltanatında lisânından söz istimâ ' olunmadı. Ba 'zı mesâlih getirirler sûret iderler ol sûret üzre yazar ve ata bindürürler âkıl var oturur ve huşû üzre namâz kılar ve namâzında Şarköyü'nden Belgrad fethi mahz-ı kerâmet idi. Hâsılı pâdişâh oldu dünya emrinden on akçe ihtimâl ki virüp almada ve bir kimseye azar etmede mutasarrıf olmamıştır. ¹⁷¹

¹⁶⁸ Metin, vr. 80a.

¹⁶⁹ Metin, vr. 85a.

¹⁷⁰ Metin, vr. 107b.

¹⁷¹ Metin, vr. 136b.. **Zeyli Fezleke**, s. 1363, “Hilyeleri: Orta boylı, yassı bağırlı, şekl-i şemâ'ili güzel, beyâz ve değirmî çehreli, kara gözlü ve doğan burunlu, siyâh kaba kır sakallı mülahham ve mücessem, vecîh, vakûr, heybetlü ve libâs ve amâmesi yakışıklı ve lisânı tatlu ve ahlâk-ı hamîde ve hüsn-i mu'âmele ve sühâ ve keremde bî-nazîr ve halîm ü selîm Hakk'a kâ'il adle mâ'il sırât-ı müstakîme sâlik, salât-ı hamse ve sünene müdâvim, ömründe terk-i salât itmemiş ve hilâf yola gitmemiş, yanlarında lafza-i Celâl ve ism-i Rasûl aleyhi's-selâm anılup ve önlerinde Hırka-i Mübâreke geçdikçe kıyâm itmek edebleri olup, kullarından biri sîm ü zer ve cevher ve libâsa müte'allik şey taleb itse virmem ve yokdur ve olmaz cevâbı lisânlarında sâdır olmamış ve kimseye gazab yüzünden itâb itmemiş dervîşâne sâhib-i velâyet bir âlf-cenâb pâdişâh-ı zî-şân idi.” Silahdâr ayrıca vefat saatini de müellifimizden farklı verir: “Mâh-ı Ramazân'ın yigirmi altıncı id-i mü'minîn mübârek Cum'a gün ki, evâhir-i cevzâdır tulû'-ı şemsden dördüncü sâ'atde rûh-ı azîzi kâlib-ı kafesden tayarân itdüğün ...”

Sultân II. Süleyman hakkında bazen diğer kroniklerde yer almayan bazı hadiselerden de bahseder.

öyle istimâ‘ olundu ki pâdişâh vezîrden su’âl eylemiş ki “bu Belğirad nice yerdir?” ol dahi dimiş ki “bir muhtasarca kal‘adır.” Ba‘dehû harem nâzırı kızlar ağasına su’âl eyler ol dahi öyle dir. Ba‘dehû Hâs-oda hüddâmının re’îsine su’âl eyler ol dahi dir ki “karındaşın Sultân Mehmed ana vardı ana sor.” Bundan sonra ana su’âl eyler ol dahi olduğu üzre haber virdükde erbâb işidüp azîm feryâdlar eyleyüp bu def’a hoca nasb eyledükleri Arab-zâde gelüp bunları sûret-i haktan teskîn eyler¹⁷²

Müellif Sultan II. Süleyman’ın olaylar karşısında pasif kalmasını ...hâlâ pâdişâh var mı yok mu malûm değil. Eğerce ata biner ve Cum’a’ya çıkar bir tenûmend-vecîh âdem lâkin bir harf ağzından şay‘i değil. Ancak namâz kılar ve ağlar dirler.¹⁷³ Pâdişâhda nev‘ân rüşd var lâkin tahvîf eylemişler külliyyeten¹⁷⁴ cümleleriyle eleştirir.

Sultân II. Süleyman zamanındaki ekonomik durumu ve halkın tepkisini ifade eden müellif bu duruma padişahın sessiz kalmasını “ve pâdişâh Sultân Süleymân’dan harf ve nutuk şâyi‘ değil.” İfadesiyle eleştirmiştir¹⁷⁵ Belgradın 1099 da kuşatılması üzerine yine halkın tepkisini veren müellif akabinde padişahı şu sözlerle eleştirmiştir. *Düşmân istilâsı emr-i sehl lâkin pâdişâhda tasarruf yok. Sûretâ racül-ü şücâ suretinde bir tenû-mend kimse lâkin mu‘ayyende bir tıfl-ı cehl-i rûz ve tıfl-ı merkûzdan ihtimâl rüşd var...*¹⁷⁶ *Garâbet bunda ki asla pâdişâhdan havf u savt şâyi‘ değil.*¹⁷⁷ ve Belgrad’ın elden çıkması üzerine üzüntüsünü gizlemeyerek padişah hakkında şu ağır ifadeleri kullanır.

*pâdişâh ise bir mertebe ki bir yılda lisânından bir kelâm nakl olunmaz bilinmez ki insan-ı kâmil dir sırrı kazâya vâkıftır. “Alime’llâhu külle lisânihi” erbâbından mıdır yohsa “esfel-i sâfilînden midir.*¹⁷⁸

¹⁷² Metin, vr. 95a.

¹⁷³ Metin, vr. 123b.

¹⁷⁴ Metin, vr. 144b.

¹⁷⁵ Metin, vr. 103a; 122b.

¹⁷⁶ Metin, vr. 94b.

¹⁷⁷ Metin, vr. 107b.

¹⁷⁸ Metin, vr. 97a.

2.1.1.5. Sultân II.Ahmed

Meçhul müellifimiz eserinde Sultân II. Süleyman'ın vefatı hakkında bilgi verirken padişahın vefatının tam saatini vermiştir. Ayrıca Sultân II. Ahmed'in cülus saatini vermektedir. *Mâh-ı mezbûrun yigirmi altıncı Cum'a günü inkılâb-ı sayfının üçüncü günü idi. Sâ'at bire vardukda Sultân Süleyman fevt olup birde ya ikide karındaşı Sultân Ahmed'i iclâs eylediler.*¹⁷⁹

Müellif II. Ahmed döneminde yaşanan ekonomik kriz üzerine Padişah Sultân II. Ahmed hakkında şu ifadeleri kullanır. *Lâkin lutf-i ilâhi pâdişâh tarafından ba'zı mertebe âsâr-ı rahmet nakl iderler. Allâh ikâz ve tevfiik eyleye.*¹⁸⁰

Müellif Sultan II. Ahmed'in devlet yönetimindeki pasifliğini Sultan II. Süleyman ile mukayese ederek ondan bile daha suskun ve olaylara tepkisiz olduğunu ve devlet yönetimindeki etkinliğin vezir ve etrafındaki kişilerde olduğunu şu cümlelerle ifade eder. *Ba'dehû vezir gitdükde müfti ve iki kâdî askerler ve kızlar ağası ve silâhdârağa vezîr tarafında idiler. Bâ-husus Halebli hekimbaşı Salihoğlu Yahya Rûmili Kâdî askeri idi. Bu taşrada üç şüheda-i zûr Sultân Ahmed'i bir mertebeye getürdüler ki önünde olan Sultân Süleymân'dan dahi zebân-beste oldu ve yine her maslahâtı vezîre danışılmak mukarrer oldu.*¹⁸¹

2.1.2. Devlet Erkânı ve Olaylarda İsmi Geçen Kişiler Hakkında Bilgiler

Müellif eserinde hadiseleri anlatırken olaylarda ismi geçen kişiler hakkında yorumlarda bulunmuştur. Örnek vermek gerekirse Melek Ahmed Paşa hakkında *Mezkûr Melek Ahmed Paşa Abaza ve pâdişâha silâhdâr ve Sultân Murâd'ın üç kızı kalmış Rukiye nâmında büyük kızına dâmâd olmuş Anadolu'da Diyârbekir'e bir kaç def'a vâli olmuş bir sâkin tabî'at âdem idi*¹⁸². Ayrıca görevden alınması olaylarından da bahseder¹⁸³ ve akabinde Melek Ahmed Paşa hakkında kendi düşüncesini şu şekilde

¹⁷⁹ Metin, vr. 136b.

¹⁸⁰ Metin, vr. 137b.

¹⁸¹ Metin, vr. 137b-138a.

¹⁸² Metin, vr. 14a.

¹⁸³ Metin, vr. 14b 15a.

ifade eder. *Mezkûr Ahmed Paşa hâric âdem değil idi. Lâkin ocak halkına mağlûb-ı mutlak idi haftada lâbüd evlerine bir kerre olsun bâri varur idi*¹⁸⁴

Yeniçeri Ağası Bektaş Ağa hakkında “*Bektaş Ağa ihtiyâr ve mutedîl kimse idi. Lâkin içlerinde bulunup devlet mekrine uğradı*”¹⁸⁵

1066 yılı olaylarından bahsederken Zurnazen Mustafa Paşa hakkında şu ifadeyi kullanır. *Zurnazen Mustafa Paşa ki min-vech muharrik-i fitne idi.*¹⁸⁶

İpşir Paşa hadisesi ve katledilmesi hakkında geniş malumat veren müellif İpşir Paşanın fiziki özelliklerini de vererek kendisinin hatasının katline neden olduğunu ifade eder. *İbşir Paşa hafîfü’l-beden kâmeti kasra kârîb ve sakalı nev’an kaba ve kırılmış ve ayağında lenklik var idi. Çerî ve levend âdem idi lâkin tedbiri yoğ di. Bu kadar âdemi cem ‘eyleyüp getürdi bunları birer kâr ile teselli idemedi.*¹⁸⁷

Müellif eserinde sık sık devlet yönetiminde Harem ağalarının etkinliğini ifade etmek için devletin Kara araplara kaldığını ifade eder. *Ba ‘dehû Deli Süleymân kızlar ağası olup gayri devlet Karalar tarafına düşüp doksan dokuz tarihine dek anlarda kaldı.*¹⁸⁸

Vezaret mührünün padişah tarafından değilde Kızlar Ağası Deli Süleyman tarafından verildiğini anlatır. *Ba ‘dehû İstanbul’da ağalar ve taşrada zorbalar bir hâl oldıkdakızlar ağası Deli Süleymân, Siyâvuş Paşa’dan mühr-i vezâreti alup ve esbâbını mîriyye zabt idüp yerine Gürci Mehmed Paşa’yı vezîr eyledi. Gayri devlet Kara Arab’lara düşdi.*¹⁸⁹ müellif eserinde Müfti Bahayi Efendi.”¹⁹⁰ Bektaş Ağa, Kul kethüdası Mustafa Ağa¹⁹¹ Minkâri-zâde Yahya Efendi¹⁹²lerden olumlu bahseder. Ayrıca müellif metninde nadir olarak kullandığı merhûm ifadesini Deli Hüseyin Paşa için kullanır¹⁹³

¹⁸⁴ Metin, vr. 15b.

¹⁸⁵ Metin, vr. 16b.

¹⁸⁶ Metin, vr. 21b.

¹⁸⁷ Metin, vr. 19b.

¹⁸⁸ Metin, vr. 16b.

¹⁸⁹ Metin, vr. 7b.

¹⁹⁰ Metin, vr. 10b.

¹⁹¹ Metin, vr. 17a.

¹⁹² Metin, vr. 47a.

¹⁹³ Metin, vr.35b-36a.

Müellifin gözünde Siyavuş Paşa'nın ayrı bir yeri vardır. Müellif Siyavuş Paşa'dan bahsederken pek çok kez merhûm ifadesini kullanmış ve hatta metinde bir kez kullandığı *Rahmetu'l-lâhi aleyh ifadesini de kullanmıştır*.¹⁹⁴

Müşahade ettiği olayları birinci elden aktararak dönem hakkında malumat veren Vecihi eserinde 1047-1071 (1637-1661) tarihleri arasını anlatır ve Sultân İbrahim'in 9 yıla yakın saltanatının tamamını ve IV.Mehmed saltanatının ilk on üç yılını içine alır. Köprülü Mehmed Paşa'nın ölümüne yakın son bulur. Bu eserde Vecihi sık sık isyan eden kapıkulları ve sipahi isyanlarının yanısıra Sultan İbrahim zamanında nüfuzlu saray kadınlarının etkinliği ve başta Cinci Hoca olmak üzere devletteki kötü yönetimin etkilerinden ve IV Mehmed'in ilk yıllarında sık sık meydana gelen isyanlardan bahseder Vecihi'nin eleştirdiği bu dönem Köprülü Mehmed Paşa'nın vezarete geçmesiyle son bulur vecihi'nin, Sultan İbrahim dönemi ile Sultan IV.Mehmed'in 1656 yılına kadar ki kullanmış olduğu usul ve müellifin bakış açısı müellifimizin yazdıklarıyla paralellik arz etmektedir. Bununla birlikte Köprülü Mehmed Paşa'yı devletin kurtarıcısı olarak gören Vecihi ile Köprülülere ağır bir şekilde eleştiren müellifimiz bu yönüyle de farklılık göstermektedir.¹⁹⁵ Ayrıca Mehmed Halife, Abdurrahman Abdi Paşa, Naima gibi tarihçiler Köprülü Mehmed Paşa'yı övmekte olup devlet idaresindeki aksaklıkları düzene sokan bir devlet adamı olarak görürler.

2.1.2.1. Köprülü Mehmed Paşa

Müellif eserinde genel olarak Köprülü ailesi mensupları hakkında eserinin pek çok yerinde eleştirilerde bulunarak halkın da kendisiyle aynı görüşte olduğunu ifade eder. *Bu güne gelince olan vezirlerin İsmâ'il Paşa'dan mâ-'adâ elbette Köprülü'ye ya oğullarına intisâbı bulunur idi ve bir müslümân bunu ma'kûl görmedi. Hatta kâtib risâletden ibâ' eyledi ve katlolundu*"¹⁹⁶

Dönemin pek çok kroniği Köprülü ailesi hakkında olumlu ifadeler kullanmaktadır. Köprülü Mehmed Paşa hakkında dönemi anlatan kaynaklarda

¹⁹⁴ Metin, vr.87b.

¹⁹⁵ Ziya Akkaya, "Vecihi ve Eseri", **DTCFD.**, XVII/3-4, Ankara 1961 s.540-542.

¹⁹⁶ Metin, vr. 118b-119a.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa tarihi, vezir olmasından duyduğu sevinci gizlemeyerek kendisinden akıllı, bilgili ve gün görmüş bir kimse olarak bahseden Tarih-i Gılmâni gibi devlete hizmet eden hayırlı bir kişi olarak nitelendirilmektedir.¹⁹⁷ Bu tarihçilerin aksine müellifimiz Silahdar Mehmed Ağa'nın kullandığı ifadeler benzer şekilde¹⁹⁸ Köprülü Mehmed Paşa hakkında olumsuz ifadeler kullanır.

Müellif Köprülü Mehmed Paşa'nın çok zâlim biri olduğunu ifade ederek devlet içinde bütün kesimleri kontrol altına alarak bu kesimler üzerinde söz sahibi olduğunu bir tek Kızlar Ağasından çekindiğini ifade eder ve kendisi ile Kızlar Ağası arasında geçen şu ilginç diyalogu nakleder.

*Köprülü azlemu halki'l-lâh cemî tâ'ifeye galebe eyleyüp lâkin kızlar ağasına tev[â]zu' üzre mu'âmele idermiş Hattâ Hâs Oda'da o zamânlarda bulunanlardan biri nakl eyledi ki Kızlar ağası Solak Mehmed Ağa bir âdemin hakkında didi ki ol kimse için size ba'zı şey' iğvâ iderler ise mukayyed olman. Köprülü elini öpdü ve başı üzre kodu. Bu siyâkda Köprülü'ye dirler ki "siz ne 'aceb Kızlar ağasına bu mertebe ruhsat virürsüz". Cevâbında dir ki "âdem senin aklın yok imiş ben Pâdişâh ile ekser evkâtda kâğıd ile söyleşirüm ol ise pâdişâh câriyesi ile yaturken iktizâ itdükde varur benim hilâfıma söyler ve câriyesi dâhi te'yîd eyler beni öldürürler. Bunlar bir deli tâ'ifedir semtiyle zabt olunur"*¹⁹⁹

Başka bir yerde ise Kızlar Ağasından çekindiğini şöyle ifade eder:

*Köprülü zemân-ı iflâsında her kime mütegayyir oldı anı Burusalı Efendi fetvâsıyla katl eyledi ve zamân-ı devletinde kendüye kızlar ağasından mâ-'adâ bir ferd bir söz söylemeye kâdir değil idi. Pâdişâh ise mahv idi hatta bir gün Köprülü karağalardan birinin katlini murâd ider. Kızlar ağası ricâ ider "bu âdemle bu kadar zamân dostluğumuz vardır" dir. Köprülü buna dir ki "çünkü dostundur ko şehîd edelüm rütbe-i âliye vâsıl olsun."*²⁰⁰

Müellif eserinde Köprülü Mehmed Paşa'nın öldürttüğü kimseler hakkında detaylı bilgiler vermiş ve pek çok kesimden insanı katlettiğini bunların isimlerini

¹⁹⁷ **Târîh-i Gılmâni**, s.62 ,70; Abdülkadir Özcan, "Köprülü Mehmed Paşa", **DİA**. cilt. XXVI Ankara, 2002, s.258-260.

¹⁹⁸ **Zeyli Fezleke**, s.257 "Paşa-yı mezbûr mâldâr, zâlim, cebbâr, hod-bîn ü hod-re'y, bî-rahm vü nâ-hakk kîtâl ve hûn-rîz sinni seksen altıya bâliğ olmuş, bir dişlenk koca idi."

¹⁹⁹ Metin, vr.38a-b.

²⁰⁰ Metin, vr.42a.

verdikten sonra ilginç mükâlemeyi anlatır: *Bunların sebab-i hafîsi Köprülü her tâ'îfeden âdem katl idüp müftiye dahi senin bir katl itdüreceğin var ise getir katl idelim ve Şamî-zâde'ye senin kâtiblerden katl itdüreceğin var ise getir dimiş. Anlarda garazları oldukları kimseleri işâret idüp bir cüzî bahâne ile bunları katl eyledi.*²⁰¹

Köprülü Mehmed Paşa'nın devlet idaresinde bu dönemde yaşanan ayaklanmaları bastırmak için orduyu her zaman seferle meşgul tutması özellikle sık sık ayaklanan Kapıkulu ocaklarının bu meşgale ile kontrol altına alınmasına yönelik bir politika izlediğini şöyle ifade eder. *Köprülü kendüden mukaddem olan vüzerâyâ kendü vezâretinde pâdişâha dir imiş ki halkı zabt askeriye sefer ve re'âya teklîf bu siyâkda bir azîm sefer eyledi.*²⁰²

Köprülü Mehmed Paşa'nın hastalığı hakkında da bilgi veren müellif 1070 yılı hadiselerini anlatırken Mehmed Paşa'nın belinden aşağısının felç olduğunu *Köprülü'ye za'af müstevlî olup belinden aşağısı dutmaz olmuş.*²⁰³ cümlesiyle ifade ederek 1072 yılındaki vefatı hakkında şu bilgiyi verir: *Rebî'ü'l-evvel'in altıncı Erba'â günü Köprülü Edirne'de fevt olup sülâsâ günü İstanbul'da Dikilitaş'ın karşusunda binâ itdüği medrese önünde defn olundu*²⁰⁴

2.1.2.2. Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa

Müellifimiz Köprülü Fazıl Ahmed Paşa hakkında eserinde kıymetli bilgiler vermektedir. Fazıl Ahmed Paşa'nın veziriazam oluşu hakkında *Köprülü'nün büyük oğlu sâbıkâ Erzurum'dan Şam'a nakil andan dahi Haleb'e andan İstanbul'a gelüp kâ'immakâm olmuşdu tevâbi' müşâveresiyle oğlu yerine vezîr oldu. Sinni otuza ancak bâliğ olmuş idi.*²⁰⁵ ve *Bu def'a Ahmed Paşa pederi yerine kâ'immakâm oldıkda emr gönderüp ta'zîm ile İstanbul'a gelürken Bolı'ya geldikde Köprülü fevt olup Ahmed Paşa vezîr bulundu.*²⁰⁶ cümleleriyle bilgi veren müellif icraatları hakkında şunları ifade eder.

Hâsılı Köprülüoğlu Ahmed Paşa gâyet mest-i devlet olup çeşîde mihnet olmaduğundan mâ-'adâ sâhibi merhâmet dahi değil idi ve yoklamada ziyâde vazîfesi

²⁰¹ Metin, vr. 42b.

²⁰² Metin, vr. 37b.

²⁰³ Metin, vr. 40b.

²⁰⁴ Metin, vr. 44b-45a.

²⁰⁵ Metin, vr. 44b-45a.

²⁰⁶ Metin, vr. 45b-46a.

olanlardan kat' idüğünden mǎ-'adā üç akçesi olanın ihtimâldir ki bir akçesini kat' eyledi.²⁰⁷

Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın Vâni Efendi ile nasıl tanıştığı hakkında bilgi vermektedir.

Sâbıkâ Erzurum'a Van semtinden bir tâlib-i ilm gelüp ba'zı zâviyelere ve merkadlere ta'arruz idüp ol diyârın muta'assıbları mu'âveneti ile şöhret bulup anda müderris ve müfti olup Köprülüoğlu Ahmed Paşa ol diyâra vardıkda herkes varup bu varmada te'hîr eyleyüp Ahmed Paşa bu müfti bize ne aceb gelmedi dir iken bir zamândan sonra varup Ahmed Paşa buna iltifât eylemez. Lâkin Ahmed Paşa pîş-tahtası üstünde bir kitâb durur imiş hikmet tefsir imiş vâni bu kitâbı alır ve açar. Bedîhi gelen mahalden bahs açup söz koparır. Ahmed Paşa bundan haz idüp azîm iltifât eyler.²⁰⁸ Gâyet mağrûr ve mütekebbir ve bî-dimâğ çelebi idi.²⁰⁹ Fazıl Ahmed Paşa'nın Vani Efendi'yi desteklediğini Bu def'a Ahmed Paşa mu'âvenetiyle tasliye ve tarziye men'ine dil üzredür. cümlesiyle ifade eden müellif Bursalı ile Vani Efendi arasındaki rekabette Fazıl Ahmed Paşa'nın hamiliği hakkında bilgiler aktarır.²¹⁰ Fazıl Ahmed Paşa hakkında düşüncesini şöyle ifade eder. Ahmed Paşa mevâdd-ı tertib üzre görmüş lâkin gâyet müdmağ ve za'îm vaktinin güya Cârullâh allâmesi idi.²¹¹

2.1.2.3. Kara Mustafa Paşa

Eserinde Viyana bozgunundan bahseden müellif Merzifonlu Kara Mustafa Paşa hakkında *Mezkûr Mustafa Paşa pür-dîl ve kavî dimâğ kimse idi. Söz anlama ve divân sormada sâyire gâlib idi. Ancak tâcir-i tabî'at idi.*

2.1.2.4. Köprülüâde Fazıl Mustafa Paşa

Müellif eserinde tüm Köprülü ailesi üyelerini eleştirir. Belgrad'ın fethi sebebiyle Köprülü Fazıl Mustafa Paşa hakkında diğer Köprülü ailesi üyelerinden farklı

²⁰⁷ Metin, vr. 57b.

²⁰⁸ Metin, vr.45a.

²⁰⁹ Metin, vr. 58a-b.

²¹⁰ Metin, vr. 46a.

²¹¹ Metin, vr. 45a.

düşünerek kendisi över. Bunun yanında kendisinin karakterini hoş gördüğünü ifade etse de yapmış olduğu icraatlerini eleştirmekten çekinmemiştir.

Müellifimiz Belgrad'ın geri alınması üzerine Köprülü Fazıl Mustafa Paşa hakkında cümlesine *İnsaf bu ki* diye başlayarak Mustafa Paşa'yı şu cümlelerle över. *İnsâf bu ki bu vezîria'zam birkaç şey'e muvaffak oldu. Cümleten şer'a ri'âyet idüp Anadolu Rûmili halkından mâl almadı ve bundan sonra erbâbından elinde olan mâlî diriğ eylemedi ve askeri ile nefs-i vâhide gibi oldu ve ekser umûrunda niyet-i hayr olduğu bu âsâr-ı cemîleden zâhir oldu ve nefsinde hatâdan ictinâb üzredir dirler. Meğer istisvâb ile ba'de'l-yevm dahi Cenâb-ı Allâh hayra tevîk eyleye seni'en lehû ki bunun gibi bir gazâda re'îs bulunup dünyevî sa'âdet ve inşâ'allâh uhrevî dahi tahsîl eyledi.*²¹²

Müellif yukarıda geçen olumlu ifadelerinden sonra Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın devlet maliyesinde yapmış olduğu düzenlemeleri, defterdarlık görevine getirmiş olduğu ve halkın rızıkına musallat biri diye nitelendirdiği Kirli İsmail aracılığıyla yapılan mali düzenlemeleri uzun uzadıya anlatarak çok ağır bir şekilde eleştirir. Narhın kaldırılarak serbest ticaretin neden olduğu enflasyon ve halkın elindeki altın ve gümüş yerine mangır harcamaya yönelmesi üzerine mangırın tedavülde kaldırılması, halkta büyük infiale neden olmuş bunun üzerine oluşan durumu *taze çimen mezra'aya bir hayvan girer azı dişleriyle biçer ise Âli Osmân devleti ana döndü* cümlesiyle ağır bir şekilde eleştir. Ayrıca bu duruma sessiz kalan padişah da bu eleştiriden nasibini alır.

Ba'dehû geldükden sonra sipâhi tâ'ifesine yine sûret-i cebr gösterüp bir ay mikdârı vazîfelerini vermedi ol zamân bakır mankır geçerdi. Bosna sarayında kesilmeğe kendüsü emr göndermiş iken İstanbul'da geçmesün deyü dellâllara nidâ itdürüp halk içre azîm ihtilâl ve müzâyeka zuhûr eyledi ve altun ve gümüş mâh-ı faslı erbainde vâki' mâh-ı sülûs âhirinde ba'de'l-işâ şems ve kamer ne mertebe muhtefî ise andan dahi ziyâde muhtefî oldu ve kahr-ı ilâhi bir mertebe İstanbul halkının üzerine tecelli eyledi ki bu mankır münâdisi nidâ itdüğü sâ'at halkın hâli mübtedîl oldu ve bundan sonra yeniçeri ocağından kendü meşrebince olan her kul kethüdâsı ve küt[t]ab tâ'ifesinden aslı Kıpti imiş Kirli İsmâ'il dimekle meşhûr kâtibi ki defterdâr eylemiş idi

²¹² Metin, vr. 131b-132a

ve halkın rızıkına musallat ekser mukâtattan olan vezâyîfi nısfıyet üzre virür iken kimini tenzîl ve kimini aslı ile def‘ eyleyüp ve pâdişâh tarafına müntesib olanları dahi öyle eyleyüp hâsılı taze çimen mezra‘aya bir hayvan girer azı dişleriyle biçer ise Âli Osmân devleti ana döndü ve pâdişâhdan asla harf ve savt şay‘i değil ve bundan sonra evkâfa ve evkâfa müntesib olanlara “bunlar nâ-ehillerdir.” ve “bu evkâf çoğu nâ- meşrudur.” deyüp andan dahi halk birbirine bir mertebe düşdi ki ta ‘bîr olunmaz ve bundan sonra narh şer‘i değildir.” deyü narha takayyütten kalındı. müellifimiz bu ifadelerden sonra meydana gelen enflasyonun etkilerini şöyle ifade eder: Etmekçi keferesi şehirliden bir mertebe intikâm aldı ki ta‘bîr olunmaz. Yüz yigirmi dirhem etmek bir akçeye tahammülü var iken kırk dirhem elli dirhem etmek bir akçeye iderler idi ve bir vukiyye pirinç sekiz akçeye gâyet iken otuzaltı akçeye çıkdı ve bir vukiyye lahm otuz altı akçeye ve sığır lahmı kadîdi elliakçeye dek ve kendüye söylemişler dimiş. Dirler ki bu şehir ağniya yeridir fakir olan varsın taşra gitsin. Hâsılı en azdan bir akçelik şey‘i üç akçeye ve bu müsâmahadan garazı defterdâr re‘yiyle halk altun ve gümüş çıkaralar bunlar mîriye altun ve gümüş alalar ve halka bakır mankır vireler.²¹³

Bu dönem ekonomisi hakkında bilgi veren muasır kroniklerden Anonim Osmanlı tarihi müellifi ve Defterdar Sarı Mehmed Paşa temkinli bir dil kullanarak doğrudan padişah II. Süleyman’ı veya Köprülü Fazıl Mustafa Paşa’yı eleştirmezler.²¹⁴ Zaten müellifimiz Köprülü Fazıl Mustaf Paşa’nın icraatlerine halkın bakışını ifade ederek Belgrad fethinden dolayı halkın kendisine duacıyken Mustafa Pşa’nın ekonomik icraatleri ve yüksek enflasyon nedeniyle bu durumun değiştiğini belirtir. Müellif halkın tepkisini şu şekilde ifade eder. *Ekseri Belgrad fethinden ötürü du‘â-i hayra müteveccihler idi. Bu hâl zuhûrunda kalblerinde hayret ve ızdırâb ve bu berzâhdan halâsa müteveccih ilallâh oldılar.*²¹⁵

²¹³ Metin, vr. 134a-b

²¹⁴ **Zübde-i Vekayîât**, s.387-389 ve **Anonim Osmanlı Tarihi**, s.19-22 Ayrıca bu dönem hakkında genel bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, “Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa”, **DİA** cilt XXVI, s.263-265; Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri**, Enderun: İstanbul; (1983)

²¹⁵ Metin, vr. 134b.

Müellif ayrıca eserinde dönemin önemli simalarından Haseki Mehmed Paşa²¹⁶İpşir Paşa²¹⁷ Şehsuvaroğlu²¹⁸ Deli Hüseyin Paşa²¹⁹ Boynuyaralı Mehmed Paşa²²⁰ Vani Mehmed Efendi²²¹ dönemin Şeyhülislamı Mehmed Hanefi Efendi²²² vb. önemli şahısları hakkında özellikle fiziksel özelliklerini de içeren bilgiler vermektedir. Bunlar içerisinde Vani Mehmet Efendi ve faaliyetleri hakkında da kıymetli bilgiler vermektedir.²²³ Müellifin vermiş olduğu bazı bilgiler orijinaldir. Mesela Vani damadı Feyzullah Efendi'nin Nakibüleşraf olması yönünde ki çabasından bahisle bu durumu şöyle anlatır. *Hatta dâmâdı Feyzullâh şeh-zâde hocası oldıktan sonra bir mahalde nakîbü'l-eşref olmağa tâlib olur râzı olmazlar oğlu Sultân Mehmed'e ricâ eyler. Sultân Mehmed dir ki senin hocanın seyyid olduğuna inanmıyorlar*²²⁴ cümleleriyle ifade ederek Feyzullah Efendi'nin hak etmediği halde Nakîbü'l-eşrâf yapılmasını şu cümleyle ifade eder. *Bu def'a Köprülüoğlu Vâni dâmâdı Feyzullâh Efendi'yi siyâdeti müsbet değil iken nakibü'l-eşref eyledi. Mezkûr Feyzullâh İbrahîm Efendi'den mukaddem şeh-zâde hocası olup Rûmili Kâdî'askeri pâyesi var idi. Bu evkâtta Köprülüoğlu sûreta kâ'immakâm idi lâkin pâdişâhtan çok ilerü idi.*²²⁵

Müellif Vani Efendi'ye Bursalı müftünün komplosunu ve Fazıl Ahmed Paşa tarafından himayesini, daha sonra saraya hangi yolla intisab ettiğini ve yükselişini nasıl meşhur olduğunu ve nihayetinde gözden düşmesi hakkında uzun ve kıymetli bilgiler verir.²²⁶ Ayrıca Bekri Mustafa Paşa'dan olumsuz olarak bahsederek devlet yönetiminde Yeğen Osman Paşa hadisesi, Belgrad seferine katılmaması nefiri amm ile gelen askerleri geri yollaması vb nedenlerden dolayı kendisini ağır bir şekilde eleştirir.²²⁷

²¹⁶ Metin, vr. 44b.

²¹⁷ Metin, vr. 19b.

²¹⁸ Metin, vr. 42a.

²¹⁹ Metin, vr. 35b.

²²⁰ Metin, vr. 27b.

²²¹ Metin, vr. 45a-b.

²²² Metin, vr. 28b.

²²³ Metin, vr. 46a 48b.

²²⁴ Metin, vr. 48a.

²²⁵ Metin, vr. 79a.

²²⁶ Metin, vr. 45a-48a.

²²⁷ Metin, vr. 118b-120a.

2.1.3. Siyasi Hadiseler

Müellif eserinde 1648-1694 yılları arasında pek çok hadiseye şahit oluşturmıştır. Bu dönemde meydana gelen atamalar, aziller, devlet adamları arasında ki rekabet müellifin gözünden verilmiştir. Eserinden anlaşılacağı üzere İstanbul merkezli anlatım yapan müellif özellikle İstanbul'da meydana gelen yakından gözlemlediği bazı siyasi hadiseler hakkında geniş malumat vermiştir. 1648 yılında Sultan IV.Mehmed'in tahta çıkışı esnasında Sultanahmet'te meydana gelen hadiseler ve ayrıca aynı yılın Şevval ayında meydana gelen ve Sultanahmet Camii vakası olarak bilinen olaylara şahit olmuş sipahilerle iç oğlanları arasındaki çatışmayı çok canlı bir şekilde aktarmıştır. 1099 (1688) yılı iç karışıklıklarını anlatırken olayları neredeyse saat saat aktarmıştır. Müellifin canlı anlatımı ve anlatımında olayların gün içerisindeki vaktini tam olarak ifade etmesi sanki müellifin orada bulunmuş olduğu izlenimini vermektedir. Bu olayların nasıl geliştiğini zorbalığın faaliyetlerini ve Siyavuş Paşa'nın katledilme hadisesi ve akabinde zorba elebaşlarının teker teker öldürülmelerini çok canlı bir şekilde aktarır.²²⁸ Ayrıca müellif bu olaylara halkın nasıl baktığını, nasıl tepki verdiğini satır aralarında ifade eder. *Ba'dehû bundan sonra eşkiyâya kefare dahi karışup bunlar ateş gibi bölük bölük olup İslâmbol'un a'yânından nice hânûmânı yağmasına mutasaddi olurlar. Bu ahvâl câ-be-câ şehir içre göründü lâkin halk sâ'ati gelmedüğinden cümûd olup kaldı.*²²⁹

Döneminde epeyce sorun olan Yeğen Osman Paşa galesi ile ilgili ve bu dönemde meydana gelen siyasi olayları da mufassal bir şekilde vermiştir.²³⁰ Bunun yanı sıra İran elçilik heyetinin gelişi²³¹ Belgrad'ın elden çıkması,²³² doğudaki bazı aşiretlerin tedibi²³³ Kırım Hanı Selim Han'dan sonra Kırım Han'ının atanması ve akabinde gelişen olaylar hakkında ilginç bilgiler vermiş vb. dönemin önemli siyasi hadiseleri hakkında bilgi vermiştir.²³⁴

²²⁸ Metin, vr. 83b-88a.

²²⁹ Metin, vr. 86a.

²³⁰ Metin, vr. 89a-b.

²³¹ Metin, vr. 143.

²³² Metin, vr. 97b.

²³³ Metin, vr. 49a-50b.

²³⁴ Metin, vr. 146b.

2.1.4. Sosyal Hadiseler

Müellif eserinde sosyal hadiseler de yer vermiştir. Bunlardan bazıları şu şekildedir.

1680 yılında Sultanahmet meydanında gerçekleşen recm hadisesini aktarırken Sultan IV. Mehmed'in de katıldığı recm cezasının uygulanmasında hükmü verecek olanların recm kararının gerçekleştirilmesinde isteksiz olduklarını ve hadisenin üzerini örtmek istediklerini fakat Kadıasker Beyâzî-zâde'nin etkisiyle recm hadisesinin gerçekleştirildiğini anlatır.²³⁵ Müellif eserinde Sultân Mehmed'in kardeşleriyle sünnet edilmesinden bahseder²³⁶ ayrıca eserinde dönemin giyim kuşamı ile ilgili ilginç sosyal olaylardan bahseder.

*Edirne Bostancıbaşı Sinân Ağa ki Kırkayak deyü meşhûr idi. İstanbul'a kâ'immakâm ta'yîn olundu. Gâyet hûnî bed-hulk kâmeti kasra karîb ve sinni sittiyi tecâvüz eylemiş kimse idi. Ehl-i sûka ve avratlara azîm havf düşüp İstanbul'a geldikten sonra bir âdem yolda sof ferâce giyer bir avrata "ne durursun şimdi önümde sof ferâcenin birini yerdiler ben gördüm" dir ol dahi rast geldiği avrata söyler. Şöyle oldu ki avratlar bir kaç zamân sof ferâce giymediler lâkin tahammuk itdüğünden hilâf-ı zuhûr idüp şehirde hâkim olduğu ma'lûm değil.*²³⁷

Döneminde Fatih Cami'inde meydana gelmiş bir başka olayı şöyle anlatır. *Mâh-ı Ramazân âhirinde Sultân Mehmed câmi'inde vâ'iz tefsîr-i hatmi eyleyüp Kâ'immakâm Hüseyin Paşa dahi hâzır olmak murâd ider. Ezânı mukaddemce okurlar. Kâ'immakâm selâm virüldükden sonra vardıkda görür ki avratlar ricâlden çok kapudan geçmek mümkün değil önünde olanlara açılın dirler. Açılmak mümkün olmaz. Kâ'immakâm dahi urun dir önünde olanlar dövmeğe mübâşeret itdükde avratlar ürküp birbirini basup ol mahalde on mikdârı avrat fevt olup ba'dehû yigirmi mütecâviz didiler.*²³⁸

²³⁵ Metin, vr. 63b-64a.

²³⁶ Metin, vr. 13b-14a.

²³⁷ Metin, vr. 30b.

²³⁸ Metin, vr. 149b-150a.

2.1.5. Doğa Olayları ve Yangınlar

Müellifimiz eserinde sadece yaşadığı dönemin siyasi, sosyal, ve ekonomik hadiselerinden bahsetmez şahit olduğu yangınlar, dolu, yağmur, fırtına, zelzele, ay ve güneş tutulmaları yıldızların hareketleri gibi astronomik ve doğa olayları da eserde yer bulmuştur. Müellifimiz *bu senede iki def'a husûf vâki' olmuş idi. Biri tulû'da ve biri gurûba karîb bu mâh-ı Zi'lhicce gurûba karîb olduğu gicede Sofya'ya Niş haberi gelür.*²³⁹ örneğinde olduğu gibi astronomik hadiseleri zaman zaman bazı siyasi hadiselerle ilişkilendirir.

Ayrıca *Bu esnâlarda Saçlı Yıldız didikleri zuhûr eyledi çok zamân mütemâdî oldu. Bunun hey'eti bir kevkebden bir hatt-ı müstakîm sûretinde bir nurânî hatt-ı mümted olur kâh olurdu ki mer'iyetde] rub'u feleke vâsıl olurdu ve aslı mağribden zuhûr iderdi*²⁴⁰ *ve bu mâh-ı Muharrem'in yigirmi sekizinci günü burc-ı akrebde kıran nahseyn olup ve ol esnâda şems dahi kavsa tahvîl eyler.*²⁴¹ örneğinde olduğu gibi kuyruklu yıldız hareketlerini detaylı bir şekilde verir. *Cemâziye'l-âhirede kamer münhasifen tulû' eyleyüp nisfından ziyâde tutuldu.*²⁴² örneğinde olduğu gibi ay tutulması hakkında bilgi vermektedir.

Müellif eserinde *Mâh-ı Şa'bân'ın âhir Cum'a'sında kırân-ı süfliyeyn vâki' olup ol Cum'a'dan sonra Sülâsâ günü yevm-i şekk ihtimâli var idi. Ba'de'l-asr bir azîm tûfân nişân rüzgâr zuhûra gelüp hikmet çok kimse teferrüce çıkup evlerine avdet mahalline müsâdif olup Karadeniz Boğazı'na ziyâde düşüp çok âdem telef oldu.*²⁴³ cümleleriyle şiddetli fırtanalardan ve etkilerinden bahsettiği gibi *bu senede erba'în açıklık olup hamsîn girdükde kar tetâbu' eyleyüp ba'zı semte ol kadar kar düşdü ki elli altmış seneden berü görülmemiş. Cümleden İslâmbol'da tamları ve saçakları yıkdı. İhtimâldir ki bir harîk kadar zarar oldu ve bu kar Silivri'den öteye ol kadar düşmemiş ve kaht dahi var idi.*²⁴⁴ cümleleriyle olağanüstü hava durumu hadiseleri hakkında da bilgi vermiştir. 1675 yılında Sultan IV. Mehmed'in oğulları için yapılan sünnet ve kızı

²³⁹ Metin, vr. 116b.

²⁴⁰ Metin, vr. 60b.

²⁴¹ Metin, vr. 99a.

²⁴² Metin, vr. 89a.

²⁴³ Metin, vr. 127a

²⁴⁴ Metin, vr. 67a.

için düğün şenlikleri esnasında meydana gelen büyük fırtınadan *Ve sûrun âhirine karîb azîm bârân ile dolu gelüp zînet için olan kandilleri kesr eyleyüp sûr dahi münkesir olmuş.*²⁴⁵ ifadeleriyle bahseder

Müellif halk tarafından konuşulan ve Girit adasında meydana gelen ilginç doğa hadisesinden şu şekilde bahseder: *Girit Adası'na karîb ada ma'den imiş ateş alup her taşı eflâke top gibi atılup ve top sadâsı gibi sadâ izhâr olup Karadeniz yalılarında işitildiği şayi'oldı.*²⁴⁶

2.1.5.1. Zelzeleler

17 yüzyılda İstanbul'da pek çok deprem olmuştur. Bu depremler İstanbul mimarisine etki etmiş başta saraylar ve camiler olmak üzere pek çok yapıda zarara sebep olmuştur. Müellif kendisinin de şahit olduğu farklı zamanlarda meydana gelen depremler ve etkileri hakkında kıymetli bilgiler vermiştir.

Müellfimiz 1659 yılında meydana gelen depremi bizzat yaşamış ve etkileri hakkında şu bilgileri vermiştir: *Cemâziye'l-evvel'inin yigirmi yedinci Ehad günü asra nısf sâ'at kaldık da zelzele-i azîme câ be câ divarlar ve ocaklar yıkılup mutlaka şak isâbet eylemedik dîvâr kalmadı. Bu zelzele İstanbul'da ba'zı yerlerde ziyâde olup cümleden Sultân Mehmed semtinde câmi'-i şerîf kubbesine azîm kaşağlık olup hatta yeni yapmak murâd eylediler. Sonra gördüler ki bânisi muhkem ri'âyet eylemiş meremmet eyleyüp yıkmadılar.*²⁴⁷

1688 yılı depremi hakkında *mâh-ı mezbûrun nısf-ı ahirinde İzmir'de azîm zelzele zuhûreyleyüp çok mahallâtharâb olup hatta Frenklerin barutları var imiş ateş alupattık dâbakiyye kalan mahallelerinden çok evler ateşe yanmış.*²⁴⁸ cümleleriyle etkisi hakkında bilgi vermiştir.

1690 yılında kendisi ezan okuduğu esnada çok şiddetli deprem olduğunu ifade eden müellif İstanbul'da meydana gelen bu depremin Burgaz'da daha şiddetli Edirne'de daha hafif hissedildiğinden bahisle etkilerinden şu ifadelerle bahsetmektedir

²⁴⁵ Metin, vr. 52a.

²⁴⁶ Metin, vr. 14b.

²⁴⁷ Metin, vr. 35a.

²⁴⁸ Metin, vr. 92a.

... ve Şevvâl'in beşinci Salı günü ba'de salâti'l-mağrib bir azîm zelzele zuhûra gelüp biraz mümted oldu. Bu zelzele kırk seneden berü olmuş değil idi. Lâkin lutf-i ilâhî ile İstanbul'da âdem helâk olmadı. Sultân Mehmed Câmi'nin iç hareminin bir kapısı üstü yıkılup ve biraz harem kapısı mütezazel olmuştur ve İstanbul'un Topkapu'su yıkılmış. Böyle iken ba'zı harâbe divarlar ve otolar ki âdem tepme ile yıkılır sanırdı anlara halel olmadı ve ol gice beyne'l-işâeyn ana karîb bir dahi oldu ki fakir ezân okudum ben tamam eyledim ve nısfü'l-leylde ana karîb bir dahi olmuş. Hâsılı on güne dek yigirmiye karîb kimi mahbûs kimi gayri mahbûs zelzele oldu ve bu zelzele Burgaz'd[a] artık olmuş lâkin Edirne'de hafîf olmuş²⁴⁹

Müellifimiz eserinde sadece İstanbul'da meydana gelen depremlerden bahsetmemiş İzmir'de meydana gelen depremin etkileri hakkında da şu bilgileri vermiştir: ... ve mâh-ı mezburun nısf-ı ahirinde İzmir'de azîm zelzele zuhûr eyleyüp çok mahallât harâb olup hatta Frenklerin barutları var imiş ateş alup attıkda bakiyye kalan mahallelerinden çok evler ateşe yanmış.²⁵⁰

2.1.5.2. Yangınlar

Müellif eserinde dönemindeki yangınlardan ve etkilerinden de bahsetmiştir. 1660 yangınına şöyle anlatır.²⁵¹

Mâh-ı Zilka'de'nin mutanassıfı Cum'a-irtesi asra bir sâ'at kaldıkda İslâmbol'un Ayazma Kapısı taşrasından ateş alup Ba'dehû sâ'atiyle Süleymaniye'de vâki 'Ağa Kapısı'na şerâre atup ol dahi ateş alup hâsılı Pazar-irtesi zuhra karîbe dek İslâmbol'da tufan ateş şedîd rüzgârla ol kadar yer yakdı ki hâtır mülâhazasından hafv eyler. Akdeniz semtinde Davud Paşa iskelesini geçüp At Meydân'ı semti Kumkapu'yu geçüp Kadirga Limanı'ndan Mehmed Paşa Câmi'nin önünden Tavuk Bâzârı semtine ve Bağçekapısı'ndan ancak Hâs-bağçe'ye muttasıl birkaç ev kalup onu Alay

²⁴⁹ Metin 128a-b; Mezkur deprem Defterdar tarihinde müellifimize nazaran daha kısa anlatılmıştır. **Zübde-i Vekayiât.** s.364; Anonim Osmanlı tarihinde bu olay bir cümle ile ifade edilmiştir. **Anonim Osmanlı Tarihi** s.7

²⁵⁰ Metin, vr. 92a.

²⁵¹ 1660 Büyük İstanbul yangınına halkın mağrur olmasına ve döneminde israfın yaygınlığına karşı Tanrının bir uyarısı olarak yorumlayan Mehmed Halife, yangının çıkış tarihini Bin yetmiş yılı zilkade ayının altıncı günü olarak zikrederken müellifimiz yangının tarihini bu ayın ortası olarak verir bkz. **Tarih-i Gilmânî**, s. 96.

*Köşkü'ne dek ve ol semtte bir ada gibice mahal kalup ve At Meydânı Ahurkapu'ya dek halâs olup ve Sultân Mehmed'den öte Sultân Selim halâs olup ve Topkapu semti ve Yenibağçe semtleri halâs olup Çeraç câmi'inde ve Langa Bostan'ında ve Kebeciler Hanında beşyüze karîb âdem yandı ve Sultân Bâyezîd'e ve Süleymaniye'de ve Yeniçeri Et Meydânı'nda bî-hisâb esbâb yandı. Sâyirinden mâ'adâ yetmiş vüzerâ olcak saray yandı dirler ve öyle tahmîn olunmuş ki İstanbul bir ferâce farz olunsa bütün vücudu gidüp ancak zencefyerleri kalmış ola. Mısır zahîresi ol kadar gelmiş idi ki hatta onaltı kalyon bir def'ada gelmiş idi. Amma şehir hâkimi istidrâc olduğundan cemi'si muhtekir eline geçüp ve bu harîkde hâlel ihtimâli olmayan mahzenlerde ve Hanlarda ol kadar yandı ki hesâbın ancak Allâh bilür.*²⁵²

Müellif Defterdar tarihinde bahsedilmeyen Eyüp semtinde 1100 yılı Şaban ayındaki yangınından da bahseder. *Ebî Eyyûb Ensâri hazretlerinin câmi'-i şerîfi karşusunda sütçiler dükkanlarından ateş alup câmi'-i şerîfin yanında sonradan yapılma samîme var idi ateş alup câmi' nin içine sirâyet idüp ihrâka kâbil olan şeyler yandı.*²⁵³

Müellif Defterdar tarihinde daha tafsilatlı anlatılan 1104 yılı Şevval ayındaki yangını da eserinde şu şekilde aktarmıştır. *Mâh-ı Şevvâl'in üçüncü günü kable'z-zuhr Sultân Selim tarafında harîk olup çok evler yandı.*²⁵⁴

Müellifimiz 1101 yılı Şaban ayında meydana gelen Eyüp yangınından da bahsetmiştir. ...ve irted gicesi *Ebî Eyyûb Ensâri hazretlerinin câmi'-i şerîfi karşusunda sütçiler dükkanlarından ateş alup câmi'-i şerîfin yanında sonradan yapılma samîme var idi ateş alup câmi' nin içine sirâyet idüp ihrâka kâbil olan şeyler yandı.*²⁵⁵

Müellif 1105 yılında meydana gelen yangınlar hakkında bilgi verirken defterdar tarihinin vermiş olduğu bilgilere nazaran daha muhtasar Anonim Osmanlı tarihine nazaran daha mufassal bilgi vermektedir. Yangının çıkış tarihini defterdar tarihi ile aynı tarihi veren müellifimiz her iki eserde de bahsi geçmeyen yangından istifade eden eşkiyanın yel mumlarıyla gezdirildikten sonra idam edilmesi hadisesini

²⁵² Metin, vr. 41a-b.

²⁵³ Metin, vr. 127a.

²⁵⁴ Metin, vr. 150a; **Zübde-i Vekayiât**. s 449.

²⁵⁵ Metin 127a; Aynı yangından Defterdar Şaban ayının 9. gecesinde meydana geldiğini ifade eder bkz. **Zübde-i Vekayiât**. s.362.

şöyle anlatır. *Bin yüz [beş] Muharrem'inin gâlibâ beşinci sebt günü zuhrdan sonra Unkaparı kurbundan âteş alup şedîd rûzgâr ile gicesi nısfı'l-leyli tecâvüz eyleyüp Süleymâniye altından Şeh-zâde üstünden Sultân Mehemmed'e varınca önü Avrât Bâzârını geçene dek harîk vâki'oldı. Bir cins-i şedîd ki meydân meydân âteş atılıp taşları bile yakardı ve mâh-ı mezbûr mutanassıfında İstanbul kal'asının hâricinden âteş kaldığı mahalden âteş alup bade'l-işâ zuhûr eyleyüp sabâha dek harîk oldı ve ba'zı eşkiyâ câ-be-câ âteşler komağa başladılar. Birkaçı dutulup yel mumlarıyla gezdürüp salb olundı*²⁵⁶

Müellif gerek hava koşulları, gerek savaşlar ve gerekse diğer nedenlerden dolayı o dönemde görülen kıtlıkları ve buna bağlı olarak yaşanan fiyat artışları metninde belirtmiştir.²⁵⁷

*bu senede Silistre sancağına katre-i bârân düşmeyüp Edirne'ye gelince belki bir iki konak dahi berüde asla tohum kısmı olmadı. Azîm kaht ve gılâl virdi ve İslâmbol etrâfında ve Anadolu'da eyu tohumlar oldı lâkin halkın teneke çeşmeleri açılmış idi.*²⁵⁸

*...ve mâh-ı Şa'bân'da Galata'da azîm harîk olup nısfı'l-leylden mukaddem zuhûr idüp irtesi Cum'a günü asra karîb sukûn buldu. Sülûsânı mikdârı yandı.*²⁵⁹

2.1.6. Enderûn Hakkında Teferruatlı Bilgi

Topkapı Sarayı Enderun teşkilatı hakkında teferruatlı bilgiler veren müellif muhtemelen Enderun teşkilatında eğitim almış birisi olmalıdır. Topkapı Sarayının iç avlusunda bulunan bu yer hakkında müellifimizin verdiği bilgiler saray ve Enderun teşkilatı tarihi açısından kıymetlidir. Enderun teşkilatının mahiyeti, işleyişi, koşullardaki iç oğlanları sayısı, başlarındaki kişiler, yükselme usulleri, teşrifatı, iç oğlanlarının cezalandırılma yöntemleri ve usulleri, çıkma usulleri, görevleri, giydikleri kıyafet çeşitleri, vb. hususlar hakkında eserinde yaklaşık 5 sayfa bilgi vermektedir.²⁶⁰

²⁵⁶ Metin, vr. 151b ve **Zübde-i Vekayiât**. s. 463 ve 464; **Anonim Osmanlı Tarihi** s.51.

²⁵⁷ Metin, vr. 67a.

²⁵⁸ Metin, vr 41a-b.

²⁵⁹ Metin, vr. 40b.

²⁶⁰ Metin, vr. 8b; 54a-56b.

Müellifimizin vermiş olduğu bilgileri Enderun teşkilatı hakkında kıymetli bilgiler veren Üsküdarî'nin Rûz-merre adlı eseri ile mukayese ettiğimizde müellifimiz Vâkıât-ı Rûz-merre'ye göre daha kısa bilgi vermekte ve vermiş olduğu bilgilerde bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Mesela müellifimiz göre Enderun'daki koşullardaki iç oğlanları sayısı için elliden mütecâviz olduğunu ifade ederken ²⁶¹ Vâkıât-ı Rûz-merre'de Üsküdarî, bu sayının ortalama yüzelliden fazla olduğunu ifade eder.²⁶² Silahdar tarihinde ise Seferli, Kilerli ve Hazîne koşullarından yüzer iç oğlanın çıkmasından bahsetmesi²⁶³ müellifin vermiş olduğu sayının az olduğunu göstermektedir.

Müellif eserinde ayrıca Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın Sultân IV. Mehmed ile beraber Enderun sistemini beraberce bozmaları yönünde takip ettikleri politikalar hakkında kıymetli bilgiler vererek önce İçoğlanlarının dairelerini nasıl beraberce bozduklarını

Bu def'a Köprülüoğlu Ahmet Paşa pederinden sonra kapusunda ağavât ve sekbândan çok âdem saklayup pâdişâh önüne kendü sed olup gayri pâdişâh tevâbi 'bir harc-ı zâyid gösterüp ve hem Hâs-oda'da yigirmi ve artık haremde ömür geçirmiş söz sâhibi âdemleri istiskâl eyleyüp bu dâyireleri bozmağa pâdişâh işâret eyleyüp anın dahi tabîâtına hevâ gâlib olduğundan ol dahi istiskâl eyleyüp gayri bu dâireleri bozmağa başladılar. Evvelâ İçoğlanın Edirne'de başlarından takyelerini çıkarup sarık sardılar ve andan Büyük ve Küçük Oda'nın tetimmesi ki oturak dirlerdi, bunlara sığmayan olurdu. Ânı kapadılar. Ba'dehû içerüde Doğancıları kapadılar ve bundan sonra o esnâda olan Eski Saray ve Galata[da] olan sarayı ve At Meydânı'nda olan sarayı kapatup ba'dehû Hünkâr Sarayı'nda Büyük Oda ve Küçük Oda'yı kapatup Hâs-oda Hazîne ve Kilâr ve Seferli ve Zülüfli Baltacılar kaldı.²⁶⁴ cümleleriyle ifade eder.

Ayrıca bu dönemde İstanbul'un gözden düştüğünü Sultan IV. Mehmed'in İstanbul'a gelme ihtimali olmadığından İstanbul'da olan Yeni Saray'ın bile kapatılmasının dahi gündeme geldiğini şöyle anlatır. *Ve Sultân Osmân Hutun'a gider*

²⁶¹ Metin, vr. 54a-56a.

²⁶² Üsküdarî Abdullah Efendi, **Vâkıât-ı Rûz-merre I**, Haz. R. Ahışalı, M. Doğan E. Afyoncu, M. Ak; Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2017, s.339-346.

²⁶³ **Zeyli Fezleke**, s.1099.

²⁶⁴ Metin, vr. 56a.

iken Edirne'de Eski Saray'da olan içöğlanları çıkma isteyüp Sultân Osmân dahi gazab idüp döndükde çıkarup ve kapatmış imiş. Birkaç aydan sonra katl olunur ve yine açarlar. Bu intikâma binâen bunu külliyyeten mîrîden çıkarmak üzre kırk kîseye defterdâr Ahmed Paşa yerine defterdâr olana cebren bey' eylerler ve Galata ve İbrahîm Paşa Sarayı'nın evkâfında günde biner akçeye karîb müderris ve mescidlerine imâm ve mü'ezzin ve Galata'ya kırk bostancı koyup yüz tarihine dek bu hâl üzre idi ve bu sûr ki Edirne'de oldu. Gayri İstanbul'a gelmek ihtimâli ref' olup belki İstanbul'a sâyir memleketler gibi bir vezîre vireler ve Yeni Saray'ı dahi kapatalar. Böyle güft ü gû idi.²⁶⁵ Müellif sonraki varaklarda İbrahim Paşa Sarayı'nın padişah sarayı olduğunu 1086 yılında Köprülü Fazıl Ahmed Paşa tarafından kapatıldığını ifade eder.²⁶⁶

Müellif Köprülü Mehmed Paşa zamanında Yeni Saray'daki divan toplantılarının haftada dört gün yapıldığını belirterek oğlu Fazıl Ahmed Paşa döneminde yapılan divan toplantıları hakkında şu bilgileri vermiştir: *Dîvânına olduğu farzında dahi kavlık ile girilmez idi ve bundan pederi güninde dahi heftede dört gün pâdişâh sarayında divân ve iki gün kendüleri oldukları mahalde divân olurdu ve bundan sonra kendü saraylarında hergün ikindi vaktinde divânları olurdu. Pâdişâh divânını haftada iki güne bağladı.*²⁶⁷

2.1.7. Şehir Hayatı ve Ekonomik Durum

Müellif eserinde dönemin yapıları, bahçeleri²⁶⁸ ve inşa faaliyetleri ile ilgili bilgilerde vermektedir vani Efendi hakkında bilgi verirken Eminönü Yeni Câmi inşaatı hakkında şu bilgileri vermektedir. ... ve bundan sonra şuhûd kapusunun iç tarafında Yahûdiler olurdu ve ol câmi ' Sultân Ahmed ceddi Sultân Murâd vâlidesi bir mikdârını yapmış haremde demür pencerelerden bir endaze mikdârı yukarı çıkmış Böylece nâkıs Yahûdi içinde mezbele-hâne olmuş idi. İhrâk-ı Kebîr'den sonra Sultân Mehmed vâlidesi tekmîline mübâşeret eyleyüp ve etrâfını müslümân hâneleri idüp ve bir garîb çarşu eylemiş idi ol câmi 'de vâ 'iz ve bir daru 'l-hadîs dahi binâ olunup ânın dahi şeyhi

²⁶⁵ Metin, vr. 57a.

²⁶⁶ Metin, vr. 35a.

²⁶⁷ Metin, vr. 58b.

²⁶⁸ Metin, vr. 48b.

*olup ve anlara karîb sâbıkâ Yahûdi hânelerinden kendü içine birkaç Yahûdi hânesinden bir saray gibi hâne ihdâs eylediler. Anda sâkin olurdu.*²⁶⁹

Müellif İstanbul şehir tarihi açısından da kıymetli bilgiler vermiştir. Bu çerçevede sokaklarda ev ve dükkanların yola olan çıkıntılarının düzenlemeleri hakkında şu bilgileri vermiştir: *Cemâziye'l-ûla erba'in-i şitâda İstanbul ve Eyüb ve Galata ve Üsküdar bunlarda ne kadar dükkân var ise tarîka çıkan kadar kesdürüp ve nice dükkân mahv oldu ve bundan sonra istimâ' olundu ki İstanbul kal'asına muttasıl olan binâlara infisâl virilüp binâ ile kal'a arasında yol geçe.*²⁷⁰

Müellif siyasi hadiseleri aktarırken zaman zaman döneminde yapılan saraylardan da bahsetmiştir. Günümüze kadar ulaşmamış bu saraylardan Cinci Hüseyin Efendi'nin sarayından²⁷¹ Üsküdar'da Eyüp'te ve Edirne'de yapılan saraylardan kısaca bahseder.²⁷²

Müellif 17. Yüzyıl İstanbul'un semtlerinden olan halkın çokça rağbet ettiği Çamlıca hakkında şöyle bilgi vermektedir. *Bundan mukaddem Tophâne'de Cihângirî Hasan Efendi hulefâsından Uruscuklu Mehmed Efendi niçe zamân Üsküdâr'ın bir köşesinde münzevî bir sabâh ba'zı ehîbbâsıyla Hüdâyî Mahmûd Efendi'nin ta'mîr itdüğü Çamlıça kurbünde Küçük Çamlıça dimekle ma'rûf makâma tevcih idüp ol makâmı ta'mîre mübâşeret iderler. Hikmet zamân-ı kadîmden kalma sarnıçlar lâtif sular zuhûr idüp kulle-i kûhda bir sumahû ittihâz idüp etrâfında bağlar ve nişîmenler olunmuş bir makâm-ı Mahmûd zuhûr idüp Yeni Çamlıça dimekle meşhur olup halkı mevsimlerde ziyârete ve teferrücden hâli olmayup hatta pâdişâh Sultân Mehmed dahi birkaç kere gelüp ve bir neşîmen sofa peydâ itmiş idi.*²⁷³ Bu bilginin devamında ise bazı mutaassıp kimselerin buraya vermiş olduğu zararı da şöyle nakleder. *...şehir içre şöhrat bulan Kâdî-zâdelu tâ'ifesinden olup ve Üsküdâr'dan ba'zı muta'assıp kimseler Bostancıbaşı tarafına kendülere münâsib olan niçe nesneler*

²⁶⁹ Metin, vr. 47b.

²⁷⁰ Metin, vr. 154a.

²⁷¹ Metin, vr.13a. "Vilâyetinde bir han ve bir saray binâ' eyleyüp İslâmbol'da Mahmûd Paşa ile Cığaloğlu Sarayı beyninde bir garîb saray binâ' eyledi ve bu saray ihrâk-ı kebîrde yandı ve Sultân İbrahim sağluğında elinden alup bir kızına virmiş idi."

²⁷² Metin, vr.52b."Ve bundan sonra Edirne'de 'azîm saray ve İstanbul'da Ebî Eyyûb Ensâri civârında birkaç vezîr saraylarını bir saray eyleyüp Topkapu semtinde dahi kezâlik ve Üsküdar'da Salacak üstünde dahi bir saray tevsi' eyledi ve bundan mâ-'adâ buna göre binâya ve civârına bî-hisâb mâl sarf eyledi."

²⁷³ Metin, vr. 24b-25a.

*iftirâsını ilkâ ile mezkûr Mehmed Efendi olduğu mahalle Sultân Mehmed'i götürüp ba'zı neşîmenleri bozdurup ve mezkûr Mehmed Efendi arzına müte'allik nice nâ-hem-vâr vaz' eylemişler idi. Bu esnâda Sultân Mehmed demiş ki kendü yaptığını bozman...*²⁷⁴

Sultân Mehmed'in Yeni Saray'ı tercih etmemesi nedeniyle Edirne Sarayı'nın tamir edildiğini ve İstanbul ile Edirne'de pek çok saray yapıldığını ifade ederek bunun israf olduğunu şu cümlelerle ifade eder: *Gayri İslâmbol'a gelmemek üzre Edirne Sarayı'nı ta'mîr eylediler. Ba'dehû yazın havası sakîl deyü Edirne'den öte Akbınar didükleri mahalde bir azîm saray binâ itdürdü. Dimetoka'da ve ânın gibi yerlerde olan isrâf ahsâba gelmez ve bundan sonra a'yân-ı devlet dahi Edirne'de âlî saraylar binâ eylediler. Bu esnâda Edirne'ye âdem gönderüp sarâyını kârgîr yabdurdu. Edirne'den İstanbul'a gelince nice yerde saraylar ve İslâmbol'da Kağıdhâne boğazında ve Beşiktaş'da en sonra Üsküdar'da ol kadar yaptılar ki bu kadar olur.*²⁷⁵

Müellif 1102 yılı olaylarını anlattığı bölümde Belgrad'ın fethinin akabinde umutsuz halkın moralinin düzeldiğini ve İstanbul halkının evlerini tamir ve yenilemeye başladığını ifade eder. *Bu haberden sonra İstanbul'da her kişi harâbe evini ta'mîre ve tecdîde mübâşeret ve 'azîmet eyledi. Filibe ise İstanbul'dan herkes nâ-ümîd olmuşdu ve devlet haspasını dökmüş idi mat'ûn idi. Bi-hamden li'llâh hayât-ı nev'e mazhar oldu.*²⁷⁶

Müellif farklı tarihlerde ki İstanbul'un nüfusu hakkında da bilgi vermektedir. *İslâmbol ikiyüz yetmiş mahalle ve ikibin sekizyüz hâne ve etrâfı binikiyüz hâne mecmû dörtbin hâne imiş.*²⁷⁷ *İslâmbol ikiyüz yetmiş mahalle ve ikibinsekizyüz hâne ve etrâfı binikiyüz hâne mecmû dörtbin hâne imiş*²⁷⁸

Meçhul müellifimiz miri için kaydedilen haneleri verirken İstanbul'da bulunan hane sayısını zikretmiştir. *"ve sene-i mezbûre Safer'inde İslâmbol'a be-her hâne*

²⁷⁴ Metin, vr. 25a.

²⁷⁵ Metin, vr. 76a.

²⁷⁶ Metin, vr. 131b.

²⁷⁷ Metin, vr. 96a.

²⁷⁸ Metin, vr. 96a.

mahallelerde mîri için kayd olunmuş mukayyed üç bin hâneye karîb imiş ve binden mütecâviz dahi Tophâne tarafında ve karîb mahallerde imiş.”²⁷⁹

1070 yılı büyük İstanbul yangını ve ekonomik durumu anlatırken ekmek fiyatlarını bölgelere göre mukayeseli olarak vermiştir. *Hatta harîk günlerinden mukaddem altmış dirhem etmek bir akçeye oldu. Haleb'de on dirhem ve Şam'da altı dirhem etmek bir akçe deyü istimâ' olundu ve sâbıkâ Ve Bosna'da altmış dirhem etmek bir akçeye olduğunu kırk ve elli seneden berü bilür olmadığından halk azîm bî huzûr oldu.*²⁸⁰ Müellif yaşanan kıtlıkların nedenlerinden ve sonuçlarından da bahsetmiştir.²⁸¹

Müellif devletin ekonomisi ile ilgili olarak döneminde inşa edilen sarayların masraflarının ekonomiyi olumsuz etkilediğini şöyle ifade eder ve *bundan sonra Edirne'de azîm saray ve İstanbul'da Ebî Eyyûb Ensâri civârında birkaç vezîr saraylarını bir saray eyleyüp Topkapu semtinde dahi kezâlik ve Üsküdar'da Salacak üstünde dahi bir saray tevsi' eyledi ve bundan mâ-'adâ buna göre binâya ve civârına bî-hisâb mâl sarf eyledi ve devlet ve şarâfeti Budin üzre Nemse hücum edinceye dek mümted oldu. der ve ilave eder Bu def'a zamân-ı devletinde bu kadar îrâd binâya ve hevâya sarf itdüğünden hazînesinde nakid birkaç yüz kîse ancak bulunup bu da kendüye âdem lâzım olunup ve mîriden kendüye imdâd itmedüklerinden ziyâde âdem tedârükine kâdir olamayup ba'zı tevâbi'leri Frenk'e bir iki def'a mukâbil olup bozulup Moton ve Koron'u Frenk zabt eyledi*²⁸²

1099 yılı hadiselerini aktarırken dönemin ekonomik durumu hakkında bilgi vermiştir.

ve bu esnâda birkaç sene idi kim buğday var iken kaht nâmı âlemi almış otuz kırk dirhem etmek bir akçeye bu sene buğday ziyâde olup 99 Şevvâl ibtidâ'sında yüz yigirmi dirhem etmek bir akce. Narh olup etmekçiler İslâmbol ve Üsküdar'da etmeği killet üzre işleyüp id günlerinde Üsküdar'da etmek bulunmayup bu bahâne ile Üsküdar'da cem'iyet eyleyüp mahkemeye varup andan asıl kâdısı ki Sultân Mehmed'in oğlunun

²⁷⁹ Metin, vr. 102a -102b.

²⁸⁰ Metin, vr. 41b.

²⁸¹ Metin, vr. 58a.

²⁸² Metin, vr. 52b.

*hocası Rûmili'nden ma'zûl İbrahîm Efendi idi. Salacak'da olurdu ana varup onu taşlarlar.*²⁸³

Müellifimiz metinde Sultân IV. Mehmed döneminde saraya alınan Venedikli mühtedi Cerrah Mustafa isminde birisi hakkında bilgi verirken Osmanlı para tarihine ışık tutacak şu bilgiyi verir:

*... ve bundan mukaddem Köprülü'nün büyük oğlu Ahmed Paşa vezâreti vaktinde Sultân Mehmed'e Frenk'den sûret-i tebdîl eylemiş bir köle virüp ba'zı mertebe tıbbı var imiş. Sultân Mehmed bunu Hâs-oda'sına alup musâhib perdesinde istediği yerlerde gezüp ve Frenk tâ'ifesiyle âmîziş ider iken bunların hâtırına bakırdan mankır kesmek ilkâ eyleyüp Sultân İbrahîm vaktinde mankır kestiler lâkin para iki akçeye bir akçe dört mankıra ve mankırdaki sikke zâhir değil bir alâmet var idi. Bu ise mankırın bir tarafına tuğralı pâdişâh ismi ve bir tarafına beldenin ismini yazup bunlara gösterdikde bunu Hâs Oda'dan çıkarup darbhâne üstüne koyup nâmına sâhib-i ayyâr didiler. Bu mankır Sultân Mehmed'in âhîrinde ikisi bir akçeye zuhûra gelüp halk dahi rağbet eylediler. Serhoş Mustafa Paşa birini bir akçeye eyledi öyle dahi geçti tâ Köprülü'nün küçük oğlu vezîr olup Belğîrad'[d]an İstanbul'a gelene dek geldükde mankıra hîle karışmış kalb geçmesün didükde halk gayri almadan virmeden kaldılar. Beş mankırı bir akçeye kimse almaz oldu. Sene bin yüz üç Muharrem'i içinde mezkûr sâhibi ayyar habs olunup mâlî mîriye kabz olunup üç yüz kîseden mütecâviz eşyâsı çıktı dirler.*²⁸⁴

2.1.8. Şairler ve Şiirleri

Müellif eserinde hadiseleri anlatırken yeri geldikçe bahsettiği olaylarda adı geçen şairlerinin şiirlerinden istifade ederek metnini süslemiş ve bu vesileyle dönemin ünlü şairleri hakkında kıymetli bilgilerde vermiştir. Ayrıca müellif bazı olaylara düşülen tarihleri de metnine almış hatta kendisinde Sultân II. Ahmed'in cülusuna tarih düşmüştür.

²⁸³ Metin, vr. 93a.

²⁸⁴ Metin, vr. 142a-b, Ayrıca bu konu için bkz: Halil Sahillioğlu "The Introduction of Machinery in the Ottoman Mint," in **Studies on Ottoman Economic and Social History**, ed. Halil Sahillioğlu (İstanbul: IRCICA, 1999), 88-91 [83-104].; Halil Sahillioğlu "Esedî" **DİA**, Cilt XI, 1995, s. 368-369.

Sultân IV. Murad hakkında bilgi verirken Sultân Murad'ın Eski saray içerisinden atmış olduğu yelekli ciridin Bayezîd camiinin sağ tarafındaki minaresine isabet etmesi üzerine Şair Cevri nin tarih düştüğünü ve minare dibindeki bir mermere bunun yazıldığını ifade eder.²⁸⁵ Bahayî Efendi'nin Frenk tercümanını tedip ettiğinden bahsettikten sonra şu şiiri muhtemelen Zeyli Şakaik'ten Şeyhülislam Bahayî Efendi'nin biyografisinden metnine almıştır.²⁸⁶

Tercemân[ı]idecek şer'le darb u te'dîb

*Tercemân kalemin oldı Bahâyî hâmûş*²⁸⁷

Müellif Köse Ünsî'yi Mezkûr Köse ânesi[Ünsî] ulemâ-yı rusûmdan bir sâhib-i tabîat- şâ'ir meşreb kimse²⁸⁸ olarak niteler ve Köprülü Fazıl Ahmed Paşa ile olan şu ilginç diyalogunu aktarır.

Köprülü buna birgün su'âl eylemiş” kaç yaşındasın?”

“Dört yaşında” demiş.

Köprülü “bu nice sözdür” demiş.

*Cevâbında demiş ki “seksen yıl züğürtlükte geçen ömrü niye hesab idersiz. İşte devletinizde dört yıldır halâs olalı ömr budur” demiş.*²⁸⁹ Bu bilgiye ilaveten mezkur şair hakkında da bilgi vermektedir

Mezkûr Köse ânesi[Ünsî] ulemâ-yırusûmdan bir sâhib-i tabîat- şâ'ir-meşreb kimse ve sinni seksene karîb olmuş lâkin ömri iflâs ile geçüp mansıba deyn ile gitmek mukarrer lâkin yine deyn ile gelür. Ekser evkâtta taâm-ı ziyâfet ve deyn ise on on beş kîse ve gâyet muztarr oldıkda bir san'at ile biraz karz ile şey' dahi tahsîl eyler ta Köprülü zuhûr idene dek Köprülü'nün evkâf-ı vakfiyelerini o tertîb eyleyüp İzmir virdilerdi.

²⁸⁵ Metin, vr. 3a.

²⁸⁶ Uşşakizâde İbrahim Hasib Efendi, **Zeyl-i Şaka ik Uşşakizâde'nin Şakaik zeyli İnceleme -Metin** Haz., Ramazan Ekinci, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2017 s. 422

²⁸⁷ Metin, vr. 10b.

²⁸⁸ Metin, vr. 22a.

²⁸⁹ Metin, vr. 22a. Müellifin mezkûr şair hakkında anlattığı bu olay Safayî tezkiresinde de geçmektedir. Bkz Nuran Üzer Altuner, **Safâî ve Tezkiresi İnceleme Tenkitli Metin-İndeks** (yayınlanmamış doktora tezi) İstanbul 1989 s.43: İ.Ü Edebiyat fakültesi T.D.E. Bölümü Eski Türk Edebiyatı Anabilim dalı

Dönemin Şeyhülislamlarından Nahşuvani Mehmed Hanefi'nin mezarına şair Ta'ib'in düştüğü tarihi metnine almıştır. *Ta'ib merhûm mezarına târih dimiştir. Cenneti ide makam Hanefi Rabbi Mecîd*²⁹⁰

Müellifimiz bazı olaylara düşülen tarihleri metninde kullanmıştır mesela Çınar Vakası'nda yaşanan olayları anlattıktan sonra bu vaka ile alakalı dönemin kroniklerinde de geçen şiire yer verirken Sadruddinzade adı ile meşhur, asıl adı Ruhullah olan Şair Ruhi ile şair Vecdi'yi Köprülü'nün aynı gün ikisini birden katlettirdiğini ifade etmiş ve muasır kroniklerde kullanılan şu şiirin şairinin Vecdi Baki olduğunu ifade ederek biraz farklı bir şekilde eserinde yer vermiştir.²⁹¹

Gûş-i Mirrihe erüp tantana-i tîğ-i celâl

Lerze-nâk itdi bu kavga gûh-u âfâki

Oldı mahmûr nice mest-i müdâm-ı devlet

Câm-ı ikbâle ne tarh itdi bilinmez sâki

Bağbânı felek kine güzâr-ı seyret

At Meydânına dikti şecere Vakvaki

Yâ ilâhi devrân hatâdan sakla

*Koma arsa-i alemde aduvv sen Bâki*²⁹²

Müellife göre Vecdi'nin katl olunmazdan bir iki gün önce söylediğini belirttiği şiiri de metnine almıştır.

Yazanlar nakş-ı hüsnün gamzesin şemşîr yazsınlar

O şemşîr üzre kanımla kazâ-te'sîr yazsınlar

Velî ser-pençe-i çeşminde göstereşün musavvirler

Ol ahû-beççe-i merdüm-şikârı şîr yazsınlar

Tılısm-ı vıfk -ı hurz erbâbı cünûn olmaz

²⁹⁰ Metin, vr. 27a

²⁹¹ **Zeyl-i Fezleke** s.XLIX

²⁹² Metin, vr.24ab

*benim ta'vîz-i bâz u bendime zencîr yazsınlar*²⁹³

Müellif ayrıca Köprülüoğlu Fazıl Mustafa Paşa'nın şehid olmadan önce Mustafa Paşa'nın ve Niyazi Mısri'nin yazdığını ifade ettiği şiirlerine de eserinde yer vermiştir.²⁹⁴

2.2.Eserin Kaynakları

Müellif eserinde kendi kimliğini ustalıkla gizlemiş ve bunda da başarılı olmuştur. Aynı şekilde eserinde çokça istifade ettiği sözlü bilgi kaynaklarını da başarılı bir şekilde gizlemiş ve bunların kim olduğu hakkında isim zikretmemiştir. Eserinde sözlü kaynaklar, yazılı kaynaklar ve kendi müşahadeleri olmak üzere üç tür kaynak kullanmıştır.

Müellif işittiklerini kaynak olarak kullanırken kaynaklarından edindiği bilgileri duyduğu şekilde olduğu gibi eserine almamış bilakis bunları *Bu def'a İslâmbol'dan kapucılar kethüdâsı ile Hasan Paşa'ya hil'at ve seyf ve ba'zı umûr icrâsı için irsâl olunur. Bu vak'a vezîria'zam olan Mustafa Paşa ma'rifetiyle oldı dirler amma değil imiş.*²⁹⁵ *Bu haber sahih oldı sâyiri düzme imiş. Tabur ahvâlinde mât-adâ sahihi ba'dehû mezkûr olur.*²⁹⁶ *Ba'zı mu'tedil âdemden istimâ' olundı ki*²⁹⁷ vb. ifadelerinden anlaşıldığı üzere bunları teyid ederek eserinde kullanmıştır.

Ayrıca müellif bazen kaynaklarından gelen bilgilerin sorumluluğunu *el-uhdetü ale'l râvî*²⁹⁸ diyerek rivayet edene yüklemiştir.

Meçhul müellif doğruluğundan emin olmadığı bilgi ve rivayetlere de eserinde ihtiyatlı yaklaşmış, *Gâlibâ Kurs Vidin'e getürmiş anda yine kâfir tasarrufuna geçdi.*²⁹⁹ *Allâhü*

²⁹³ Metin, vr.42b sayfasında kâtib hırz kelimesinden sonra bir kelimeyi eksik yazmış olmalıdır.Zira burada mefailün veznine uymuyor

²⁹⁴ Metin, vr. 140ab.

²⁹⁵ Metin, vr. 92a.

²⁹⁶ Metin, vr. 115a.

²⁹⁷ Metin, vr. 140a.

²⁹⁸ Metin, vr. 40a.

²⁹⁹ Metin, vr. 115a.

*a'lem bu sebebden Burusalı garaz idüp mahallinde bir söz ile katle getürdü*³⁰⁰
örneklerinde olduğu gibi *gālibâ ; Allāhü a'lem* vb kelimeleriyle ifade etmiştir.

2.2.1. Sözlü Kaynaklar

Müellif sözlü kaynak kullanımında olaylara bizzat şahid olanların anlattıklarından istifade etmiştir. Müellif bu kimselerin isimlerini eserinde gizleyerek isim vermese de bunların konumları hakkında bazen şu şekilde bilgi vermektedir.

*Hâs Oda'dan çıkma bir kimse nakl eyledi*³⁰¹ Hatta Hâs Oda'da o zamânlarda bulunanlardan biri nakl eyledi ki³⁰²

“öyle istimâ'olundu ki pâdişâh vezîrden su'âl eylemiş ki bu Belğirad nice yerdir ol dahi dimiş ki bir muhtasarca kal'adır. Ba'dehû harem nâzırı kızlar ağasına su'âl eyler ol dahi öyle dir. Ba'dehû Hâs Oda hüddâmının re'îsine su'âl eyler ol dahi dir ki karındaşın Sultân Mehmed ana vardı ana sor. Bundan sonra ana su'âl eyler ol dahi olduğu üzre haber virdükde erbâb işidüp azîm feryâdlar eyleyüp...³⁰³”

Müellif kaynaklarının isimlerini açıkça beyan etmese de muasır kroniklerde bulunmayan ya da kısaca değinilen önemli kişiler arasındaki diyaloglarda orada bulunan kişileri kaynak olarak kullanmış ve burada geçen özel konuşmaları eserinde vermiştir. *Erzurum Paşa'sı Gürce Mustafa Paşa bir kimseye nakl eylemiş ki*³⁰⁴

Müellif bazen olayın gerçekleştiği yerde bulunan kimselerden duyduklarını metnine almıştır.

³⁰⁰ Metin, vr. 43a-b.

³⁰¹ Metin, vr. 43b.

³⁰² Metin, vr. 38b.

³⁰³ Metin, vr. 95a.

³⁰⁴ Metin, vr. 34a.

Ol semtli bir adem nakl eyledi ki ³⁰⁵, Bir kimse ³⁰⁶; Köprüli'den nakl iderler ki ³⁰⁷; Ba'zı mu'tedil âdemden istimâ' olundu ki³⁰⁸, Köprüli kendüden mukaddem olan vüzerâyâ kendü vezâretinde pâdişâha dir imiş ki³⁰⁹

Müellifin kaynakları arasında Fazıl Ahmed Paşa'ya veya Abdi Paşa'ya yakın onun yazdıklarını bilen kişilerde bulunmaktadır. Bursalı müftinin azledilme hadisesini aktarırken olayın bizzat şahidi olan birisinden naklen Köprüli Fazıl Ahmed Paşa'nın Abdi Paşa'ya Bursalı müftinin azil sebebini de yazmasını istediğini şu şekilde belirtir.

“Bir mu'temed kimseden istimâ' itdim ki şâ'ir'Abdi Paşa'ya Köprülioğlu Ahmed Paşa su'âl itmiş ki “tevârih gibi bir müsveddemiz var. Burusalı müftinin sebebi azl ne oldu anı dahi tesvîd idelim.” Ahmed Paşa dimiş ki “peder fevt oldıkda mühri bana vermek için pâdişâh da'vet eylemiş vardım Burusalı'yı anda buldum. Pâdişâh didi ki sana mühri vermek muradımdır”. Ben didim ki “benim hadâset-i sinnim var. İhtiyâr umûr-u dîde vezîrleriniz anlara ihtiyâr eylemeniz evlâdır.” Padişah didi ki “sen demek istersin ki benim hadâset-i sinim var sözüm dinlenmez. Ben senin telhîsini döndürmem ve sözünü red itmem. Ancak bana pederin gibi hizmet eyle” ol esnâda Burusalı didi ki “öyle dimen pederinden eyü hizmet eylesün.” ben didim ki “peder nice idi.” Didi ki “çok nefs katl eyledi.” “Peder bir ammî kimse idi cümlesinin fetvânla katl eyledi.” Hâlâ durur gayri söz olmayıp Burusalı'ya “buyurun” dediler kalkup gitdi. Ba'dehû pâdişâh bana didi ki “sen bununla geçinebilür misin?” ben dedim ki “idemem. Lâkin hâlâ İstanbul kadısı Minkârî-zâde Yahya Efendi bakiyye-i selef bir mu'tedil kimsedir ânı Rûmili kâdî'askeri idelim ve Rûmili Kâdî'askeri Seyyid Sun'î-zâde'yi birkaç eyyâm fetvaya getürelim. Ba'dehû Yahya Efendi'yi müfti idelim tarîk dahi ri'âyet olunsun.”³¹⁰

Müellif sefere giden kişileri de kaynak olarak kullanmıştır. Yeğen Osman Paşa'nın Nemse ile mücadelesi ve Belgrâd'ın elden çıkması hakkındaki bilginin kaynağını isim vermeden sefere katılan birinden şöyle aktarmıştır. *Bir kimse Nemse*

³⁰⁵ Metin, vr. 10b.

³⁰⁶ Metin, vr. 120a.

³⁰⁷ Metin, vr. 35a.

³⁰⁸ Metin, vr. 140a.

³⁰⁹ Metin, vr. 37b.

³¹⁰ Metin, vr. 46b 47a.

*suyu geçer iken bir maslahat ile Yeğen'e varmış imiş. Belğırad'a karîb bir havâle yerde küffârın hucûmunu böyle nakl eylemiş ki*³¹¹

*Bir Mısırlı çerkez yiğidi ol ma'rekelerde bile imiş nakl eyledi.*³¹²

Müellif 1100 yılı olaylarını anlatırken Niş kasabası civarındaki savaşı ayrıntılı bir şekilde aktarır. Cephede meydana gelen gelişmeleri ve ordu içerisinde savaşan Mısırlı askerlerin çarpışmadığı yönünde ki şüpheli bilgiyi cepheden gelenleri kaynak göstererek şu şekilde nakleder. *Bu vak'a evâil-i Zi'lka'de'de olmuş. Ba'dehû 'asker Niş'e gelürler ve Mısırlı tâ'îfesi mukâtele itdiği müttefik Sonra İstanbul'a geldükde kendülerden haber aldık ki mukâtele eylemişler ve bunlar üç binden eksik eylemişler. İkiyüz kadar âdemleri döğüşde ve [i]nhizâmda zâyi'i olmuş ırz baş olmaduğundan ne sûret zuhûr eylemiş..*³¹³

Müellif Beç bozgunu hakkında vermiş olduğu bilgileri sefere katılan sipahilerden almıştır. *"ve sipâhi tâ'îfesinden cenge müte'allık bir hâlet olmamış. Anlardan su'âl olundıkda vezîr kaçdı bizim cenge verecek vaktimiz kalmadı hatta cenge gider iken bozgun 'askerin önüne rast geldik dirlerdi. Hatta ba'zı sipâhi vezîrin önüne geçüp utanmazmısın nereye gidersin deyü çok söz söylemişler. Hâsılı Budin'in gitmesi ve bu 'askerin inhizâmı vezîrin sû-i tedbîrindir dirler"*³¹⁴

Müellif bazen ulakların getirdiği bilgileri de kaynak olarak kullanmıştır.

*mâh-ı Zi'lka'de on yedisi Cum'a günü İstanbul'a geçen ulak uğrayup Belğırad kurbünde olan kâfir taburının nev'an inhizâmı haberini getürüp*³¹⁵

Müellif bazen de olayın geçtiği zamanda kamuoyunda konuşulan havadisi de kaynak olarak kullanmıştır.

*bu ma'rekede mevcûd olan kâfirden kurtulmuş nâ-ma'lûm dirler.*³¹⁶; *Öyle şâyî' idi ki*³¹⁷

³¹¹ Metin, vr. 96b.

³¹² Metin, vr. 100a.

³¹³ Metin, vr. 115b.

³¹⁴ Metin, vr. 72b-73a.

³¹⁵ Metin, vr. 114b.

³¹⁶ Metin, vr. 124b.

³¹⁷ Metin, vr. 95a.

...beru geçenlerden çok âdem katl eylediler. Hatta koyun sürüsü gibi sipâhi getirüp Kavak İskelesi'nde boyunların ururlar imiş.³¹⁸, ekrâdın yerinden istimâ'eyledim ki³¹⁹, Nakli derler ki³²⁰, Böyle güft u gû idi.³²¹, Biz gördük diyenlerden istimâ' olundu³²² Abaza Hasan Ağa vâsıtasıyla bin kîseye sulh olmuşlar didiler."³²³,

Ayrıca Naima tarihinde detaylı bir şekilde anlatılan İpşir Paşa'nın katli esnasında vuku bulan olaya kısaca temas ederek bu olayın kaynağını *deyü şâyi'oldı* şeklinde ifade eder.³²⁴ Müellif eserin pek çok yerinde işittiklerini. *öyle mesmû'dur ki*³²⁵ *öyle istima' eyledim ki*,³²⁶ *Bir kürttten işitdim ki*,³²⁷ *Bir mûtemed kimseden mesmû'um oldu*,³²⁸ *Mûtemed kimselerden istimâ' olundu*,³²⁹ bir kimse didi ki³³⁰ cümleleriyle ifade eder. Müellifimiz Has odalı bir kaynağına dayandırarak Köprülü Mehmed Paşa'nın Solakzade ile ilişkisi hakkında kıymetli bilgiler vermektedir. Köprülü Mehmed Paşa'nın Kızlar Ağası Solak Mehmed Ağa'dan çekindiğini ifade ederek bunun gerekçesi hakkında bilgi vermektedir *Bir kimse nakl eyledi ki. Kızlar Ağası Solak Mehmed Ağa bir âdemin hakkında didi ki*³³¹ Pek çok yerde *Rivâyet iderler ki ...*³³²; *dirler*³³³ *dirlerdi*³³⁴ *Biz gördük diyenlerden istimâ' olundu*³³⁵ Bir *rivâyetde*³³⁶ ifadelerini kullanan müellif Köprülü Mehmed Paşa'nın katlettirdiği Fazlı Paşa için kullandığı *Fazlı Paşa'ya dahi çok nifâk itdi dirler amma nefsinde hayli âdem*

³¹⁸ Metin, vr. 32b.

³¹⁹ Metin, vr. 49b.

³²⁰ Metin, vr. 35b.

³²¹ Metin, vr. 57a.

³²² Metin, vr. 68a.

³²³ Metin, vr. 19a.

³²⁴ Metin, vr. 20a. Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l Hüseyin Fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfakayn)* Cilt IV. Haz. Mehmet İpşirli, T.T.K. Yayınları Ankara, 2007, s.1616

³²⁵ Metin, vr. 102a.

³²⁶ Metin, vr. 11b.

³²⁷ Metin, vr. 49b.

³²⁸ Metin, vr. 18a.

³²⁹ Metin, vr. 128b.

³³⁰ Metin, vr. 33a.

³³¹ Metin, vr. 38b.

³³² Metin, vr. 17a.

³³³ Metin, vr. 12b.

³³⁴ Metin, vr. 76b.

³³⁵ Metin, vr. 68a.

³³⁶ Metin, vr. 39b.

idi³³⁷ örneğinde olduğu gibi bazen kaynaklarının vermiş olduğu bilgiyle kendi bakış açısı arasında ki farkı da ifade eder.

2.2.2. Yazılı Kaynaklar

Yazılı kaynakların oranı müşahadelerine ve işittiklerine nazaran daha azdır. Bunun nedeni, müellif yaşadığı dönemi anlattığından yazılı eserlerden ziyade kendi müşahadelerine işittiklerine ve rivayet edilen olayları kaynak olarak kullanmıştır.

Eserin yazılı kaynaklarından biri mektup suretlerdir. Mesela Yeğen Osman Paşa üzerine görevlendirilen Hazînedar Hasan Paşa'nın İstanbul'a gelmesi ile kethüdası İbrahim Ağa'nın göndermiş olduğu mektubun suretini eserinde yazmıştır.³³⁸ Yine 1099 tarihi olaylarını anlatırken Venedik devletinin Eğriboz adasına hücum ettiği esnada Venedikten gönderilen mektubun suretini yazarak Eğriboz ahvali hakkında bilgi vermiştir.³³⁹ Ayrıca Selim Giray Han'dan kaymakama gönderilen kağıdın özetini de kullanmıştır.³⁴⁰

Müellif cephelerden ulaklarla gelen mektuplardaki bilgileri de kaynak olarak kullanmıştır. *mâh-ı Zi'lka'de on yedisi Cum'a günü İstanbul'a geçen ulak uğrayup ve Sofya'da divân mutemedlerinden birinin ulak ile mektûbu gelüp mefhûmu*³⁴¹

*Edirne'ye elçi nâmında bir kâfir getirüp nâmesi mazmûnu bu imiş ki*³⁴²

*Kâ'immakâma gelen kağıda hulâsasında öyle yazmış ki*³⁴³

Bazı olayları da hiçbir kaynak göstermeden eserinde yer vermiştir. Dönemin meşhur şairi Köse Ünsi ile Köprü arasında ki geçen konuşma örneğinde olduğu gibi hiçbir kaynak göstermemiştir.³⁴⁴

Müellif olayları aktarırken yeri geldikçe dönemin şairlerinin şiirlerinden faydalanmış fakat bunların kaynağını zikretmemiştir. Ayrıca eserinden bazı önemli

³³⁷ Metin, vr. 40a.

³³⁸ Metin, vr. 101a-b.

³³⁹ Metin, vr. 99a-b.

³⁴⁰ Metin, vr. 109b.

³⁴¹ Metin, vr. 114b.

³⁴² Metin, vr. 148a.

³⁴³ Metin, vr. 109b.

³⁴⁴ Metin, vr. 21b.

olaylar için düşülen tarihleri vermiş bunları yazılı bir eserden mi yoksa birinden mi aldığını ifade etmemiştir.

1086 senesi düğünü için düşülen *Hengâm-ı zulüm*³⁴⁵ tarihin kaynağını vermemiştir.

Kaynaklarından edindiği bilgileri duyduğu şekilde olduğu gibi eserine almamış bilakis bunları *Bu def'a İslâmbol'dan kapucılar kethüdâsı ile Hasan Paşa'ya hil'at ve seyf ve ba'zı umûr icrâsı için irsâl olunur. Bu vak'a vezîria'zam olan Mustafa Paşa ma'rifetiyle oldu dirler amma değil imiş.*³⁴⁶ *Bu haber sahih oldu sâyiri düzme imiş. Tabur ahvâlinde mât-âdâ sahihi ba'dehû mezkûr olur.*³⁴⁷ *Ba'zı mu'tedil âdemden istimâ' olundu ki*³⁴⁸ vb. ifadelerinden anlaşıldığı üzere bunları teyid ederek eserinde kullanmıştır.

Ayrıca müellif bazen kaynaklarından gelen bilgilerin sorumluluğunu *el-uhdetü ale'l râvi*³⁴⁹ diyerek rivayet edene yüklemiştir.

Meçhul müellif doğruluğundan emin olmadığı bilgi ve rivayetlere de eserinde ihtiyatlı yaklaşmış, *Gâlibâ Kurs Vidin'e getürmüş anda yine kâfir tasarrufuna geçdi.*³⁵⁰ *Allâhü a'lem bu sebebdan Burusalı garaz idüp mahallinde bir söz ile katle getürdü*³⁵¹ örneklerinde olduğu gibi *gâlibâ ; Allâhü a'lem* vb. kelimeleriyle ifade etmiştir.

2.2.3. Müellifin Müşahadeleri ve Yorumları

Eserin birinci dereceden kaynağı şahit olduğu olayları birinci ağızdan anlatan müellifin bizzat kendisidir. Bu olaylar hakkında bilgi verirken aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere müellif bazı olayları bizzat müşahade etmiş ve bunu ifade etmiştir. Sultan IV. Mehmed'in tahta çıktığı gün At Meydanı'nda ki olaylara şahit olmuş ve bunu gayet canlı bir şekilde metnine anlatmıştır..“*Bu fırsatta ulemâ çûkadârlarına*

³⁴⁵ Metin, vr. 52a.

³⁴⁶ Metin, vr. 92a.

³⁴⁷ Metin, vr. 115a.

³⁴⁸ Metin, vr. 140a.

³⁴⁹ Metin, vr. 40a.

³⁵⁰ Metin, vr. 115a.

³⁵¹ Metin, vr. 43a-b.

işâret idüp câmi ‘ nerdübânından çıkar iken başından örfini alup ol mahalde katl idüp meydânda Ahmed Paşa yanına kodular ve Ahmed Paşa’yı rîze rîze idüp Hezâr-pâre deyü nâmkodılar.³⁵² Mezbûr Ahmed Paşa’yı bir üsti açık tâbûta koyup sarayına getirirler iken yolda rast geldim. Boynundan aşağı zekerine dek cümle pâre pâre idüp ve almışlar. Bağırsakları görünür idi.”³⁵³

Vâni Efendi’nin Bursalı müfti tarafından katledilme girişimi esnasında Vâni Efendi’nin Fazıl Ahmet Paşa’ya yazmış olduğu kağıdı gördüğünü ifade eder. *Hatta ol kağıd Ahmed Paşa tevâbi ‘inden biri eline girmiş. Meşâyihten birine getürdü. Ben anda gördüm*

“Bu vak ‘ada At Meydânı kurbünde İbrahîm Paşa Sarayı ol vakitte pâdişâh sarayı idi. Sonra seksen altıda Köprülüoğlu kapadı ol saray kurbunda bir odada dört kişi bulunduk.³⁵⁴Şa ‘bân nâmında bir teberdâr yiğidi var idi. Zelzele zuhûra geldikde kendiün taşra saraya doğru gider iken kapu üstünde bir azîm ocağın kurşunlu külâhı başından atılıp başına geçmiş. Taşra çıkdıkda külâhın altından çıkardılar. Kellesinden iki yer delinmiş bir âh idüp fevt oldu.”³⁵⁵ ki fakir ezân okudum ben tamam eyledim³⁵⁶

Bizzat yaşadığı hadiseleri görüşünü ifade eden müellifin bazen zikrettiği hadiselerde vermiş olduğu detaylı bilgilerden olaylara vakıf ve yakından takip eden birisi olduğunu görmekteyiz. Bazı olayların aktarımını neredeyse saat saat anlatmaktadır.

Müellif hadiseleri birbiri ardısıra kuru bir şekilde aktarmamış yeri geldikçe anlatmış olduğu hadiseleri sebep sonuç ilişkisi içerisinde yorumlayarak tenkid ve önerilerde de bulunmuştur. Bu durum müellifin tenkidci bir tarih görüşüne sahip hadiseleri analiz eden birisi olduğunu göstermektedir. Burada müellifin en belirgin yönü hadiseleri anlattığı dönemde yönetimde ki ağırlık kimdeyse bu grup hakkında halkın bakış açısını ifade eden ve çoğu zamanda bu bakışı onaylayan cümleler

³⁵² Mülakkab Mustafa Efendi’nin katledilmesinin sebebini yazmamış kısa geçmiş daha teferruatlı bilgi bkz. **Peçevi Tarihi**, s 85.

³⁵³ Metin, vr. 2b-3a.

³⁵⁴ Buradaki bilgiden müellif büyük bir ihtimalle sarayda görev yapmış bir iç oğlanı olmalı.

³⁵⁵ Metin, vr. 34a.

³⁵⁶ Metin, vr. 128b.

kullanmıştır. Mesela *Bu güne gelince olan vezîrlerin İsmâ'il Paşa'dan mâ-'adâ elbette Köprülü'ye ya oğullarına intisâbı bulunur idi ve bir müslümân bunu ma'kûl görmedi.*³⁵⁷

*Ba'dehû Kara Arablar azîm şöhret bulup kimi pâdişâh hocası kimi musâhib devlete karışıp halk hazımdan kaldı*³⁵⁸

Hâsılı âsâr-ı saltanatdan bir hutbe ve câ-be-câ sikke kalmış idi.

Müellif 1100 yılı hadiselerini aktarırken Anadolu'da meydana gelen ayaklanmalar ve iç karışıklıkların neden olduğu savaşların etkisini ve yıkımını şöyle ifade eder. *Bundan sonra sekbân yüz bulup Anadolu'da Ortakolda Adana'ya varıncaya dek âdem geçmeden kaldı ve çok yerlerde imâret kalmadı.*³⁵⁹

İpşir Paşa'nın katledilmesi hadisesini analattıktan sonra onu tedbir alarak bu işin üstesinden gelebileceğini ifade ederek *Çerî ve levend âdem idi lâkin tedbiri yoğ idi. Bu kadar âdemi cem' eyleyüp getürdi bunları birer kâr ile teselli idemedi.*³⁶⁰ demiştir.

Köprülü'nün Feyzullah Efendi'yi nakîbüleşrâf olarak atamasından bahsederken Feyzullah Efendi'nin seyyid olmadığını şu şekilde ifade etmiştir. *Bu def'a Köprülüoğlu Vâni dâmâdı Feyzullâh Efendi'yi siyâdeti müsbet değil iken nakîbü'l-eşrâf eyledi.*³⁶¹

Müellif Venedik ablukası sırasında Akdeniz'deki başarısızlık için *mühr-i vezâret Haleb vâlisi Boynuyaralı Mehmed Paşa'ya gitdi ol dahi donanma çıksun deyü yâb yâb gelüp ve kâ'immakâm tedârûke kâdir olmayup gemilere erbâbı vaz' olunmaduğundan bu fezâhat zuhûr eyledi*³⁶².

Devlet yönetimindeki zaaftan bahseder ve Köprülü Mehmed Paşa'yı eleştirir. *ve devlet nefsinde kutbu zâhirîde tasarruf olmaduğundan alîl olmuş idi. Lâkin Köprülü bunun ilâcını mutlak kan almak ile idüp devleti mevt mertebesine getürdi*³⁶³

³⁵⁷ Metin, vr. 119a.

³⁵⁸ Metin, vr. 21a.

³⁵⁹ Metin, vr. 105a.

³⁶⁰ Metin, vr. 19b .

³⁶¹ Metin, vr. 79a.

³⁶² Metin, vr. 27a.

³⁶³ Metin, vr. 36b.

Müellif şahit olduğu dönemde devlet idaresindeki idarecilerin çoğunluğunun isminin Mehmed olduğunu ifade ederek bu tespiti *Bu vakitde ekser hükkâm Mehmed ismiyle müsemma idi*³⁶⁴ cümlesiyle ifade eder.

Müellif dönemin atama ve tayinleri hakkında idarecilerin kendi tevabiinden kişileri istihdâm edebileceklerini *Selâtin-i mâziyenin kapularında yedi umûr-dâde kimse vezâret nâmıyla olurlar imiş. Bu arsada sâdır olan her ne kadar mu‘tedil olsa kendü tevâbi‘ini istihdâm eyler.*³⁶⁵ şeklinde ifade etmiştir.

Müellif 1098 (1683) yılı Beç bozgunu hakkında kendisine gelen haberleri yorumlayarak Müslüman askeri kafirin üç katı olduğunu ifade ederek yenilginin sebebini vezîre yükler. “*Hâsılı döneklik ibtidâ’ vezîrden zuhûr eylemiş ve sipâhi tâ‘ifesinden cenge müte‘allik bir hâlet olmamış.*” Ve “*nefsinde müslümân üç kâfir kadar var idi dirler. Lâkin devlet sâhibinde olmaduğundan ittifâk yok idi*”³⁶⁶ yazar ve Eğri kalesi hakkında şu tespiti yapar. “*Bu def‘a Eğri iki sene idi mahsur idi. Sultân Süleyman ve ba‘dehû kal‘aları teshîr eyleyenler içlerinde anbarlar koyup her birinde bir kaç senelik zahîre ve buna göre cebe-hâneler komuşlar bunlar devlet sâhibinde olmaduğı ecilden ol semtde iktizâ mahallinde zahîrelerinden ve cebe-hânelerinden alup mîriden akçelerin alup yerine komadıklarından muhkem kal‘alara muhâsara ile za‘âf müstevli olmuş idi.*³⁶⁷

Müellif 1099 yılı karışıklıkların anlatırken Miri hizmetin sipahilere verilmesi ile ortalığın yatıştığını ifade ederek *Bunların şer‘i da‘vamız didikleri Sultân Mehmed’in hal‘i ve Sultân Süleyman kânûnu didikleri bu hidmet imiş. Gayri sefer tarafı unutuldu.*³⁶⁸der.

Müellif Siyavuş Paşa’nın zorbalar tarafından evinin basılması ve kendisinin katledilmesi hadisesini çok canlı bir şekilde anlatır ve eşkıyalara keferelerinde karıştığını ve olayların büyüdüğünü ifade ederek bu olaylara halkın tepki gösteremediğini şöyle ifade ederek halkın bu tutumunu. *Bu ahvâl câ-be-câ şehir içre göründü lâkin halk sâ‘ati gelmediğinden cümûd olup kaldı.*³⁶⁹ cümlesiyle ifade eder.

³⁶⁴ Metin, vr. 36b.

³⁶⁵ Metin, vr. 123a.

³⁶⁶ Metin, vr. 73a.

³⁶⁷ Metin, vr. 73ab.

³⁶⁸ Metin, vr. 82b.

³⁶⁹ Metin, vr. 86a.

Daha sonra gelişen olayları zorbalara karşı halkın toplanmasını saraya yürümesini gün içerisinde zamanda vererek detaylı bir şekilde anlatır.³⁷⁰ Burada Siyavuş Paşa hakkında *Eğer Siyâvuş Paşa bu tedârûki itmiş olaydı bu iş anın yüzünden feth olmak gâyet karîb lâkin kazâ' böyle câri olmuş. Gâlibâ ahd-u yemîn hükûmetinde maktûl oldu ve merhûm Siyâvuş gâyet hüsnü'l-hulk âdem idi. Kimseyi azar itdiği mesmû' olmadı. Elinden geldikçe kandan ve dil azarından sakınur ve şuru'a münkâd kimse idi. Rahmetu'l-lâhi aleyh* ³⁷¹ diyerek uyguladığı siyasetin yanlış olduğu yorumunu yapar.

Veziriazam Koca İsmail Paşa hakkında *İsma'il Paşa vakte münâsib hükûmet ve eşkiyâyı zabt eyledi. Lâkin üslûb-ı hakîm üzre hareket eylemeyüp devletinde mutasarrıf olan mülûk vezîri gibi hareket eyleyüp kimseye devletinden hisse virmedi...* yorumunu yapan müellif *Mezkûr Mustafa Paşa dahi bu güne gelince halk içinde hüsn-i hulk ile meşhûr bir kimse idi* ifadeleriyle Mustafa Paşa'nın halkın nazarında ki konumunu belirtir. ³⁷²

Buna benzer devlet kademesinde ki pek çok kişi hakkında yorumlarda bulunur ³⁷³.

1099 yılı hadiselerini aktarırken Tatarların Nogayların yardımıyla Lehlilerin yenilmesinden bahseden müellif başarısızlık halinde ortaya çıkacak durumun vehâmetini *Eğer bu nusret olmasa idi Eflâk ve Boğdan Nemse'ye kışlak olup Tuna ve Karadeniz elden gider idi.* diyerek tespitte bulunur. Ayrıca şu cümleyle devletin burada yanlış strateji izlediğini ifade eder: *sene-i sâbıkâlarda eğer hânı Nemse üstüne taslît eylemiş olsalar bu kâr bu yüzden zuhûr eylemezdi.* Müellif bu olay esnasında Nemse'nin hilekar olduğunu padişahın yetersiz kaldığını ve Nemçeyi incitmemek için Tatar ordusunun uzaklaştırılması gibi politika yanlışlıklarından bahseder³⁷⁴ Müellif metnin ilerleyen varaklarında *Hâsılı bu Nemse Frenk Yahûdi ve Macarı müştamil bir kâfir olduğundan ol kadar tertîb-i tedbîrleri var ki İbn-i Sîsâ içlerinde olsa ancak olur ve müslümânlarda kutbu zâhir muhtefî olduğundan re'ylerinde ol kadar zabt-ı hâlel var ki İbn-i Hebenneka'da re'y-i farz olup ve mi 'yâr-ı ârâ kılinsa ancak olur.*³⁷⁵

³⁷⁰ Metin, vr. 85a-88a.

³⁷¹ Metin, vr. 87b.

³⁷² Metin, vr. 90a.

³⁷³ Metin, vr. 93b-94a, Metin, vr. 94a.

³⁷⁴ Metin, vr. 96a.

³⁷⁵ Metin, vr. 123a.

Müellif asker arasında ki iç çekişmesini ve Belgrad'ın elden çıkmasına üzümlere anlatarak başta padişah ve veziri ağır bir şekilde eleştirmiş ve yanlış politikalar sonucu Belgrad'ın elden çıktığını detaylı bir şekilde aktararak alınabilecek önlemlerden şöyle bahsetmiştir.

*Hâsılı Belğirad'ın gitmesi vezîrin hemec olduğundan ve pâdişâh ise bir mertebe ki bir yılda lisânından bir kelâm nakl olunmaz bilinmez ki insan-ı kâmil dir sırrı kazâyâ vâkıftır. “Alime'llâhu külle lisânihi” erbâbından mıdır yohsa “esfel-i sâfilîn” den midir. Bunda tedârük Karadeniz'de ondan ziyâde çekdirme var idi. Tırabozan'a yeniçeri ocağından biraz kîse akçe ile bir âdem gönderseler on bin tüfenk-endâz yeniçeri Tırabozan'dan Rûmili'ne suhûlet ile geçerdi ve yalılardan dahi beş altı yüz lağımçı ol dahi emr-i sehl idi. Bunları Belğirad kal'asına koyup ba'dehû Selim Han'ı dahi kefare üzre musallat eyleyüp ve vezîr olan âdem kendü dahi neye kâdir ise Belğirad buluna lâkin asla Belğirad'ın hıfzına müte'allik bunlardan bir hareket zuhûr eylemedi ve kendü dahi vezîr olan kimse hareket murâd eylemedi. Yeğen birkaç def'a dil gönderdi asla bir cevâb çıkmaz idi. Meğer bunlarda azîm ihmâl var imiş vezîr gitmeğe Yeğen'den havfider dirlerdi.*³⁷⁶

Müellif eserinde zaman zaman cephelerden gelen zafer haberlerinden duyduğu memnuniyeti gizlememektedir. Bin yüz yılı olaylarını anlatmaya başlarken Kurs kralı Tökeli İmre'nin zafer haberi ile başladığından bu yılı mübarek bir sene olarak nitelendirerek şöyle ifade eder. *bu haber sene-i mübâreke ki mi'e ve elf ki şer'isi sülâsâ günü günü i'tibâr olunmuş idi.*³⁷⁷ Müellifimiz ayrıca Bu mücadelede Tökeli İmre'nin Yeğen Osman Paşa'dan istediği yardımı alamamasından bahsederek Yeğen Osman Paşa'nın bir kafir kadar hizmet etmediğini ifade ederek eleştirir. *Hâsılı başta tâli' olmayınca bir kâfir kadar hidmetde bulunmadılar ve nev'an bu halden haya itdüklerinden bu kârı Yeğen eylemek üzre kâğıdlar yazup şehirde gezdürdiler*³⁷⁸

Başka bir yerde Tökeli İmre sayesinde Rumeli'nin muhafaza edildiğini ifade ederek kendisini şöyle övmektedir. *bu Kurs beği nasârâdan idi amma Rûmili'ni Cenâb-ı Allâh ânın ile muhâfaza eyledi*³⁷⁹

³⁷⁶ Metin, vr. 97a-b.

³⁷⁷ Metin, vr. 98b..

³⁷⁸ Metin, vr. 98b-99a

³⁷⁹ Metin, vr. 114a.

Müellif 1100 yılında Avusturya askerinin Sofya’da Ömer Paşa üzerine hücum etmesi üzerine reayanın yardımı ile güçlkle zafer kazanılması üzerine *Âli Osmân devleti bu rütbeye geldi* diyerek ortaya çıkan durumu ifade eder ³⁸⁰

Müellif dönemin veziriazamı Bekri Mustafa Paşa hakkında çok ağır eleştiriler yönetir. *Selim Han dahi bunun ile Edirne’de görüşüp ahvâline muttali ‘oldığından mı ola yohsa bunun sözü ile mi ola gâyet batî hareket eyleyüp hatta Vidin’e kâfir müstevlî oldıktan beş gün sonra ola içinden beru gelmiş kazâ-yı ilâhi bunun yüzünden ol kadar hasâret oldı ki eğer Nemse bi’l-fi’l kendü tarafından bir âdem nasb eylese Nemse dil-hâhî üzre bu hareketi idemez idi. Hatta Erzurum’dan gelen nefîr-i âmm Sofya’dan dönüp gitdiler. Kamenice’yi kâfire virmek gâyet murâdları idi ve gâlibâ Selim Han’ı Kırım’dan bu maslahat için getirdiler. İçinden toplarını alalar boşaltdık bize yaramaz diyeler lâkin olamadı.* ³⁸¹

Tatar hanı Selim Han’ın 1101 yılındaki Kosova zaferini Selim Han’a bu fetih *ki müyesser oldı on yıl içinde değil belki yakîn zamânda olmamışdır.* ³⁸²cümleleriyle ifade eder.

Defterdar Kirli İsmail’in icraatlerini ilginç bir teşbihle şöyle eleştirir. *hâsılı taze çimen mezra’aya bir hayvan girer azı dişleriyle biçer ise Âli Osmân devleti ana döndü ve pâdişâhdan asla harf ve savt şay’i değil.* ³⁸³

Ayrıca müellif Anadolu’daki şakilerden Cerîdoğlu, Zor Abbas isyanında kelleleri alınan şakilerden bahsederken *tanrı bilmez, yola sığmaz, selâmsız, Azra’îl derlemez, Yezîd Ahmed Paşa* gibi ifadelerde kullanmıştır. ³⁸⁴

Müellif Cinci Hüseyin Efendi’den bahsederken *Hacı Nurullah* isimli kethüdasından halkın nefret ettiğini ve bundan dolayı halk tarafından *Hacı Nârullâh* olarak adlandırdığını ifade eder.

³⁸⁰ Metin, vr. 117a.

³⁸¹ Metin, vr. 120b.

³⁸² Metin, vr. 124b.

³⁸³ Metin, vr. 134a.

³⁸⁴ Metin, vr. 112a-b.

Müellif devlet yönetimindeki zaaf hakkında yapmış olduğu şu tespit bakış açısını özetler mahiyettedir. Bu ifadelerde Padişah ve vezir eleştirilmekte yönetimin Kızlar Ağası elinde olduğunu ifade etmektedir.

*ve mâh-ı mezbûrun âhirinde Nemse Belğirad üstüne gelüp suyunu berü geçdüğü haberi gelüp müslümânlarda bir mâtem zuhûr eyledi ki ta'bir olunmaz. Bu esnâda pâdişâh zâhiren mecnûn değil lâkin kırk sene habsde ömür geçirmiş âdem asla kendünden harf nutk şâyi' değil idi vezîr dahi birkaç def'a bozgun virmiş ve askeri tâ'ifesinin pençesinden sekbân vâsıtasıyla kurtulmuş gûyâ bir mütehayyir kimse idi. Rûkn-i devlet pâdişâh hocası Arab-zâde ve Kızlar Ağası idi. Kızlar Ağası dahi gâyet bî-şu'ûr olduğundan müdebbir-i devlet Eski Saray hüddâmlarından baltacı ta'bir olunur anlardan ağa yazıcısı ve birkaç ana manend kimseler idi.*³⁸⁵

Yeğen Osman gailesinden mufassal bir şekilde bahseden müellif *Çünkü Belğirad'a Yeğen bu alçaklığı eyledi ve Anadolu'da bunlar dahi bu fesâdı eylediler*³⁸⁶.

2.3. Sonraki Eserlere Etkileri

Müellifimizin yazmış olduğu bu kıymetli eser günümüz tarihçileri tarafından pek bilinen ve kullanılan bir eser olmamıştır. Bunun en büyük sebebi pek çok araştırmacının ilk önce baktıkları temel eserlerde çalışmamıza konu olan eserin bahsedilmemiş olmasıdır. Osmanlı kronikleri hakkında bilgi veren Bursalı Mehmed Tahir'in Osmanlı Müellifleri adlı eseri Mehmed Süreyya'nın Sicilli Osmani'si, Hafız Hüseyin Ayvansarayi'nin "Vefâyâtı Selâtin ve Meşâhiri Ricâl" ve Franz Babinger'in "Osmanlı Tarih Yazarları" adlı eserlerde bu eserden bahsedilmemiştir.³⁸⁷ Ayrıca yakın dönemde Osmanlı Tarih kaynakları üzerine yapılan çalışmalarda da çalışmamıza konu olan eserden bahsedilmez. Eser hakkında bilgi sadece Karatay'ın hazırlamış olduğu katalogdur. Karatay burada eserden "Anonim Vekâyi'nâme" diye bahseder.³⁸⁸

³⁸⁵ Metin 94a.

³⁸⁶ Metin, vr.104b.

³⁸⁷ Bursalı Mehmed Tâhir, **Osmanlı Müellifleri III**, İstanbul 1342; Mehmed Süreyya **Sicill-i Osmâni III** İstanbul 1308-1315, Erhan Afyoncu, **Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi**, Yeditepe yayınları İstanbul, Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev.Coşkun Üçok Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982; Hafız Hüseyin Ayvansarayi, **Vefâyâtı Selâtin ve Meşâhiri Ricâl** haz. Fahri Ç. Derin İstanbul 1978

³⁸⁸ Karatay, **a.g.e.**, s. 273-274

Buna rağmen günümüzde yerli ve yabancı araştırmacılarından bir kısmı çalışmalarında eserimizden faydalanmışlardır. Bu araştırmacılardan Tatjana Katic pek çok çalışmasında müellifimizin eserinden istifade etmiştir. “Tursko Osvajanje Srbije 1690, Godine” adlı çalışmasında³⁸⁹ “Viyana savaşıdan sonra Sırbistan 1683-1699” adlı makalesinde.³⁹⁰ Walking Through the Ravaged City: An Eyewitness Testimony to the Demolition of the Belgrade Fortress in 1690 adlı makalesinde³⁹¹ mezkur eserimizden istifade etmiştir.

Srdjan Katic “Yeğen Osman Pasha” adlı kitabında Anonim Türk Tarihi olarak bahsettiği eserimizden istifade etmiştir.³⁹²

Müellifimizin eserini kullanan Derin Terzioğlu “Sûfî and Dissident in the Ottoman Empire: Niyâzî-i Mısırî (1618-1694) adlı doktora tezinde müellifimizden tasavvuf ehli muhtemelen Halveti tarikatıyla bağlantısı olan sarayda görev yapmış kimse olarak bahseder.³⁹³ Müellifimizin Niyâzî Mısri hakkında vermiş olduğu bilgileri eserinde kullanır. Marc David Baer eserinde özellikle müellifimizin Sultan IV. Mehmed hakkında yapmış olduğu yorum ve değerlendirmelerden “IV. Mehmed Döneminde Osmanlı Avrupasında İhtida ve Fetih” adlı çalışmasında pek çok yerde yararlanmıştır.³⁹⁴ Müellifimizden istifade eden bir diğer araştırmacı Fatih Çalışır “A Virtuous Grand Vizier: Politics and Patronage in the Ottoman Empire during the Grand Vizierate of Fazil Ahmed Pasha (1661-1676)” adlı doktora tezinde Köprülü Ailesi hakkında müellifimizden istifade etmiştir.³⁹⁵

³⁸⁹ Tatjana Katic **Tursko Osvajanje Srbije 1690**, Godine Belgrad 2012,s.10,38,46

³⁹⁰ Tatjana Katic, “Viyana savaşıdan sonra Sırbistan 1683-1699” Yeni Türkiye Yayınları, çev. Erol Hatipli, **Türkler** cilt 9 s 766-767

³⁹¹ Tatjana Katic, **Walking Through the Ravaged City: An Eyewitness Testimony to the Demolition of the Belgrade Fortress in 1690**, Belgrade 1521-1867 Editor Dragana Amedoski Belgrade 2018 s.93

³⁹² Srdjan Katic,**Yeğen Osman Pasha**, Belgrad 2001 s.19,20,192

³⁹³ Derin Terzioğlu “Sûfî and Dissident in the Ottoman Empire: Niyâz-i Mısırî (1618-1694) Yayınlanmamış doktora tezi s 25,139

³⁹⁴ Marc David Baer, **IV. Mehmed Döneminde Osmanlı Avrupasında İhtida ve Fetih**, Hill yayınevi çev. Ahmet Fethi, İstanbul 2010, s.182,326,356,358 ,362.

³⁹⁵ M. Fatih Çalışır, "**A Virtuous Grand Vizier: Politics and Patronage in the Ottoman Empire during the Grand Vizierate of Fazil Ahmed Pasha (1661-1676)**" Yayınlanmamış doktora tezi, Georgetown University, 2016. s

2.4. Metnin İmlâ Özellikleri ve Metni Hazırlarken Takip Edilen Yol

Metin transkribe edilirken tarafımızca uygulanan temel prensip metni kaleme alanın imlâsına sadık kalmaktır. Bunu yaparken metinde basit transkripsiyon kuralları uygulanarak bazı harflerin karşılıkları gösterilmiştir. Buna göre; uzun okunan Arapça kelimelerde “elif, vav, ye” (ا و ي) harfleri, “â, î, û” şeklinde gösterilmiştir. Kelimenin ortasında bulunan “ayn” (ع) harfi “ ‘ ” ile; hemze “ء” ise “ ’ ” ile belirtilmiştir. Ancak kelimenin başında bulunanlar belirtilmemiştir. Kaf ve gayn harflerinden sonra uzun okunan harfler ise “ â ü ” şeklinde gösterilmiştir.

Müellif kelimelerden bazılarının yazımını farklı şekilde ifade etmiştir. Bu ifadelerde metinde korunmuş ve yazıldığı gibi aynen verilmiştir. Mesela Cemâziye’l-evvel kelimesi örneğinde olduğu gibi bazen Cumâde’l-ulâ bazen Cemâziye’l-evvel bazende Cemâziye’l-ula şeklinde verilmiştir. Aynı şekilde metinde verilen tarihler 24 “Safer’inde”, “72 Zilka‘de’sinde”, “84 yılında” örneklerinde olduğu gibi bazen rakamla, “binaltmışda”, örneğinde olduğu gibi bazen yazıyla yazılmıştır. Metinde nasıl ifade edildiyse o şekilde gösterilmiştir.

Metin, XVII. yüzyıl dil ve uslub özelliklerini yansıtmaması açısından önemlidir bu yüzden dönemin dil ve uslub özelliklerini yansıtmak amacıyla, çalışmada "oldı, bunu, yazılmışdır, görülmüşdür, " gibi okunuşlar tercih edilmiştir. Ancak hattatın muhalif bir hareke ya da yazımı söz konusu ise imla takip edilmiştir. Zîra kelimelerin bazen "oldukda-oldıkda, eylediği-eylediği, karşı-karşı, şekillerinde farklı yazıldığı yerler de görülmektedir. Ayrıca "idüb"ve "edüb" gibi kelimeler idüp ve edüp olarak ve ayrıca "olub", "olunub" gibi kelimeler olup olunup şeklinde gösterilmiştir.

Ayrıca metinde آدم ifadesini yazarken bazen uzatma işareti kullanmış bazende kelimenin anlamını değiştirecek şekilde ادم şeklinde yazmayı tercih etmiştir. Metnin tamamında bu kelime âdem şeklinde okunmuştur.

Metin yazımında bazı kelimelerin noktaları kıbal [kıtâl] örneğinde olduğu gibi sehven yanlış konulmuş olup bu durum dipnotta ifade edilmiştir. Üçüncü tekil şahıs zamirlerinin yazımında: "anın" (اكن); " ana" (انا); "onda" (ائنه); örneklerinde

belirtildiği gibi bir metod izlenmiştir. Müteradif ve birbirini tamamlayıcı kelimelerde görülen "vav" (و) harfi, "ve" yerine "ü-u" olarak okunmuştur. Örneğin; "emn ü emân, ahd ü yemîn..." gibi. Yine kırmızı mürekkeple yazılmış kısımlar bold olarak gösterilmiştir. Sâ'ir, vesâ'ir, gibi ecvef kelimelerde katibin tercihi ne ise o şekilde gösterilmiştir. Bazen yazımda "y" li yazım tercih edilmiştir. Örneğin; "vezâyif..." gibi. Kelime sonuna denk gelen muzâf kelimelerin son harfi çift olarak yazılmıştır. Örneğin; "zann, hatt..." gibi. Arapça ve Farsça tamlamalarda "müvekkilân-ı devlet", "lerze-nâk" şeklinde bir yazım tarzı takip edilmiştir. Okunmasından emin olunamayan kelimeler yanında parantez içinde soru işareti (?) ile gösterilmiştir. Metinde zaman zaman kelimelerin yazılışında eksik yazıldığı kanaati hakim olan kelimeler bulunmaktadır. Bu tür hataların doğruları [.....] içerisinde belirtilmiştir. Metinde iki kez yazılan kelimeler dipnotta "mükerrer" ifadesiyle belirtilmiştir. Metnin içerisinde var olan ve katipten kaynaklanan kelime veya tarih boşluklar içi boş parantez işareti [...] ile gösterilmiş ve dipnotta da ifade edilmiştir. Metin de yer alan şiirler ve dua cümleleri italik olarak yazılmıştır. Metinde var olan tek derkenar ise dipnotta gösterilmiştir. Metin harekesiz kaleme alınmış bu yüzden kelimelerin bazılarında ta'arruz yazımındaki şedde ve âdem yazımında ki med işareti gibi hareke eksiklikleri görülen yerlerde şeddeli ve medli okunuşlar yapılmıştır. Kâtibin metinde محمد ismini yazarken bazen şeddeli bazen şeddesiz yazmayı tercih etmiştir. Metin transkripsiyonunda şedde işareti dikkate alınarak hepsi Mehmed olarak okunmuştur. Bazı yazım yanlışlarını çok sık tekrar ettiği için her seferinde dipnot ile işaret edilmeye gerek duyulmamıştır. Ancak noktalı harflerin noktasını bazen ihmal etmek gibi ısrar etmediği yanlışların³⁹⁶ doğrusu yazılarak duruma dipnotta dikkat çekilmiştir.

Müellif bazı kelimeleri bitişik olarak yazmıştır. Bu bitişik kelimeler yazıldığı gibi gösterilmiştir. Ayrıca sayfa sonunda bulunan reddadeler metnin akıcılığını bozmaması için sadece dipnotta ifade edilmiştir. Kırmızı mürekkeple yazılmış olan yerler ve üzeri kırmızı çizgiyle vurgulanan yerler başlık mahiyetinde olmadığından italik olarak yazılmıştır.

³⁹⁶ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi **Hazine 1468**, Metin, vr. 91a. Bundan sonra "Metin"

Meşveretlerde ve mükalemelerde geçen diyaloglar tırnak içerisinde gösterilmiştir.

Dua cümleleri ve şiirler bold olarak yazılmıştır. Başlıklar ve varak numaraları 14, metin 12; dipnotlar ise 10 punto olarak yazılmıştır.

İsimlerde ve şahıs adlarında ki uzatmalar ile isimden sonra gelen ünvanlardaki uzatmalar ve isim tamlamalarındaki uzatmalar yukarıda belirttiğimiz şekilde uzatma işareti ile gösterilmiştir.

Metnin kâtibî metni kaleme alırken pek çok yazım ve imlâ yanlışlığı yapmıştır bu yazım yanlışlarına metnin aslını muhafaza etmek maksadıyla müdahale edilmeyip metinde gösterildiği gibi aktarılmış ve doğrusu dipnotta gösterilmiştir.

Metin harekesiz kaleme alınmış bu yüzden kelimelerin bazılarında şedde, med işareti gibi hareke eksiklikleri olmasına rağmen bunlar anlamı bozmayacak türdence dikkate alınmamıştır.

Metinde Za‘ferânbolî³⁹⁷ Burusa gibi yer isimleri orijinal haliyle yazıldığı gibi gösterilmiştir. Katip eserde bazı yer isimlerini farklı yerlerde farklı şekilde yazmıştır. Örnek vermek gerekirse İstanbul ismini bazen İslâmbol ve Estergon ismini bazen Estergon bazen Üstergon şeklinde farklı yazmıştır. Ayrıca doğrusu Kastel olan yer ismini Kaster³⁹⁸ ve Çehrin’i Çehril; Şehr-i zor / Şehr-i zol³⁹⁹ olarak yazması gibi bazı yer isimlerini yanlış yazmıştır. Bu tür yazımlarda katibin yazımı esas alınmıştır ve bu durum dipnotta gösterilmiştir.

Metnin hiçbir yerinde başlık olmayıp yer yer kırmızı mürekkeble bazı kelimeler yazılmış ve bu kelimeler italik olarak gösterilmiştir.

³⁹⁷ Metin, vr.52b.

³⁹⁸ Metin, vr.51a.

³⁹⁹ Metin, vr.147b.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Metin Transkripsiyonu

[1a]

Bin elli sekiz senesinden bin yüz altı senesine gelince Devlet-i Aliyye'de zuhûr iden vekâyi'î mücmeledür ki ba'zı nâşinîde vekâyi'î zikrider ki Râşid ve Fındıkî ve Defterdâr Paşa tarihinde yokdur. Ashâb-ı me'ârifden birisi asrında zuhûr iden havâdisi cem' eylemiş.⁴⁰⁰

[2b]

Sene bin elli sekiz Receb'inin on sekizinci Cum'a günü yeniçeri tâ'ifesi cem' iyyet eylediler. Cum'a-irtesi gicesi Vezîria'zam Ahmed Paşa'yı katl idüp At Meydânı'na kodılar ve yevm-i mezbûrda kul tarafından Koca Defterdâr Mehmed Paşa Vezîria'zam nasb olunup Müftî Abdurrahîm ve ulemâ ve askerî tâ'ifesi yeni Sultân Ahmed Câmi'î'nde cem' olup Sultân İbrahim'e ulemâdan fetvâ ile iki kimesne gönderüp ol dahi dimağı muhtel olduğundan bunlara unfle cevâb virüp anlar dahi ref'ine azîmet eyleyüp yevm-i mezkûrda kable'l-asr oğlu Sultân Mehmed'i iclâs idüp ve kendüyi habs eylediler ve yevm-i mezkûrda Rûmili Kâdî'askeri Mülakkab Efendi ki sâbıkan Rûmili kudâtından doğru Selânik kadısı ba'dehû İstanbul ba'dehû Rûmili Kâdî'askeri olmuş idi bu fırsatta ulemâ çûkadârlarına işâret idüp câmi' nerdübânından çıkar iken başından örfini alup ol mahalde katl [3a] idüp meydânda Ahmed Paşa yanına kodular ve Ahmed Paşa'yı rîze rîze idüp Hezâr-pâre deyü nâm kodılar. Mezbûr Ahmed Paşa'yı bir üsti açık tâbûta koyup sarayına getirirler iken yolda rast geldim. Boynundan aşağı zekerine dek cümle pâre pâre idüp ve almışlar bağırsakları görünür idi. Mezkûr Ahmed Paşa şedîd kimse idi ve önünde Sâlih Paşa bir selîm âdem idi anın tedbîri ile maktûl dirler ve Sultân Mehmed yedi yaşında idi ve sâbıkan Sultân Murad bin Ahmed Han gâyet nâm-dâr ve şecî' ve kendü zâtında kuvvetli zûr u kuvvet o vakitte bir ferde virilmemiş idi cirîd ile bir âdemi vursa öldürür idi ve kılıç ile zırhları pâre pâre ider idi hattâ Sultân Bâyezid'de Eski Saray içerüsinden bir yelekli cirîd atmış sağ tarafında

⁴⁰⁰ Bu yazı muhtemelen dönemin hâfız-ı kütübü tarafından yazılmıştır.

olan minârenin külâhına saplanmış nice zemân durdu ve Cevrî târih idüp minâre dibine bir seng-i mermere yazup kodılar lâkin gâyet hûnî idi taşrada gezer iken bir âdemi hışt urur ve geçer idi. Bu def'a Bağdâd'a gitmezden mukaddem Sultân Kasım nâmında bir karındaşını bir arefe günü katl eyledi. Ayasofya'da Sultân Murâd-ı atîk türbesinde **[3b]** mezkûrun sağ tarafında yatur ve Bağdâ[d]'dan gelür iken iki karındaşını dâhi bir ana bir baba biri Sultân Süleymân ve biri buba bir Sultân Bâyezîd âdem gönderüp katl eyleyüp At Meydânı'nda kendü medfûn olduğu Ebî Sultân Ahmed türbesinde kapudan girdükde kıblenün sol tarafında ikisi bir yerde medfûndur. Ba'dehû Sultân Murad bunları katlden sonra bir seneye vâsıl olmayup fevt ve evlâd-ı zükûrı kalmayup ancak ana ve baba bir karındaşı Sultân İbrahim var idi anı iclâs eylediler. Sultân Murâd onsekiz sene saltanat ve otuz yaşında fevt olmuş Sultân İbrahim dokuz sene saltanat ve otuzbeş yaşında fevt olmuş Sultân İbrahim kumral sakallı gövdeli güzel âdem idi lâkin dimâğı muhtel idi. Bu def'a Sultân Murâd fevt oldıkda Kara Mustafa Paşa vezîria'zam idi. Mezkûr Kara Mustafa Paşa yeniçeri ocağından gelme Arnevid idi. Bağdad yürüyüşünde Tayyâröğlü vezîria'zam düşdikte vezîr olmuş idi. Sultân Murad İslâmbol'a gelüp evvel ba'desine kalup tekâmîl-i maslahatdan sonra gelmiş idi ve kâr-azmûde olduğundan Sultân İbrahim'i **[4a]** taşra çıkarmayup her mesâlihi kendü görür idi ortalık emn ü emân üzre herkes kendi hâlinde hattâ sipâhi ulûfeye geldikde hanlara âdemler gönderirlerdi. Sipâhi ulûfesini alsun durmasun ve yeni akçe onu bir dirhem çıkarup tashîh-i mu'âmele dahi eyledi ve bundan sonra halk buna sebb ü ve ta'n idüp dirlerdi][kim bu âdem katl olunmadıkça âlem ıslâh olmaz bu âdem sihr ile pâdişâhı musahhar eyledi taşra çıkarmaz gûyâ kendü padişaktır ve bundan akdem Sultân Murad hâssı Hâsodalı'dan Musa Çelebi nâmında musâhib ittihâz idüp zorba sipâhi tâ'ifesi elinden alup Et Meydânı'nda katl eylemişlerdi ol dahi sipâhi eşkiyâsına galebe itdükde Mustafa nâmında Bosnevî bir kimseyi musâhib idüp yolsuz silâhdâr idüp sakalı geldükde sakalı koyuvirüp vezâret virüp yine Hâs Oda'da olurdu ve bundan sonra Abaza Siyâvuş silâhdâr ve musâhib eylemiş idi ve Nasuh Paşaoğlu mîrahûr idi. Bu def'a Sultân fevt oldıkta vezîr Kara Mustafa Paşa'nın Silâhdâr Mustafa Paşa'ya ve Nasuh Paşa **[4b]** oğluna küdüreti var imiş Silâhdâr Mustafa Paşa'ya Sultân Murad fevtinden sonra Budin ile çıkarup yolda Sofya'ya tebdîl eyledi. Ba'dehû zamân-ı kalîlde Tımışvar'a nakl eyleyüp Sultân İbrahim'den vâlidesi haberi yoğ iken katline hat

alup Edirne Bostancıbaşısını ta'yîn eyleyüp Tımişvar'da katl olundu. Nasuh Paşaoğlu Halep beğlerbeğisi idi andan azl eyleyüp üzerine âdem ta'yîn eyleyüp hatta Sivas Beğlerbeğisi "Kör Hazînedâr" dirler idi meşhûr Sultân Osman katlinden sonra Anadolu'da hurûc iden Abaza Paşa hazînedârı imiş ol mahalde Sivas Beğlerbeğisi imiş anı dahi üstüne ta'yîn eyleyüp bir mahalde mukâbil olup hikmet Kör Hazînedâr kendü mübâşeret-i kıtâl eyleyüp o ma'rekede maktûl olup gayri üstüne kimse varmayup İzmir'e geldikde vezîria'zam kendü tâ'ifesini göndürüp anlar dahi bozulup Üsküdâr kurbunda Bulgurlu didikleri mahalle nuzûl eyledi ol dahi ol i'tikâdda imiş ki İstanbul'a vardıkda askerî tâ'ifesi vezîri istemeyüp kendüyi ihtiyâr iderler ekser halkın dahi İslâmbol'da i'tikâdı böyle idi. Bu def'a İstanbul'dan mukâteleye asker çıkarup **[5a]** mukâtele murâd oldıkda ol i'tikâdın adem-i zuhûr müte'ayyin olup gayri girü dönüp celâli olmayı ihtiyâr eylemeyüp Nasûh Paşaoğlu askerinin içinden çıkup Rûmili'nde Dobruca'da çiftlikleri var imiş ol tarafa revâne olup ordusu perîşân olup kimi Üsküdâr'a kimi etrafa revâne oldılar. Ba'dehû ardınca âdem gönderüp Rûmili'nde katl eylediler vezîria'zâmın bu vaz'ı halka gâyet girân geldi. Hikmet Silâhdâr Paşa'nın sa'âdeti vaktinde bir imâmı var idi. Zencâbî? demekle mülâkkab fâris kemân-keş kimse idi ve meşhûr Abaza'ya imâm olmuş dirlerdi ulemâ-yı rusûm tarîkinde idi. Silâhdâr Paşa Rûmili'ne revâne oldıkda İsta[n]bul'da kalmış idi. Buna Sofya kadılığı tevcih olundu ve sancağı Arnevid tâyifesinden Fâyik Paşa nâmında vezîria'zâma müntesib bir kimseye tevcih olundu. Fâyik Paşa kadiya hakâret nazarıyla nazar idüp eziyet etmeğe şürû' idecek ol dahi mansıbı bırakup İs[t]anbul'a geldi ve mezkûr Silâhdâr Paşa'nın Hâs Oda'da Şa'bân Ağa nâmında bir kimsesi ol mahalde söz sâhibi olmuş bulunur. Bu fırsatta **[5b]** Fâyik'i kadiya itdüğü hakâreti ve İslâmbol'a geldiğini pâdişâha i'lâm eyleyüp pâdişâha buluşturun tamam mertebe vezîri katl itdirmek mertebesine getirüp ol dahi vezîr gelsün deyü emr idüp vezîre âdem varup Hâs-bağçe'ye dâhil oldıkda ahvâle vâkıf olup girüye dönüp sarayı Hoca Paşa Câmi'ine muttasıl idi murâd eylemiş ki tebdîl olup şehirden çıka. Bu def'a pâdişâha "vezîr kaçdı" didikde havfe düşüp "nice eylesin" didik de ol Şa'bân Ağa "pâdişâhım bunda bir nesne yokdur hemen bostancıbaşıya bir hat virin her nere bulur ise katleyesün." Ol dahi hat virüp bostancı tâ'ifesi seğirdüp ol dahi başına bir kalpak giyüp henüz sarayından çıkmış yetişüp ol mahalde katl eylediler ve kendü Ali Paşa Câmi'i kurbunda binâ itdüğü medresede olan

türbesine defn eylediler ve yerine Cıgaloğulları'ndan Civan Kapucubaşı demekle ma'rûf Sultân-zâde'ye[yi] vezîr eylediler. Bu def'a bu nazla perverde olmuş müte'addid bağçeleri var mukaddem ise bağçesi yok hafta[da] dört gün pâdişâh sarayında⁴⁰¹ dîvân Çehâr-şenbih ve Cum'a günü kendü makamında dîvân **[6a]** Penc-şenbih günü a'yân gelmesi bu vaz'ında sıkılup vezâreti bırakmak murâd eyledikde bâzı tevâbi' dirler ki bundan vaz'-ı hafîf mümkündür. Tahsîl-i olur ki vezîri akdem pâdişâhı taşraya çıkarmaz idi. "Siz arz eylen pâdişâh göçe çıksun ve siz dahi kâhî bağçeye gitmeye izin alırsuz" dirler ol dahi "ma'kûl" deyüp bir mikdâr hediye ile kendü bağçeye gitmeye izin ister. Pâdişâh bu vaz'ıdan mesrûr olup "gitsün giderem" deyüp taşra çıkmağa şürû' idüp artık kışlarda bile durmayup avrata düşüp yedi vezîr kadrince Sultân nâmında yedi câriye her birine kethüdâ ve hâslar ta'yîn olup bu def'a hâs ile olmay[a]cak eyâletler Şam gibi Bolı gibi hâs yerine virilüp bu tarz zuhûr eyledi ve bundan sonra vezîr birkaç haftada bir, bir mikdar hedâya ile izin talep idüp bağçesine gider imiş biraz müddetten sonra vezîr gider gitmez "hedâyâ ve akçe göndersün" deyü istemeye şürû' eylemiş ve bundan sonra dahi terakkî eyleyüp külli yevm ref' olunana dek vezîrden birkaç yüz kîse akçe alır ve avratlara isrâf eyler ve Sultân Murâd fevtinde hazînede yigirmi bin kîseye karîb nakid var mesmû' oldu **[6b]** anları dahi isrâf ve itlâf eyledi. Bu esnâda avratlara intisâb ile Sâlih nâmında bir kimse defterdâr olup Civan Kapucubaşı vüzerâtan azl olup yerine mezkûr defterdâr vezîria'zam oldu ve yine avratlara intisâb ile maktûl vezîria'zam Mustafa Paşa'nın tezkirecisi Ahmed Efendi defterdâr oldu. Ba'dehû avratlar tavassutuyla Salih Paşa katl olup defterdâr Ahmed Paşa vezîr oldu. Sâbıkâ mezkûr Silâhdâr Paşa'nın Hâs Oda'da olan Şa'bân Ağa'sı ki Mustafa Paşa katlinde bulunmuş idi ba'dehû yeniçeri ağalığıyla çıkup ba'dehû Maraş Beğlerbeğisi olmuş idi andan dahi azl olup Ahmed Paşa anı Sakız muhâfazasına gönderüp anda katl eyledi. Mezkûr Ahmed Paşa dahi Sultân İbrahim fetretinde maktûl oldu. Bu vak'adan mukaddem Sivas Beğlerbeğisi Varvar Ali Paşa'yı Vezîr Ahmed Paşa katl murâd idüp ol dahi üstüne âdem cem' itmiş idi. Sivas'ı İbşir Paşa'ya virüp Şehsuvaroğlu Şeh Gâzî Paşa ve Köprülü Mehmed Paşa ki sonra vezîria'zam oldu üzerine ta'yîn olup İbşir Paşa müsellemler gönderdikde yine Sivas'ı teslîm idüp pâdişâha giderem deyü meydâna çıkmış idi. İbşir Paşa ardından ayrılmayup lâkin

⁴⁰¹ Sarayında kelimesi mükerrer.

Köprülü **[7a]** Çarhacı rütbesinde İbşir Paşa'dan ilerü gider konar imiş Ali Paşa Köprülü üzre dönüp Köprülü düğişüp bozulup Köprülü'yi diri dutup götürir iken İbşir Paşa yetişüp yorulmuş asker İbşir'e mukâvemet eylemeyüp bozulup Ali Paşa'yı diri dutup başını kesüp göndermiş idi. Mezkûr Ali Paşa'nın sarayı Sultân Câmî'nin kible semtinde idi. Bu def'a kabz olunup haremde olan avratlarını Ahmed Paşa havfinden kimse hânesine almayup câmî' haremî içine hasır çeküp birkaç gün anda oldılar bir hafta geçmedi Ahmed Paşa dahi katl olundu. Sâbikan Mavrol Han kızı Sivas'ta hüsn ile meşhûr olmuş idi. İbşir Paşa'ya akd olunmuş idi. Bundan sonra Sultân İbrahim'e bunun vasfını söylerler ol dahi Varvar Ali Paşa'ya âdem gönderir ki Mavrol Han kızını bu tarafa göndersin ol dahi “bir âdemin menkûhasını biz niçe göndereyim bu nice vazı'dır?” deyü muhâlefet itdükde bu tarîkden katline ruhsat buldular ve mâh-ı **mezbûrun** yigirmi sekizinci günü yevm-i sülesâda kable'z-zuhr Müfti Abdurrahîm ve Koca Vezîr Mehmed Paşa Saray-ı Cedîd'e varup Sultân Murâd celladı Kara Ali'yi Ak Ağalar Kapusından koyup **[7b]** Sultân İbrahim'i katl eylediler. Mezkûr Abdurrahîm Efendi fetvâsını virüp ve oğlu Sultân Mehmed'in elini bir âdem dutup pederini katl olunmasına hat almışlar ve bu vak'ada Hâs Oda'da olan kırk âdemi Köprülü vazâreti⁴⁰² tamam olmadan her birini bir bahâne ile katl eylediler ve ol vakitte Kapu Ağası Abdurrahman Ağa'ya vezâret virilüp ba'dehû Mısır verilmiş idi anı dahi azliden sonra İstanbul'da katl eylediler. Mezkûr Sultân İbrahim otuzbeş yaşına ancak varmış mücessem kumral sakallı güzel âdem idi ve zamân-ı devleti on seneye vâsıl olmamış idi. Maktûl Ahmed Paşa'dan su'âl “siz bu pâdişâhı niçe buldunuz?” Cevâbında dimiş ki “bir suya düşmüş mecmu'a bulduk” ve Sultân İbrahim üzre Yeniçeri gulûv itmeğe bâ'is bundan akdem Kızlar Ağası Sümbül Ağa azâd olup Yahya Efendi'nin fetvâ emîni Burusalı Mehmed Efendi ki Medine kâdısı olmuş idi ikisi bir kalyona girüp Mısır'a gider iken Frenk gemileri rast gelüp bunları alup Girit cezîresinde Hanya limanına götürdüğü haberi geldikde silâhdârlıktan çıkma Yusuf Paşa kapudan idi. Girit üzre havâle olunup Hanya'yı feth eyleyüp Girit Vak'ası mütemâdi olup bu cânibde Sultân İbrahim **[8a]** dimâğı muhtel tabî'atına hevâ gâlib isrâf ile mukayyed olduğundan Girit'den Kul Kethudâsı Kara Murâd gelüp bu hareket zuhûr eyledi ve bu zamânlarda Sultân İbrahim semmura düşüp yakası kuşakda kürkler ve semmur mellûteler giyüp

⁴⁰²Metinde vezâreti olmalı

bir kaç gicede bir bir câriye ki anın ile ol gice hem-hâb olurdu.⁴⁰³ Sabâhında bir gayri esbab getirsünler didik de evvel giydiği kürk ve esvâb ol cariyeye kalur imiş ve bundan sonra semmurdan at sağrı pûşleri ve semmurdan oda döşemeleri hadden tecâvüz idüp gayri ulemâya ve ümerâya sem[m]ur salmağa başlayup farazâ bir bağçe Diyârbekir Beğlerbeğisi'ne döşedirler elli altmış gider az zamânda anı yine kaldururlar bir beğlerbeğine yine döşedirler ve bundan sonra şehrin sâzende avratlarından elli altmış kadar avrat kendü İslâmbol'da mı ya etrâf bağçelerde mi kapuda beklerler murâd itdikde hareme da'vet iderler gâhî nısfü'l-leylde kapudan taşra iderler gâhî kış ve bârân müsâdif olup bostancı odalarında yaturlar. Bu makule hevâ ile etrafa mukayyed olmadığından vüzerâsı dahi âciz olmuş idi. **[8b]** Ol ecilden Kara Murad Girit'ten gelüp bu hareket zuhûriyle maktûl oldu ve sâl-ı mezbûr Şevvâl'inin dördinci günü Silâhdâr Murtaza Paşa Şam Beğlerbeğisi olup bile dörtyüz elli âdem sipâhi çıkıdı. Mülâhaza bu idikim içeri halkın az az çıkaralar tâ kim fitne olmaya. Bu def'a İbrahîm Paşa ve Galatasaray'larında binden ziyâde İçoğlanı var idi. Murtaza Paşa çıkduğun işitdiklerinde taşraya döküldiler. Bu def'a yeniçeri ağasına hat çıkıdıkim bunları yerlerine koya. Bu vakitte maktûl Kara Mustafa Paşa kethüdâsı Mehemmed Ağa yeniçeri ağası alay ile At Meydânı'na gelüp anda birkaç oğlan bulup tahvîf maslahatı için "bre dutın" didükde anlar dahi ber-hevâ itdüklerinde içeriüden dört-beşyüz âdem birer odun ile ağanın üstüne hücum itdüklerinde yeniçerileri ağalarıyla nebâtü'n-na's-vâr perâkende ve târumâr eylediler. Eğer bu vak'a[yı] yeniçeri ağası lütufla müdârâ itmiş olaydı bu hâl olmazdı. Ba'dehû ba'zı müfsîdler İçoğlanı içine karışıp yeniçeri odalarına tenbîh olunmuş sizi kırsalar gerek. Bunlar dahi ol gice uyumayup cümleden Rûmili Yenişehir'i'nden Mahmûd Ağa nâmında bir yeri çalınmış sipâhi Tavuk Bazarı'nda Elçi Han'ında **[9a]** olur imiş ol bunların önüne düşüp Galatasaray'ında olan İçoğlanları dahi At Meydânı'na gelüp iki sarayın bin kadar âdemi Elçi Hanı'na Mahmûd Ağa üstüne cem' oldılar. Ba'dehû paşa tarafından çıkma fermân oldu. Bu def'a İçoğlanları elçi çıkma kânûn değildir biz yine makamlarımıza varuriz deyü Mahmûd önüne düşüp İbrahîm Paşa Sarayı'na gelüp ba'dehû Galatalı Galata'ya gidüp ba'dehû defter olınup çıkacak başka ve Yeni Saray'da kalacak başka. Bu def'a iki

⁴⁰³ Hattat burada uyku anlamına gelen kelimeyi kulaktan duyulduğu gibi حاب şeklinde yazmıştır. Kelimenin aslında farsça yazımı حواب olmalıdır.

sarayın ağaları neferlerinin önlerine düşüp pâdişâha dest-pûse getürdi. Ba‘dehû her kişi bir tarafa gidüp Mahmûd Ağa yalnız kaldı. Ba‘dehû firâr eyledi. Dutup katl eylediler ol gün kim İbrahîm Paşa Sarayı'na kevkebinde bir vezîria‘zam kadar şerâfet var idi lâkin iki güne mümted olmadı. Ba‘dehû hükkâm öyle re‘y eylediler kim sipahiden serime birkaç âdem katl eylediler tâ-kim korkup fitne def‘ ola. Hükkâm böyle eyledükde sipâhiden on beş yigirmi âdem kılıçlarını kuşanup At Meydânı'nda Sultân Câmî‘i önüne gelüp “bunlar bizi kırıyorlar sipâhi olan gelsün” deyü sadâ saldıklarında her taraftan sipâhi gelmeye şürû‘ **[9b]** câmî‘ haremine ba‘dehû câmî‘ içine girüp ve ba‘zı a‘yânı ve ağalarını zor ile getürüp vezîri ve müftiyi katl eyleriz deyü ve ba‘dehû “bizim zâbıtlarımızda bu kadar mahlûl esâmî var sipâhilik isteyen gelsün altı akçe ile yazılsun ol mahlûlleri anlara virirüz” deyü şadırvan ahurundan bir mikdâr yedekçi ve ba‘zı kimseler gelüp sipâhi yazıldılar ve silahlarıyla ol mahalde cem‘ oldılar. Ba‘dehû vezîr ve müfti yeniçeri tarafında idi sipâhiye âdem gönderdiklerinde def‘i mümkün olmayup kıtâl lâzım geldikde müfti fetvâ virüp ba‘dehû müfti örfüyle, vezîr ünvânıyla, yeniçeri tâ‘ifesiyle At Meydânı'nın cânibi şarkından gelüp ve acemi oğlanı cânib-i garbindan gelüp mâh-ı mezbûrun onuncu Salı kable‘z-zuhr bir sâ‘at mikdârı kıtâl olup sipâhi bozulup tarafeynden birkaç yüz âdem helâk oldu ve tutulılardan eğer celeb tâze sipâhi ise sâlvirüp eğer sakallı ise katl eyleyüp maktûllerin bedenlerini deryâya bıraktılar sipâhi cem‘iyetinde âdem çok idi lâkin re‘îsleri olmaduğundan yeniçeri üzerlerine geldükde câmî‘in kapusından bir mikdâr sipâh döğüşmeye çıkdıkda cânibi kıblesinden zukak **[10a]** alduğı kadar âdem Ahurkapu'ya doğru gitmişler ve anlara kimse ta‘arruz eylememiş. Ba‘dehû At Meydânı'nda döğüşen harem içre gidüp kapuları kapadılardı yine taşra çıkmak murâd eylediler. Bu def‘a yeniçeri bu kadar tûfengi bir uğurdan kapudan içre atduklarında kapuyı bırakup iç hareme girdiler. Ba‘dehû pencerelerden içerüye tûfeng ile atup şaşırup ol kapuyı dahi açup maslahat tamam oldu ve bundan sonra yeniçeri gidüp asla bir kimseye ta‘arruz olup bir sadâ zuhûr eylemedi. **Sâbıkâ** Sultân Murâd zamânında Yahya Efendi müfti ve fetvâsı mümted olup Sultân İbrahîm zamânında Kara Mustafa Paşa devletinde fevt oldu. Mezkûr Yahya Efendi hoş tab‘[i‘at] divân sâhibi şâ‘ir idi. Ba‘dehû Âli Hasancân'dan Ebî Sa‘îd Efendi müfti oldu. Hasancân'ı Sultân Selîm Acem'de Tebriz'den getürüp oğlunu içerüye alup ol dahi tahsîl-i ma‘rifet eyleyüp

pa[di]şah hocası olmuş mezkûr Ebî Sa'îd Efendi Müfti Es'ad Efendi oğlıdur. Ba'dehû azl olunup Mu'îd Ahmed Efendi müfti oldu ol dahi azl olunup Sultân İbrahim fitnesinde olan Abdurrahîm Efendi müfti oldu mezkûr Abdurrahîm Efendi **[10b]** Anadolu'da Adana'dan muhakkik Fâzıl Sadreddîn-zâde mânendi idi lâkin tahrirî mâ'il değil idi ve At Meydânı'nda a'lem-i ulemâyâ meşrûta olan Sultânahmed medresesine Rûmîli Yenişehir'i'nden ma'zûl oldıktan sonra müderris olmuş idi ve Yenişehir kâdısı iken ol diyâra kül yağmış dirlerdi ve ba'de'l-'azl Belğirad'a nefy olunup anda fevt oldu ol semtli bir âdem nakl eyledi ki kül yağdıkdâ hayvanât otlar iken gözlerine gidüp gözleri kapanur hikmet birinin hatırına doğar ki ol yağın külü kapanan göze çeke öyle eyler kapanan gözler açılır. Ba'dehû Abdurrahîm Efendi azl ve nefy olundıkda Bahâyî Efendi müfti oldu mezkûr Bahâyî Efendi zekî ve fazîlet ve sehâvü kerem ile meşhûr sâhib-i tabî'at şi'irde müretteb divânı var idi. Balyozlara müte'allik Frenk tercümânı bir maslahat ile huzûrına varup bî-edebâne hareket eyleyüp ol dahi darb ile te'dîb idücek ol bahâne ile azl eyleyüp Abdulazîz Efendi müfti oldu ve bu sözü kendüye nisbet iderler.

Tercemân[ı] idecek şer'le darb u te'dîb

Tercemân kalemin oldu Bahâyî hâmûş

ve bir muhibbi fevt oldıkda

[11a]

Menzilün firdevs ola el-Fâtîha

hâtırına gelür. Ba'zı ahhâbına söyler lâkin on ziyâdedir dir. Hikmet kendü fevtüne dürüst gelür. Mezâr-ı sengin yazarlar merkadi İstanbul'da Sultân Mehemmed'in otahânesi mukâbilindedir. Sultân İbrahim'in üç kızı var idi üçer dörder yaşında her birine azîm sûr idüp alaylar ve nakiller ile biraz saraya çıkarup bir âdeme virmiş idi. Bu nîk kızını Silâhdâr Yusuf Ağa'yı çıkarup musâhib ider ana virüp ba'dehû kapudan idüp Hanya'yı fetihden sonra katl idüp Fazlı Paşa'yı silâhdârlıktan çıkarup ana virmiş idi ve bir kızını dahi kendü ile bile maktûl olan Ahmed Paşa'nın avratını tatlîk itdürüp ana virmiş idi ve birini dahi Çetrefil Hüseyin Paşa oğlu Ca'fer Ağa'yı Hâs Oda'dan çıkarup ana virmiş idi. Ca'fer Paşa zamânında fevt olup Ken'ân Ağa'yı Hâs Oda'dan çıkarup ana virmiş idi mezkûr Ca'fer Gürci Ken'ân Rus imiş. **Sâbıkâ** Haydaroglı

Mehammed Anadolu Beğlerbeğisi olan Küçük Çavuş'u bozup ve kendüni katl eyleyüp ba'dehû Kütahya önüne gelüp şehirden ba'zı şey' istemek **[11b]** sade[di]nde olup ol mahalde Köprüli vezâretinde Anadolu'da hurûc iden Abaza Hasan Ağa anda müsellim imiş çıkıp döğüşüp Haydaroglı ile ma'an bozulup lâkin Haydaroglı mecrûh olup perîşân olduklarında Haydaroglıyla Uç nâm kar[ye]de dutulup mâh-ı mezbûrun yigirmi yedinci günü İstanbul'a getürüp Penc-şenbih günü salb olundu mezkûr Kara Haydar Sultân İbrahîm evâyilinde beş on âdem ile kat'-ı tarîk eyler imiş. Ba'dehû bir tekyye kâhî varur imiş ol tekyye sâhibi bir tarîkde Kara Haydar'ı katl eylemiş. Ba'dehû oğlu dahi ol tekyye sâhibini katl eylemiş ve oğlu [boşluk] mecrûh olmada öyle istimâ' eyledim ki Hasan Ağa ile döğüşir iken bir levend mecrûh olup attan düşer. "Bre şunu atlandırın" dir ilerüde bulunmuş kimse mukayyed olmaz kendü varup kaldurıp ata bindirir iken belinden çakmaklı boşanup kurşun uylu[ğ]unda kalur. Ba'dehû kendüsi bir kurşun dahi koyup öbür kurşunun üstüne salar ki ol birini taşra soka bu def'a ayağı amelden kalur. Bu bir evde haber alup etrâfını alurlar yanında bir hidmetkârı var imiş. Buna haber ider. "Bana at getür" dir getürir ve ayağını bir تورہ ile eğere asar gâyet tüfenk-endâz imiş tüfengi eline alur ve hidmetkârına⁴⁰⁴ **[12a]** dir ki "seni çağırduğımda gel şimdi bu odada dur" ve taşra etrafına alurlar. Bir levendin veznesini nişana alup tüfengini saldıkdâ barut ateş alup biraz âdem üzre ateş atılır. Ba'dehû etrâfını alanlar perîşân olur. Hidmetkârını çağırup bir tār dutup ve hidmetkârına "şimden sonra sen dahi var git" deyü yollar. Bu def'a bile Uç'da bir in'âm ittiği kimse var imiş ânın hânesine varur iner oturduğu yerde etrafına tüfengleri dizer. Bu def'a Hasan Ağa "her kim Haydaroglı'nı bulur ise bir sipâhilik beşyüz gurus bir kürk" deyü münâdiler salar. Bu âdem tama' idüp Hasan Ağa'ya haber virür ol dahi gelür ibtidâ' ev sâhibi içerü girüp ellerini dutup ba'dehû Hasan Ağa girüp zabt iderler ve Hasan buna tesellî ve lutûf gösterir. Bir gün Hasan Ağa'ya dir ki "şu dünyâda hiç bir nesnede arzum kalmadı illâ şu hâne sâhibini bu kadar in'âm eyledim. Bundan sonra beni ele virürdi. Şunun dahi öldüğünü görsem gayri istemem" didikde herif ba'zı fuzûlâne vaz'lar dahi Hasan Ağa'ya eylemiş imiş getürir herifi katl eyler ve Küçük Çavuş bir vecîh Sultân Murâd'a benzer âdem idi lâkin dimağında عرور var idi. **[12b]** Bu beğle dövüştükdâ önünden kaçup sarp yere çıkup ba'dehû döneke idüp bozmuş idi ve Cin Çavuş'un

⁴⁰⁴ve hidmetkarına: mükerrer

vâlidesi salbe götürürler iken önüne çıkup biraz dahi mâtem eylemiş dirler. Ba‘dehû Katırcıoğlu Mehmed levendın başına alup bir semte revâne olmuş. **Bu** esnâda Anadolu Kâdı‘askeri olan Cinci Hüseyin Efendi Burusa'ya nefy olunup yolda katl olundu. Mezbûr Hüseyin Efendi Za‘ferânbolı'den bir şeyhin oğlu imiş pede[r]inden me‘zûn uhrıc du‘âsını ba‘zı hastaya okur imiş İstanbul'a gelür danışmend olur. Süleymâniye'ye vardukda efendisi mansıbınâ gider evvel bunda kalur. Hikmet pâdişâh haremine girer bir avrat hasta olur. Bu avratı okur avrata hiffet hâsıl olur. Sultân İbrahîm'in dahi yüreği sıkılır imiş. Bunı pâdişâha ta‘rîf ider getirirler. Pâdişâhı dahi okur. “Pâdişâh gönlüm açıldı” dir. Yine getirirler gayri musâhib olup az zamânda Galata kâdısı olup ba‘dehû Anadolu kâdı‘askeri olup Rûmili Kâdı‘askeri Karaçelebi-zâde Mahmûd Efendi'nin kızını hatt ile akd-ı nikâha getirüp ana dâmâd oldu ve Hacı Nûrullâh nâmında bir bezzâz emmisi var imiş onu kethudâ eyleyüp halk Hacı Nârullâh **[13a]** dirler idi. Bundan sonra bî-pâk kâdılarından akçe alup çok mâl cem‘ eyledi velâyetinde bir han ve bir saray binâ eyleyüp İslâmbol'da Mahmûd Paşa ile Cığaloğlu Sarayı beyninde bir garîb saray binâ eyledi ve bu saray ihrâk-ı kebîrde yandı ve Sultân İbrahîm sağluğında elinden alup bir kızına virmiş idi. **Bin elli dokuz** Rebî‘ü'l-âhir'inin onsekizinci günü rûz-ı hızırdan iki gün mukaddem on mavna üç burton ve sâyir çekdirmeler ile Boynuk Ahmed Paşa Akdeniz'e revâne oldu ol mahalde Frenk donanması Boğaz'da bulunup mezbûr Ahmed Paşa ortalarına uğrayup geçüp gitdi ve haberi mâh-ı mezbûrun yigirmibeşinci günü şâyi‘ oldu ve mâh-ı Cemâziye'l-evvel'isinin yedinci Çehâr-şenbih günü Sultân İbrahîm fitnesinde nasb olunan vezîria‘zam ref‘ olunup ve Malkara'ya nefy ve yerine mezkûr Kara Murâd Ağa vezîr oldu mezkûr Mehmed Paşa hakkâniyete garîb vezâret eyledi lâkin bu fitneden sonra devlet yeniçeri tarafına düşüp içlerinde dört kimse zuhûr eyledi. Biri mezkûr Murâd Ağa, biri Bektaş Ağa, biri Kara Kethudâ, biri kul kethüdâsı Mustafa Ağa cemî‘ azl u nasb bunlar ittifâkıyla olurdu. Mezbûr Ahmed Paşa Girit'e varup liman **[13b]** ortasında⁴⁰⁵ olan Suda kal‘asını muhâsara idüp nerdübân koyup âdem çıkarken hikmet kendü kara tarafında top yetişür yerde dururmuş top dokunup şehîd oldu. Sâbıkâ Sultân Murâd musâhibi Mustafa Paşa ağalarından Gürci Nebi Ağa Sayda Beyrut hizmetlerini tutardı. Bu esnâda ref‘ olunup ol dahi hurûc idüp Anadolu'da olan kethudâ yerlerini

⁴⁰⁵orta: mükerrer

etrâf sipâhileriyle cem'iyet idüp ve sâbıkâ Kara Haydaroglı me'hûz oldıkda Katırcıoglı Mehmed bir tarafa gidüp ve yine hurûc eylemiş idi ol dahi gelüp anlara karşı azim cem'iyet ile Üsküdâr'a teveccüh eyleyüp Bulgurlı didikleri mahalle nuzûl eylediler. Bu taraftan vezîria'zam Murâd Paşa yeniçeri ve ba'zı paşalar ile karşılayup o yoldan ahşama dek cenk olup Gürci Nebi bozulup girüye dönüp yanında olanlar perâkende olup Gürci Nebi birkaç âdem ile Geyve tarafına gidüp ol tarafta dutulup başını getürdiler ve Nebi Ağa ile Gazzâz Ahmed Ağa cem'iyetinde sâhib-i kelâm imiş diri dutup sâl-i mezbûr Şa'bân'ı yigirmi altıncı günü salb olundu ve sâl-i mezbûrun Şevvâl ondördünde Sultân Mehmed karındaşları Sultân Süleymân **[14a]** ve Sultân Ahmed ve Sultân Selim ile hitân olundu ve bâlâda mezkûr olan Katırcıoglı kapucubaşı ile hazîne gelür iken zabd idüp ve yine kapucubaşıya teslîm eyleyüp ba'dehû yeniçeri ocağından Çaylı İsa Ağa tavassut eyleyüp Âstâne'ye da'vet olundu ol dahi sâl-i mezbûrun Zi'lkâde'sinin sekizinci Cum'a günü kable'z-zuhr gelüp kendüye sancak ihsân olundu ve mezkûr Katırcıoglı Köprülüoglı Girit'e geçdikde Kandiye kal'ası önünde şehîd olup oğluna sancak virildi. **Bin altmışda** vâki' Temmuz âhirinde mâh-ı Şa'bân'ın dördüncü günü kıran mahseyn vâki' olmuş idi. Yeniçeri bir mikdâr hareket idüp ol gün dîvan olmayup irtesi müsâlaha olup yine irtesi hareket itdüklerinde yevm-i Cum'a'da Murâd Paşa mühr-i vezâreti Melek Ahmed Paşa'ya ferâğat eyleyüp kendüye Budin tevcih olundu. Mezkûr Melek Ahmed Paşa Abaza ve pâdişâha silâhdâr ve Sultân Murâd'ın üç kızı kalmış Rukiye nâmında büyük kızına dâmâd olmuş Anadolu'da Diyârbekir'e bir kaç def'a vâli olmuş bir sâkin tabî'at âdem idi. Mâh-ı Ramazân'ın âhirinde deryâ beğlerinden Hüsam Beğ **[14b]** oğlu Ali Pa[şa] kapudan oldu. Mâh-ı Şevvâl'in ikinci Pazar günü Girit Adası'na karîb ada ma'den imiş ateş alup her taşı eflâke top gibi atılup ve top sadâsı gibi sadâ izhâr olup Karadeniz yalılarında işitildiği şayi'oldı. Mâh-ı Zi'lka'de ibtidâ'sında Girit'ten Kôr Hasan Paşa gelüp altışar akçe ile bin sipâhi yazup mâh-ı mezbûrun on sekizinde ki rûz-ı Kasım'ın önü vâki' olmuşdı. Kapudan onsekiz gemi ile revâne oldu. Mezkûr Kôr Hasan Paşa Köprülü gününde katline âdem ta'yîn olunup âdem varmadın Girit'te kendü fevt olmuş. **Altmışbir** Rebî'ü'l-âhiri'nın yigirmi üçüncü günü kim Haziran'ın ikincisi vâki' olmuş idi bâlâda mezkûr olan Ali Paşa otuzdan mütecâviz burton ve elliden mütecâviz çekdirme ile Beşiktaş'a çıkup irtesi Bahr-i Sepîd'e revâne oldu bilesince Anadolu

Beğlerbeğisi Abaza Ahmed Paşa Ma‘insa Paşa[sı] Seyyid Ahmed Paşa, Kangırı paşası Can Arslan ve birkaç mîr-i levendân ve sipahiden burtonlar ile revâne olmuşlardı. Mâh-ı Receb'in evvel günü sipâhi defterdârı taşlayup ba‘dehû birkaç âdem sipahiden katl olundu. Sâbikâ Abaza Hasan Ağa Haydar⁴⁰⁶ **[15a]** Haydaroğlın getürdikde Türkmân ağalığı vâ‘de olunup ve bir mikdâr akçesi dahi alınmış imiş ba‘dehû Sarı Kâtib yeniçeri a‘yânı vâsıtasıyla eski ağası üzerine mukarrer idüp ve Hasan Ağa'yı katl eylemek murâd iderler. Hasan Ağa dahi âgâh olup Üsküdâr'a geçüp andan Anadolu semtine revâne oldu mezkûr Sarı Kâtib bir hizmetkâr rütbesinde idi lâkin mahalli-hûn ve latîfe-gû olduğundan maktûl Ahmed Paşa zamânda bir mikdâr şöhret bulmuş idi. Ba‘dehû devlet yeniçeri tarafına nakl eyledikde ağalarıyla ihtilât idüp ol dahi a‘yândan oldu ba‘dehû ağalar menkûb oldıkda anı dahi habs eylediler ol habiste kendüyü bıçak ile urup fevt oldu ve mâh-ı Şa‘bân'da ehl-i sûka yüz yigirmi kîse zuyûf akçe bırakup altun teklîf olundıkda anlar dahi mâh-ı Ramazân'ın üçüncü günü vezîria‘zama şikâyetle varup ol dahi sert cevâb virdükten isneyn günü müfti Abdülazîz Efendi'ye varup hânesinden kaldırıp Saray-ı Âmire'ye gelüp azîm gülbanklar getirüp taraf-ı pâdişâha şikâyetler itdüklerinde taraf-ı pâdişâhîden hat vârid olup minba‘d **[15b]** bu makule vaz‘ olunmasun deyü Müfti Efendi eline alup halkın muvâcehesinde okudukda anlar dahi du‘âlar idüp lâkin bize bu hattı icrâya kâdir vezîr gerekdir ve ocak halkından şerîk-i saltanat vardır def‘i lâzımdır didiklerinde mihr-i vezâreti Melek Ahmed Paşa'dan alınup Sultân Murâd'ın ikinci musâhibi Abaza Siyâvuş Paşa'ya virildi lâkin ocak ağalarına ta‘arruz olunmadı ol gice ocak ağaları bunu re‘y iderlerdikim sabâhın şehirlü hânesinden tâ bir cem‘iyyet dahi olmaya köşe köşe çorbacılar neferleriyle müsellâh ta‘yîn olunup hânelerinden halkı çıkmağa komayup ba‘dehû Kara Kethûda ki yeniçeri ağası idi ve Bektaş Ağa ve kul kethüdâsı bir kaç yüz müsellâh âdem ile bölük bölük şehri dolaşup ba‘zı önlerine geleni telef eylerdiler mezbûrlardan nüfûs külliye nefret eyleyüp herkes nefrine başladı mezkûr Ahmed Paşa hâric âdem değil idi lâkin ocak halkına mağlûb-ı mutlak idi haftada lâbüdd evlerine bir kerre olsun bâri varur idi. Mezkûr Ahmed Paşa vezâretinde Karadeniz'de ve İzmid'de ve İstanbul'da kalyonlar yaparlardı ve kendü İstanbul tarafında üç anbarlı bir kalyon Bağçekapusu'nda binâ **[16a]** iddürüp suya inerken kıçına bir şâhî tob koyup kalyonu tahrîk itdüklerinde topa

⁴⁰⁶ Haydar: mükerrer

ateş virdüklerinde kalyonı deryâya baş aşağı olup hezâr-zahmet ile çıkarup yine donanma ile yolladı lâkin öyle mesmû‘ oldu ki Bahr-i Sepîd'de⁴⁰⁷ ateşe yanmış sâbıkâ Sultân İbrahim ref' olundıkda vâlidesi ki Sultân Murâd vâlidesi idi umûr-dîde dir deyü ocak ağalar haremî ana ısmarlayup Sultân Mehmed vâlidesi bir nesneye karışmaz idi. Sultân Mehmed vâlidesinin Deli Süleymân nâmında bir tavâşi kara arab baş ağası var imiş mâh-ı mezbûrun onaltıncı sebt gicesi ocak ağaları Sultân Mehmed'i ref' murâd eylemişler deyü Harem'e azîm kalfa virüp harem tâ'ifesinin her nev'î harekete gelüp Sultân Murâd'ın vâlidesini ocak tarafındandır deyü zülifli baltacılar boğdururlar ve Hâsodalı tavâşiden olan Hâsodabaşı'yı katl iderler ve bostancıbaşı bostancı tâ'ifesi dahi bostancıbaşıyı katl iderler ale's-seher vezîria'zam pâdişâh sarayına varup sancak-ı şerîf çıkarup nefir-i âmdır deyü dellâllar nidâ eyleyüp vakti zuhra dek ulemâdan ve sâyirden âdem cem' oldu. **[16b]** Ocak ağaları meydân-ı lahme Müfti Abdülazîz ve Kudsî-zâde Rûmili kâdî'askeri ve sâyir neferâtlarını cem' itmişlerdi vakti mezkûrda yeniçeri tâ'ifesi sancak dibine da'vet olundıkda itâ'at idüp oda oda Sancağ-ı şerîf önüne gelüp gülbanklar getirirlerdi öte tarafta ancak dört meşhûrları kaldı ba'dehû Kara Kethüdâ'ya ve kul kethüdâsına Rûmili semtinde sancak virilüp taşra çıkdılar. Bektaş Ağa muhtefî oldu. Ba'dehû Deli Süleymân Kızlar Ağası olup gayri devlet Karalar tarafına düşüp doksan dokuz tarihine dek anlarda kaldı ve yevm-i mezkûrda Ebî Sa'îd Efendi sâbıkâ bir def'a Yahya Efendi'den sonra müfti ve ma'zûl olmuş idi yine müfti oldu. Mehmed Hanefi Efendi Rûmili ve Hoca Mes'ûd Efendi Anadolu ve Kayseri'ye ma'zûl Şâmi Numân Efendi Edirne kâdısı ve İstanbul kâdısı ve nakîbü'l-eşref⁴⁰⁸ ve sipâhi ağaları ki meydân-ı lahme bulundılar cümle tecdîd olundu. Mâh-ı mezbûrun onsekizinci günü asrardan sonra Bektaş Ağa bulunup sarıksız kavuk ile bir bâr-gîre bindirüp yanına oğlan uşak cem' ve Deli Ma'den önüne **[17a]** düşüp musîbet dellâllığı iderek Kapucubaşı Boyacı Hasan Ağa'yı ki saraya getirüp anda boğuldu on sekizinci gicesi yeniçeri ağası Kara Kethüdâ boğuldu. Mâh-ı Şevvâl'in ibtidâ'sı günü kul kethüdâsı Mustafa Ağa'nın Edirne'den başı geldi sâbıkâ Sultân Murâd zamânında maktûl olmuş bir defterdârın Mustafa Paşa nâmında vezîr olmuş bir çerioğlu ol vakitte İstanbul'da idi bu vak'alardan mukaddem kul kethüdâsına varup buluşamaz hikmet

⁴⁰⁷ Bahr-i Sefîd olmalı

⁴⁰⁸ Kâtip metnin neredeyse tamamında “نقيب الاشرف” yerine “نقيب الاشرفا ف” yazmıştır.

Rûmili'ne mansıb ile taşra çıkmış bulunup ve Mustafa Ağa çoban kıyafetine girüp firâr eyleyüp her tarafa âdem gönderilüp defterdâr oğluna dahi âdem gitmiş ol bulup başını kesüp göndermiş rivâyet iderler ki Bektaş Ağa'ya “bu itduğınız eyü değil” dir. “Sizi katl eylerler” dirler. Cevâbında dir ki “bizi öldürmeğe kan gövdeyi getürmek gerek”. Bir katre kan onlar içün akmadın maktûl oldılar. Bektaş Ağa ihtiyâr ve mutedîl kimse idi lâkin içlerinde bulunup devlet mekrine uğradı ve kul kethudâsı tâze idi lâkin gâyet mülâyim âdem idi ol dahi öyle oldu. Sâbıkâ Abaza Hasan Ağa Anadolu'ya çıkdıkda Konyalı Hâdim **[17b]** kardeşi Hasan Ağa ve Kürt Mehmed Ağa yanına gelüp azîm cem'iyet oldıkda Abaza İbşir Paşa ki sâbıkâ hurûc iden Abaza'nın oğulluğu ve Anadolu'dan Acem'e dek tamâm-şöhret sahibi idi üzerlerine ta'yîn olunmuş idi lâkin ocak ağaları herkese girân geldüğinden İbşir Paşa dahi Hasan Ağa ile müttehid olmuş idi bu vak'adan sonra Büyük Türkmân Abaza Hasan Ağa'ya ve Küçük Türkmân Hâdim kardeşine ve İbşir Paşa'ya Haleb virilüp bu dernek dağıldı. Ba'dehû İstanbul'da ağalar ve taşrada zorbalara bir hâl oldıkda Kızlar Ağası Deli Süleymân Siyâvuş Paşa'dan mühr-i vezâreti alup ve esbâbını mîriyye zabt idüp yerine Gürci Mehmed Paşa'yı vezîr eyledi gayri devlet Kara Arab'lara düşdi hatta Köprülü zamânında bile onlarda Çâk Süleymân Paşa'dan mühr-i vezâreti alınana dek bundan sonra dört ay zorbalarda iki ay İsmâ'il Paşa'da ba'dehû yine Kara'lara nakl eyledi ve mezkûr Siyâvuş'u Rûmili'ne yolladılar. Siyâvuş Paşa yetmiş gün vezîr oldu devleti gereği gibi görür idi lâkin arab komadı ve Mehmed Paşa'nın Hâs Oda'da Mustafa nâmında bir karîni var imiş anın sevgiyle vezîr eylemişler. Ba'dehû ol Mustafa Ağa **[18a]** yeniçeri ağalığıyla çıkup ba'dehû Mısır virilüp ve Sultân İbrahim'in bir kızını virdiler. Ba'dehû Azak muhafazasına koyup anda Kamnuk tatariyle döğüşürken ok dokunup fevt oldu. Bir mûtemed kimseden mesmû'um oldu ki lâ-mekân Süleymân demekle meşhûr bir târik-i dünyâ kimse bu Derviş Paşa'ya varur bu derviş Sultân Ahmed'e kızlar ağası olan Mustafa Ağa'nın kulu çerkes imiş sakalı yüz tarafı ince ve çenesinde hayli var idi lâkin yanakları kaba idi bu lâ-mekân dervişe varup uzmâsı vaktinde dir ki “bu bıyıkları niçün kesmezsin?” “nâ-meşrû'dur” ol dahi aşağı alup buna değnek urdurur çok geçmez başından yüzüne nâzile inüp yüz[ü] delik delik olur ve andan fevt olur lâ-mekâna dahi sukût-dest virüp çok geçmez ol dahi fevt olur mezkûr lâ-mekân vüzerâdan birinin haremde terbiye olunup küttâbın a'yânından imiş. Ba'dehû kendüye bir hâlet dest

virüp Burusa'da Hasan Kabaduz'a varur bir hafta mikdârı yanında olur gayri beşerine gelmez. Ba'dehû Gürci Mehemed Paşa on ay mikdârı vezîr olup ba'dehû Sultân İbrahim fitnesinde maktûl Ahmed Paşa kethudâsı ki Mısır'a vâli dahi **[18b]** olmuş idi ve anın dahi nâmı Ahmed ve lakabı Tarhuncu idi ve ol oldu. Mezkûr [Gür]ci Mehemed Paşa aslında sipâhi ve sipâhi ağası dahi olmuş ve ömri ihtimâl yüze karîb ateh ve humk ile meşhûr bir kimse idi ve ol zamânda Dervîş Mehemed Paşa'nın tamam şöhreti var idi. Kapudan olup seneye karîb oldıkda Dervîş Paşa vezîria'zam olup Kara Murâd Paşa kapudan oldu ol senede donanma ile çıkup hayli yüzaklığı eyledi. Ba'dehû yine İstanbul'a rucû eyledi. Ba'dehû Dervîş Paşa bir seneden mütecâviz vezîr olup ihtiyâr âdem idi döşeğinde fevt olup ba'dehû mihr-i vezâret Haleb'de İbşir Paşa'ya gitdi ve Sultân Ahmed kızlarından birini dahi nikâh eylediler. Mezkûr İbşir Paşa Anadolu'da olan levendâtı yanına alup Aba[z]a Hasan ve Hâdım karındaşı ve Kürt Mehemed Ağa bunlar sipâhi zorbaları idi ve Seyyid Ahmed Paşa ve Katırcıoğlu Mehemed Paşa ve ikibin mikdârı saruca ve sekbân ile gelüp Üsküdâr'a nâzil oldu kibâr beyninde havf ve güft u gû oldu ki ta'bîr olunmaz. Mezkûr İbşir Paşa alay ile İslâmbol'da olan makamına gelüp zorbalar ve levendât Üsküdâr'da kayıldılar [kaldılar]. **[19a]** Ba'dehû İstanbul a'yânından çok mâl cem' eylediler hatta Şâmi-zâde dimekle meşhûr kâtibler re'îsi idi andan Abaza Hasan Ağa vâsıtasıyla bin kîseye sulh olmuşlar didiler bundan sonra mezkûr Şâmi-zâde hacca gidüp Köprüli gününde yine re'îs olup ve dâmâdını beğlerbeği eyleyüp Köprülioğlu Uyvar'da köprü bozgunluğundan sonra kendüyi ve damâdını def'aten katl iyledi. Ba'dehû Kürt Mehemed'e Bolı müsellimliği virilüp anda etbâ'ı azîm cevır eyleyüp şâkileri geldükde ref' olunup bundan İbşir Paşa ile bozuştı ba'dehû Murâd Paşa ve ba'zı fırsat gözetenler Kürt Mehemed ile ittifâk idüp Kürt Mehemed birkaç yüz âdem ile yeniçeri odalarına varup Murâd Paşa bunlara re'îs olup yeniçeri gulüvv idüp a'yân-ı devlet ve ulemâ pâdişâh sarayına cem' olup ve Kürt Mehemed erâzili tahrik eyleyüp İbşir Paşa'nın ve Müftî Ebî Sa'id Efendi'nin evlerini yağma eylediler. Bu yağmadan mukaddem İbşir Paşa vezîria'zam olduğu cihetten pâdişâh tarafına da'vet olunup anda idi berüde hânümânı gâret olmadı ve bu kadar levendânı Üsküdâr'da **[19b]** idiler. Bu def'a Murâd Paşa bu kavganın def'i kimi isterler ise virmek ile olur deyü eğer beni dahi isterler ise virin didükde İbşir Paşa'nın başını kesüp meydân-ı lahme gönderüp

Murâd Paşa yine vezîr oldu. İbşir Paşa'yı Kara Mustafa Paşa medresesine defn eylediler. İbşir Paşa hafîfü'l-beden kâmeti kasma kârîb ve sakalı nev'an kaba ve kırılmış ve ayağında lenklik var idi. Çerî ve levend âdem idi lâkin tedbiri yoğ idi bu kadar âdemi cem' eyleyüp getürdi bunları birer kâr ile teselli idemedi. Mezkûr Ebî Sa'îd Efendi'nin iki oğlu var idi büyüğü Ahmed anı Selânîk'e gönderdi küçüğü Feyzullâh anı İstanbul kadısı itdi sinni ol vakitte yigirmi kadar idi ol gârette bile olurlar idi. Ahmed ba'dehû Mısır kazâlarından bir kazâ ihtiyâr idüp anda fevt oldu. Feyzullâh doksan sekizde Rûmili kâdî'askeri oldu.

Ebşerü'l-kâtil

tarihi katlidir. Bu def'a Abaza Hasan Ağa ile Kürt Mehemed tarafeyn olup levendâtı yanlarına alup Anadolu'ya gitdiler. Sâbîkâ Şeyhülislâm Ebî Sa'îd Efendi hakkında ulemâ Kara Çelebi **[20a]** -zâde Mahmûd Efendi'nin evinde cem'iyet idüp azl itdirmişler idi. Yerine Bahâyi olmuş idi **64** Safer'inin ondördünde Bahâyi Efendi merhûm olup yine Ebî Sa'îd Efendi müftî olmuş idi ki bu def'a-i sâlisededir İbşir Paşa katl olundıkda yanında imiş hatta dahi katl var sanup boynuna kemend itmişler deyü şâyî'oldı. Ba'dehû ma'zûl iken ihrâk-ı kebîrde evi yanup **72** Zi'lka'de'sinde merhûm oldu. İbşir Paşa İstanbul'a geldikde Seyyid Ahmed Paşa Anadolu ve İbşir Paşa oğulluğu Ali Mirzâ'ya Kastamoni verilmiş idi. Mezkûr Seyyid Ahmed'e ol diyârlar tahammül idemeyüp azl olundıkda azl kabul idüp bir tarafa gitmiş idi. Bu def'a Kürt Mehemed'e İbşir Paşa katlinden sonra hizmetler virilüp tarafında olan zorbarlar ile Konya semtine gitmişdi. Bu def'a Konya Seyyid Ahmed'e virilüp müsellimi vardıkda Kürt zabta mani' oldu. Bu def'a İbşir Paşa tarafında olanlar ki Abaza Hasan ve Ali Mirzâ Seyyid Ahmed başına cem' olup Konya'yı muhâsara idüp almak sadedinde iken İstanbul'a feryâdcılar gelüp defi' mümkün olmaduğundan Seyyid Ahmed'e Haleb virilüp Halebli dahi **[20b]** Âstâne'ye işaretle biz dahi kabûl itmezüz didiklerinde mezkûr Seyyid zor ile varup zabd ider deyü Konya üstünden kalkup Haleb'e revâne oldıkda mezkûr Kürt Mehemed Konya'dan çıkup Haleb'e revâne olur ol zamân Haleb Beğlerbeğisi sonra firârî dimekle mülakkâb Kara Mustafa Paşa idi ve Köprüli Mehemed Paşa Şam Tıرابلس'undan ma'zûlen gelir iken Seyyid Ahmed âdem ta'yîn idüp getürdüp ol dahi Seyyid Ahmed ile Haleb cem'iyetinde bile imiş ve mezkûr Mustafa Paşa'yı Köprüli vezîr oldıktan sonra azl idüp ve katl murâd iyledükde muhtefî

olup Köprülü fevtinden sonra oğlu Ahmed Paşa güninden zuhûr idüp ve Basra'yı tahlîs idüp nice zamân anda hâkim olup ba'dehû fevt oldu. Bu def'a mezkûr Seyyid Ahmed Çelebi muhâsara eyleyüp almak sadedinde iken kendüye Sivas virilüp Sivas semtine teveccüh eylemiş. Ba'dehû Kürt Mehemed Haleb'den çıkup Anadolu'da kendüye karar gayri mümkün olmadı olmaduğına karar virüp İstanbul'a azîmet kastiyle Adana tarafına revâne olmuş. Seyyid Ahmed tevâbi'i Kürt Mehemed'i **[21a]** çevirüp İbşir Paşa katlinde olan zorbalar ile katl eylemişler. Bu tarafta Murâd Paşa'dan kalup müteneffir olup câ be câ ğuluvv alâmetleri zuhûr itdük de mihr-i vezâreti Erzurumlu Sultân İbrahîm silâhdârlığından çıkma Süleymân Paşa fâriğ kendüye Şam Tıرابلس'ı virilüp Tıرابلس'a vardıkta fevt olup haberi geldi. Ba'dehû Kara Arablar azîm şöhret bulup kimi pâdişâh hocası kimi musâhib devlete karışup halk hazımdan kaldı. Bu esnâda Girit'den yeniçeriler gelmiş, ulûfeleri kalmış ol bahâne ile ğuluvv idüp **bin altmış altı** Cemâziye'l-ûlâ'sının yedinci Cum'a (3 Mart 1656) günü At Meydânı'na gelüp ba'dehû Et Meydânı'na gidüp Cum'a-irtesi (4 Mart 1656) dahi ol mahalde azîm cem'iyet olup Girit sipâhilerinden Erûm nâmında biri baş olup Bazar günü (5 Mart 1656) At Meydânı'na iç taraftan Kara Abdullah nâmında bir kimse cevâb ile geldik de katl eylediler öğleden sonra pâdişâhı Alay Köşkü'ne çıkarup hamûmen ol tarafa varup pâdişâh tarafına defter virüp "bunun içinde mestûr olanlar devleti ifsâd eylediler ölmeyecek olmaz" demişler. Pâdişâh dahi "katl olsunlar" **[21b]** deyü hat virüp kızlar ağası ile kapu ağasını boğup bedenden taşra atup ayaklarından süriyerek At Meydânı'na getirüp ma'kûsan salb eylediler ve bundan mukaddem mühr-i vezâret Süleymân Paşa'dan alınmış idi. Zurnazen Mustafa Paşa ki min-vech muharrik-i fitne idi vezîr olmak sadedinde iken anı dahi kabul itmeyüp kâ'immakâm olup mühr-i vezâreti Girit'de Deli Hüseyin Paşa'ya gitdi. Ba'dehû kâ'immakâmlıkta dahi karar itmeyüp Koca Yusuf Paşa kâ'immakâm oldu ve mezkûr Zurnazen ba'dehû Erzurum virilüp anda fevt oldu. Sâbıkâ Ebî Sa'id Efendi ma'zûl olup yerine Hüsam-zâde Efendi müftî olmuş idi ma'zûl olup yerine Memek-zâde müftî olup cehl ile müttehem olduğundan kabul olunmayup yerine Hoca-zâde Mes'ûd Efendi müftî oldu ol dahi cehlile müttehem idi lâkin mahrûrû'l-mizâc kimse olduğundan bî-bâk olur ise söylediğinden halk beyinde sadâkat ile meşhûr olmuş idi ve andan mâ'ada Köse Ünsi ol zamânda anın menâkibi başka tafsîyle muhtâcdır. Yeniçeri sûretine birkaç âdem

koyup At Meydânı'nda müftî eyledikde **[22a]** Mes'ûd Efendi'yi isterüz dirler ve sâyirler dahi onlara tâbi' olur."müftüyyü'l-fitne" dahi "müftüyyü's-şerre" nasbına tarih"katlü'l-fitne" dahi "katlü's-şerre" târih düşmüştür. Mezkûr Köse Ânesi ulemâyı rusûmdan bir sâhib-i tabîat şâ'ir meşreb kimse ve sinni seksene karîb olmuş lâkin ömri iflâs ile geçüp mansıba deyn ile gitmek mukarrer lâkin yine deyn ile gelür ekser evkâtta ta'âm-ı ziyâfet ve deyn ise on on beş kîse ve gâyet muztarr oldıkda bir san'at ile biraz karz ile şey' dahi tahsîl eyler ta Köprüli zuhûr idene dek Köprüli'nin evkâf-ı vakfiyelerini o tertîb eyleyüp İzmir virdilerdi. Köprüli buna birgün su'âl eylemiş "kaç yaşındasın?" "dört yaşında" demiş. Köprüli "bu nice sözdür" demiş cevâbında demiş ki "seksen yıl züğürtlükte geçen ömrü niye hesab idersiz işte devletinizde dört yıldır halâs olalı ömr budur." demiş. Kapuağası ile Kızlar Ağası salb olundıktan sonra irtesi günü Hâsodabaşı Hasan Ağa ile kara arabalardan Musâhib Yusuf Ağa ve Cüce İbrahîm Ağa salbolundı. Mezkûr Hasan Ağa Sultân Murâd'a odabaşı olmuş ve bu üçüncü oluş idi. Salı günü ⁴⁰⁹(7 Mart 1656) **[22b]** Çavuşbaşı Saru Mahmûd Ağa'nın kellesini eline bağlayup mâ'kûsen çınara salb eylediler cem'iyetleri dağıldı. Çehâr-şenbih günü (8 Mart 1656) Sultân Mehmed vâlidesi Mülkî Kadın'ı sarayda boğup çınara astılar ve o günde Halıcıoğlu defterdârı katl idüp yerine Sultân Murâd vaktinde olan fitnelerde çınara ma'kûsen maslûb olan defterdârın oğlu Mustafa Paşa defterdâr oldu. Kul kethudâsı Mustafa Ağa'yı bu katl eylemiş idi ve Penc-şenbih günü (9 Mart 1656) karalardan hünkâr hocası Bilâl Ağa haremde boğulup çınara asıldı ve o günde Mülkî Kadını indirüp zevcini ki Eski Saray'dan çıkma Şa'bân Halîfe dirlerdi yerine salb eylediler. Cum'a-irtesi (11 Mart 1656) her birinin bakiyyelerin indirüp sâhiblerine virdiler. Çehâr-şenbih günü (15 Mart 1656) kul kethüdâsının meyyitini hâr-puşte eyler getirüp Çınaraltı'na koyup bir sâ'atten sonra kaldırdılar. Bu def'a mühr-i vezâreti Girit'te Deli Hüseyin Paşa'ya gitmiş idi yine âdem gönderüp Silistre'de sâbıkâ vezîria'zam olan Siyâvuş Paşa'ya virilecek olup mühri Siyâvuş Paşa'ya âdem gönderdiler. Hikmet mühri getüren deryâ kenarına vardıkda muhâlif rüzgâr olup **[23a]** eylenmek lâzım gelir ardından âdem yetişüp geçmeden döndürür. Siyâvuş Paşa dahi ılgâr ile gelüp ol Çehâr-şenbih'in Penc-şenbe'sinde İstanbul'a dâhil oldu. Bundan mukaddem gümrük emîni Hasan Ağa ve Topkapulu Mustafa Ağa ve Deli Birâder ve

⁴⁰⁹ Salı günü: mükerrer

kâtiblerden Mimar Mustafa'sı ve Ermeni hâraccısı Sâlih Çelebi bunların her birisi birkaç yüz kîselik hizmet kapadup devlette mürca' olmuşlar idi ve Hasan Ağa Ermeni'den dönme karındaşı Anton müslümân olmuş idi. Burusa'da azîm saraylar yapmış idi. Yevm-i mezbûrda gümrük emîni Hasan Ağa'nın meyyitini Çınaraltı'na götürüp yine kaldırdılar ve **Cemâziye'l-uhrâ'nın** üçüncü günü (29 Mart 1656) Deli Birader katl ve mahalli ma'hûde vaz' olundu. Deli Birâder mültezimlerden bir sahî âdem idi irtesi Salih Çelebi ve Topkapılı Mustafa Ağa katl olup ol mahalde vaz' olundu ve leyle-i mezkûrda Deli Hüseyin Paşa'ya giden mühür İstanbul'a geldi ve irtesi Mimar Mustafa'sı katl olundu. Mezkûr Mustafa şehremîni ruznâmecisi idi ve Hasan Ağa karındaşı Anton İzmir'de gümrük tutar idi. Âdem ta'yîn olup dutup bir tarîkle elinden kurtulup Frenk gemisine düşüp Frengistan'a kaçup anda mürd oldu ve mâh-ı mezbûrun **[23b]** nısfında bu vak'a[da] yeniçeri ağası bulunan muhtefi olmuş idi. Bulunup vezîr sarayına götürüp andan atsız Hünkâr sarayına getirüp anda boğarlar. Musa Paşa ki Sultân İbrahim zamânında avratlara intisâb ile defterdâr ve Bağdad beğlerbeğisi olmuş idi anın dâmâdı idi. Mîrahûrluktan Arablar kuvvetiyle yeniçeri ağası olmuş idi ve ağa iken az bahâne ile çok deynek urur idi. Sâbıkâ vezîria'zam Siyâvuş Paşa nefy olundıktan mizâcî muhtel olup tashih idemeyüp bu esnâda İstanbul'a geldikde keder dahi hucûm eyledüğündens âhib-i ferrâş olmuş idi. Bu esnâda kapucular hareket idüp kâtiblerini ve ba'zı bölükbâşlarını azl itdürdirler ve berü çadır mührdârlarını dahi hareket idüp ba'zı a'yânlarını itdirdiler. Hatta Yahûd tâ'ifesi dâhi hareket idüp harâclarını istemeyüp pâdişâha şekvaya giderüz deyü cem'iyet ile saray kapusına gelüp kapucılar men' idemeyüp Orta-Kapu'dan içerüye girüp kızlar ağasına varmak murâd idüp ol dahi Çehâr-şenbih günü olduğundan divân ider imiş hareketlerini gördükde harem tarafına firâr idüp ba'dehû tâ'ife-i ma'hûde-i **[24a]** taşraya iderler ve mâh-ı mezbûrun selh günü defterdâr Mustafa fevt Mustafa Paşa habs olundu ve Recebü'l-ferd'in ibtidâ' Çehâr-şenbih gicesi (26 Nisan 1656) vezîria'zam Siyâvuş Paşa fevt oldu. Sultân Ahmed Câmi'nde namâzı kılınup Ali Paşa Câmi' önüne defn olundu dârü'l-me'vâ'ya revân oldu. *Siyâvuş-ı zamân* tarihi fevtine mezkûr Siyâvuş Paşa gâyet cemîl ve müdebbir ve çeri âdem idi. Sultân Murâd fevtinde silâhdâr bulunup kapudanlık ile çıkup Azak'ı Urus aldıkda Deli Hüseyin Paşa serdâr ve Siyâvuş Paşa kapudanlık ile çıkup gidüp lâkin ol sene tahlîs olunmayup dönüp gelüp Urus dahi

bırakup gitmişlerdi. Bu def'a mühr-i vezâret Şam hâkimi Boynuyaralı Mehmed Paşa'ya gitdi. İstanbul'da hükümetde müstakil Müftî Mes'ûd Efendi kaldı ve yevm-i mezkûrda Defterdâroğlı Defterdâr Mustafa Paşa katl olundu. Mezkûr Mustafa Paşa gâyet çeri Şam'a ve Erzurum'a vâli olmuş idi. Mes'ûd Efendi'yle sâbıkâsı olmağın zorbalara ile müttehiddir bu katl itdirdi. Bu esnâda Eski Saray teberdârları dahi hareket idüp içlerinde evlâ olanı çıkardılar. Bu vak'ada **[24b]** Vecdi Bâki merhûm ki Köprüli Rûhullâh Efendi'yle ikisini bir günde katl itdirdi demiştir.

Gûş-ı Merîhe'e irüp tantana-i tiğ-i celâl

Lerze-nâk itdi bu gavgâ-kede âfâki

Oldı mahmûr nice mest-i müdâm-ı devlet

Câm-ı ikbâle ne tarh itdi bilinmez Sâki

Bağbânı felek kîne-güzârı seyret

At Meydânına dikti Şecere-i Vakvaki

Yâ ilâhî Şeh-i devrân hatâdan sakla

Koma arsa-i alemde aduvv sen Bâki

ol defter ki pâdişâha virmişler idi. Ancak Eski Saray teberdârlarından bir taze oğlan İbrahîm nâmında İbru demekle meşhûr olmuş Kızlar Ağası kâtibi idi ol firâr idüp kurtuldu. Ba'de zamân zuhûr eyledi. Bundan mukaddem Tophâne'de Cihângirî Hasan Efendi hulefâsından Uruscuklı Mehmed Efendi niçe zamân Üsküdâr'ın bir köşesinde münzevî bir sabâh ba'zı ehîbbâsıyla Hüdâyî Mahmûd Efendi'nin ta'mîr itdüğü Çamlıça kurbünde Küçük Çamlıça demekle ma'rûf makâma tevcih idüp ol makâmı ta'mîre mübâşeret iderler. Hikmet zamân-ı kadîmden kalma sarnıçlar lâtif sular zuhûr idüp kulle-i kûhda bir sumahû ittihâz idüp etrâfında bağlar ve nişîmenler olunmuş bir makâm-ı Mahmûd zuhûr idüp Yeni Çamlıça demekle meşhûr **[25a]** olup halkı mevsimlerde ziyârete ve teferrücden hâli olmayup hatta pâdişâh Sultân Mehmed dahi birkaç kere gelüp ve bir nişîmen sofa peydâ itmiş idi. Ba'dehû

pâdişâh yanında olan kara arabaların ol vakitte tabî'atları şehir içre şöhret bulan Kâdî-zâdeli tâ'ifesinden olup ve Üsküdâr'dan ba'zı muta'assıb kimseler Bostancıbaşı tarafına kendülere münâsib olan niçe nesneler iftirâsını ilkâ ile mezkûr Mehemmed Efendi olduğu mahalle Sultân Mehemmed'i götürüp ba'zı nişîmenleri bozdurup ve mezkûr Mehemmed Efendi arzına müte'allik nice nâ-hem-vâr vaz' eylemişler idi. Bu esnâda Sultân Mehemmed demiş ki kendü yaptığını bozman. Ba'dehû Mehemmed Efendi bunun önünde Üsküdâr'da Bülbül Deresi'nde bir hâne almış idi hâla anda medfûndur ana nakl eyleyüp ol cem'iyetde olan mütea'yyinlerden Çınar Vak'ası'nda ve mâ-kablinde kimse kalmayup maktûl oldılar ve Hasan Efendi dir idi kim bu pâdişâh bizim Mehemmed Dede'ye bu vaz'ı eyleyüp ol makamdan kaldırırdı kendü dahi makamında râhat olup duramaz ve hem nefsinde otuz yılda ne kendü ne etibba'ı âram bulmadılar. [25b] Seyr-ü tefer[r]ücleri dahi mekr u istidrâc idi. Ba'dehû Mes'ûd Efendi şehirde gerçi müsteşâr-ı devlet idi lâkin zorba sipâhiler var idi. Mâh-ı mezbûrun onüçüncü Pazar-irtesi (7 Mayıs 1656) kable'l-asr Dağlar Delüσιοğlu ba'zı zorba sipâhiler ile Sultân Ahmed câmi'inde cem'olup Sivas vâlisi Seyyid Ahmed celâlîdir tuğ çıksun üzerine serdâr ta'yin olunsun didiklerinde Girit sipâhilerinden Rum Hasan ve ayakdaşı Şâmlı Mehemmed dahi gelüp taraf-ı padişahiye varup yarın tuğ çıksun deyü hat getürüp dağıldılar. Dağlar Delüsi sipâhi zorbalarından imiş ve zorbaların bundan maksûdları Anadolu'da mühri içlerine alup gezeler irtesi tuğ çıkup zuhra karîb müşâvere vardır deyü Hasan ve Şâmlı içerüye da'vet olunup katl olundu ve Dağlar Delüσιοğlu kul kethüdâsına düşüp bu def'a halâs olup Hasan Paşa katl olundıkda kendüyi ve nâ-bâliğ oğlını dahi katl eylediler. Bu maslahatı müftî yalnız gördi ve Şa'bân'ın on ikinci (5 Haziran 1656) günü yeniçeri ağası Mahmûd Ağa katl olundu. Bu def'ada Hâs Oda'dan çıkmış idi lâkin mağrûr mütekebbir [26a] kimse olduğundan zorbalar ile müttehiddir deyü harc olundu. Mâh-ı mezbûrun yigirmi üçüncü Cum'a-irtesi (16 Haziran 1656) Sultân İbrahîm dâmâdı Ken'ân Paşa kapudan ile ve Anadolu Beğlerbeğisi İbşir Paşa kethudâsı olan Bayram Paşa otuzdan mütecâviz kalyon ve on mikdârı çekdirme ve mavnalar ile revâne oldı. Pazar-irtesi (18 Haziran 1656) Seyyid Ahmed pâdişâha gelüp bir tuğ dahi virilüp vezîr oldı ol zamânda Akdeniz tarafında olan Boğaz'ın taşra tarafında olan kal'alaları olmaduğı cihetten Frenk donanması Boğaz'dan içerü berûde olan kal'alara karîb gelüp Ken'ân Paşa dahi

kal'aları geçüp Frenk donanmasına mukâbil oldukda yeniçeri döğüşmeyüp zor ile çekdirmeleri kara tarafına sürdirirler kara tarafı dahi yufka olduğundan çekdirmeler kenara vâsıl olmadın toprağa oturup içinde olan müselmanlar kendülerin kimi deryâya atup boğulup ve kimi esîr olup gemileri boş kalup kâfir kimini alup ve kimini yakup doksan iki pâre gemiden baçdarda ile yigirmiden eksik kimi top altında bulunup halâs oldı ve bu haber mâh-ı Ramazân'ın altıncı günü mağribe karîb şâyi' oldı **[26b]** ve bu donanmadan yedi sekiz bin Kazak esiri kâfire halâs olup kâfir bunları Bozcaada ve Limye üstüne havâle idüp ikisini dahi aldılar. Bu def'a Seyyid Ahmed'e Silistre verilmiş idi ve İstanbul'dan birkaç merhale gitdiyin bu haberi işitdükde Boğaz'a inüp ba'zı yerlere seğirdirken kapudanlık kendüye gönderilüp Ken'ân Paşa ma'zûl kaldı. Mâh-ı mezbûrun yigirmi beşinci günü (17 Temmuz 1656) sâbıkâ Rûmili Kâdı'askeri olan Nahşuvâni Mehmed Hanefi Efendi şeyhülislâm oldı. Şevvâl'in onuncu günü kâ'immakâm olan Haydar Ağa-zâde ki nefy olunmuş idi başı geldikde on birinci gün ma'zûl ve menfî olan Mes'ûd Efendi Burusa[da] katl olunup haberi geldi. Hikmeti gör
katli 'ş-şerre

düşer tarihi katl olundıkda yine nâsbına

müftîyyü 'ş-şerr

mezkûr Mehmed Hanefi Sadreddîn-zâde telâmizesinden zamânında fazîlet ile meşhûr bir mütekellim kimse idi lâkin masrû' idi ol cihetten gâyet mizâcına harâret gâlib olduğundan az şeyden ötürü bir âdemin hatırını ve arzını kesr ider idi. Kâdı'askerliğinde yine aklı yerinde idi müftî oldıkda gâyet perişân idi lâkin gözde olmağın oldı ve az zamânda ma'zûl **[27a]** oldıkda bi'l-küllîyye hânesinden dahi tasarrufdan kaldı. Kız karındaşı oğulları var idi. Bir devlette müte'ayyin kimse idi azlinden sonra kethüdâsı ba'zı tevabî'yle bezistâna bir mikdâr eşyâsını getürüp gâret idüp bakiyyesini dahi hemşîre-zâdesi deftere alup ve hüddâmı ri'âyetden kalup yanlarında hayvan kadar i'tibâr eylemezlerdi ve Engüri yine arpalık idi hatta ta'âmı çıkdıkda odayı üstüne kapadılar kendüleri ekl iderler ve kendü kâhi sürünerek kapu yanına gelür çağırur asla iltifât itmezler. Bu hâl üzre fevt olup Ebi Eyyûb Ensârî hazretlerinin civârında merhûm Nahşî Kâdı Sa'dî Çelebi'nin ayağı ucuna defn olunup Tâ'ib merhûm mezarına târih dimiştir.

ve kendüden sonra bir oğlı kaldı onbeşten mütecâviz mat'ûnen intikâl eyledi. Hanefi Efendi müftî oldıkda mühr-i vezâret Haleb vâlisi Boynuyaralı Mehemed Paşa'ya gitdi ol dahi donanma çıksun deyü yâb yâb gelüp ve kâ'immakâm tedârûke kâdir olmayup gemilere erbâbı vaz' olunmaduğundan bu fezâhat zuhûr [27b] eyledi. Ba'dehû Boynuyaralı Mehemed Paşa İstanbul'a geldi. Mezkûr Boynuyaralı, ak sakallı ihtiyâr vecîh âdem idi. Acem düğüşünde zehirli kılıç ile boynu yaralanmış olmağın boynı dâim işler idi. **Mâh-ı Zi'lka'de'nin** yigirmibeşinci günü (14 Eylül 1656) vakti zuhrda mühr-i vezâret alınup Köprüli Paşa'ya virildi. Evvel zamânı bî-baht ve iflâs ile meşhûr olduğundan halk birkaç güne dek vezîr olduğına i'timâd eylemediler. Hatta Baba Ca'ferde mahbûs dahi olmuş idi. **Bin altmış yedi Muharrem'inin** ikinci Cum'a günü (26 Ekim 1656) Bozcaada'da serdâr olan Abaza Ahmed Paşa katl olundu ve Safer'inin dördüncü Salı (12 Aralık 1656) günü Acem elçisi altıyüzden mütecâviz kimse ile İstanbul'a dâhil oldı ve yevm-i mezkûrda Mehemed Hanefi Efendi ma'zûl olup Bâli-zâde Mustafa Efendi şeyhülislâm oldı. **Mâh-ı mezbûrun** âhir isneyn günü Seyyid Ahmed Paşa'ya Bosna virilüp Topal Mehemed Paşa kapudan oldı. Mezkûr Topal Paşa Sultân Murâd zamânının meşâhirinden olan Küçük Ahmed Paşa'nın iç hidmetkârlarından imiş. Anadolu'da levend ve [g]âlib-i ümerâdan idi. Köprüli aslında Arnevid olup pâdişâh sarayında [28a] aşçı ba'dehû İçoğlanı olup taşra çık[dık]da Hüsrev Paşa'ya hazînedâr olup ba'dehû Hünkâr'a kapucılar kethudâsı olup Anadolu'da Köpri didikleri mahalde te'ehhül eylemiş ol cihetten Köprüli dirler idi. Rebî'ü'l-evvel'in onsekizinci (4 Ocak 1657) günü bir mikdâr sipâhi ve bir mikdâr cebeci At Meydânı'nda cem' olup ba'dehû Et Meydânı'na gidüp yeniçeri kibârından muharrik olmadığından yine perîşân oldılar irtesi Cum'a günü (5 Ocak 1657) sâbıkâ sipâhi Çalık Hüseyin Ağa ve cebeciler kethüdâsı katl ve At Meydânı'nda Sultân Ahmed binâ itdüğü kârbânsarayın kapusına divâr çıkdılar ve Ayasofya'da kapucihâneleri dahi kapandı ve ba'dehû sipâhiden ve cebeciden ve acemi oğlanından ve mehterândan şâkî nâmına hayli âdem katl olundu. Mâh-ı Cemâziye'l-evveli'nin yigirminci Pazar-irtesi (6 Mart 1657) tûğ cebe-hâne önüne dikildi âhir sülâsâ günü otuz üç çekdirme ile kapudan paşa revâne oldı. Mâh-ı Şa'bân'ın dokuzuncu Çehâr-şenbih günü (23 Mayıs 1657) Bâli-zâde Efendi ma'zûl olup Bolevi Mustafa Efendi şeyhülislâm oldı mezkûr Bâli-zâde [28b]

Efendi 73 Rebî'ü'l-âhir'i muntasıfında (27 Kasım 1662) merhûm oldu. Ortaköy'de Pevlaki nâm bir [â]deminin yalısını almış idi anda sâkin olurdu nefsinde bir hâki tabî'at âdem idi Cum'a günü divânında halk içine uğrar idi. Halka dokunarak geçer ve nefsâniyet eylemezdi ibtida Galata'ya andan Rûmili olup ba'dehû Anadolu olmuş idi. Bir âdemin medd ü kasrında kâğıd vir[ir] ve Üsküdâr'a geçer geçmez muhâlifî gelir ana dahi virir. Hatta bir kere bu vaz'ı birine vâki' olmuş gelüp feryâd eylemiş ol şahsa demiş ki "sana kim virdi?" ol dahi demiş ki "siz virdiniz." yine demiş ki "ya ol âdeme kim virdi.?" Yine ol dahi demiş ki "siz." Bu def'a demiş ki "yine sana virürüz" deyü bir kağıd dahi virmiş. Mâh-ı mezbûrun on dördinci Pazar-irtesi vezîria'zam otağı Rûmili tarafına çıktı yigirmibirinci günü bakiye-i donanma Beşiktaş önüne çıkup Penc-şenbih günü Köprülü alay ile çıkup Boğaz semtine teveccüh eyledi. Bu def'a vezîr varmazdan mukaddem Boğaz'a Frenk çıkup bozulup azîm yüzaklığı oldu. Sâbıkâ kapudan paşa Boğaz'dan taşra [29a] çıkup vezîria'zam tarafına gelmiş idi sonra çıkan gemiler vezîria'zam yanında olup Bahâdır-dâye Sivas vâlisi Çerkes Osman Paşa binüp mâh-ı Şevvâl'in altıncı sülâsâ günü küffâriyla cenge çıkup bu ma'rekede küffâriyla bir mavna ve birkaç kalyon düğüşüp gemi yeğni rüzgâriyla geçüp gidüp ve otuza yakın yeniçeri çekdirmeler baştan karaya olup gemileri bırakup karaya dökülmüşler. Bu bozgunluğa sebep yeniçeri kethüdâsı donanmada bile olup oğlu dahi başka bir çekdirmede imiş. Bu def'a oğlu ilerü yürür pederi olan yeniçeri kethüdâsı buna ilerü gitme deyü nişân gösterir ol dahi girüler. Bu def'a yeniçeri bunu gördükde hep girülerler. Gayri bozgunluk olur mukaddemâ karaya toplar çıkarmışlar imiş. Kâfir gemiler alamaz lâkin arkadan topla harâb itdüğünden mâ'âda üçüncü günü Frenk çekdirmeleri topa bakmayup kenâra düşen gemiler üzre salındıkda karadan atılan topun biri kâfirin bacdardasına⁴¹⁰ dokunup cebe-hânesine rast gelüp yedeğiyle ateşe yanup kâfirler dahi girüye dönüp Bozcaada havâlesinde cem' olup [29b] durmuşlar. Bu mahalde kalyon serdârı olan Bolılı Şa'bân Paşa'yı Bozcaada üstünde dört beş kalyon ortaya [alup] âhir gemisini yakup kendüyi esir itdiler. Ba'dehû Çerkes Osman Paşa ve kul kethüdâsı ve Kayseriye paşası Ferhâd Paşa katl olunup ba'zı telef olan gemileri mâllarından tazmin itdiler. Mezkûr Osmân Paşa'nın yürümek vus'unda değil idi eğer yürüse bacdardayı kâfir alurdu ve kendü bir ihtiyâr-ı müşekkel âdem idi ve

⁴¹⁰ Yanlış yazmış

ba‘dehû deryâ beğleri gelüp altı akçe ile serdengeçti sipâhi ve bir mikdâr dahi beşer akçe terakkî ile âdem yazup gemilere koyup şehri mezbûr mutanassıfı Cum‘a gicesi vakt-i ıshâda Bozcaada'yı döğüp âhar günü feth haberi geldi. Mâh-ı mezbûrun altıncı günü Anadolu Beğlerbeğisi Kör Hasan Paşa İstanbul'a kâ'immakâm ta'yîn olup dâhil oldu.[...] ⁴¹¹ Muharrem'in dokuzuncu Penc-şenbih günü Davutpaşa'ya göç olup bu esnâda kapudan Tavîl Paşa Limye'ye serdâr ta'yîn olundu ve [Bu] def‘a Sultân Mehmed Edirne semtine teveccüh eyleyüp anda kışlak olup Köprüli dahi Boğaz'dan kalkup Edirne'ye **[30a]** vardı. Bu esnâda Kapudanpaşa Limye'yi tahlîs idüp ba‘dehû Edirne'ye da‘vet ve azl olup yeri sâbıkâ kapudan olan Zileli Çavuşoğlu Mehmed Paşa'ya virildi. Ba‘dehû Tavîl Paşa Sakız muhafazasına ta'yîn olup anda katl olundu. Sâl-i mezbûr Cemâziye'l-uhurâ'sında Kapudan otuz beş çekdirme ile Bahr-i Sepid [Sefîd]'e revâne oldu ve bu kış içinde Eflâk Boğdan beğleri azl olup Eflâk Beği azl kabul itmeyüp üstüne Tatar ve Silistre askeri ta'yîn olup kaçırıp yerine eski beğin oğlunu nasb eylediler. Mezkûr sağır iken pederi mürd olup ba‘zı a‘dâsı katline sâ'y eylemişler biraz mâl bezl idüp İstanbul hâkimlerine mürâca‘at eylemişler bunun dahi tevâbi‘i Sultân Murâd zamânından kalma Sultân Ahmed dâmâdı Ken‘ân Paşa'nın yanına komuşlar. İçoğlanlarıyla müslümân ziyinde gezer imiş müslümânlardan okuyup hayli söz anlar kimse olmuş. Ekseri kimse müslümândır i‘tikâd iderler imiş sinni yigirmi beş yaşında var idi. Kıssa-i garibesî zikr olup bu def‘a Sultân İbrahim merhûmun dâmâd-ı kebîri Bosnevî Fazlı Paşa Silistre vâlisi olup **[30b]** Eflâk üzre ta'yîn olunmuş idi. Eflâk Beği oturduktan sonra Edirne'ye da‘vet olundıkta kalbine havf müstevlî olup tereddüd ider. Mezbûr Fazlı Paşa kethüdâsı Gürci Mehmed Ağa Köprüli'ye kethüdâ olmuş idi münâfakat araya girüp ahdiyle ⁴¹² Edirne'ye getirüp mâh-ı Şa‘bân'ın mutanassıfında katl eylediler vecîh ve şecî‘ kimse idi ve Bosna hududunda çok ma‘rekesi var idi ve bu esnâda Edirne Bostancıbaşı Sinân Ağa ki Kırkayak deyü meşhûr idi. İstanbul'a kâ'immakâm ta'yîn olundu gâyet hûnî bed-hulk kâmeti kasra karîb ve sinni sittiyi tecâvüz eylemiş kimse idi. Ehl-i sûka ve avratlara azîm havf düşüp İstanbul'a geldikten sonra bir âdem yolda sof ferâce giyer bir avrata "ne durursun şimdi önümde sof ferâcenin birini yerdiler ben gördüm" dir ol dahi rast

⁴¹¹ Metinde yarım satır boşluk vardır.

⁴¹² Ahd ile: mükerrer

geldüğü avrata söyler. Şöyle oldu ki avratlar birkaç zamân sof ferâce giymediler lâkin tahammuk itdüğünden hilâf-ı zuhûr idüp şehirde hâkim olduğu ma'lûm değil. Lahm on iki akçeye müstevfî iken on akçeye narh virüp **[31a]** on beşe bulunmaz oldu ve bu def'a Erdel Beği azl olundukda ol dahi azl kabûl itmeyüp Tatar han ta'yîn olup Köprüli dahi Ramazân içinde kalkup Yanova üzre revâne oldu ve sâbıkâ mezkûr olan Abaza Hasan Ağa Haleb Beğlerbeğisi ve Tayyaroğlu Mustafa Paşa Şam Beğlerbeğisi olup Rûmili'ne geçmek teklîf olundukda yerlerinden kalkup yolda müctemi' olup Köprüli'den emîn olmadıklarından Rûmili'ne geçmeyüp Burusa'da azîm cem'iyet eylediler hatta İbşir Paşa oğulluğu Ali Mirzâ Ankara paşası idi. Üsküdâr'a gelmiş iken yine girüye dönüp anlara karıştı ve Hamid Çalık Abdülvehhâb kuzât tâ'ifesinden ve Hâdim karındaşı Hasan Ağa ve Çerkes Tatar Ahmed Ağa ki Zileli Mehemed Paşa'nın eniştesi idi ve bunlara mânend çok kimseler cem' oldu. Mezkûr Çalık Abdülvehhâb Adliye kâdısı iken paşası Kör Paşa ile düğüşüp Paşa'yı hisara kapadup ba'dehû berüden mansıbı âhara virilüp bu gavgâ def' olmuş idi. Ba'dehû Köprüli Boğaz'a vardıkda öldürmek murâd ider. Anadolu Beğlerbeğisi Kör Hasan Paşa ricâ idüp biraz mâlin alup kurtulur. Bu vak'ada **[31b]** Hasan Paşa yanına varur. Hüseyin Efendi güninde yed-i rüşvet olup çok mâl almışdı ve bozgun donanmaya kapudan olan Sultân İbrahîm dâmâdı Ken'ân Paşa Burusa muhâfazasında idi. Hasan Paşa tarafındadır deyü yerine Zileli Mehemed Paşa ta'yîn olup Ken'ân Paşa Edirne'ye da'vet olup ol dahi havfından Hasan Paşa tarafına vardı. Bu def'a doğancıbaşılıktan çıkma Yusuf Paşa Edirne'den Üsküdâr muhâfazasına serdâr ta'yîn olup yeniçerinin oturuk ve karocıları ve İstanbul'da olan [a]ğavât ve ma'zûl paşalardan geçirüp Üsküdâr'da köşk önüne ve Bulgurlı karşısına toplar çıkardılar. Sâbıkâ Kör Hasan Paşa kâ'immakâmlıktan ma'zûl olup Edirne'ye varup anda Girit'e serdâr ta'yîn olup Deli Hüseyin Paşa Edirne'ye gelüp halkın kemâl-i teveccühünden oldurum ki cür'et olunmayup kapudanlık virilü[p] Zileli Mehemed Paşa ma'zûl olup bu def'a bin mikdârı ehl-i sûkdan biner akçeye âdem yazup tâ ki Mudanya'ya varup andan Burusa'ya geçeler. Bunlar Mudanya'ya vardık da Hâdim karındaşı Hasan Ağa gelüp o âdemleri bozup **[32a]** ve kimini diri dutup mezkûr Mehemed Paşa yine çekdirmeye binüp girüye geldi. Mâh-ı Zi'lhicce'nin mutanassıfında⁴¹³ Köprüli Yanova'yı teshîri

⁴¹³ Yanlış yazmış muntasıfında olmalı

haberi geldi üstüne vardık da içinde olan kefere çıkup kal'ayı teslîm eylemişler. Bu def'a Anadolu Beğlerbeğisi Çerkes Can Arslan Paşa'ya Yanova'da Silistre virilüp yeri Konakçı Ali Ağa'ya virilmiş idi. Mâh-ı Safer'de İznik önünde oturur iken Hasan Paşa tarafından İbşir Paşa oğulluğu sâbıkâ Ankara paşası olan Çerkes Ali Emirzâ kendüni kaçırup ordusunu gâret idüp ve bir mikdâr dahi şehirden gâret idüp girü dönmüşler. Bu mahalde Haleb Sevindik Paşa kethudâsı Suhte Mahmûd Paşa'ya virilüp ol dâhi emrini bir halle Haleb serdârı olan yeniçeriye ulaştırup Hasan Paşa müsellimi Hamamcıoğlu zabta cür'et idemeyüp Haleb'den çıkdıkda Sivas müsellimi önünü alup Sivas müsellimi bozulmuş idi. Bundan sonra Erzurum paşası âdem ta'yîn idüp dutup getürmüşlerdi ve bundan mukaddem Sultân İbrahim fitnesinde silâhdârlıktan çıkan Murtaza Paşa Diyârbekir Beğlerbeğisi ve Gürci Mehmed Paşa güninde **[32b]** yeniçeri ağalığıyla içerüden çıkan Gürci Mustafa Paşa Erzurum Beğlerbeğisi ve Gürci Hüseyin Paşa Musul Beğlerbeğisi Hasan Paşa üstüne ta'yîn olunup ve her tarafa nefîr-i âmm emirler gidüp Hasan Paşaludan çok âdem katl olunmuş idi. Bu def'a Murtaza Paşa üstüne gelür iken Hasan Paşa Burusa üstüne kalkmış idi ve Hasan Paşa'nın biz Köprülü'yü istemeyiz murâdları içlerinden biri vezîr ola. Bin altmış dokuz Muharremi'nin ibtidâ'sında (Ekim 1658) Köprülü girü dönüp Edirne'ye gelüp andan göç idüp Davud Paşa'ya ba'dehû Kâğıdhâne'ye nüzul idüp anda sipâhiye ulûfe virüp anda hâzır bulunmayanın yerini çalup on bine karîb sipâhi yeri çalındı dirler. Rûmili sipâhisi hod-yoldan dönmüş idi. Karaman ve yukarı semt sipâhisi Hasan Paşa yanında idi. Mâh-ı Safer'in onikinci günü, Beşiktaş'dan pâdişâhı Üsküdâr'a geçirdiler. Bu esnâda Deli Hüseyin Paşa kapudanlıktan azl olunup Rûmili Beğlerbeğiliği virildi. Yeri sâbıkâ vezîria'zam iken fevt olan Derviş Mehmed Paşa kethüdâsı Köse Ali Paşa'ya virildi. Mezkûr Ali Paşa vâlide kethüdâsı olup ba'dehû Edirne'de vezâret ile kâ'immakâm olmuş idi. Bu def'a Hasan Paşa yanında **[33a]** bir mikdâr sipâhi ve ba'zı kethüdâ yerleri ayrılup berü tarafa geldikde bunların murâdı fitnedir deyü şehirde olan etraf-ı sipâhilerini acele ile yerlerine gitmek tenbîh olunup ve mukaddem Rûmili'nden bile gelen yigirmiye karîb beğlerbeği İzmid'e varıncaya dek almışlar idi evvel Hasan Paşa tarafından gelen sipâhileri dutup ve berü geçenlerden çok âdem katl eylediler hatta koyun sürüsü gibi sipâhi getürüp Kavak İskelesi'nde boyunların ururlar imiş. Doksan dokuzda sipâhilerine hurûc itdüğünde bir kimse didi ki "Köprülü Üsküdâr'da

sipâhiyi koyun sürüsü gibi getirüp katl ider. Bana ağlamak gelip Yâ Rabbî bu zâlimi bunlar üzre musallat eyledin sen a‘lemsin dedim ve hikmetini bu gün bildim.” Bu def‘a Murtazâ Paşa Hasan Paşa'ya gâyet kibir ve kîn üzre imiş ve sûhte Mahmûd Paşa ıslâh semtinde imiş ve Hasan Paşa'nın maksûdı memleket urmak olmayup ancak sâbık gibi kendülere ba‘zı yerler virilüp ve Köprüli'den emîn olalar. Bu def‘a Murtazâ Paşa'ya âdem gönderir bizi pâdişâha i‘lâm eyle biz ana âsi değilüz ol dâhi cevap vermeyüp Mahmûd Paşa tarafına âdem gönderüp hâlimiz yine münker olur bizi hâle delâlet eyle didük de ol dahi **[33b]** vakti münâsib ve anlara mülâyim cevap gönderüp bu kağıd gider iken Murtazâ Paşa karavulu dutup paşalarına getirürler ol dâhi ale’s-seher sancak dibine çağırıp âheste gider iken bir köye sapup Murtazâ Paşa elinde hışt var imiş Mahmûd Paşa'nın karnına sokup katl ider ve ol mektûbda Dilâver Paşa'dan dahi selâm var imiş anı dahi katlidüp Haleb'de müsellim olan Hamamcıoğlu başıyla beş baş Üsküdâr'a geldi. Mahmûd Paşa umûr-dîde ihtiyâr kimse idi hatta Kıbrıs'ta kulu hareket idüp zabd mertebesine getürmüşler idi ol varup tahlîs eyledi. Bu mahalde yelken kapadı. Rebî‘ü'l-evvel guresinde (27 Kasım 1658) Murtazâ Paşa Eskişehir'e karîb gelüp Hasan Paşa önünden kalkup ba‘zı kırlatı (قرلتی) yurt yerinde bırakmış. Bu def‘a Hasan Paşa ağırlığın bırakmış deyü âdemler gelüp azîm meserretler oldu. Ba‘dehû Murtazâ Paşa Edirne'den konak konak gider iken anlar dahi Hasan Paşa şimdiden sonra kaçır bizim ile döğüşmez i‘tikâdında olalar hatta Murtaza Paşa çarıkçı olan Küçük Mehmed Paşa'ya tenbîh ider ki elbette yârın Dümdâr'a⁴¹⁴ yetiş el-ân ol dahi imdâdına gelür bizde varalum usandık didikde ol dahi yetişemeyüp Hasan Paşa'nın **[34a]** şimden sonra firârı müte‘ayyin dimişler iken irtesi sülâsâ günü Hasan Paşa konakdan kalkup bir alçak su kenarında durup Erzurum beğlerbeğisi ilerü gider imiş. İlerisi Peşte üstüne çıkdıkda bir Hasan Paşa karşı durmuş deyü giden gidenin olup halkı zabd idemeyüp Murtaza Paşa'ya âdem salup ol dahi onbeş toptan ancak iki top getirüp berüden sarıcalar vardık da Hasan Paşa kulu sarıcalara karşı gelüp bir yelim kurşun atup hayli âdem düşürdüklerinde beynlerinde işâret-i mâhudiyle işaretleşüp berüden olan saruca dönerler. Bu def‘a Ali Mirzâ ve Can Mirzâ Türkmân üstüne düşüp Türkmân'ı bozarlar. Ba‘dehû Erzurum beğlerbeğisi kulu üstüne düşüp ancak bir top atup top dahi devrilüp ol dahi bozulup Murtazâ Paşa'nın ne kadar ağırlığı var ise

⁴¹⁴ Burada ج harfi: mükerrer.

Murtazâ Paşalı alup Murtazâ Paşa vesâyirler salt kurtulurlar. Erzurum Paşası Gürci Mustafa Paşa bir kimseye nakl eylemiş ki bir kimse Murtazâ Paşa'ya bir kâğıd virmiş. İçinde öyle mastûr imiş ki eğer Hasan Paşa ile cenk iktiza ider ise sülâsâ günü cenk etmeyesin. Bu def'a bu kâğıd [34b] koynunda imiş unuttur cenk savulduktan sonra soyunur kâğıd eline gelür. Bu def'a Hasan Paşa bozduktan sonra âdem katl eylemiş. Bu def'a Tayyaroğlu'nun küçük karındaşı Urha Paşası ve sarucalar Hasan Paşa tarafına varup Hasan Paşa iki evvelkiden ziyâde olur bu def'a Hâdim karındaşı Hasan Ağa ki Konya'da sâkin olurdu ve kendünün beş altı oğlu var idi. Ekseri birkaç yüz âdem ile iner biner idi iki oğlu evde kalmış idi ve Mısır hazînesi dahi Konya'da kalmış idi ve Tırablus paşası Debbağ Mehemed Paşa dahi anda muhâfazaya gelmiş idi çok âdem cem' olmuş idi. Hasan Paşa Murtaza Paşa'dan aldığı topları getürüp Kilis'e doğru geçmiş idi. Bu def'a Murtaza Paşa dahi azîm cem'ıyyet idüp Rûmili'nden geçen paşalar ki Şam paşası Abdülkadir Paşa ve Konya paşası Çatalbaş ve Sivâs pa[şa]sı Kiblelioğlu ki sâbıkâ Hasan Paşa'ya kethüdâ olmuş bu def'a Köprüli'ye dâmâd olup Rûmili'ne bile geçmiş idi ve sâyir paşaları yanına alup Haleb'e revâne olup anda oturmuş idi bu def'a Murtaza Paşa'nın bozulduğu haberi İstanbul'a geldikde Sultân[n] Mehemed'i İstanbul'a geçirmişler idi. [35a] Köprüli'den nakl iderler ki bu haber geldikde dimiş ki “bunda nesne yok benim havfım andan idi ki Murtaza Paşa Hasan Paşa ile müttehîd ola.” Cemâziye'l-evvel'inin yigirmi yedinci Ehad (20 Şubat 1659) günü asra nısf sâ'at kaldıkda zelzele-i azîme câ be câ divarlar ve ocaklar yıkılıp mutlaka şak isâbet eylemedik dîvâr kalmadı. Bu zelzele İstanbul'da ba'zı yerlerde ziyâde olup cümleden Sultân Mehemed semtinde câmi'-i şerîf kubbesine azîm kaşâğlık olup hatta yeni yapmak murâd eylediler. Sonra gördüler ki bânisi muhkem ri'âyet eylemiş meremmet eyleyüp yıkmadılar. Bu vak'ada At Meydânı kurbünde İbrahîm Paşa Sarayı ol vakitte pâdişâh sarayı idi. Sonra seksen altıda Köprülioğlu kapadı ol saray kurbunda bir odada dört kişi bulunduk. Şa'bân nâmında bir teberdâr yiğidi var idi zelzele zuhûra geldikde kendün taşra saraya doğru gider iken kapu üstünde bir azîm ocağın kurşunlu külâhı başından atılıp başına geçmiş. Taşra çıkdıkda külâhın altından çıkardılar. Kellesinden iki yer delinmiş bir âh idüp fevt oldu. Cemâziye'l-âhir'enin on dokuzuncu günü Penc-şenbih (14 Mart 1659) Girit'te serdâr olan Hüseyin Paşa İstanbul'a dâhil olup Cum'a günü kable'z-zuhr Yedikule'ye habs

olunup **[35b]** Cum'a-irtesi vakt-i asrda şehîd olup Yedikule'de defn eylediler. Bu vak'adan mukaddem Ayasofya-i Kebîr'in kible tarafında olan türbeler kapusundan girdikde dîvâr içlerinde olan dehlizin birinde iki âdem kellesi gibi kırmızı boyadan bir nesne idüp birinin üstüne Hasan birinin üstüne Hüseyin yazmışlardı. Merhûmun sinni altmışdan mütecâviz idi dirler. Nakl iderler ki Sultân Murâd-ı râbi bir gün Eski Saray'a varup oradan tebdîl Davudpaşa'ya gitmek murâd idüp ard kapudan at ısmarlayup ve bir ayağına yükerek teberdârlardan biri benimle bile gitsün dir ol vakitte Hüseyin Paşa Eski Saray ağası ahurunda hidmet ider imiş bunu Sultân Murâd yanına koşarlar. Sultân Murâd ard kapudan çıkar çapğun ile Davûd Paşa'ya varur. Hüseyin Paşa üzengisine yapuşup "asla girülmez". Sultân Murâd Davud Paşa'ya vardıkda buna bir alur göz ile bakar. Bir tenû-mend pehlivân yapısında âdem görür dönüp geldikde yolsuz ol tâ'ifeye kethudâ idüp ve musâhib ittihâz ider. Ba'dehû mîrâhûr ba'dehû Mısır ve ba'dehû kapudan olmuş idi ve Sultân Murâd fevtinde yanında musâhib idi. Aslı Anadolu Yenişehir'den idi yararlıkda zamânında olan abdâlin ana teslîmi var idi. **[36a]** ve Girid'te Hanya'dan Kandiye'ye varınca feth eylemiş idi ve ibtidâ' geçdikde Deli Marko nâmında bir nâmdâr kâfiri atdan yaraksız yıkdığı meşhûr idi ve ol cezîrede on yıldan mütecâviz serdâr olup kendü eliyle çok gazâsı var idi ve halkın kendüye ol kadar teveccühü var idikim Yeni Saray'a getirüldükde Ayasofya'dan kapuya dek âdem tolmuş ve lâkin ecel gelmiş idi. Ba'dehû Murtaza Paşa Haleb'e vardıkda Hasan Paşa tarafına mahzar gönderüp' ahd ü yemîn idüp ki pâdişâh tarafıyla beyninizi ıslâh ideyim ol dâhi "beni bir yol pa[di]şah buluşdur öldürür ise öldürsün" deyü bu kavîl üzre cemî' paşalar ve Hâdim karındaşın yanına ancak askeri üstünde Tatar Ahmed Ağa ile Kör Hasan Ağa kalup Haleb'e nuzûl eyler. Haleb'e geldikde Hasan Paşa'yı Murtaza Paşa da'vet idüp geldikde üzerine düşüp katl eylerler ve andan sonra Hasan Paşa a'yânının her biri Murtaza Paşa a'yânının her birinde konuk imiş. Konuklara tenbîh olunmuş imiş vakti işarete her kişi konağında olanı katl eyler. Hatta Ken'ân Paşa zuhr namâzını kılar imiş selâm virdükde boynuna kemend atmışlar. Bunlar katl olunup başlarını bu tarafa gönderdiler. Cemâziye'l-âhir'de İstanbul'a geldi. Mezkûr Hasan Paşa Köprülü ile bacanak imiş ve hâdim **[36b]** karındaşının büyük oğlu Deli Mustafa sağlığında atdan düşüp fevt olmuş idi. Bu def'a kendüden sonra oğullarını dahi katl ve Konya'da evini yakup tarla eylediler küçük oğlunu kurtarmışlar didiler ve bundan sonra levend

tâ'ifesinin ba'zı[sı] Acem'e gidüp Acem dahi kabul itmeyüp girü dönüp kimi katl ve kimi bir yere muhtefî oldu ve mâh-ı mezbûrun yigirmi yedinci günü (22 Mart 1659) yevm-i nevrüzda vakt-i asrda Bolevî Mustafa Efendi ma'zûl olup yerine Esîrî Mehemed Efendi müftî oldu. Mezkûr Bolevî sinninde kırka ancak mütecâviz zîrek kimse idi lâkin aklı diyânetine gâlib idi. Bu mahalde Köprülü'nin ifrâtını gördükde Pâdişâh tarafına kâğıd gönderir anlar dahi kağıdı Köprülü'ye virirler ol dahi azl eyler. Burusalı da'vet olunup vardıkda pâdişâha “işte seni müftî eyledim” dir ol dahi “müftî[-i] sâbıkdan ne zuhûr eyledi ben dahi vâkıf olsam ol kârda bulunmasam” dir. Pâdişâh dir ki “nifâkı zûhur eyledi”. Ba'dehû hezar-havfla Bolı semtine nefy olunup ba'dehû Mısır'a nefy olunup anda fevt oldu. Bolevî Efendi ve Esîrî Mehemed Efendi bu üçü Seyhülislâm Yahya Efendi tevâbi'leri idi. Bolevî müsevvid-i fetvâ imiş. Esîrî fetvâ emini İsmetî ki tarikat nâmında olan **[37a]** kitâbın müellifi Birgîvi Mehemed Efendi'nin kızı oğlu şa'ir tabî'at kimse olduğundan Yahya Efendi'ye karîb musâhib imiş. Yahya Efendi hayatında İsmetî Bolı'ya uğrar. Bolevî çak kapuya iner. Bu def'a İsmetî dir ki teşâşûr iktizâ eyledi hâtırımıza siz geldiniz de uğradım. Hikmet Bolevî müftî oldu. İsmetî anın telhîsiyle Rum'a ve Esîrî Anadolu'ya Kâdı'asker olup Anadolu kâdı'askerliğinden müftî olup yerine Sultân İbrahim vak'asında müftî bulunan Abdurrahîm Efendi'nin büyük oğlu Mehemed Çelebi kâdı'asker oldu. Gâyet zekî ve ehl-i fazl kimse idi. Mezkûr Esîrî gâyet bed-hulk ve kana mâyl kimse olup katle Köprülü'den ziyâde zuhûr eyleyüp bir diyâra teftiş için bir âdem ta'yîn eyleseler sakın elem çekme hemân şu sınıfta bulduğunu katl eyle deyü başka tenbîh idermiş dirler. Bu esnâda pâdişâh bir cinsini fasl yahud Köprülü elinde birini nice ister ise öyle söylerdi ve bu hâl üzre hal' oluncaya dek kaldı ve devlet nefsinde kutbu zâhirîde tasarruf olmaduğundan alîl olmuş idi. Lâkin Köprülü bunun ilâcını mutlak kan almak ile idüp devleti mevt mertebesine getürdi ve zararı doksan beşden sonra zuhûr eyledi. Bu vakitte ekser hükkâm Mehemed ismiyle müsemâm idi **[37b]** Bu esnâda Mısır'da Circe hâkimi Çerkes Mehemed Beğ azîm cem'iyet idüp Mısır üzre hurûc idüp Mısır Beğlerbeğisi çıkup düğüşüp bozup başını İslâmbol'a getürdiler. Ba'dehû adliyede Çalık Abdülvehhâb ile döğüşen Kör Paşa yeri Gürci Ca'fer Paşa karındaşı Ahmed Paşa'ya virilüp ol dahi hisâra kapan[up] berüden kapudan karadan Ahmed Paşa vardıkda ol dahi emân ile çıkup kellesini kesüp İstanbul'a getürmüşlerdi. **Bin altmış dokuz**

Şa‘bân'ı (1659 Nisan-Mayıs) içinde Sultân göç tarikiyle Üsküdâr'a geçüp Ramazân ortasında tuğ geçüp âhirinde Köprüli geçüp Burusa'ya gitmeye azîmet olunup ol kadar asker cem‘ oldu ki ancak olur. **Köprüli kendüden mukaddem olan vüzerâya kendü vezâretinde pâdişâha dir imiş ki halkı zabt** askeriye sefer ve re‘âya teklîf bu siyâkda bir azîm sefer eyledi. Bu esnâda kâ‘immakâm olan İsmâ‘il Paşa'ya maktûl olan Ken‘ân Paşa'nın sultânı ki Sultân İbrahîm kızı idi virildi. Ba‘dehû Aydın ve Saruhan içine tûfeng ve silah düşürüp ve teftiş eylemeye ta‘yin olunup yerine sâbıkâ vezîria‘zam olan Süleymân Paşa kâ‘immakâm oldu ve mezkûr İsmâ‘il Paşa saruca **[38a]** ve sekbân deyü Burusalı fetvâsıyla çok âdem katl eyledi ve bu esnâda Köprüli'nin büyük oğlu Ahmed Beğ'e Erzurûm ve Silâhdârağa'ya Diyârbekir virildi. Sâbıkâ ocak ağaları için olan cem‘iyyetde pâdişâh sarayında sancak ba‘zı mukaddem gelen kimselere her sınıftan mansıblar virilmiş idi. Bu esnâda Şâmî Numân ki Kayseriye'den ma‘zûl idi. Hâs-bağçe'nin Demir Kapsu kurbünde olduğundan mukaddem gelüp karalar sevkiyle Edirne olmuş idi zamân-ı kalilde ma‘zûl olup ba‘dehû kâdî‘askerliğe tâlib olduğundan nefy olunup Mehmed Hanefî gününde İstanbul'a gelüp Bolevî fetvâsında Burusa semtine nefy olunmuş idi. Hasan Paşa Burusa'ya geldikde muhâlefet tarafında bulunduğundan kendüye Burusa kazâsı tevcih olunup Hasan Paşa tarafındadır deyü Burusa'da ba‘zı âdem katl itdirmiş dirler. Sultân Mehmed Burusa'ya vardıkda müftî Burusalı olduğu cihetten intikam gözetüp dururken bu dahi Harem tarafından şefî‘ peydâ ider ki yevm-i îdde pâdişâha İstanbul pâyesiyle el öpe ol esnâda müftî efendi sevkiyle yevm-i arefede katl eylemişler ve Köprüli azlemu halkı‘l-lâh cemî tâ‘ifeye galebe eyleyüp lâkin kızlar ağasına tev[â]zu‘ üzre mu‘âmele idermiş **[38b]** hatta Hâs Oda'da o zamânlarda bulunanlardan biri nakl eyledi ki Kızlar Ağası Solak Mehmed Ağa bir âdemin hakkında didi ki “ol kimse için size ba‘zı şey’ iğvâ iderler ise mukayyed olman”. Köprüli elini öpdü ve başı üzre kodu. Bu siyâkda Köprüli'ye dirler ki “siz ne aceb kızlar ağasına bu mertebe ruhsat virürsüz?”. Cevâbında dir ki “âdem senin aklın yok imiş ben Pâdişâh ile ekser evkâtda kâğıd ile söyleşirüm o ise pâdişâh câriyesi ile yaturken iktizâ itdükde varur benim hilâfıma söyler ve câriyesi dâhi te‘yîd eyler beni öldürürler bunlar bir deli tâ‘ifedir semtiyle zabt olunur” ve buna münâsib Sultân Mehmed culûsundan sonra pâdişâh Hâs Oda'sında zâbid tavâşîyi İçoğlanları katl eylediler yerine bir taze tavâşî Hâsodabaşı eylediler bu vakitte haremde tasarruf

Sultân Mehmed vâldesinin idi. Bu Hâsodabaşı kızlar ağasından vâlideye bir şikâyetnâme yazup ve “ağızdan dâhi söyleyeceğim var” dir. Sultân Mehmed vâldesi “hareme gelsün dir” ve odaya ortasından perde çeker. Kızlar ağasını yanına alup perde taşrasından odabaşı olan tevâşîyi söyledir. Ba‘dehû “var git ben ona tenbîh iderim” dir. Taşra çıkdıkda azl idüp **[39a]** taşra eylediler. Sâbıkâ Kadir Paşa üstünden Can Arslan Paşa'ya Silistre tevcih olundukda Yanova'da muhafazada kalmış idi. Silistre'de kışlamağa gelürken Eflâk içine uğrayup Eflâk Beği dahi isyân murâd ider imiş etrâfını alup yedi sâ‘at mikdârı düğişüp bozulup Ursçuk nâm mahâlle az âdem ile gelür. Ba‘dehû Eflâk eyâletinde olan bâzergân ve sâyir müslümânları cümleten katl idüp İbrâyl nâm mahalli gâret itdükde bu esnâda haberi Burusa'ya gelüp ba‘dehû Anadolu Beğlerbeğisi Konakçı Ali Paşa ve Rûmili Beğlerbeğisi Hasım Mehmed Paşa birkaç oda yeniçeri ile Can Arslan Paşa yanına ta‘yîn olundu ve bu esnâda Boğazhisarları'ndan ilerü donanma bozulduğu mahalle Rûmili ve Anadolu tarafına kal‘alar mübâşeret olundu. [yarım satır boşluk var]. Muharrem'i içinde Sultân Mehmed Burusa'dan kalkup Boğazhisar'ından geçüp Edirne'de kışlak itmek üzere revâne oldu. Mâh-ı Ramazân'ın onuncı günü Seyyid Ahmed Paşa Ragosaoglıyla asrardan irtesi evvel vakte dek cenk ider. Sâbıkâ Köprüli Erdel üzere vardıkda Beği Ragosaoglı dahi içerüde ba‘zı kal‘alardan tahassun itmiş idi. Köprüli Hasan Paşa vak‘asından berüye dönüp geldikde Ragosaoglı **[39b]** kırk bin mikdârı asker cem‘ idüp Yanova üzere gelür iken Seyyid Ahmed Paşa ki Budun hâkimi idi serhad askeriyle ve sâbıkâ vezîria‘zam olan Siyâvuş Paşa karındaşı Hüseyin Paşa ile Ragosaoglı'na karşı varup azîm kîtal olup kâfiri bozup ve Ragosaoglı ol⁴¹⁵ ma‘rekede mürd olup haberi mâh-ı Rebî‘in evvelinde geldi ve bir rivâyetde Ragosaoglı bozulup mecrûhan kal‘asına gelüp anda mürd oldu. Ba‘dehû Seyyid Ahmed Paşa oğluna sancak virilüp ve Hüseyin Paşa'ya Tımişvar verildi. Sâbıkâ Eflâk Beği Can Arslan Paşa'yı kaçırdıkda tabur kurup bir mahalde oturmuş. Bu taraftan Boğdan beğine Eflâk virilüp ol dahi serdâr olan Can Arslan Paşa yanına gidüp Boğdan hâli kaldıkda bundan mukaddem firâr eden beği haber alup bir mikdâr âdem ile Boğdan'da oturur ba‘dehû han tarafından Yalı Ağası dimekle müte‘ayyin kimse bir mikdâr Tatar ile Boğdan'ın bir mikdârını urup ve gelen beği az âdem ile kaçırdılar bu esnâda Eflâk Beği dahi döğüşmek kastıyla paşalar üzere

⁴¹⁵Ol: mükerrer

gelüp bir mikdâr döğüşdükde Boğdan'ın firârı haberi gelüp ve işte Tatar dahi ardından geldi dirler ol dahi kendüye tâbi‘ olanları yanına alup Mâh-ı Cemâziye’l-evvel'inin evâhîrinde(Şubat 1660) Macar içine revâne olur. Sâbıkâ **[40a]** Fazlı Paşa Eflâk üzre vardık da Kadri Paşa pâdişâhın büyük mîrâhûru idi aslı Kırımlı olduğundan ve hem pâdişâh tarafından nâzır olmak üzre Fâzlı Paşa ile bile idi. Fâzlı Paşa katlolundukdan sonra Silistre ana tevcîh olunup Han ile Yanova'da bile idi. Ba‘dehû Tayyaroğlu üstünden Şam virilüp Rûmeli'nde bile olan beğlerbeğilere serdâr ta‘yîn olunup Üsküdar'dan Hasan Paşa üstüne gitmiş idi ve bu def‘a Hasan Paşa Murtaza Paşa'yı bozdukdan sonra Kadri Paşa Murtaza Paşa ile cem‘ olmuşlar idi bu def‘a ki Murtaza Paşa ahd u yemîn ile Hasan Paşa Haleb'e geldikde el-uhdetü ale’l râvi Kadri Paşa Murtaza Paşa'ya bunun gibi şikâr nerede ele girer ve bunların hîlesi vardır deyü nakz-ı ahde sebep olup Çehâr-şenbih günü Hasan Paşa Haleb'e girüp sebt günü katl olunmuş bunlar dahi herkes mansıbına gitmişler bu def‘a Kadri Paşa Edirne'ye da‘vet olunup anı dahi Köprüli sebt günü pâdişâh huzûrunda katl itdirir. Fazlı Paşa'ya dahi çok nifâk itdi dirler amma nefsinde hayli âdem idi. Cemâziye’l-âhir'de oturakları Edirne'ye da‘vet olunup bizzat pâdişâh teftiş etdürüp otuzdokuz akçe ile olanların **[40b]** kimine on ve kimine dâhi artuk ve eksik virüp bâki mânde idüp ve ma‘a hâzâ ba‘zı kimseye yüz akçe mahlûl düştikde birden virürler idi. Bu esnâda Boğaz'da deryâ beğlerinden Cici Beğin çekdirmesine tersâne kethüdâsı varup ol gice çekdirmeyi esirleri alup kaçup ba‘zı levendât kendüyü taşraya atarlar hatta beğ dahi kendüyü taşraya suya atar ve karaya çıkar sovak olmağla fevt olur. Tersâne kethüdâsını getirirler ve mâh-ı Receb'de Kapudan Köse Ali Paşa Belgırad üstüne serdâr ta‘yîn olunup dört bölük sipâhi ve Sivas Beğlerbeğisi Köprüli dâmâdı Kiblelioğlu Mustafa Paşa ve Anadolu Beğlerbeğisi Zileli Mehmed Paşa ardından revâne oldılar ve bu esnâda Köprüli'ye za‘af müstevlî olup belinden aşağısı dutmaz olmuş ve mâh-ı Şa‘bân'da Galata'da azîm harîk olup nısfü’l-leylden mukaddem zuhûr idüp irtesi Cum‘a günü asra karîb sukûn buldu sülüsânı mikdârı yandı ve bu esnâda İsmâ’il Paşa Anadolu'dan geçüp Edirne'ye revâne oldu ve bu esnâda sâbıkâ isyân eden Eflâk beği yine yerine gelüp Âstâne tarafından nasb olan beğ kaçup Silistre'ye gelüp ba‘dehû Ragosaoglı **[41a]** vak‘asın istimâ‘ itdükde yine firâr eylemiş. Ba‘dehû Seyyid Ahmed Paşa Varta kal‘asını muhâsara idüp almak mertebesine getürdükde Budin Anadolu'dan ma‘zûl İsmâ’il Paşa'ya virilüp ılgarıyla

Budin'e varup haberi Seyyid Ahmed Paşa'ya irdükde ol dahi gerüler. Ba'dehû serdâr ta'yîn olunan Ali Paşa varup muhâsara ider. Mâh-ı Zilka'de'nin mutansıfı (23 Temmuz 1660) Cum'a-irtesi asra bir sâ'at kaldıkda İslâmbol'un Ayazma Kapusu taşrasından ateş alup ba'dehû sâ'atiyle Süleymâniye'de vâki' Ağa Kapusu'na şerâre atup ol dahi ateş alup hâsılı Pazar-irtesi zuhra karîbe dek İslâmbol'da tufan ateş şedîd rüzgârla ol kadar yer yakdı ki hâtır mülâhazasından hafv eyler. Akdeniz semtinde Davud Paşa iskelesini geçüp At Meydân'ı semti Kumkapu'yu geçüp Kadirga Limanı'ndan Mehmed Paşa Câmi'nin önünden Tavuk Bâzârı semtine ve Bağçekapusu'ndan ancak Hâs-bağçe'ye muttasıl birkaç ev kalup onu Alay Köşkü'ne dek ve ol semtte bir ada gibice mahal kalup ve At Meydânı Ahurkapu'ya dek halâs olup ve Sultân Mehmed'den öte Sultân Selim halâs olup ve Topkapu semti ve Yenişehir semtleri halâs olup Çeraç (?) câmi'inde ve Langa Bostan'ında [41b] ve Kebeciler hanında beşyüze karîb âdem yandı ve Sultân Bâyezid'e ve Süleymâniye'de ve Yeniçeri Et Meydânı'nda bî-hisâb esbâb yandı. Sâyirinden mâ'adâ yetmiş vüzerâ olcak saray yandı dirler ve öyle tahmîn olunmuş ki İstanbul bir ferâce farz olursa bütün vücudu gidüp ancak zencef yerleri kalmış ola ve bu senede Silistre sancağına katre-i bârân düşmeyüp Edirne'ye gelince belki bir iki konak dahi berüde asla tohum kısmı olmadı azîm kaht ve gılâl virdi ve İslâmbol etrâfında ve Anadolu'da eyü tohumlar oldu lâkin halkın teneke çeşmeleri açılmış idi hatta harîk günlerinden mukaddem altmış dirhem etmek bir akçeye oldu. Haleb'de on dirhem ve Şam'da altı dirhem etmek bir akçe deyü istimâ' olundu ve sâbıkâ Mısır zahîresi ol kadar gelmiş idi ki hatta onaltı kalyon bir def'ada gelmiş idi amma şehir hâkimi istidrâc olduğundan cemi'si muhtekir eline geçüp ve bu harîkde hâlel ihtimâli olmayıyan mahzenlerde ve hanlarda ol kadar yandı ki hesâbın ancak Allâh bilür ve Bosna'da altmış dirhem etmek bir akçeye olduğunu kırk ve elli seneden berü bilür olmaduğundan halk azîm bî-huzûr oldu ve bu esnâda Mehmed Pa[şa] Şam Tırablusundan [42a] gelüp Sultân Ahmed kızı Fatıma Sultân virilmiş idi. Saray ve esbâb mahzenleri de yanup kendüyü dahi katl eylediler. **Bin yetmiş bir** (1660-1661) senesinde Mısır'da azîm fitne ol Şehsuvaroğlu Şeh Gâzî Paşa Mısır ile müttehiddir deyü azl olup yeri Hasan Paşa üstüne varan Gürce Mustafa Paşa'ya virilüp ol dahi Mısır halkını müteferrik eyleyüp birbirleriyle çok âdem katl eyleyüp bî-hisâb mâl alup Köprüli'ye virdi dirler. Ba'dehû Şehsuvaroğlu katl olup başı

İslâmbol'a geldi. Yaşı otuzdan mütecâviz sâhib-i ilm yar[a]r kimse idi Sultân İbrahîm'in büyük kızını ana akd itmişler idi bu def'a defterdâr Mustafa Paşa'nın hatununu tatlîk itdürüp ana akd idüp bir nesne olmadın Mısır'ı ana virdiler hâsılı Köprülü zemân-ı iflâsında her kime mütegayyir oldu anı Burusalı Efendi fetvasıyla katl eyledi ve zamân-ı devletinde kendüye kızlar ağasından mâ-'adâ bir ferd bir söz söylemeye kâdir değil idi pâdişâh ise mahv idi hatta bir gün Köprülü kara ağalardan birinin katlini murâd ider. Kızlar ağası ricâ ider "bu âdemle bu kadar zamân dostluğumuz vardır" dir Köprülü buna dir ki "çünkü dostundur ko şehîd idelüm rutbe-i âliye vâsıl olsun" **[42b]** ve mâh-ı Ramazân'ın dördinci sülâsâ günü İstanbul'dan ma'zûl Sadreddin-zâde'nin oğlu Rûhullâh Efendi ve küttâbdan Beğlikci Vecdi Bâki Çelebi ve Konya abazası Hüseyin Ağa Hâs-bağçe'de hünkâr önünde boyunların urdular bunların sebebi hafisi Köprülü her tâ'ifeden âdem katl idüp müftîye dahi "senin bir katl itdüreceğin var⁴¹⁶ var ise getür katl idelim" ve Şamî-zâde'ye "senin kâtiblerden katl itdüreceğin var ise getür" demiş anlarda garazları oldukları kimseleri işâret idüp bir cüz'î bahâne ile bunları katl eyledi merhûm Vecdi katl olunmazdan bir iki gün mukaddem söylemiş.

Yazanlar nakş-ı hüsnün gamzesin şemşîr yazsınlar

O şemşîr üzre kanımla kaza-tesir yazsınlar

veli ser-pençe-i çeşminde göstereşün musavvirler

ol ahû-beççe-i merdüm-şikârı şîr yazsınlar

tılsım-ı vefk -i hırz... erbâbı cünun olmaz

benim ta'vîz-i bazubendime zencîr yazsınlar⁴¹⁷

Şâmî-zâde reîsü'l-küttâb idi. Köprülüoğlu Ahmed Paşa Köpri bozgununda kendüyü ve dâmâdını katil getürdi ve ol **[43a]** bahâneden öyle nakl eylediler ki bir mağribi Köprülü'nin nikbetine müte'allik cifirden ba'zı terkîb istihrâc eyleyüp Hüseyin Ağa'ya virmiş ol dahi Vecdi merhûma virmiş ol dahi Rûhullâh Efendi'nin nucûm ile ba'zı münâsebeti olduğundan ana göndermiş Rûhullâh Efendi kalemiyle üstüne yazmış ki

⁴¹⁶var : mükerrer

⁴¹⁷katib hırz kelimesinden sonra bir kelimeyi eksik yazmış zira burada mefailün veznine uymuyor

bunun aslı vâki‘ istihrâc galattır, sıhhati sûretinde tasdîk ile def‘ olur. Bâki Çelebi bu vak‘ayı Köprüli’ye söyler ol dahi “bu makûle sözü söylemeye” dir. Ba‘dehû “işte Rûhullâh Efendi yazmış” deyü hattını gösterir ol dahi havfa düşüp vâfir sadakalar ider ve bu maddeyi Burusalı müftîye söyler ol dahi “bunun gibi âdem katl olunmak gerekdir” dir ve Konya abazası Köprüli Şam Tırablusu'nda iken üzerine mübâşir varup çok yâve işler işlemiş vezîr oldukda kapucubaşılıktan ma‘zûl eylemiş idi. Burusalı Müftî Yahya Efendi fetvâ emîni imiş Yahya Efendi tevâbi‘inden Kara Kadri Efendi’ye Hanefi Efendi müftî iken Edirne mevleviyeti tevcîh olunup Edirne’ye müteveccih oldukda Sadreddin-zâde amel eyleyüp Edirne ana tevcîh olunup Kadri Efendi mülgâ oldu Allâhu a‘lem bu **[43b]** sebebdan Burusalı garaz idüp mahallinde bir söz ile katle getürdü ve Rûhullâh Efendi Ramazân'a karîb pederini düşünde görmüş dimiş ki sen bize Ramazân'da kavuşursun çünkü hilâfı i‘tikâd Ruhullâh katl eyledi sâ‘atiyle meyyitini tabuta koyup üstüne kakum kürkünü örtüp evine gönderdiler ve bu esnâda Murtaza Paşa'nın imamı Bağdat'a mevlevîyet olmak üzre mezkûr Murtaza Paşa Bağdad'a Düceyl arkını ihyâ eylemiş idi ve ba‘zı nevâhî cem‘ olunup virilmiş idi. İstanbul'a geldikde Burusalı müftî işaretiyle Alay Köşkü önünde arefe günü boynunu urdular ve Ramazân'ın beşinci günü Seyyid Ahmed Paşa'nın kellesi gelmiş imiş saray meydânına koyup yine kaldırdılar. Hâs Oda'dan çıkma bir kimse nakl eyledi Seyyid Ahmed Ragosaoglı'nu bozdukdan sonra Sultân Mehemed yanında Seyyid Ahmed'in yararlığı anladı. Sultân Mehemed dahi “bir herif katlinin fetvâsı işte anın yararlığı ne olsa gerek” deyü cevâb virdi. Seyyid Ahmed Ragosaoglı'nu bozup ve katl itdikden sonra Budin'den ma‘zûl olunup Ali Paşa serdâr olup Seyyid Ahmed katline emr virilmiş imiş lâkin başka **[44a]** yere konup Ali Paşa geldikde bir kaç yüz müsellâh âdem ile gelür imiş ol dahi fırsat gözedir imiş bir gün Ali Paşa'ya gidecek günde tevâbi‘ silah ile cem‘ olurlar ol gün gitmez irtesi gün hatırına gitmek tekâzâ ider tevâbi‘ hâzır değildir dirler kendüne olmak ihtimâli var felekden dahi usandık deyü on onbeş mikdârı âdem ile Ali Paşa'ya gelür anlar dahi fırsattır deyü hareket iderler. Ali Paşa yanında bir âdemi var imiş buna işaret ider ol dahi fehm idüp el kılıca urup kendüyi otakdan taşraya atar taşrada tevâbi‘ at yetiştirmeye sa‘y iderler. At gelmeden çadır direğiyle yıkup ve ba‘zı tevâbi‘ni mecrûh idüp kendüyi katl iderler kendü sûrette gövdeli kara yağız yüzü çiçek bozmuş hafif sakallı ve gözleri nev‘an küçük idi ve

önüne yapılı idi ve oğluna yine Sirem sancağı mukarrer oldu oğlu dahi bahâdır tenûmend kimse idi Köprülü'ye dâmad olmuş Karadeniz tarafında ve Nemse tarafında çok gazâsı vardır. Budin'e kâfir müstevlî olmazdan mukaddem bir ma'rekede atının ayağı sürçüp kendüyi şehîd eylemişler dirler ki değme at getürmez imiş kendüden sonra evlâdı **[44b]** kalmadı bu kâr dahi böyle tamam oldu ve **bundan** Haseki Mehemed Paşa Sultân İbrahîm'e dâmâd idüp muntazirü'l-mevt Bağdad'dan Edirne'ye getürüp bin mikdârı kîsesini alup ve biraz mâla dahi kesüp Haleb virildi ba'dehû anda dahi kalb sikke kesdirdi deyü azl eyleyüp İstanbul'a getürüp haremnden halâsına sa'y olunup Köprülü izhâr-ı murâd için Sultân Mehemed huzûruna müftî ve kâdî'askerleri getürüp üzerine dâ'vâ ve muradınca hükm itdürüp mabeyn-i îdeynde katl olundu ve sarraf Yahûdilerini yel mumlarıyla şehirde siyaset gezdirdiler. **Bin yetmiş iki** Şa'bân'ında (Mart 1662) Gürci Mustafa Paşa İslâmbol'a gelüp Haseki Mehemed Paşa'nın sultânı virilüp ba'dehû evâyili Ramazân'da kethüdâsı katl olunup kendüye Kefe virilüp andan Azak muhâfazasına ta'yîn olunup anda Kamnuk ma'rekesinde ok ile urulup şehîd oldu fevti Köprülüoğlu günine müsâdif olmuşdur. Köprülü'nün büyük oğlu sâbıkâ Erzurum'dan Şam'a nakil andan dahi Haleb'e⁴¹⁸ andan İstanbul'a gelüp kâ'immakâm olmuşdu andan bubası amelden kaldığı cihetden Edirne'ye da'vet olunup Rebî'ü'l-evvel'in altıncı Erba'â **[45a]** günü (16 Kasım 1661) Köprülü Edirne'de fevt olup sülâsâ günü İstanbul'da Dikilitaş'ın karşusunda binâ itdüğü medrese önünde defn olundu ve tevâbi' müşâveresiyle oğlu yerine vezîr oldu sinni otuza ancak bâliğ olmuş idi sâbıkâ Erzurum'a Van semtinden bir tâlib-i ilm gelüp ba'zı zâviyelere ve merkadlere ta'arruz idüp ol diyârın muta'assıbları mu'âveneti ile şöhret bulup anda müderris ve müftî olup Köprülüoğlu Ahmed Paşa ol diyâra vardıkda herkes varup bu varmada te'hîr eyleyüp Ahmed Paşa bu müftî bize ne aceb gelmedi dir iken bir zamândan sonra varup Ahmed Paşa buna iltifât eylemez lâkin Ahmed Paşa pîş-tahtası üstünde bir kitâb durur imiş hikmet tefsîr imiş Vâni bu kitâbı alur ve açar bedîhi gelen mahalden bahs açup söz koparır. Ahmed Paşa bundan haz idüp azîm iltifât eyler. Ahmed Paşa mevâdd-ı tertib üzre görmüş lâkin gâyet müdmağ ve za'îm vaktinin güya Cârullâh allâmesi idi. Vâni dahi kuvvet-i hâfızaya mâlik mevâdd-ı tertîb üzre okutmağa kâdir mütekellim ve rind âdem idi hatta va'aza çıkdıkta öyle nakl iderler ki ancak bir

⁴¹⁸andan dahi Halebe ifadesini mükerrer yazmıştır.

mushâf-ı şerîf getirir ve açar sa[d] kelimâtı ezberden **[45b]** söyler ve Keşşâf'a gâyet i'tibârı var idi. Beyzâvi ve Câmi hakkında ba'zı nâ-lâyık kelimât ider idi dirler ve Erzurum'da fetvâya akçe ve kuzu kürkü giyer ve yüksek yerden ta'âm yemez ba'desi sonra mezkûr olur. Bu def'a Ahmed Paşa mu'âvenetiyle tasliye ve tarziye men'ine dil üzredür. Ahmed Paşa Şam'a gitdikden sonra Burusalı müftû bir takrîb ile bunı Köprülü'ye katl itdirmek murâd eyler ve bunun ahabbı bundan haber alup Erzurum'a kağıd yollarlar. Bu dahi Şam'a Ahmed Paşa'ya kağıd gönderir.⁴¹⁹ Kendü muhâfazasına mukayyed olmak niyâz eyler hatta ol kağıd Ahmed Paşa tevâbi'inden biri eline girmiş meşâyihden birine getürdü ben anda gördüm ba'dehû Ahmed Paşa pederine bunun evsâf-ı cemîle olmak üzre ba'zı şeyler yazar. Müftû Burusalı söylemezden mukaddem Ahmed Paşa'nın kağıdı pederine gelür bu def'a bir mahalde Burusalı bunı söyler bir izâlesi lâzım âdemdir dir. Köprülü dahi bizim Ahmed anı eyü dimiş biz anı bunda getürdüp görmek lâzım geldi dir. Burusalı söylediğine nâdim olur. Bu def'a Ahmed Paşa pederi yerine kâ'immakâm oldıkda emr gönderüp ta'zîm ile **[46a]** İstanbul'a gelürken Bolı'ya geldikde Köprülü fevt olup Ahmed Paşa vezîr bulundu. İstanbul'a gelüp andan Edirne'ye gidüp andan Sultân Mehemed'e ta'rîf idüp câmi'lerde istediği gün va'za çıkardı ve ehl-i sûk ol kadar rağbet ve meclisinde cem'iiyet ider idikim bu kadar olur ve Sultân Mehemed dahi meclisine hâzır olurdu. İstanbul'da Kâdî-zâdelüler şimden sonra tekye var ise yakılır ve sofuya katl olunur deyü azîm sevdâya düşdiler hatta Hâs-bağçe vâ'izleri bostancıbaşını tahrîk idüp Üsküdar'da bir iki tekye kaptılar ve Kasımpaşa'da Muabber Halîfesi tekyesini basdırup dervişlerini Hâs-bağçe'ye habs ile getürüp anlar dahi gicede cehrî tevhide meşgûl olup bu def'a men'anlar dahi sözlerini dinlemeyüp bu hâl üzre sabâh oldıkda ulemâ tarafından Bostancıbaşı'ya kağıd gönderirler o dahi bunları itlâk eyler ve Eyüb'de Ramazan Efendi hulefâsından Şeyh Şa'bân'a dahi varup “bunda devrân olurmuş terk eyle yohsa sen bilürsün” deyü ol dahi “elinde emrin var ise getür yohsa senin sözün ile terk olunmaz bildüğün elinde” deyü cevâp **[46b]** virdükde ana gayri cür'et idemez. Bu vâk'a mâh-ı Receb'de vâki' olmuş idi. **Evâil-i** Şa'bân'da (31 Mart 1662) Sultân Mehemed İstanbul'a gelüp tekyelere mukayyed olan bostancıbaşı azl olunup taşraya sürüldü. Bir mûtemed kimseden istimâ' itdim ki şâ'ir Abdi Paşa'ya Köprülüoğlu Ahmed

⁴¹⁹ katip gönderir mükerrer yazmıştır.

Paşa su'âl itmiş ki “tevârih gibi bir müsveddemiz var. Burusalı müftînin sebebi azli ne oldu anı dahî tesvîd idelim.” Ahmed Paşa demiş ki “peder fevt oldıkda mühri bana virmek için pâdişâh da'vet eylemiş vardım Burusalı'yı anda buldum.” Pâdişâh didi ki “sana mühri virmek murâdımdır.” Ben didim ki “benim hadâset-i sinnim var. İhtiyâr umûr-u dîde vezîrleriniz anlara ihtiyâr eylemeniz evlâdır.” Padişah didi ki “sen demek istersin ki benim hadâset-i sinnim var sözüm dinlenmez. Ben senin telhîsini döndürmem ve sözünü red itmem. Ancak bana pederin gibi hizmet eyle” ol esnâda Burusalı dedi ki “öyle dimen pederinden eyü hizmet eylesün.” Ben didim ki “peder nice idi?” Didi ki “çok nefis katl eyledi.” “Peder bir ammî kimse idi. Cümlesinin fetvânla katl eyledi.” Hâlâ durur gayri söz olmayup Burusalı'ya “buyurun” dediler **[47a]** kalkup gitdi. Ba'dehû pâdişâh bana didi ki “sen bununla geçinebilir misin?” ben dedim ki “idemem lâkin hâlâ İstanbul kâdısı Minkâri-zâde Yahya Efendi bakiyye-i selef bir mu'tedil kimsedir anı Rûmili kâdî'askeri idelim ve Rûmili kâdî'askeri Seyyid Sun'î-zâde'yi birkaç eyyâm fetvaya getürelim. Ba'dehû Yahya Efendi'yi müftî idelim tarîk dahi ri'âyet olunsun.” Bu müşâvere üzre Sun'î-zâde zamân-ı kalilde ma'zûl olup Yahya Efendi müftî oldu. **Cemâziye'l-ûlâ'da** Burusalı ma'zûl olup Sun'î-zâde müftî oldu Ba'dehû Sâfi-zâde⁴²⁰ devleti mümted olmayup Minkâri-zâde Yahya Efendi müftî fâzıl mu'tedil kimse idi on seneden mütecâviz oldıkda devrânın hürmetine fetvâ virdi. Hikmet fetvâ emînin eline bir çöp batup eli amelden kalup anda fevt oldu ve kendünün dahi koluna illet nuzûl idüp kolı şell oldu nice zamân fetvâyı Rûmili Kâdî'askeri Engürülü Mehmed Efendi niyâbet tarîkiyle virdi ba'dehû azl ihtiyâr idüp ma'zûlen fevt olup Üsküdar'da binâ itdüğü medrese[ye] defn eylediler. Ba'dehû Ali Efendi müftî oldu ve Vâni dahi tamâm-ı şöhret bulup mîrîden günde bin akçeye **[47b]** karîb vazîfe ve bir köy virilüp bundan sonra menkûhasını pâdişâh haremiyle münâsebet itdirüp ekser evkâtta haremde olup ve dâmâdı Feyzullâh[1] şeh-zâde hocası idüp ve büyük oğlunu Bursa'da bir âli medre[se]ye müderris ve dâmâdının birini dahi Bursa'da bir medrese[ye] müderris idüp ve bundan sonra şehûd⁴²¹ kapısının iç tarafında Yahûdiler olurdu ve ol câmi' Sultân Ahmed ceddi Sultân Murâd vâlidesi bir mikdârını yapmış haremde demür pencerelerden bir endâze mikdârı yukarı çıkmış böylece nâkıs Yahûdi

⁴²⁰ burayı yanlış yazmış Sunizade olmalı

⁴²¹ Farsça Yahudi anlamına gelen cehûd olmalı.

içinde mezbele-hâne olmuş idi ihrâk-ı kebîr'den sonra Sultân Mehemed vâlidesi tekmîline mübâşeret eyleyüp ve etrâfını müslümân hâneleri idüp ve bir garîb çarşu eylemiş idi ol câmi'de vâ'iz ve bir darü'l-hadîs dahi binâ olunup anın dahi şeyhi olup ve anlara karîb sâbıkâ yahûdi hânelerinden kendü içine birkaç yahûdi hânesinden bir saray gibi hâne ihdâs eylediler anda sâkin olurdu ve İzmir'de mirîye müte'allik sultânlar bağçesi gibi deryâya karîb bir mahâl var imiş Köprülüoğlu'na bunu sevk eylemişler ki bir azîm akar olur ol dahi bunu tahlîs için Sultân Mehemed'e **[48a]** arz eylemiş ki mîrîde bu kadar bağçe var harâb olup ta'mîrine bu kadar mâl zâyî' olur evlâsı size varup oturmak münâsib olmayanları bey' idelim. Anlar tamîr iderler ve sonra yine size intikâl eyler ol dahi ma'kûl deyü hat virür. Bu siyâkda pâdişâh bağçelerinden Popazoğlu Bağçesi ki İstavros'dan öte vâki' anı dahi Vânî'ye virdiler ve bundan sonra ben evlâdı Muhammed'denim deyü ser-sebz olup bu kadar şark âdemisi bunun sebebiyle ser-sebz oldılar hatta dâmâdı Feyzullâh şeh-zâde hocası oldıktan sonra bir mahalde nakîbü'l-eşref olmağa tâlib olur râzı olmazlar oğlu Sultân Mehemed'e ricâ eyler. Sultân Mehemed dir ki “senin hocanın seyyid olduğuna inanmıyorlar” ve bundan sonra pâdişâhdan ayrılmazdı ve ba'zı seferlere vezîrlere ile bile giderdi ve bu devlet maktûl Mustafa Paşa'nın Beç bozgunluğuna dek mümted oldı. Mustafa Paşa ile Beç'e bile gitmişdi bozul[du]ktan sonra Mustafa Paşa seb u ta'nı ağız açup ba'dehû ol kışta Belgrâd'da kalup kıştan sonra Edirne'ye gelib Kara İbrâhîm Paşa bunun seb u ta'nı ahvâli takrîr olunmuş ol dahi Sultân Mehemed'e **[48b]** söylemiş. Bu def'a kendüye iltifât eylememişler. Bu def'a çarşu ve bazar içre bir avaz salmış ki “felân felân câmi'de va'za çıksam gerek” ve “ol mecliste halka bir söyleyecek sözüm vardır” bu söz işidildikde gayri kendüyü İstanbul'a nefy ve andan Burusa'ya ve andan sâbıkâ Kestel kal'ası ki Burusa'ya karîb anı çiftlik idüp kal'ayı saray idüp etrafına ekrâddan çok kimse getürmüş dirler ana nefy olunup çok geçmeyüp anda fevt oldı ve bunun kârı dahi bunda tamam oldı ve Esîrî Burusalı müftî azlden sonra bir kaç yere nefy olunup sonra Burusa'da fevt oldı ve **Zi'lhicce**'nin âhiri'nde (Ağustos 1661) muhtefî olan Mustafa Paşa zuhûra gelüp evinde oturmağa izin virdiler. **Sene 1072** Rebî'ü'l-evvel'inin yigirmi ikisinde rûz-ı Kasım'a üç gün kalmışdı (15 Kasım 1661) Hasan Paşa'yı katl iden Murtaza Paşa'nın başı geldi mezkûr Murtaza Paşa'ya Hasan

Paşa'dan sonra Bağdad virilüp -Düceyl- Bağdad ile Basra mabeyninde bir mahal-⁴²² argını açup azîm hidmet eyledi. Ba‘dehû pâdişâh tarafından emîn olmaduğundan azl olunup Girit'e serdâr ta'yîn olunup ol dahi Düceyl argını açdıkda **[49a]** üstüne re‘âya çökermiş ve beşyüz kîseden mütecâviz anlara deyn virmiş anı almak bahânesiyle taşrada beş ay mikdârı oturup gelme[ye] cür‘et yok celâli olmak kâbil değil zîrâ levend korkmuş bu esnâda Musul Bekir Paşaoğlu bunu Kürdistan'a sevk idüp Cezîre beği ki Sultân Murâd Bağdad'a gider iken ana ser-furû eylemiş dir anlara ilticâ olunmak mümkindür didikde ol dahi anlara âdem gönderüp dahîl olur anlar dahi kabûl eylerler. Diyârbekir'de Bağdad'a gitdükde dörtyüz kîse komuş imiş seferlüyüz deyü ana âdem gönderüp anın hevesiyle kendü Musul cisrinden berü geçüp hazînesi geldikde Kürdistan'a revâne ola bu esnâda İstanbul'dan bostancı varur ki “yalnız İstanbul'a gelesin.” ol dahi bostancıya red cevâbını virüp ağaları bu hale vâkıf oldıkda biz gitmeziz deyü müteferrik olurlar ol gice azîm perîşânlık el virüp ağırlığın gerü cisre uğratup bir mikdâr geçdükde cisri keserler kendü ve içoğlanlarıyla şatta urup geçer iken suya düşüp yine çıkarup beş ya altıyüz katır tefârik ve câriyelerini geçirüp Karakullukcu'yla Cizre'ye revâne oldu. Sultân Murâd Bağdad'a gid[er] iken Seyyidhanoğlu Cizre beği **[49b]** Sultân Murâd'a pişkeş göndermeyüp lâkin azîm bed-du‘a eylemiş dirler ve İstanbul'a geldikde ömrü müsâ‘ade itmeyüp Seyyidhanoğlu'nun serkeşliği yanına kalmış idi ve ekrâdın yerinden istimâ‘ eyledim ki ol vakitte Cizre'de Han olan kimse Sultân Murâd'dan dahi tenû-mend ve zûr-âver kimse imiş hatta bazularını ardına zincir ile bend idüp zûr ile kırar imiş Sultân Murâd'dan sonra ekrâd hucûm idüp anlardan firâr idüp gurbette fevt olmuş bu def‘a Köprülü'nün kethüdâsı ki Gürci Mehmed Ağaoğlu'na dahi kethüdâ olmuşdu ana Diyârbekir virilüp ol dahi ayak ayak asker cem‘ iderek revâne oldu ve bir kürtden işittim ki hanları Murtaza Paşa'yı virmemek üzre idi lâkin a‘vânı müsâ‘ade eylemeyüp bir tarîk ile Murtaza Paşa'yı katl eylediler bu def‘a mâl getirür iken Diyârbekir Beğlerbeğisi kürt beğlerine âdem gönderüp ol mâl alurlar bu tarafda Murtaza Paşa Seyyidhan yanına varup ol dahi kendüye bir kal‘a virüp anda sâkin oldu ve bir taraftan Şam ve Haleb Beğlerbeğisi dahi ta'yîn olunmuş idi bunlar gelmeksizin Kethüdâ Mehmed Paşa Seyyidhân ülkesine dâhil oldıkda kürdler **[50a]** Murtaza Paşa'yı kal‘adan çıkarup başını kesüp

⁴²²İki tire arası derkenar olarak sayfa yanında yazıyor

İstanbul'a gönderdi on sene tamam Anadolu'da gâlib ve devlet-mend güya padişah idi. Mübâşeret katli Köprüli günine ve katli oğlu günine müsâdif oldu ve Murtaza Paşa'nın kendüden sonra bir oğlu kaldı anın dahi kârı tamam oldu. Hayavatında⁴²³ mûcib-i katli olanlardan biri Sultân İbrahîm katlinde Hâs Oda'da çukadar idi ve biri dahi Bağdad vâlisi iken Basra vâlisi fevt olup iki oğlu ve karındaşı kalur. Karındaşı yerine oturur oğulları Murtaza Paşa'ya dahil düşüp ol dahi Basra üstüne varup ammilerini kaçırup Basra oğullarına karar bulucak kendü tama' idüp ikisini bile katl eyler. Ba'dehû ammileri yine hurûc idüp Basra halkı mu'âvenetiyle Murtaza Paşa'yı Basra'dan çıkarurlar ve biri dahi Murtaza Paşa üzre serdâr iken Mahmûd Paşa ve Fazlı Paşa bunları kendülüğinden katl eyledi ve biri dahi Hüseyin Paşa kendüyü bozup kapatup ba'dehû niyâz idüp bizi pâdişâhdan afv itdür ve bundan ahd u yemin idüp kendülüğinden nakz-ı ahd eylediği ve bundan sonra Köprülioğlu Girit'den geldikten sonra Basra üzre Kabasakal İbrahîm Diyârbekir askeriyle ta'yîn [50b] olunup vardıkda beği biraz mâl virmek üzre Basra'yı tahlîs idüp ba'dehû yine karâr-dâde olmyacak firârî Mustafa Paşa ta'yîn olunup Basra'yı zabta getürdi hâlâ yüz târihine dek İstanbul'dan vâli giderdi İslâmbol'da olmuş idi sâbıkâ Şeyhülislâm Bahâyî Efendi'nin kızını alup ba'dehû fevt olup andan bir oğlu kaldı. Bin yüz tarihin esnâsında müderris oldu lâkin akl-ı ma'âşî hâlel üzre idi. **Bundan** mukaddem Köprülioğlu vezîr oldıkta Girit'e geçmezden mukaddem Macar üstüne sefer idüp Uyvar Kal'ası'nı ve onda bir nehr-i azîm gâlibâ Erede olmak gerek kenarına nuzûl idüp üzerine köprü yapup ötesine asker geçirüp küffâr dahi gelüp askeri karşılayup yeniçeri metris ile hayli menzil ilerü giderler. Bu def'a buna bir vehm ârız olur ki "askeri sudan geçürdük ordu hâlî kaldı girüden kâfir gelürse hâl müşkil olur evlâsı bu askeri girüye çekmekdir." Bu fikr üzre fermân gönderür. Bu def'a ilerüsü girülicelik asker bozuldu deyü girü denin dönenin olur. Halk köprü başına gelür hikmet-i azîm bârân [51a] zuhûr idüp su dahi taşar. Ba'dehû asker köpriye uğradıkda köpri dahi kırılır. Asker yaya ve atlı kendüyü suya ururlar. Atlı geçer yayanın çoğu telef olur. İsmâ'il Paşa kalup anda şehîd oldu. Yigirmi bin mikdârî âdem telefdür didiler ve bundan sonra Edirne'ye gelüp Sultân Mehemmed'i Selânik'e kaldurup kendü Girit'e geçdi ve Kaster Kal'ası'nı tahlîs idince yüzbinden mütecâviz âdem telef olmuşdur. Bunların ekserisi lağım atıldıkda ve ziyâde olmuştur.

⁴²³ Hayatında olmalı

Ba‘dehû iki seneye karîb muhâsara varup kendü dahi deryâ tarafından almak ihtimâli görüncek Mocer⁴²⁴ nâmında kâfir ki doksan beşten sonra Mora üzre müstevli oldu anda serdâr imişanınla sulh ile kal‘ayı tahlîs eyledi lâkin Bosna tarafında Kilis ki sâbıkâ müslümânda idi anlarda kaldı. Her ne hâl ise bir şekle koyup çekdirme ile çıkup yine Edirne'ye geldi ve bundan sonra Hutun semtine Sultân Mehemed'i kaldurup az hareket ile Kamenice kal‘asını Sultân Mehemed ile teshîr eyleyüp ve ba‘zı kal‘alar dahi tevâbi‘inden teshîr olundu. İlpo didükleri ülke **[51b]** üstüne eniş[te]si Kaplan Pa[şa]'yı ta‘yîn eyleyüp biraz mâl virüp kış dahi galebe itdükden Kaplan Paşa'yı def eylerler ol vakitte Tatar dahi içerde imiş Tatar'ın etrâfını alup çok kimse zâyî olur. Leh ile kârları karar bulmadın Edirne'ye gelüp kışlak eylediler. Ba‘dehû sene-i âtiyede hünkârı kaldırup Buye? بويه semtinde kışlak olup Hutun'da Siyâvuş Paşa karındaşı Hüseyin Paşa serdâr olup aşağı sipâhi ağaları ve yeniçeri ve cebeci ve Eflâk ve Boğdan beğleri ile muhâfazaya kodu. Bu def‘a Leh keferesi azîm cem‘iyyet ile Hüseyin Paşa üstüne gelüp Kaplan Paşa hilâf yerde bulunup ve Tatar askerine dahi fermân olmayup hâsılı imdâdına takayyüd eylemeyüp Hüseyin Paşa ile ikibin müslümândan ziyâde Eflâk Boğdan var imiş anlar dahi gevşeklik idüp Hüseyin Paşa bozulup müslümânların kimi suya gark kimi şehîd kimi esir olup üçyüz kadar âdem ancak halâs oldu dirler. Ba‘dehû Hüseyin Paşa'yı getürüp yanında olan mâlını mîriye alup kendüyü Boğazhisârı'na habs idüp biraz müddetden sonra salıvirdi **[52a]** Bu esnâda Leh keferesi Kamenice etrâfında olan kal‘aları yine zabd eyledi ve yazın Kazak memleketine varup ba‘zı kal‘alarını harâb idüp yine Edirne'ye gelüp anda kışlak eylediler **ve seksenaltı** senesinde Sultân Mehemed için düğün tertîb idüp on yaşında Sultân Mustafa nâmında oğlunu hitân ve beş yaşında Hatice nâmında kızını Kuloğlu musâhibi Mustafa Paşa'ya tezvîc eyledi ve sûrun âhirine karîb azîm bârân ile dolı gelüp zînet için olan kandilleri kesr eyleyüp sûr dahi münkesir olmuş ve tarihine

Hengâm-ı zulüm

dürüst gelmiştir ve Musâhib Paşa'nın mücmelen ahvâli Sultân Mehemed'in Köprülü gününde içoğlandan musâhibi yoğ idi ve Köprülü zamânında sâhib-i vakt olan kızlar ağasına Çolak Mehemed Ağa dirler idi nefy olup Girit feth olduğu sene Ka‘be'de

⁴²⁴Domenico Mocenigo

ya Medine'de katlolundu ve nefy olundıktan sonra içoğlanlarından Silâhdâr Hüseyin Ağa Köprülüoğlu'nun kapu kethüdâsı yerinde pâdişâh tarafında zuhûr eyledi anın zuhûrundan sonra Leh Hasan nâmında bir taze oğlanı Hâs Oda'ya alup musâhib eyledi. Ba'dehû Yusuf nâmında **[52b]** birin dahi musâhib eyledi. Hasan taşra çıkup beğlerbeği olup gâyet bed-hulk ve zâlim zuhûr eyleyüp tuğı ve sancağı elinden alınıp öldürmek sadedinde ricâ olunup oturak oldu. Yusuf taşra çıkup büyük mîrâhûr olup katl eyledi. Ba'dehû Bolı'dan Za'ferânbolı'sundan Kuloğlu ki Sultân Murâd'ın çöğür şa'iri imiş anın oğlu Mustafa Ağa'yı içoğlanlarının içinden Hâs Oda'ya alup musâhib eyleyüp sakala karîb oldıkda vezâretle taşra çıkarup ba'dehû kızını virdi mezkûr Müsâhib Paşa'ya ziyâde râğbet olunup nice sancaklar ve mîrî şeyleri virilüp hatta senede bin kîseye karîb belki mütecâviz masrafı olur deyü istimâ' olundu ve bundan sonra Edirne'de azîm saray ve İstanbul'da Ebî Eyyûb Ensâri civârında birkaç vezîr saraylarını bir saray eyleyüp Topkapu semtinde dahi kezâlik ve Üsküdar'da Salacak üstünde dahi bir saray tevsî' eyledi ve bundan mâ-'adâ buna göre binâya ve civarına bî-hisâb mâl sarf eyledi ve devlet ve şerâfeti Budin üzre Nemse hücum edinceye dek mümted oldu. Mustafa Paşa Beç'de bozulduktan sonra **[53a]** gayri ona muhtâc olduklarından Musâhib Paşa'yı kapudan eylediler. Bir sene varup yine gelüp ikinci senede Frenk Moton ve Koron üstüne hucûm itdükde karaya çıkarup serdâr eylediler. Bu def'a zamân-ı devletinde bu kadar îrâd binâya ve hevâyâ sarf itdüğünden hazînesinde nakid birkaç yüz kîse ancak bulunup bu da kendüye âdem lâzım olunup ve mîriden kendüye imdâd itmedüklerinden ziyâde âdem tedârükine kâdir olamayup ba'zı tevâbî'leri Frenk'e bir iki def'a mukâbil olup bozulup Moton ve Koron'u Frenk zabt eyledi. Ba'dehû anda kışlayup ba'zı tedbir Kara İbrahîm Paşa'ya arz olunup anı dahi istimâ' eylemeyüp yaza karşı serdârlıktan azl idüp Boğazhisârı'nda Rûmili tarafında Köprülü'nün küçük oğlu Mustafa Paşa'yı ve Anadolu tarafında Musâhib Paşa'yı muhâfazaya koyup bir sene dahi anda durup bir gice ba'de'l-'ışâ haremine gider çok geçmeyüp bozulur dahi fevt olur. Bu def'a Hüseyin Paşa Hutun üstünde bozulduktan sonra ol mahalle Defterdâr İbrahîm Paşa serdâr ta'yîn olunup Sultân Mehmed ile Köprülüoğlu Edirne'ye **[53b]** gelmişlerdi sene-i âtiyede Leh Kırallı azîm cem'iiyet ile Kamenice üstüne gelür iken Selim Han ile İbrahîm Paşa karşılayup Leh bozulur ve Kıralları dahi ahz olunur ol mahalde Kırallı ile sulh ve Kamenice'ye sınır kesmek üzre

Kıralı ıtlak iderler. Ba‘dehû Leh elçisi gelüp ve yine Kamenice üstine varılup sınır kesdiler lâkin Selim Han'ı gazez idüp bî-sebeb hanlıktan def‘ idüp Rodos'a habs eylediler sonra Beç vâk‘asında yine han oldu lâkin bunlara müfîd bir hizmette yüz tarihine dek bulunmadı. Şâmi-zâde ki sâbıkâ reîsü’l-küttâb olup İbşir Paşa vâk‘asında ma‘zûl ve mu‘âkab olmuştu Köprülü devletinde yine zuhûr idüp evvelkinden şerefi ziyâde olup dâmâdını dahi beğlerbeği eylemiş idi ve Köprülüoğlu Ahmed Paşa pederinden sonra bunun devletini istiskâl eyleyüp Köpri bozgunluğundan sonra Sultân Mehmed'e Şâmi-zâde dâmâdının katlini telhîs katilleri içün hattı mezkûr Yusuf ağa vâsıtasıyla alup katl eylemiş deyü istimâ‘ olundu mezkûr Silâhdâr Hüseyin Ağa vezâret ile çıkup Anadolu'dan nice zamân âli eyâletler zabt idüp ba‘dehû Rûm [54a] ili'ne sefere ta‘yîn olunup Budin'e kefer müstevlî olduğu vakitte Süleymân Paşa ile anda bile idi ba‘dehû kışta Edirne'ye gelüp Musâhib Paşa fevtinden sonra Boğaz'a muhâfazaya anı ta‘yîn eylediler hikmet kendüye akçe lâzım olur kethüdâsına haber gönderür bana akçe göndersün ol dahi akçem yoktur dir şiddete gelüp kethüdâsını katl eyler. Bir haftadan sonra kendü dahi fevt olur ve **bundan sonra** Selâtin-i Âl-i Osmân'ın iki nev‘â haremi olup biri cevârî biri gılmân cevârî üzre kara tavâşi gılmân üzre ak tavâşi tâ'ifesi nâzır olup Akların re'îsine kapuağası ve andan aşağı Hazînedârbaşı ve andan aşağı Kilârcıbaşı ve andan aşağı Saray ağası. Bu dört kimse pâdişâha ba‘zı vekâyi‘ arz iderler. Bunlara arz ağaları dirler ve Kapu ağasının ve Saray ağasının nezâretleri tahtında nice selâtîn ve gayri bilâdda olan evkâflardan ve bu dörtten sonra olan saray kethüdâsı dirler. Bunlar kırk kâhî artık ve kâhî eksik olurlar. Başta biri fevt olsa yerine yol ile altında olanı getirirler ve bunlar İçoğlanı kapusu ki saraya girdükde üçüncü kapudur anda olur [54b] içerüye ve taşraya çıkmazlar. Cevârî üzre olan Karaların re'îsine Kızlar Ağası dirler. Taht-ı nezâretinde çok evkâf vardır. Bunlar Eski Saray'da olan tevâşîlerden mâ-‘adâ birkaç yüz olurlar ve bu iki kapuya hizmet idenlere zülifli baltacı ta‘bîr iderler. Yüz yigirmi kadar tenûmend kutlu âdem hizmet iderler. Bunlar külâh giyerler ve zülif sarkıtırlar. Bunların sarayın orta kapusundan taşra çıkmazlar ve İçoğlanları birkaç mertebedir. Evvel Hâs Oda'da ki binefsihi pâdişâha hizmet iderler. Kırk âdem içlerinden re'îslerine Silâh-dâr ve andan aşağı Çûka-dâr ve andan aşağı Rikâb-dâr ve bundan sonra Dülbend ağası ve bunlar üzerine Ak ağalardan bir tâv[â]şi nâzır olur. Ana Hâsodabaşı dirler ve Doğancılar

içerüde olanları bunlara tâbi‘ lâkin civârlarında müstakil yerde sâkin olup re’îsleri olan Silâhdârağa çıkdıkta vezâretle ve Doğancılar re’îsi beğlerbeğlik ile çıkar ve Hâs Oda'dan sonra iç hazîne ânda elli altmış kadar tenûmend kimseler olur re’îsleri Hâs Oda ağalarından bir kimse olur ki ana Hazîne Kethüdâsı dirler ve Hazînedâr başı olan tevâşî bunlara nâzır ve gice içlerinde **[55a]** yatur ve bundan sonra İç kıları’nda dahi elli altmış kadar âdem ve re’îsleri Hâs Oda ağalarından bir kimse ve Kılârcı Başı olan tavâşî bunlara nâzır ve gice içlerinde yatur ve bunların kethüdâlarını çıkarsalar Hâs Oda'dan birini götürüp Hâs Oda'ya bir gayrisini alurlar ve bundan sonra Seferli anlar dahi elliden mütecâvizdir. Pâdişâhın gusl iktizâ ider nesnesini anlara gördürürler. Anların re’îsi içlerinden Câme-suybaşı dirler ve ak tavâşîlerden saray kethüdâsı bunlara nâzırdır ve Hâs Oda'dan bir mahlûl olsa bu üç odanın başa gelmişlerinden nevbetle birini alurlar ve bunlar zer-dûz takye giyerler. Taşra Hünkâr ile çıksalar Hâsodalı zer-dûz üskûf ve gayrileri yelken çuka giyerler ve kumaş ve se-zeng ve dû-reng kaftan giyerler ve bundan sonra Ak Ağalar kapusundan içerü girildikde sağ tarafta ve sol tarafta Büyük Oda ve Küçük Oda ve her birinde birkaç yüz âdem re’îslerine Odabaşı dirler kendülerden olup ve Akağalardan nâzırları olup bunların taşrada hocaları dahî olur. Bunlar zer-nişân takye ve çuka giyüp üstine kuşak kuşanurlar ve bundan sonra **[55b]** İstanbul fethinden mukaddem selâtin-i Âli Osmân Edirne'de ibtidâ’ bir makâma nuzûl eylemişler ve ol makâmıdan yine Edirne'de bir gayri makâma nuzûl eylemişler ol evvelki makâmı teberrûken zâyî‘ eylemeyüp anda tavâşîlerin aklarından bir zâbıt ve İçoğlanı koyup sâyir hüddâmlarını ve mua‘llimlerini ta’yîn tertîb eylemişler ve bundan sonra Sultân Bâyezıd İstanbul'da Galata'da kefare ortasında bir makâm ihdâs idüp anda dahi tavâşîlerden bir zâbıt ve İçoğlanı koyup mu‘allimlerini vesâyir hüddâmlarını vaz‘ eylemişler ve bundan sonra Sultân Süleymân bin Selim At Meydân'ı kurbunda İbrahim Paşa binâ itdüğü sarayın İbrahim Paşa katlinden sonra bulup ve taşradan Fatih merhûmla İstanbul fethinde hâzır olan Şeyh Şücâ’ın mescidini içerüye alup ve taşrada ana bir bedel binâ eyleyüp anda dahi tavâşîlerin aklarından bir zâbıt ve İçoğlanı koyup sâyir hüddâmlarını ve mu‘allimlerini vaz‘ eylemiş ve bu üç sarayın iç oğlanları Hünkâr Sarayı'nda olan Büyük Oda ve Küçük Oda gibi üzerlerine çuka giyüp başlarına zer-nişân takye giyerler vaz‘-ı kadîmde bu üç saraya kefare evlâdı ve kul ma‘kûlen ve fevt **[56a]** olan ümerânın

evlâdı ve İçoğlanları alınurdu. Yedi senede bir çıkma olup tenûmend ve kavîlerini baltacı ve ba'zı yaşın almışları aşağı bölüklere sipâhi ve ba'zı bellülerini Hünkâr Sarayı'nda vâki' Büyük Oda'ya ve Küçük Oda'ya alurlardı ve Büyük⁴²⁵ Oda ve Küçük Oda sâkinlerini Hazîne ve İç kilâr ve Seferli'ye alup yaşın almışları sipâhi ve müteferrika eylerler idi. Bu def'a bunların içine yedekçi ve levend karışup ve çıkmaları dahi vaktinden geçüp ve zâbıtları zâd u zahîrelerini taksîrden hâli olmadığı cihetden beynerinde nâ-şâyeste hareket olurdu ve bu İçoğlan tâ'ifesini zorla yaturup döğmek kânûn değildir odabaşları getürüp yat der yatur. Yatdukdan sonra istediğü kadar döğer. Eğer odabaşıya teslîm olmaz ise içlerinde re'îs olan saray kethüdasına Odabaşısı söyler ol Odabaşından ziyâde döğer. Eğer ana dahi teslîm olmaz ise zâbıt olan ak tavâşiye söyler ol dahi eğer ana dahi teslîm olmaz ise ol dahi Hünkâr Sarayı'nda olan Kapuağasına söyler ol dahi kendü gelür yâhud zülifli baltacılar ile **[56b]** bir tavâşi gönderir. Andan zorla yaturup döğölür ve bunların içerüye girüp ve taşraya çıkmaları pâdişâh iznine muhtâcdır. Bu def'a selâtîn-i mâziyyeden ba'zı reşîd olanları ba'zı fetrette bostancı ile maslahat görmüşler. **Bu def'a** Köprülüoğlu Ahmed Paşa pederinden sonra kapusunda ağavât ve sekbândan çok âdem saklayup pâdişâh önüne kendü sed olup gayri pâdişâh tevâbi' bir harc-ı zâyid gösterüp ve hem Hâs Oda'da yigirmi ve artık haremde ömür geçirmiş söz sâhibi âdemleri istiskâl eyleyüp bu dâyireleri bozmağa pâdişâh işâret eyleyüp anın dahi tabî'atına hevâ gâlib olduğundan ol dahi istiskâl eyleyüp gayri bu dâireleri bozmağa başladılar. Evvelâ İçoğlanın Edirne'de başlarından takyelerini çıkarup sarık sardılar ve andan Büyük ve Küçük Oda'nın tetimmesi ki oturak dirlerdi. Bunlara sığmayan olurdu. anı kapadılar. Ba'dehû içerüde Doğancıları kapadılar ve bundan sonra o esnâda olan Eski Saray ve Galata[da] olan sarayı ve At Meydânı'nda olan sarayı kapatup ba'dehû Hünkâr Sarayı'nda Büyük Oda ve Küçük Oda'yı kapatup Hâs Oda **[57a]** Hazîne ve Kilâr ve Seferli ve Zülüfli Baltacılar kaldı ve Sultân Osmân Hutun'a gider iken Edirne'de Eski Saray'da olan İçoğlanları çıkma isteyüp Sultân Osmân dahi gazab idüp dön- dükde çıkarup ve kapatmış imiş. Birkaç aydan sonra katl olunur ve yine açarlar. Bu intikama binâen bunu külliyyeten mîrîden çıkarmak üzre kırk kîseye defterdâr Ahmed Paşa yerine defterdâr olana cebren bey' eylerler ve Galata ve İbrahîm Paşa Sarayı'nın evkâfında günde biner

⁴²⁵ büyük kelimesi mükerrer.

akçeye karîb müderris ve mescidlerine imâm ve mü'ezzin ve Galata'ya kırk bostancı koyup yüz tarihine dek bu hâl üzre idi ve bu sûr ki Edirne'de oldu. Gayri İstanbul'a gelmek ihtimâli ref' olup belki İstanbul'a sayır memleketler gibi bir vezîre vireler ve Yeni Saray'ı dahi kapatarlar. Böyle güft ü gû idi. **Sene-i âtiye** Safer'inde nâ-gâh İstanbul'a gelür imiş deyü şâyi' olup ve İstanbul'a gelüp içerüye girmeyüp Köprülüoğlu otağla ve pâdişâh otağı vesâyir a'yânın otağı anda durup divânı otağında idüp ve ba'zı a'yân Boğaziç'lerinde istedüğü yalılardan sâhiblerini çıkarup Celâli-vâr kendüleri oturdular ve **sâbıkâ** Köprülü mîride olan vezâyifi **[57b]** yoklayup çok rızık kat' itmiş tekmiî idemeyüp oğlu Ahmed Paşa tekmiî eyledi idi. Bu def'a yine oğlu Ahmed Paşa mübâşeret eyleyüp ana dahi tekmiî mukadder olmayup Mustafa Paşa tekmiî eyledi ve bundan sonra Receb Paşa kat' eylemedi. Lâkin yoklama tarzında eyledi. Ana dahi tekmiî müyesser olmadı. Hâsılı Köprülüoğlu Ahmed Paşa gâyet mesti devlet olup çeşide mihnet olmaduğundan mâ-'adâ sâhib-i merhâmet dahi değil idi ve yoklamada ziyâde vazîfesi olanlardan kat' itdüğünden mâ-'adâ üç akçesi olanın ihtimâldir ki bir akçesini kat' eyledi ve bundan sonra menkûhesi fevt olmuş idi. Sultân teklîf olunur vehminden akd-ü nikâha getüreyüm didikde ol dahi Deli İskender nâmında sâbıkâ gemide gezer imiş bir esirci kızını bulup akd-ü nikâha getürmüş idi ol Delü İskender'e ol esnâda itdüğü kat'lardan ihtisâb mukâta'asından seksen akçe def'aten vazîfe eyledi ve sâbıkâ Beç'de bozulan Mustafa Paşa Silistre paşası iken Bucak tatarına ba'zı cevri sadedinde olup anlar dahi mübâşirlerini katl eylemişler. Bu def'a Köprülüoğlu vezîr oldıkda anı getürüp kâ'immakâmlıkda istihdâm eyledi. **[58a]** Ol dahi ol tâ'ifeyi geçüp anlar sonradan Kırım'dan gelmişler idi ve hâlâ Hanın yalı ağası hükmündedir. Yine Kırım'a nakl olunmaları ma'kûldür deyü Hana emir gönderüp bu kadar tâ'ifenin tahılları ve hayvânâtları zâyî' ve kendüleri ol yerden Kırım'a nakl oldılar ve bu tâ'ife İstanbul'un veliyyü'n-ni'amları idi. Bunların ref'inden sonra buğday ve arpa kıllete yüz dutdu ve kendü fevt esnâsında yine ol tâ'ifeye izin virdiler. Gelüp yerleşinceye dek dahi olmadı ol tarafa seferler yine açılıp gayri kâh otuz dirhem kâh kırk dirhem pek ucuzlukdaseksen dirhem olurdu. Yüz târihine dek bu hâl üzre oldu ve def'a Safer'de İstanbul'a gelüp Cemâziye'l-âhir'de yerekân zuhûr eyledi dirler. Ba'dehû evâil-i Şa'bân'da yine hünkâr ile Edirne'ye kalkup kendüye ziyâde müstevlî olduğundan ağırlığını Edirne'ye kondurup kendü Çorlu semtinde bir çiftlikde kalup seksen yedi

Şa‘bân’ı yigirmi beşi Salı gicesi (2 Kasım 1676) nısfü’l-leylden sonra fevt olur. Meyyitini İstanbul'da pederi binâ ittiği medresede pederi yanına defn eylediler. Bunun dahi kârı bunda tamam oldu. Gāyet mağrûr ve mütekebbir ve bî-dimâğ **[58b]** çelebi idi. Dîvânına olduğu farzında dahi kavlık ile girilmez idi ve bundan pederi güninde dahi heftede dört gün pâdişâh sarayında divân ve iki gün kendüleri oldukları mahalde divân olurdu ve bundan sonra kendü saraylarında hergün ikindi vaktinde divânları olurdu. Pâdişâh divânını haftada iki güne bağladı ol dahi kâhî olur ve kendü sarayında olanı istediği vakitte iki âdemisi birisi birinin bir taze oğlanını ayartur ol birisi oğlanı alduran dir ki “senden sâhibi devlete şikâyet iderim.” Oğlanı alan dir ki “sen sâhibi devleti arz-ı hâl virene dek oğlanın dahi sakalı gelir ol zamânda ben dahi sana oğlanı virürüm” ve kendüden mâ-‘adâ bir kâ’immakâm dahi eylediler ki ol pâdişâha müte‘allik mesâlihi göre ve pâdişâh ava ve göçe gitdükde bile ola bu vakit Mustafa Paşa idi ki Köprülü'nün avratı ve karîbi ve hareminde perverde olmuş. Köprülüoğlu fevt oldıkda mezkûr Amasyalı Mustafa Paşa vezîr oldu ol dahi Edirne'den kalkup pâdişâhı bu bâde koyup Kazak içinde Dorojenko ülkesinde Çehril üstüne gitdi Çehril'i **[59a]** muhâsaradan sonra Moskov azîm asker gönderür karîb oldıkda Selim Giray Han ve Osmânlı'dan Kaplan Paşa ve Köprülü'nün küçük oğlu Mustafa Paşa karşı varup kâfir tabur ile geldiğünden bunlar zafer bulmayup girülerler. Bu def‘a âverdelerini kimini kendüleri bakiyyesini dahi kâfir gâretider. Bu def‘a Mustafa Paşa'ya hayret el virdikde ba‘zıları kal‘a üstünden kalkmağa işâret iderler. Lâkin kendü metânet eyler ve bu metânetde isâbet ider. Hikmet kal‘anın içine ateş düşer. İçinde olan kefare kendülerini taşraya atup saz içinde bir ince köprüsü var imiş anı arzu iderler çoğu vâsıl olmayup suya gark olurlar. Ba‘dehû ol kal‘ayı tahrîb idüp ol mahalden kalkar. Kâfir dahi bir karîb mahalde tabur ile durur bundan sonra tabur üstüne varur. Kâfir birkaç def‘a çıkar zafer bulmaz. Bu dahi kâfiri ol halde koyup beruü döner. Kâfir dahi andan kalur. Ba‘dehû Edirne'ye gelüp doksan târihinde İslâmbol'a geldi çok geçmeyüp Moskova elçisi gelüp barışıklık oldu. Bu esnâda Cezâyir'in sekiz ya on gemisi Fransız'dan bir gemi şikâr idüp Sakız'a getürdüler. Fransız dahi haber alup sekiz ya on Vardakosta **[59b]** didikleri gemilerden ta‘yîn eyleyüp ardlarınca Sakız'a gelüp Cezâyirli gemilerini Kalafat'a yaturmuş imiş limandan içerü olup nâ-gehânı bunları ve yalıda olan mahalleri topa tutarlar. Sakızlı yalıya inüp topa gelinceye dek çok zarar idüp yine

taşra olur ve alarga yerde bunlara meydân idüp dururlar. Fransız ol vakitte bu tarafla barışık olduğundan bu tarafın ayende vü revende ta‘arruz eylemezler. Ancak bakarlar içlerinde Cezâyirli var ise alurlar. Bu haber bundan geldikde anların dahi bunda bir kaç gemisi bulundu. Bunlar dahi re‘islerini ve âdemlerini habs eylediler ve ol vakitte kapudân silahdârlıktan çıkma Küçük Sipahi Mustafa Paşa idi ki Süleymân Paşa’dan sonra Silistre’ye serdâr oldu ol dahi taşrada idi. Bu esnâda donanma ile Sakız’a gelüp Fransız kapudanı haber gönderir ki bizim size sözümüz yok işimiz Cezâyirli ile dir. Yok eğer döğüşü[r]üz derseniz ana dahi hazırız ol dahi bu tarafa gönderüp Fransız dahi onların gemilerinde ne kadar esirleri var ise ol kadar Cezâyir’den esir eylemiş yanlarında hâzır imiş. Cezâyir ile esirlerini tebdîl idüp barıştılar ve bunlara **[60a]** dahi Sakız’da itdükleri zarar mukâbelesinde beşyüz kîse akçe virdiler. Ba‘dehû Nemse sınırında Kurs keferesi Nemse ile⁴²⁶ bozuşup ol dahi üzerlerine asker ta‘yîn eyleyüp beğlerini kaçırmış idi. Beğleri dahi Osmanlu tarafına mürâca‘at eyleyüp bunlar dahi Kurs Beği’ne asker virüp yine makâmına oturtup bu hâl üzre Nemse zebûn suretinde Osmânlu vardıkda kaçup gitdükde yine müstevlî olur iken bu def‘a bunlar Yanık dâvâsına sâbıkâ müslümân elinde idi. İçinde bu kadar mesâcîd ve cevâmî‘ kenîsâ olmuş hâlâ minâreleri durur anın üstüne gazâ lâzımdır deyü harekete geldiler. Bu def‘a Nemse bundan âgâh oldukda ale’l-‘acele bu semte elçi gönderir. “Bir iştir olmuş. Biz size emân diyelüm sulh bozuldukda bize ve size çok iş açılır bu işten fâriğ olun” deyü. Bunlar dahi “Nemse zebûn olmasa bu vaz‘ı ihtiyâr eylemezdi” deyüp elçisinin pişkeşini alup “Yanık virilmedikçe ferâğat mümkün değildir.” deyü cevâp virdiler ve bunlar bu işe şürû‘ itdükde Venedik dahi fırsat gözedir imiş ol dahi azîm donanma gemilerine şürû‘ eyler venedik haberi işidilüp balyosundan su’âl **[60b]** olundukda Fransız ile nizâ‘ımız vardır anınçündür deyü cevap virür. Bu def‘a Bosna serhaddinde bir yeri Venedik urup feryâdcı geldikde balyozu gemilere biraz âdem tedârük olundu idi anlar eylemişler biz anların işlerini görürüz size zararınızı virelim deyü birkaç yüz kîse virürler. Bu esnâlarda Saçlı Yıldız didikleri zuhûr eyledi çok zamân mütemâdî oldu bunun hey’eti bir kevkebden bir hatt-ı müstakîm sûretinde bir nurânî hatt-ı mümted olur kâh olurdu ki mer’iye[tde] rub‘u feleke vâsıl olurdu ve aslı mağribden zuhûr iderdi ve bundan esbâk Karadeniz semtinde Toğan kal‘aları ta‘mîr olup ol mahalde tuzla

⁴²⁶Nemse kelimesi mükerrer.

var imiş Leh tasarrufunda bunlar tasarruf eylemişler. Leh dahi haber göndermiş ki “Tuzla’yı bana virsünler. Eğer virmezler ise Nemse ile müttehid olurum.” ana dahi “olmaz” cevâbını vermişler. Ba‘dehû Mustafa Paşa üç sene mikdârı İstanbul'da karar eyledi. Cem‘i etrâfı kendülerden havf üzre idi ve re‘âyâ dahi şimdin sonra biz dahi râhat oluruz dir iken Nemse üstüne sefere çıkup pâdişâhı dahi İstanbul'dan bile kaldırup andan Belğirad'a kışlayup **84** Rebî‘ü’l-uhârâ (Temmuz-Ağustos 1673) içinde Nemse üstüne **[61a]** kalkup asker bî-hesâb ve ihtisâm-ı tâm Sultân Mehemmed'i Belğirad'da koyup kendü revâne oldu. Ba‘dehû Budin'e vardıkda ba‘zı kimseler dirler ki bizi Nemse Yanık üstüne gelür i‘tikâdında olduğundan Yanık'ı gâyet muhkem eylemiş ve Beç'e ol kadar mukayyed olmamış. Eğer Yanık'dan geçüp Beç'e varılsa suhûlet ile tahlîs olunur. Ba‘dehû Yanık emr-i sehildir ol dahi burayı istisvâb görüp Yanık'dan geçüp Beç'e gider nefsinde Beç hâlî imiş. Hatta bunlar vardıkdan sonra kal‘asına cenk toplarını düzmüşler on beş yigirmi günde kal‘ayı almak mertebesine getürüp kal‘adan bayraklar açarlar ve yürümek isterler. Bu def‘a içinde olan serdârı hileye sâlik olup Mustafa Paşa'ya elçi gönderir. “Bu kal‘anın içinde Kırılın bu kadar altun ve gümüş hazînesi var ve Bu kadar bâzergân mâlî var ve bu kadar ahâlînin mâlî yürüyüş ile alındığı sûrette bu kadar mâlî yağmaya gider. Bundan size ne hâsıl olur. Size Yanık kal‘asını virelim ve istediğiniz kadar mâl virelim.” dir. Bu def‘a tama‘a düşüp bu re‘yi dahi istisvâb eyler ve gelen on beş güne mehil ister ki Kırıla âdem vara ve gele ve bundan **[61b]** sonra Defterdâr Ahmed Paşa Girit'de bile idi anı şerbet ile katleyleyüp ve metrîste olan zabîtlere fermân gönderir ki fermân varmayınca kal‘aya top atturmayalar günde on top yigirmi ne kadar ta‘yîn ider ise ol kadar atarlar. Bu müsâhele kal‘anın bozulan yerlerini istihkâma başlarlar ve sâbıkâ Leh keferesi Tuzla içün elçi gönderüp elçisi me‘yûs gitmiş idi. Ba‘dehû Nemse ile müttehid olup Leh Kırılî kendüsü Nemse tarafına gelüp asker-i bî-kıranla Mustafa Paşa üzre gelürler imiş on beş güne avkın mâ’nisi bu imiş. Ba‘dehû Tatar Hanı haber alup âdem gönderür “iş gayri yüzden oldu askeri metrîsten çıkarsun gelen âdeme Han korkmuş gelen gelsün” deyü cevap virür. Ba‘dehû Han kendü gelir olmaz ba‘zı azar söz dahi söyler. Han dahi tatar askerinde doyumluk çok imiş askerin ekserini yollayup beş on bin kadar âdem ile kalur ve bundan sonra tâcir-tabî‘at olduğundan halka zahîreyi kendü furuht itdürür imiş. Bu vaz‘ılardan halkın harâreti barutta mübeddel olup Nemse dahi zuhûr eyler.

Yeniçeri tâ'ifesi külliye metriste bulunur ve ol semtte askerin önünde Budin **[62a]** Beğlerbeğisi sâbıkâ yeniçeri ağası olan İbrahîm Paşa ordusu bulunur ve bu def'a önlerinde Sultân Süleymân depesi didikleri mahalden Nemse gelür dökülür. Bu def'a İbrahîm Paşa'ya fermân gönderir ki "ordunu oradan kaldur cenk yeri açılsun." İbrahîm Paşa feryâd ider. "Ben şimdi çadır kaldırmağa başlasam cümle halk kaldırmağa başlar bozuluruz olmaz" dir. Mümkün olup def' idemez. "Elbette kaldırursun" dir. Bu dahi çadırlarını kaldırmağa başladıkda gayri halk firâra yüz dutarlar ve kâfirler depe üstünden bunların hallerini görirler. Bre bozuluyorlar deyü ziyâde ikdâm iderler. Hâsılı sabâhdan öğlencene dek cenk olup gayri kâfir gelür ordu içine dökülür. Bu def'a kendü dahi girü dönüp otağına uğrayup ba'dehû çıkar gider ve kendü ile sipâhi ve atlu tâ'ifesi çıkar ve yeniçeri metriste kalurlar ahşam oldıkda yeniçeri ağası Mustafa Ağa ki **99** vezîria'zam oldı yeniçeriye alup topları bırakup keferenin içine uğrayup geçer gider. Anlar dahi ta'arruz eylemezler yaralı ve zebûn ve zahîrede bulunanlardan çok âdem telef oldı. Mustafa Paşa Beç üstüne mâh-ı Receb'de varup **[62b]** Ramazân âhirinde bozuk Budin'e dâhil olur. Bu def'a Leh kiralı kış irüşüp girüye dönüp vilâyetine vardıkda Karadeniz semtine âdem ta'yîn eyleyüp Boğdan dahi tâbi' olup ol etrâfı gâret eylerler. İsmâ'il tarafından ve ba'zı Tatar yetişüp Leh kaçup ve Boğdan'a azîm gâret eylediler ve bu vak'ada Köprülüoğlu kethüdâsı Süleymân Paşa Köprülüoğlu'ndan sonra mîrâhûr olup vezâret dahi zamm olmuş idi. Bu bahâne ile anı ol tarafa serdâr eyleyüp revâne oldı ve sine-i âtiyede Leh keferesi yine azîm cem'iyet ile gelüp Tatar ve Osmânî ile ba'zı etraftan düğişüp girü döndürdiler. Leh keferesi Kamenîçe üstüne bu tarz üzre gelüp gitmesi doksan dokuza dek mütemâdi idi. Ba'dehû Leh kiralı asker ardınca gelüp Bosna paşası Hızır Paşa ve Şişman Mehmed Paşa ve Kara Mehmed Paşa biraz asker ile ta'yîn olup suyu geçerler ve köprüyü keserler. Bu def'a kâfirin yayasına uğrayup bozarlar. Ba'dehû atlısu gelüp bunları bozar girüye gelirler köprü kesilmiş suya ururlar çok âdem helâk olur paşalardan Hızır Paşa ve Şişman Mehmed Paşa suya gark olurlar. Kara Mehmed Paşa yaralı çıkar. Ba'dehû kefare Nemse Üstergon **[63a]** üstüne gelüp Üstergon'u alurlar. Ba'dehû Kara Mehmed Paşa'yı Budin'e vâli nasb idüp pâdişâh Belğirad'dan vezîr Budin'den kalkup pâdişâh Edirne'ye ve vezîr Belğirad'a geldi. Ba'dehû Tatar Han'ı imdâdımıza bulunmadı deyü arz eylemiş. Han'ı ref' eyleyüp yerine gayri Han nasb olup Kırım'a

vardıkda Tatar ile imtizâc idemedüğünden yine azl olunup yeri Çehril vâk‘asında Han bulunan Selim Giray'a virildi. Ba‘dehû sipahiye Belğrad'da ulûfe virüp ulûfe işi tamam oldukda katline âdem varup yeniçeri ağası Mustafa Paşa yediyle katl olunup mezkûr Mustafa Paşa anda serdâr ta‘yînolundu ve reîsü'l-küttâb ve defterdâr Hasan Efendi ki Mustafa Paşa'nın hemşîresine mutasarrıf idi. Edirne'ye da‘vet olunup Hasan Efendi yolda katl olunup re‘is Edirne'de salbolundu. Nakl olundu ki re‘îskapu-arasında habs imiş. Salb murâd iderler mağrib vaktinde gelürler. Sizi zindâna emr eylediler dirler ol dahi kalkar bir mescid önüne uğrar. “Şu mahalde edây-ı salât idelüm”. Anlar dahi müsâ‘ade iderler cema‘at olur. Kendü imâmet ider. Ba‘de’s-salât bir karîb mahalde salb iderler. Ba‘dehû yerine sâbıkâ kethüdâsı olup ve ba‘dehû **[63b]** kâ‘immakâmı olan İbrahîm Paşa vezîr oldı. Mezkûr Mustafa Paşa'nın cevâhir ve esvâbindan ve sakladıklarından mâ-‘adâ üç bin kîseye karîb akçesi çıkdı ve İstanbul'da Kara Mustafa Paşa türbesine mukâbil bir latîf medrese ve türbe binâ eyledi nâ-tamâm kaldı. Bunda re‘yi Han‘ı tebdîl eylemeyüp ve Mustafa Paşa'yı katleylemeyüp bu işi yine ana gördürmek idi. Lâkin pâdişâhda şu‘ûr olmaduğundan husûmu fırsat-ı tâm bulup katl itdürdiler. Husûmundan biri İshak Efendi ki Köprülüoğlu'nun nedîmi idi. Gâyet bed-hulk mağrûr mütekebbir kimse idi ve İslâmbol'da Gedikpaşa didikleri mahalde bir gayri mâhut saraya mübâşeret idüp tamam olmazdan mukaddem nefy olunup ba‘dehû yine gelüp ahvâl bilür âdem deyü Sultân Mehemed'e musâhib eylediler. Mustafa Paşa katlinden sonra İbrahîm Paşa yine nefy itdürüp ba‘dehû katl itdirdi. Mezkûr Mustafa Paşa pür-dîl ve kavî dimâğ kimse idi. Söz anlama ve divân sormada sâyire gâlib idi. Ancak tâcir-i tabî‘at idi ve zamânında vâki‘ olan havâdisden biri **1091** senesi Cemâziye’l-âhir ibtidâ’sı Cum‘a günü (5 Temmuz 1680) zuhûrdan iki sâ‘at mukaddem At Meydânı’nda ejder suretine karîb mahalde **[64a]** bir hatunu recm eylediler. Sultân Mehemed hâzır olmuş idi ve müsbet idi ol vakit Rûmili Kâdî‘askeri Beyâzî-zâde idi. Sâyir hükkâm setrine meşgul oldılar. Mezkûr Beyâzî-zâde tabî‘atında bir mikdâr hûnîlik var idi. Takayyüd idüp isbât dahi huzûrunda oldı ve ol esnâda defterdâr kâtiblerinden Patburunoğlu felân zamânda kelime-i küfr söyledi deyü da‘vâ eylediler. Müftû Ali Efendi fetvâ virmedi anı dahi Beyâzi-zâde hüccetiyle Sultân Mehemed Kâğıdhâne’de imiş oraya getirüp katl eylediler. Ba‘dehû meyyitini İslâmbol'da saray kapusuna getürdiler **bundan** sonra Venedik keferesi ol sene

donanmasını çıkarup lâkin bir mahalle sarılmadı. Bahara karîb oldukda balyozu gitmeğe izin taleb idüp yerine âdem koyup gitdi. Birkaç günden sonra vekili dahi kaçdı ve bahar oldukda Ayamavra'yı alup doksan sekize dek Mora Adası'nı aldı ve andan mukaddem İnebolı'yı ve ol esnâda Bosna'da Neva'yı aldı. Hâsılı doksan dokuza dek Budin ve Akdeniz tarafında yüzden mütecâviz kal'a ve palanga harâb olup kefere tasarrufuna geçdi dirler. Ba'dehû Kara İbrahim Paşa efendisi Mustafa Paşa'ya bu vak'a olduğundan devleti gâyet soğuk dutup **[64b]** içinden çıkmak hevesine düşdi. Ba'dehû sene-i âtiyede Nemse Budin üstüne gelüp birkaç def'a müslümân kefereye mukâbil olup mağlup olduklarından Budin'e kapanup taşrada kalanların üstüne kefere hucûm anlar dahi perîşân olup ordular gâret olunur. Bu vak'ada serdâr sâbıkâ Yeniçeri Ağası Mustafa Paşa idi. Ba'dehû Budin kal'ası üstüne geldikde vâlisi Kara Mehmed Paşa çıkup azîm ma'reke ider mecrûh gelür. İrtesi yine çıkar dahi ziyâde mecrûh gelür. İrte yine çıkarım deyü niyet ider. Lâkin irteye çıkmayup yaradan fevt olur ve yerine Defterdâr İbrahim Budin vâlisi ve serdâr olur. Kara Mehmed Paşa aslı Kazdağı'ndan Bostancı ocağında cellâd olmuş Girid'te sipâhiler ağası ba'dehû beğlerbeği olmuş azlemu halkı'l-lâhdan gâyet şecî ve bahâdır kimse idi ve bu sene ki 95 se[nesi]dir. Köprülü dâmâdı Abaza Siyâvuş Paşa'ya vezâret virilüp Edirne'den bir mikdâr asker ile Budin üstüne varup Budin'i mahsur gördükde yanında olan asker ile keferenin içine uğrayup döğüşerek geçüp kal'aya vâsıl olup askeri teslîm idüp yine döğüşerek taşra **[65a]** çıkar ve bu senede kâfir Budin'e zafer bulmayup kış geldikde girüye çekildi. **Sene 1096** Bu senede vezîr olan İbrahim Paşa Edirne'de oturup otuz binden mütecâviz serdengeçti nâmına her tâ'ifeden âdem gönderdiler. Bu senede Nemse Uyvar üstüne hucûm eyledi. İçinde Arnevid beğlerinden Hocoğlu nâmında bir beği beğlerbeği vezîr idüp komışlardı nefsinde bahâdır kimse imiş. Berü taraftan dahi İbrahim Paşa öyle re'y eyler ki Estergon üstüne varalar nefsinde varulur birkaç gün muhâsaradan sonra kâfir bunlardan hîle tarîkiyle emân sadedinde olur bunlar dahi zor ile aluruz dir iken Uyvar üstünde olan kâfir oraya kifâyet mikdârı koyup kendü Estergon imdâdına gelür. Bunlar dahi Estergon'u bırağup karşı giderler ol mahalde bir su var imiş kâfir suyu geçer. Bunlar dahi mukâbil olurlar. Nemse bozulur sunun ötesinde muhkem tabur etmiş imiş ana kapanur. Bunlar dahi ordularını bir tarafta koyup suyu geçerler. Nemse bunları tabur üstüne çeker. Bunlar dahi hucûm itdükde

topla bunları girüler. Gayri suyu geçen geçenin olur. Müslümânlara yine bozgunluk elvirüp **[65b]** bu def'a orduya dahi gelmeyüp Budin semtini dutarlar. Kâfir dahi âheste ardlarından gelür orduyu gâret idüp ba'dehû yine Uyvar üstüne varup üstüne toprak sürer. Hocaoglı döğüşerek şehîd olur. Gayri cebr ile kal'ayı zabt sağ kalan müslümânları esîr eyler. Bundan sonra bozgun asker Budin'e gelür içerüye almazlar ve serdâr olan âdemde hazîne yok ki bir tedârük eyleye ve bunların ekseri serdengeçti dahi askeri defterine geçmemiş. Bunlar dahi gayri perâkende olup âheste yine Anadolu tarafına geçdiler. Bu def'a Şevvâl'de bu haber bunda mesmû' oldukda işte asker cem'iyet ile gelüp culûs eyleseler gerek deyü şâyi' oldu. Lâkin bu def'a da zuhûr eylemedi ve Sultân Mehmed bunun bir şeyi zuhûr eylese birkaç oturur bir kaç gündün sonra yine mu'tâdı hevâyâ şürû' eyler asla öyle şeylere gayret ve hamiiyet eylemez kimse idi. Bu def'a vezîr olan İbrahîm Paşa defter emîni olan Acem-zâde'yi biraz altun ile serdâra gönderüp ve vâki'-i hâli biz[e] i'lâm eyle deyü tenbîh eyler ve bundan sonra vezîr İbrahîm Paşa temâruz eyleyüp taşra çıkmaz oldu. Bu def'a Köprülüoglu'nun kethüdâsı Süleymân **[66a]** Ağa ki Silistre'ye serdâr olmuştu ol da'vet olundu ve Acem-zâde Budin'e vardıkda bunların tabî'atına göre ahvâli i'lâm eyleyüp bu kusûr serdârdan olmuş deyü serdâr olan defterdâr İbrahîm Paşa'nın katline âdem gidüp katl eyleyüp yine Mustafa Paşa serdâr oldu ve Süleymân Paşa yerine silâhdârlıktan çıkma Küçük Sipâhi Mustafa Paşa serdâr olup anın yerine Musâhib Mustafa Paşa kapudan oldu. Ba'dehû Süleymân Paşa gelüp gice ile mühür İbrahîm Paşa'dan alınup ana virüldi ve İbrahîm Paşa'dan biraz akçe alup İstanbul'a gönderdiler. Geldikde Süleymâniye'de binâ itdüğü saray Siyâvuş Paşa anda şehîd oldu dahi nâ-tamâm idi. Bir mikdâr geldükden sonra yine mukayyed oldu. Bu esnâda âdem gelüp kapu arasına habs idüp emvâlini kabz eylediler. Esbâb ve cevâhir ve sakladıklarından mâ-'adâ üçbin kîseye karîb akçesi çıkdı. Ba'dehû Rodos'a nefy olunup Süleymân Paşa fitnesinde katlolundu. **1097** mezkûr İbrahîm Paşa vezîr oldukda nice şurûd ve kuyûd ile vezâreti kabûl eylemiş. Altı ay mikdârı Sultân Mehmed şürûda ri'âyet eyleyüp ba'dehû nakz eylemiş ve kendü sakladuğundan bedeninde azîm marazlar zuhûr **[66b]** eylemiş hatta mühri bırakmağa azîmet eylemiş. Bu esnâda etrâfdan feryâdcılar mektûblar getirirler ve Sultân Mehmed sürgün av murâd ider. Âdem gönderür av tedârükü görsün deyü ol dahi "hâlâ bu kadar müzâyeka var iken mümkün değildir"

deyü telhîs eyler. Sultân Mehmed zarar itmez hatta pâdişâh tarafından gelen âdem “bir gün bir gicede otuzdan mütecâviz geldim” dir. “Bunun def’i mümkün değildir” dir. İbrahim Paşa dahi etrâfdan gelen kâğıdları alup Sultân Mehmed'e gider vardukda kâğıdları açarak içerü girer Sultân Mehmed “bu kâğıdlar nedir” dir ol da cevâbında “etrâfdan gelen kâğıdlardır okuyun dir.” Sultân Mehmed dir ki “Edirne'ye karîb Timurtaş dirler bir mahal var imiş. Sen Timurtaş kâfir geldi demek mi istersün? gelsün sen av tedârükünü gör” dir ol dahi “ben göremem bir gayrisine gördür” deyü çıkar andan mühri alur Süleymân Paşa'ya virüler. Süleymân Paşa mîrâhûrlukdan çıkup Silistre'ye gittükde yerine Deli Silâhdâr Mustafa Ağa'ya vezaretiyle mîrâhûr olmuşdu ve bu def’a vezîr Mustafa Paşa katline giden kapucular kethüdâsı mu’ammer olmayup fevt oldı Süleymân Paşa'nın küçükten terbiyesinde büyümüş **[67a]** Receb nâmında bir şâtırı var imiş. Zebân-âver kimse olduğundan Sultân Mehmed'e musâhib lâübâlî imiş. Bu esnâda ol Receb kapucular kethüdâsı oldı. Ba‘dehû Deli Silâhdâr Mustafa Paşa İbrahim Paşa istiskâl eyleyüp Ayamavra semtine ta’yîn eyleyüp mezkûr Receb Ağa mîrâhûr oldı ve bu senede erba‘în açıklık olup hamsîn girdükde kar tetâbu‘ eyleyüp ba‘zı semte ol kadar kar düşdü ki elli altmış seneden berü görülmemiş. Cümleden İslâmbol'da tamları ve saçakları yıkdı. İhtimâldir ki bir harîk kadar zarar oldı ve bu kar Silivri'den öteye ol kadar düşmemiş ve kaht dahi var idi. İslâmbol'da otuz kırk dirhem etmek bir akçeye idi. Bu def’a Süleymân Paşa vezîr oldukda Kızlar Ağası Yusuf Ağa güya pâdişâh idi. Süleymân Paşa pâdişâha ba‘zı vekâyi‘ söyleyüp ol dahi ba‘dehû sefâhati terk idüp dâyire-i saltanata girüp isrâf ve itlâf itmeyeceği şâyi‘ cümle İslâmbol'a kalkması tahmin olundıkda mezkûr kar kalkmadan haremini kaldırıp ba‘dehû kendü İslâmbol'a gelüp Süleymân Paşa Budin üzre gitmek tahmîni üzre Edirne'de kaldı ve Süleymân Paşa'nın hasmı kendü **[67b]** Silistre'de iken anda defterdâr imiş Süleymân nâmında anı İslâmbol'a kâ’immakâm eylemeye sa’y eyler. Receb Paşa amel eyleyüp İstanbul'a vezâret ile kâ’immakâm ol Süleymân Efendi dahi paşa olup Kamenîçe'ye vâli eylediler. Nefsinde bir salaha mâyil kimsedir dirler ve bu **99** da yine Kamenîçe'de idi. Bu def’a Süleymân Paşa Receb esnâsında Nemse üzre teveccüh eyleyüp şehri-i Ramazân'ın on birinde Ösek köprüsünü tecâvüz eyler. Bu def’a Nemse Receb içinde Budin üstüne gelür ol vakitte Budin vâlisi sâbıkâ yeniçeri ağası olan Abdi Paşa idi ve Yanında İsmâ’il Paşa nâmında bir paşa dahi var idi. Nemse

geldükde ordusunu hendek içre alur câ-be-câ köprüler kurar. Ba‘dehû kal‘ayı döğmeğe mübâşeret eyler. Bunlar dahi Ramazân evâhirinde Budin üstüne varurlar. Bir iki sâ‘atlik mahalle nuzûl eylerler. Bahşîş ve terakkî ile ikibin mikdârı âdem yazup Abaza Siyâvuş Paşa'yı serdâr idüp Hendek köprüsüne Siyâvuş Paşa serdengeçtiyle uğrayup geçüp kal‘aya varup içerye girüp sağ kalan âdemleri Abdi Paşa'ya teslîm eyleyüp yine döğüşerek köprüye uğrayup gelür geçer. Merhûmun sene-i sâbıkâda **[68a]** ve Bosna'da sâyir döğüşlerinden mǎ-‘adā kılıcıyla ve ok ile çok âdem katl eyledi. Biz gördük diyenlerden istimâ‘ olundu Bu def‘a kazâ‘-i ilâhi Süleymân Paşa sû-i tedbir eyleyüp kal‘aya imdâd virdik. Anlara yeter deyü oradan kalkup bir iki konak yer girügelür. Kâfirin otuz binden mütecâviz kal‘a önündeki taburdan hâric bir karîb mahalde askeri var imiş. Anları dahi içerye alup kal‘a üzre hücum ider. Abdi Paşa şehîd olur. Bu def‘a içerye girüp zor ile kal‘ayı zabd idüp bu kadar müslümânı esîr eylerler. Bunda re‘y Siyâvuş Paşa ardınca yürümek imiş lâkin kendü bir vehhâm kimse olup aksâ-yı murâdî Nemse ile sulh olmak Nemse dahi buna hîle yüzünden ba‘zı haber göndermiş dirler. Bunlar girü çekildikde ol dahi girüye çekile. Bu vâk‘a Şevvâl'in üçüncü ya dördüncü günü olmuş. Kendü dahi bu haberi işitdükde Ösek üstüne gelür. Bundan sonra Nemse Sidin üzre asker ta‘yîn eyler. Berüden mukaddem Tatar askerin ba‘dehû kethüdâsın onbin mikdâr âdem ile ta‘yîn eyleyüp ba‘dehû Süleymân Paşa kendüsi sipâhiden ve za‘im ümerâdan kim bulunur ise bile kalksun vardıktan yetsünler **[68b]** deyü revâne olur. Hikmet Tatar ilerüde gider iken bir mahalle nuzûl idüp karavul çıkarurlar. Kâfir hilâf taraftan gelür ol mertebe olur ki ayakları ile tepüp uyandırdılar. Hayli Tatar helâk olup Hanoğlı bâki kalan Tatar ile kethüdâ üstüne gelür. Kâfir dahi ardlarınca gelür. Bu def‘a kethüdâ girüler. Askeri bozultur. Bozgun asker vezîr üstüne gelür. Kâfir dahi ardlarınca gelür. Bu def‘a vezîrin askerinin ard gelüp yetişmedin önü bozultur. Süleymân Paşa münhezim olup Ösek'e gelür. Kefere Sidin'ivire ile alurlar vidin içinde esîr olan müslümânlardan ancak Budin müftîsini meccânen nâm olsun deyü âzâd iderler. Ba‘dehû Kırall Budin'i kızına virüpdâmâdıyla anda göndürür. Kendü Yanık'da imiş dirler. Bu haber İstanbul'a âhir-i Şevvâl'de geldi ve bundan bir iki gün mukaddem İnebolı'nın kal‘asını Venedik olduğı haberi gelmiş idi. Halkda bir ye’s bir mâtem oldu ki vasfa gelmez. Bu esnâda Müftî Ali Efendi ki Minkarî-zâde Yahya Efendi yerine olmuş idi. Bir metîn âdem idi azl ve nefy olunup

yerine cennet öküzü Ankaravî Mehemmed Efendi müftî oldu. Mezkûr Mehemmed Efendi gâyet mülâyim kimse idi ve şahsı âzâr **[69a]** itdüğü mesmû'um olmamışdır ve bir sened[e] çok kimse mesrûr eyledi. Cümleden ne kadar mevâlî-zâde var ise hat çıkarup mülâzım kayd itdürdi ve menâsıbdâ akçe dahi şey'-i kalîle alurdu. Lâkin tevâbi'inin ve ba'zı devlet tarafından zuhûr eden mekârihi def'a kâdir değil idi ve bu haber geldikdensonra meyyit gibi erbâb-ı devlet cumûd olup kaldılar. İd-i adhâ mürurunda ba'zı mertebe hareket eylediler. Lâkin ibtidâ' sözleri "âdem var akçe yok" ve "re'âyâ dahi zayıf oldu." "Bunun vechi İslâmbol'un ve her diyârın a'yânından imdâdiyye alınmak ile olur" deyü Receb Paşa Sarayı'nda bir azîm cem'iyet eyleyüp her tâ'ifeden âdem getürüp ve pâdişâh tarafından dahi bir hat getürirler. Bu sene de hazîneye müzâyaka olduğundan herkese imdâd lâzım olduğu cihetten "kızım Hatice Sultân şu mikdâr ve hemşireleri dahi bu sene hâslarından mu'ayyen olan eşyâyı vesâyir mîrîden alınan şeyler bu senelik sefere sarf oluna" ve "ulemâ efendileri ve sâyir a'yân ve ehl-i hiref bu diyârda ve gayri diyârda bu gazâyâ mu'âvenet eyleyeler." Bu hat kırâat olundıkda Receb Paşa ulemâdan **[69b]** cevâb istedikde ol vakitte Deli Hamid Efendi Rûm'dan ma'zûl idi anlar dahi cevâbı ana havale eylerler ol dahi cevâbında dir ki "bu sizin sözünüz ol zamân olur ki mîride bir şey'i kılmayasız. Mîri mevzû'âtı vaz'ınız üzre tahsil ideyorsuz. Lâkin Pâdişâh tarafında bu kadar isrâf ve müvekkillerde bu kadar sârik var. Anları def' ve zabt eylen ve mahalline sarf eylen hakkâniyyet üzre eğer kifâyet itmez ise hâlimize göre virürüz. Felâ(n)keş ve felânkes bu kadar saraylar ve yalılar ve bu kadar ihtişâm bunlar cümle mîriden idüğü müte'ayyin iken niçün bunun gibiler bu mahalde bir kaç yüz kîse imdâd eylemez." Bu def'a bu meclis bununla hatm oldukda Receb Paşa sırran ulemânın a'yânıyla müşâvere eyler. Deli Hâmid sürülmeyince bu maslahat olmaz dirlir. Ba'dehû bir gice Çavuşbaşı Mustafa Ağa'yı biraz çavuş ile gönderüp Deli Hâmid'i evinden kaldırıup Hâs-bağçe'ye indirüp oradan Boğazhisârı'na oradan bir çekdirmeye koyup Rodos'a yolladılar. Ba'dehû anda birkaç aydan sonra fevti haberi geldi. Mâlinın nakdinden mîriye üçyüz kîse aldılar ve bir muhâlefet iden dahi **[70a]** Minkâri-zâde'nin oğlu Rûm'dan ma'zûl idi ana yeniçeri ocağından bir da'vâcı peydâ eylediler. Sen Selânik kâdısı iken ben Selânik ağası idim. Benden şu kadar kîse aldun ol dahi pederi yanında büyümüş Çelebi Receb Paşa huzûrunda harâretlenüp ba'zı söz söylediğinden sonra kalkar ki gide. Receb Paşa

“nereye gider döndürün şunu” didükde yine çavuşbaşı Mustafa Ağa yakasına yapışıp zorla döndürüp odasına götürüp anı dahi ol bahâne ile nefy eylediler. Mezkûr Minkâri-zâdeoğlu cülûstan sonra İstanbul'a geldi lâkin çok mu'ammer olmayup müsteskiyen fevt oldu. Ba'dehû akçe cem'iiyetine başlayup ba'zılardan ikiyüz kîse isteyüp kırk ya elliye râzı, yigirmi otuz isteyüp on ya on beşe râzı oldılar. Ba'dehû ehl-i hireften eski bir bezestândan otuz kırk kîse isteyüp on kîse aldılar. Hâsılı nefis-i İslâmbol'dan yedi sekiz yüz kîse oldu dir ve ba'dehû mukâta'ât bir yıla dek vazîfeleri virilmicek oldu. Bu def'a arz-ı hâl ile fukarâsı râhat virmedikleri ecilden yigirmi ve yigirmiden aşağı olanları kendü [70b] görüp müstehak ise virecek oldu üç aydan sonra iki bin kadar âdeme yine vazîfesini buyurdu ve kimini doksan sekize alıkodu ve ba'dehû Mısır'dan ve Bağdad'ın ve Rûmili'nin serhâd olmıyan memleketlerine imdâdiye saldılar ve bunun üstüne Sarı Ali Efendi-zâde ki sâbıklarda defterdâr olmuş idi emîn-i vaz' eylediler ve bundan sonra Kethüdâ Ahmed Paşa Süleymân Paşa varmazdan mukaddem anda serdâr imiş anı getirüp Anadolu'ya asker sürmeye ta'yîn eylediler ve yeniçeri ocağından dahi çavuşlar ta'yîn olup nefir-i amm tarîkiyle Anadolu'nun askerîsini tahrik itdüklerinden mâ-'adâ senin âbâ ve ecdâdında askerî var imiş deyü öyle olanları bile kaldırıp ba'dehû sürücü gelüp uğradıkda bulduğunu bilâ teklîf ve salbeyleyüp ve ba'dehû içinizde askerî ve kuloğlu var mı deyü imamlara azîm teftişler eyleyüp bir mahalde bir iki kuloğlu saklamışlar duyuldukda ümmi yerine salb eylemişler. Bundan sonra askeri tâ'ifesi kimisi at bile almayup mest ü hayrân sefere teveccüh eylediler. Yeniçeri İslâmbol'a geldükde yeniden tashîh günde dörtyüz beşyüz cebeci ve topçu [71a] dahi böyle giderler idi. Kul Kethüdâsı Yusuf Ağa ve Cebecibaşı Koca Fâzlı Ağa Receb âhirinde azîm külliyet ile İslâmbol'dan çıkdılar ve seksen altı târihinde sekbân tâ'ifesinden Akkaş ve Yâdigâroğlu ve Yeğen Bolı ve Engürü etrâfında zuhûr eyleyüp kış geldükde Akkaş Haleb semtine gidüp anda katlolundu ve Yâdigâroğlu ve Yeğen ol semtlerde kışlayup yazın yine hareket eyleyüp üzerlerine Kara İbrahîm Paşa kethüdâsı Ca'fer Paşa ve birâderi Ömer Paşa ta'yîn olup bir kaç def'a ma'reke olur. Birinde Yâdigâroğlu katl olunur. Başı İslâmbol'a geldi. Bu def'a Yeğen'e zafer olmadı. Engürülü Mehemed Efendi müftî oldıktan sonra Engürü'de Halil Ağa nâmında a'yândan bir kimse var imiş ol der-'uhde idüp Halil Ağa'ya ve Yeğen'e sancak virdiler. Bu def'a Halil Paşa Anadolu'da teftiş nâmıyla kaldı. Yeğen Receb içinde iki[bi]nin dahi

ziyâde sekbân ile Üsküdar'a gelüp İstanbul'a geçüp kâ'immakâm Receb Paşa'ya buluşup ba'dehû yanında olan herbir sekbâna seksen guruş virilüp Beşiktaş'a geçüp revâne oldu ve ardınca birer sekbân dahi gelüp **[71b]** geçti. Ba'dehû mezkûr Halil Paşa Boğazhisar'ı muhâfazasına yollarda tevâbi'i azîm cevır eyleyüp katline Köprülüoğlu Mustafa Paşa'ya âdem gidüp ol dahi başını Zi'lhicce esnâsında İstanbul'a gönderdi ve Türkmân tâ'ifesinden ve ekrâd tâ'ifesinden dahi nefîr-i âmm için biraz atlu ve yaya gelüp âhiri Şa'bân'da Üsküdar'dan ubûr eylediler ve Şam Emîr-i Haccı Salih Paşa'ya Şam virilüp ol dahi biraz paşalar ile ol esnâda Üsküdar'dan ubûr eylediler. Ekrâdın sekbânına dahi herbirine seksen guruş virdiler. Bu def'a Vezîria'zam Süleymân Paşa gelen askeri Zemîn ovasına geçürüp Şa'bân içinde kendü dahi geçüp Ösek gerisine vâsıl oldukda evâyil-i Ramazân'da Nemse keferesi üst taraflarından köprü koyup kırk ya ellibin mikdârı kâfir geçürüp tabur ile bunların üstüne gelür. Bunlar dahi üç gün metris ile ve meydânda kâfir ile döğüşürler her hucûmunda kâfiri girüye sürerler. Kâfirin büyük taburu suyun ötesinde imiş kâfir mağlûbiyyet anladıkda gice ile askerini girü çeker ba'zı karaltısı kalur ve bunlar haber alurlar. Ardınca gidüp önünü kestirmek isterler. Süleymân Paşa râzı **[72a]** olmaz. Kâfir ol bir tabura vâsıl olur bu ma'rekede üç bine yakîn kelle ve ol mikdârı esîr almışlar bu vak'ada Yeğen ve Türkmân ve ekrâd dahi gelmemişler. Bunlar nev'an bir gurur dahi el virür ba'dehû Yeğen gelüp ordunun bir kenârına konar. Bundan sonra kâfirin taburu üstüne giderler. Şevvâl'in ikinci günü mukâbil olup kâfiri girülerler. İkinci def'a yine öyle olur. Bu def'a Süleymân Paşa'yı orduyu kaldurup dahi ilerü götürmek ister. Siyavuş Paşa haber gönderir. Bunda ordu kalduracak yer değildir. Cenk yeri dardır lutf itsün kaldırmasun dir. Ba'zı tevâbi' "Siyâvuş seni istemez bunca söz" dir "ordusuz nereye gidilür." Bunların sözüyle orduyu kaldurur. Bu def'a Siyâvuş Paşa ve Yeğen ilerüde döğüşürler imiş bunların dahi imdâdına takayyud eylemez ve biraz yeniçeri yayası bir yerde olcak iken ardında metris eylerler bu def'a ordu konak yerine gelüp konar iken kâfir boş böğründen gelüp orduyu basar. Kendü sipahiyle atlanup bir mahalde durur kâfirin misket topu kendüye gelmeğe başlar. Tahammül idemeyüp girüler. Gayri kâfir ordu içine dökülür. **[72b]** orduyu gâret idüp kendü münhezim olur. Bu vak'adan ilerüde döğüşen askerin haberi olmaz. Ba'dehû kâfir bunlara "bre Tü[r]kler ordunuz gitdi kimin için döğüşürsüz" deyü haber virürler.

Bunlar dahi gayri girüleyüp yeniçeri üstüne gelür. Yeniçeri biraz âdemi kurşun ile ururlar çare olmaz onların dahi kimi ol mahalde şehîd ve çoğu esîr olur. Bu harâblıkda on bine karîb âdem zâyî‘ olur. İlerüde olanlar kaçan ordu yerine gelür görirler. Yer ile beraber olmuş ve kâfir çok nesneye takayyüd eylemiş. Hatta ehl-i sûkun çok zahîresi dökülmüş kalmış ve bunların sû-i tedbîrinde biri teferrüce gider gibi herkes nesi var ise getürmüş. Hatta defter-hâne külliye bile imiş. Sonra bir nâm-dâr esîr ile tebdîl eylemişler ve dirler ki Yeğen girü dönüp tevâbi‘iyle kendüyi kefare kalbine urup bir mikdâr yaya yeniçeriye müsâdif olup anları kurtarup yine çıkmış. Lâkin imdâdına kimse varmayup her sınıf gayri kaçmağa mukayyed olup ba‘zı atlu atluyu yıkar imiş. Hâsılı döneklik ibtidâ‘ vezîrden zuhûr eylemiş ve sipâhi tâ‘ifesinden cenge müte‘allik bir hâlet olmamış. Anlardan su‘âl olundıkda **[73a]** ”vezîr kaçdı bizim cenge verecek vaktimiz kalmadı hatta cenge gider iken bozgun askerin önüne rast geldik” dirlerdi. Hatta ba‘zı sipâhi vezîrin önüne geçüp “utanmazmısın nereye gidersin?” deyü çok söz söylemişler. Hâsılı Budin’in gitmesi ve bu askerin inhizâmı vezîrin sû-i tedbirindir dirler ve nefsinde müslümân üç kâfir kadar var idi dirler. Lâkin devlet sâhibinde olmaduğundan ittifâk yok idi. Hatta Köprüli dâmâdı Abaza Siyâvuş Paşa bu döğüşde ilerüde atı düşüp ve misket güllesi göğsü üzerinden esbâbını alarak geçdüğünden mâ-‘adâ iki kere Budin’e küffârı yarup girmiş idi. Anı katl eylemeğe hat almış fırsat gözedür dirlerdi.

“Hâsılı almaktır kâin-i kazâ-i ilâhi”

mahallini buldukda dönüp Ösek başına gelürler. Bu def‘a Eğri iki sene idi mahsûr idi. Sultân Süleymân ve ba‘dehû kal‘aları teshîr eyleyenler içlerinde anbarlar koyup her birinde bir kaç senelik zahîre ve buna göre cebe-hâneler komuşlar. Bunlar devlet sâhibinde olmaduğu ecilden ol semtde iktizâ mahallinde zahîrelerinden ve cebe-hânelerinden alup mîriden akçelerin alup yerine **[73b]** komadıklarından muhkem kal‘alara muhâsara ile za‘âf müstevlî olmuş idi murâd eyler ki Eğri’ye zahîre göndere sipâhinin atlasına onar guruş virecek olur ve üç okka beksimât ve üç yem bunlara peksimet ve yemi virür köprüyü geçirür akçede müsâmaha eylemek ister. Hikmet üç gün ale’t-tevâli şedîd yağmur yağar. Soygun virmiş asker çadır esbâb yok bunlar dahi bir tekâzâ zuhûr ider ol mahalde Amasya kethüdâ yeri Küçük Mehmed ve diğer sipâhi Deli Piri söz koyup sâyirler dahi buna tâbi‘ olup köpriden girüye hucûm eylerler.

Gayri yeniçeri tâ'ifesinden Fetvâcî Çavuş ve Hacı Ali anlar dahi zuhûr idüp Yeniçeri dahi sipâhi ile müttehid olup Süleymân Paşa üstüne hucûm eylerler. Sâbıkâ Mustafa Paşa katlinde Yeniçeri Ağası olup ba'dehû serdâr olan Mustafa Paşa'yı Süleymân Paşa yine yeniçeri ağası eylemiş idi. Bu def'a Süleymân Paşa Sancağ-ı şerîf alup defterdâr ve re'îs ve yeniçeri ağası Mustafa Paşa Belğirad'a kaçarlar. Mustafa Paşa'ya âdem gönderüp girü döndürürler. Süleymân Paşa ardınca âdem ta'yîn eylerler ol dahi orda durmayup İstanbul'a dek [74a] gelür. Evâhir-i Zi'lka'de'de Süleymân Paşa'nın gelmesi müte'ayyin oldu. Bu def'a Süleymân Paşa gitdükde asker ittifâk ile Siyâvuş Paşa'yı serdâr eyleyüp yeniçeri ocağından vesâyirden ondört kadar âdem katl iderler vezîrin ve anların çadırlarını yağma iderler ve ba'dehû bunı re'y iderler ki İstanbul'a geleler bu kadar mâl kimde kaldı anı bulalar ve Sultân Mehmed'i ref' eyleyeler. Lâkin berü taraftan mukâbele olunmasın deyü Sultân Mehmed tarafına âdemler gönderirler. Ba'zı Süleymân Paşa'nın taksîrâtını yazarlar. Siyâvuş Paşa'yı vezîr isterler ve içlerinde Siyâvuş Paşa vesâyir söz sâhibleri ahidler ve yeminler iderler ki birbirlerine zarar kasd etmeyeler. Bu haberleri Receb Paşa biraz def' ile mukayyed oldı. Bu def'a Süleymân Paşa geldi. Gayri öteden gelen âdemler dahi Sultân Mehmed'in kendüne vardılar. Bu def'a Receb Paşa mühri bana virin ben vezîr olayım ben bunı def' iderim dimiş. Bunlara havf ziyâde müstevli olduğundan Süleymân Paşa'yı habs ve mühri Silâhdâr Hasan Ağa ile Siyâvuş Paşa'ya gönderdiler. Bu def'a Köprülü'nün küçük oğlu Mustafa Paşa Boğazhisârın'da [74b] muhâfazada idi anı İstanbul'da kâ'immakâm itmeğe âdem gönderdiler. Bu def'a Köprülüoğlu gelmesi müte'ayyin olcak Receb Paşa gayri esbâbını kaldırmağa mübâşeret ider. Pâdişâh tarafından getirüp habs olunmağa bostancibaşıya varur bir tarîkle ard kapudan çıkar kaçar ve kul kethüdâsı Yusuf Ağa'yı yeniçeri ağası eylerler ve Ösek Köprüsü'nde olan palangayı boşaltırlar ve ol semtlere biraz beğlerbeğler ve biraz yeniçeri ve biraz toprak sipâhisi korlar ve bunların üstüne Hasan Paşa'yı serdâr iderler. Ba'dehû Nişancı İsmâ'il Paşa'ya evâil-i Zi'lhicce'de vezâret virilüp yerine kâ'immakâm oldı. Ba'dehû birkaç günden sonra Köprülüoğlu gelüp ol kâ'immakâm oldı. Bu def'a bu haber geldikde Sultân Mehmed îmâ[n]-ı ye's mertebesinde tevbekâr olup âbâ vu ecdâdî sâkin olduğu menzile nuzûl eyledi ve topçubaşıyı ve cebecibaşını tebdîl eylerler. Cebecibaşı Fâzlı Ağa sinni seksene varmak gerek birkaç def'a ma'zûl olup yine oldu.

Sultân Mehmed'in icmâlen tafsîli saferinde fetret çok vâki' oldu ve kendü tasarruf rütbesine kadem basdıkda vükelâsı gördiler bunu **[75a]** hevâ ile işgâl mümkün bunu sayd ve cirîd ve güreş-gâhî bir meclis-i ulemâ itdürüp yanında ders okudurlar mübâhase-i 'ilm itdürürler. Evâyilde böyle meclisde sadr-ı üstad makamında Vâni olurdu. Sonra Minkârî-zâde Yahya Efendi sonra Kâdî askerlerin ba'zı eşbehi ve nakl iderler söz eylerdi ve ba'zı mahalle münâsib âlimâne söz söylerdi lâkin devlet umurunda mahv idi giderek meclis ilmi taklîl eyleyüp senede birkaç güne indürüp sayda ol kadar mübtelâ oldu ki şitâ geldikde Edirne'de ise bir tarafa çıkar İslâmbol'da ise bir tarafa çıkar sabâha iki üç sâ'at kala gider işâdan bir iki sâ'at sonra gelür ve bununla her gün vezîr ya kâ'immakâm tarafından birkaç yüz âdem gelür giceden kapuda beklerler çıkdıkda bile giderler işâda gelürler ve buda olmaz sürgün avı ider ve beş on kâdılık yerden bu kadar bin cem' olur bu kadar yerden bu kadar hayvânâtı cem' eyleyüp önünde katl eylerler ve bu kışta kardan dahi bu kadar âdem dahi helâk ve buna re'âyâdan ve mîriden bu kadar mâl sarf olur ve bu hevâ için re'âyâyâya odun ve un ve arpa ve sâyir zehâyir teklîf olunur kanğı tarafda ise ol taraf **[75b]** re'âyâsı bu işi görirler ve bundan müvekkilân-ı devlet nice mâl tahsîl eyler ve helâk olan âdemlerin üzerine uğradıkda "ecelleri bu mahalde imiş. Evlerinde dahi olsalar ölürlerdî" dirmiş. Yaz oldukda yine ba'zı yerlerde oturup hevâ ile meşgûl olurdu. Kış geldükde asla durmazdı bu kadar âdem usandı ol usanmadı. Kış oldukda birkaç yüz kirâcî bâr-gîri tutarlardı. Günde otuz akçeye ve bu kadar araba bunlar mîride olan katardan mâ-'adâ av av çıkdıkda birkaç yüz câriye bile giderdi. Bunların ba'zılarının arabasını altı at ve ba'zısının dört at ve yedekleri dahi var. Buna göre arabacılar dahi ve bundan birkaç yüz İçoğlanı bunların için küheylân at ve bu kadar sarrac oğullarının yetmiş seksen at ve başka kara arabalarının ve dâmâdı yanında oldukda günde bin yem ve mîriden bu kadar ta'yîn sancaklarından ve hâslarından gayri ve bundan sonra Kızlar Ağasında kırk elli câriye ve ikiyüz mikdârı küheylân ve bu kadar katâr ve bu kadar gulâm Hazînedâr Ali Ağa ol dahi bunun gibi ve karalardan nice bunlara karîb kimseler. Hâsodalı ol zamânda şöhreti yok idi. Hâsılı **[76a]** Pâdişâh tavlasında hevâ için beş ya altıyüz at arabalarda ve iç ağalarda katâr bârgîr belki günde onbin yem mîriden virilür idi vezîria'zamların yanlarında ve çiftliklerinde binden mütecâviz küheylân atları olurdu ve bu avlarda aşçılar giderler yarın varacak yere odun götürüp kar üzre ateş yakup

ta‘âm pişirürler ol zamân ki İstanbul'dan Edirne'ye çıkdı. Gayri İslâmbol'a gelmemek üzere Edirne Sarayı'nı ta‘mîr eylediler. Ba‘dehû yazın havası sakil deyü Edirne'den öte Akbınar didükleri mahalde bir azîm saray binâ itdürdü. Dimetoka'da ve anın gibi yerlerde olan isrâf ahsâba gelmez ve bundan sonra a‘yân-ı devlet dahi Edirne'de âlî saraylar binâ eylediler. Bu def‘a İstanbul'a sevk eylediler. İslâmbol'a geldi. Yalılardan haz eyleyüp İslâmbol'da dahi duracak. Bu esnâda Edirne'ye âdem gönderüp sarâyını kârgîr yabdurdu. Edirne'den İstanbul'a gelince nice yerde saraylar ve İslâmbol'da Kağıdhâne boğazında ve Beşiktaş'da en sonra Üsküdar'da ol kadar yaptılar ki bu kadar olur. Üsküdar'da kati az oturdu Bu def‘a Budin haberi geldikde ol sene vükelâsı ibrâm idüp [76b] semtine komadılar. Yine inâd idüp İslâmbol'a girmeyüp ol şiddet-i şitâyi Davud Paşa'da geçürdü. Bir çeki odun yüz akçeye ancak olur ve günde yüz çeki odun gider dirlerdi. Bahar oldukda Tersâne kurbunda Sütlice'ye nüzûl eyledi. Ba‘dehû Süleymân Paşa üzere askerin hücumunu işitdükde gelüp İslâmbol'a girdi. Ba‘dehû haremde olan câriyeleri beşer ve onar çıkarmağa başladılar. Yeni Saray'da ve Eski Saray'da göçlerde iki bine karîb câriye olmak gerek idi. Bunların ba‘zılarıda yüz kîseye ba‘zısı elli on en ednâsıda bir kîseye ancak olurdu ve atları dahi satmağa başladılar ve Cum‘a namazına gelürdü geldükde ol câmi‘in etrâfında olan a‘yâna ta‘âm ısmarlardı. Birkaç yerden ta‘âm gelür ve anda yer ba‘dehû gider idi. Bunı bir rüşd mülâhaza eyler imiş. Hâsılı âsâr-ı saltanatdan bir hutbe ve câ-be-câ sikke kalmış idi. Sâbıkâ Kara İbrahîm Paşa Edirne'de Uyvar alındığı haberi geldükde sipâhi tâ‘ifesini ol semte göndermek murâd eyleyüp anlar dahi vezîrsiz gitmek kanunumuz değildir deyü cem‘iyyet murâd eylediklerinde bunların ulûfeye muntazır külliyyetleri taşrada imiş. [77a] Bu haber işidildikde şehir içinde rast geldiklerinden biraz âdem katlidüp ve birkaçını dahi İslâmbol'a küreğe göndermiş idi. Bu cem‘iyyette anın dahi katlini işitmişler. Bu def‘a bunların berüye döndüğü muhakkak olıcak. Sultân Mehemmed huzûrunda Köprülüoğlu müşâvere ısmarlayup anların dahi öteden âdemleri gelmiş imiş. Gâyet müşâvere olup ana müncer olur ki Süleymân Paşa katl olunup başını anlara getüreler ve dahi kimi isterler ise katl oluna ol vakitte Süleymân Paşa katl olunup başı bir bostancı ile asker revâne olup İbrahîm Paşa katline dahi âdem gider. Rodos'dakatl olunup Zi‘lhicce'nin âhirinde başı İslâmbol'a gelür ve Süleymân Paşa meyyitini Üsküdar'da Doğancılar Meydânı kurbunda mescidi önüne defn eylerler. Bu

müşâverede bir kimse dir ki “bu vak‘anın def‘i hazîne ile olur.” Sultân Mehmed dir ki “bende hazîne yok.” Ol kimse dir ki “Süleymân Paşa'dan ve ba‘zı münâsib yerlerden tahsîl olunsun.” Bu def‘a Sultân Mehmed dir ki “şu âdemi dinlen Süleymân Paşa'da akçe var” dir ol âdem “yok ben akçe var dimem ancak ba‘zı mertebe tahsil mümkündür dirim” dir. Gayri söz kalmaz. Bu def‘a Süleymân Paşa başı gitdükden sonra defterdâr [77b] dahi askere gitdi. Mezkûr Süleymân Paşa Bosnevî idi. Pâdişâh sarayında helvacı olup ba‘dehû Üsküdar kethüdâ yeri oldu. Ba‘dehû Köprülüoğlu'na çavuşbaşı olup ba‘dehû kethüdâ olup bu rütbeye gelmiş ve sinni dahi altmışdan mütecâviz idi. Süleymân Paşa katl olundıktan sonra Receb Paşa Çatalca semtinde Çoban hey‘etinde bulunup yine libâsın giydirüp kapu arasına Süleymân Paşa katlolunduğı mahalle habs olundu. Bu def‘a defterdâr askere vardıkda Küçük Mehmed sâyir zorbarlar ile anı ve Süleymân Paşa'nın iki tezkîrecisini ve defter emîni‘Acem-zâde'yi katl eyleyüp mâllarını yağma eylerler. Bundansonra Silâhdâr Hasan Ağa'yı ahd u yeminle ve baş getüren Haseki Ağa'yı girüye göndürürler. Gelerek Edirne'ye geldikde Sultân Mehmed tarafından Yeğen'e hufyece âdem varur ve biraz mâl ve kızını virmeğı der-uhd[e] eyler. Yeğen dahi bu arada karar alınsun deyü ikdâm eyler. Sipâhi yeniçeri râzı olmaz. Tuğları yine taşra çıkarurlar. Yeğen tevâbi‘iyle gelür kaldırur. Sipâhi Siyâvuş Paşa'ya hucûm eylerler. Elbette biz İstanbul'a giderüz. Bizim şer‘an ol mahalde görölcek da‘vâmız var ve biz Sultân Süleymân kânûnu isteriz olmaz Yeğen'i istemeyiz dirler. [78a] Ol dahi siz bilürsünüz dirler. Yeğen taşrada başka konar imiş. Bunlar karışmaz imiş. Bu def‘a sipâhi ve yeniçeri Yeğen katline kalkarlar. Sipâhi atlanur yeniçeri tüfenklenir. Bunlar Yeğen üstüne giderler. Yeğen dahi çadırından çıkup tevâbi‘iyle bir meydân yerde durur. Bu def‘a varurlar üstüne varmazlar birer tarafa giderler. Yeğen dahi gayri mukayyed olmaz. Bu def‘a İstanbul'da sekbânbaşı Ömer Ağa nâmında bir kimse idi. askerden sekbânbaşı ve tophaneye topçubaşı yerine ve cebecilere cebecibaşı yerine birer zorba gönderirler. Sene-i sâbıkâda yeniçeri kethüdâsı Yusuf Ağa İstanbul'a geldikde bunlarda kâide bu imiş ki İstanbul'da yeniçeri ağası olmayacak zabt kethüdâ da olur imiş. Bu def‘a sekbânbaşı Ömer Ağa Kızlar Ağası Yusuf Ağa vâsıtasıyla hat alup şehirde ol zâbıt olup kethüdâ karışmaz. Bu def‘a [d]eferde kethüdâ ağa alup fırsat eline geldikde gönderdiği sekbânbaşayı habs tenbîh eyler. Bu def‘a yeni sekbânbaşı gelür. Köprülüoğlu'na buluşur. Ba‘dehû Ağa Kapusu'na

varur Ömer Ağa'ya âdem ta'yîn eyler ki nerede bulur iseniz atdan indirüp yayan getüresiniz ol dahi kul ile At Meydânı'na **[78b]** geldikde bir âdem gelür. Atının dizginine yapışur. “İn atdan “dir ol dahi yanında olanlara “urun şu asılacağı” dir ol kimse dahi nice ururlar. “Sen pâdişâhın habsisin” dir. Gayri atdan iner ve yanında olanlar perîşân olurlar. Bunı yayan çarşu içinde Süleymâniye'ye getürirler. Lâkin halk bu vaz'a gâyet mahzun oldılar. Bu vaz'ı gâlibâ id-i adhâ arefesi günü idi lâkin bu dahi id-ü fitr arefesinde çok hâtır kesr eylemiş idi. Ba'dehû habs eyleyüp asker geldikten sonra salıvirdiler ve Sultân Mehemed zamânında Karayazıcı dirler bir mudhik mukallidi var idi aslı Kayseriyeli idi sonra oğlu Sultân Mustafa'ya dahi musâhib oldu. Bir gün Sultân Mehemed buna dir ki “sana Yazıcı dirler yazmak bilürmisin yohsa hemân bir lakab mıdır?” Ol dahi dir ki “Pâdişâhım mümtâz kâtibim hatta beni riyâset hidmetindeki reîsü'l-küttâb kadar liyâkatim vardır.” Sultân Mehemed dahi bir arz-ı hâl yaz getürdir ol dahi bir pâdişâhlar elkâbı üzre bir arz-ı hâl yazar. Ba'dehû Sultân Mehemed “divit getürün” dir ol dahi mesrûr olur ki bir atıyye zuhûr deyü divit geldikde arz-ı hâl üzre yazar ki “sensin **[79a]** asesbaşı bu arz-ı hâlin sâhibini bir mahalde salb idesiz” kaçan Karayazıcı arz-ı hâl görür bî-hoş olur ve bir şefâ'at olunsa anı kabûl eylememek için yüzünü pencereye döndürür imiş öyle eyler. Ne hal ise etrâfda olan a'yân hucûm eylerler. Küçük ile ferâğat eyler. Zi'lhicce evâhirinde Edirneli sâbıkâ İmam İbrahîm Efendi Rûmili Kâdı'askeri ve şeh-zâde hocası idi azl olunup yeri Debbağ-zâde Mehemed Efendi'ye virildi. Altı günden sonra Engürülü Müftû Mehemed Efendi fevt olup yerine müftû oldu ve bu esnâda Nakîbü'l-eşref Es'ad-zâde'nin kapısı önünde biraz yeniçeri gavgâ eylerler ve biraz eşkiyâ dahi kendüye girüp haraclık isterler. Ağa tarafından âdem gelür def' eylerler. İrtesi günü hammâma girer damla gibi bir şey' zuhûr ider ve vakt-i asrda fevt olur. Bu def'a Köprülüoğlu Vâni dâmâdı Feyzullâh Efendi'yi siyâdeti müsbet değil iken nakîbü'l-eşref eyledi. Mezkûr Feyzullâh İbrahîm Efendi'den mukaddem şeh-zâde hocası olup Rûmili Kâdı'askeri pâyesı var idi. Bu evkâtta Köprülüoğlu sûretâ kâ'immakâm idi. Lâkin pâdişâhtan çok ilerü idi **[79b]** Sultân Mehemed mahv-ı külli olmuş idi ve Süleymân Paşa'nın başını getüren Haseki Ağa gelüp Bostancıbaşı oldu. Bu esnâda Kızlar Ağası Yusuf Ağa azl ve habs olunup yerine Hazînedâr Ali Ağa Kızlar Ağası oldu ve câriyeleri ve kulları mîriye alınup bezistânda bey' olundu. Ba'dehû Muharrem'den mukaddem

Mısır'a gitmek üzere ıtlâk olunup ahhâbları atlandırıp otuz kırk kadar âdem ile revâne oldu. Lâkin mâlî külliyyeten kabz olunmadı. Bunun devleti onbeş sene mikdârı saltanat bundan ibâret. Sultân Mehmed bir sûret idi sâyirinden mâ-‘adâ iki kâtibi Mısır Beğlerbeğisi eyledi. Hamza Paşa dört sene mutasarrıf oldu. Ba‘dehû Hasan Paşa dört ay mutasarrıf oldu. Ba‘dehû bu kevkeb Köprülüoğlu'na intikâl eyledi evc mikdârı güya pâdişâh idi. Bu def‘a asker İslâmbol'a bizim pâdişâha sözümüz yok biz devlet hırsızı araruz diyerek bir konak yer kaldıkda İslâmbol'dan ba‘zı vâ‘izlerden ve ulemâdan istikbâl vechiyle âdem çıkardılar ve anlar dahi Küçük Mehmed'i İslâmbol'a gönderüp **sene bin doksandokuz** Muharremü'l-harâmın ikinci sebt gicesi (15 Kasım 1687) ulemâ Ayasofya'ya cem‘ olup sabâh namâzından sonra içerüye varup Sultân Süleymân'ı çıkarup **[80a]** andan bey‘at idüp Sultân Mehmed'i habs eylediler ol vakitte Sultân Mehmed kırk yedi ve Sultân Süleymân kırk beş yaşında olmak gerek. Habsden sonra bir tıfl-ı cehl-i rûze gibi mehd u saltanata vaz‘ olundu. İsneyn günü Siyâvuş Paşa asker ile İslâmbol'a dâhil oldu. Sipâhi kırmızı ve sarı beşyüz bölükden mütecâviz imiş. Süleymân Paşa bunları dört yüz eylemiş ve her bölükde bir ser-bölük bu def‘a iki bölükde iki zorba; biri Küçük Mehmed ve biri Deli Piri ve her birinin üstünde ikişer yüz ser-bölük ve bundan mâ-‘adâ sipahinin a‘yânı ve yeniçeri dahi Fetvâcı ve Hacı Ali dahi a‘yânları gayri ortalık zorbalık olup İslâmbol'da her bir zorba bir mükellef vâsi‘ saraya kondu ve birkaç günden sonra Anadolu'da müfettiş nâmına bir paşa gezer anı istemeziz ol kalsun ve bundan sonra sekbân ve levend tâ‘ifesi gezmesün ve beğlerbeğlerin üç ayda bir subaşı çıkarsın ol dahi çıkmassın bunların ise bundan maksûdları taşrada üzerlerine musallat kimse olmaya. Bunlar anların maslahatını görelersin. Bu def‘a taşraya ber-minvâl üzere her köşeye emirler gönderildi. Bundan sonra re‘âyânın her biri bir sekbân olup biraz [za]man böyle geçmiş. Ba‘dehû İslâmbol'da bu işi gör[dü]kden **[80b]** sonra gayri ulûfe ve cülûs bahşîşi ve terakkî da‘vasına düşdiler ve İslâmbol'a geldikten sonra bu kadar seferlememiş sipâhi ve cebeci ve yeniçeri gelüp bunlara karıştı ki hesâba gelmeden kaldılar. Her biri üç aylık vazîfeye bir kıst dir beş kıst üç kıst vazîfe taleb eyler[ler] ve sipâhinin kırmızı ve sarı bayrağı cülûsdan beşer akçe terakkî ve bin akçe bahşîş ve aşağıda dört bölük üçer akçe terakkî ve bin akçe bahşîş ve yeniçeri ve cebeci ve topçu birer akçe terakkî üçer bin akçe bahşîş bu def‘a bunlara onbeşbin kîse lâzım geldi. Mîrîde bin kîse yok ve

Süleymân Paşa yanında mîrî dörtyüz kîse bulunur anı getürdiler ve Mısır hazînesi gelecek gayri yok bunlar ise her gün cem'iyet gâyet emirler Et Meydânı'nda ana müncer olur ki bu kadar malı İslâmbol'un a'yânı bu kadar yıldan berü mîrîden bu kadar mal yerler virsünler. Bu def'a Ahmed Küfrî ki sâbıkâ koyun emîni idi anı getürüp defterdâr idecek olurlar. Sonra Siyâvuş Paşa râzı olmayup yine defterdâr yerinde kaldı. Ba'dehû müneccimbaşı getürüp kırk kîseye keserler. Müneccimbaşı mevlevî tarîkinde idi ol mahalde beynlerinde bir azîm defter eylerler ve bu **[81a]** esnâda Küçük Mehmed bir iki atlu iken katl olanların malından bir vezîr kadar ihtîşâm peydâ idüp ve İslâmbol'un a'yânından dahi çok mal aldı dirler ve ibtidâ' hareket dahi onun nutkundan olmuş. Siyâvuş Paşa'ya varmış gelür iken yeniçeriden ba'zı eşkiyâ önünü alup atdan yıkup hançer ile katl eyleyüp meyyitini sürüyerek At Meydânı'na götürerek anda vâki' saray-ı kebîrde olurdu malını yağma eylediler ve meyyitini denize sürüyüp bıraktılar ve bu def'a Cum'a günü idi. Zuhra karîb Receb Paşa'yı dahi isteyüp Süleymân Paşa katl olduğu mevzi'de katl olunup meyyitini saray kapusına bıraktılar. Ba'dehû kaldırıp Üsküdar'da Süleymân Paşa yanına defn eylediler. Bir kimse katl olundıkda anda idim. Bir oğlanı ağlayarak içerüye girdi. "Nedir?" didi "sizi öldürmeğe geliyorlar" didi. "Var oğlancığım emr-i ilâhin öyle olur" didi ve cellâd hâzır değil idi. Bevvâblardan bir iki kimse gelür kendü eliyle ipi boğazına atup ve dizi üzre gelüp "pek çekin" deyü tenbîh idüp ve kelime-i tevhide meşgûl olup yanı üzre yıkıldı. Ba'dehû zorbalar herkesin üstüne ser-bölükler ta'yîn idüp kim olur ise **[81b]** habes ile zorba başına getürüp ol dahi biraz kendü ve biraz mîrî deyü çok mâl alındı ve cülûs için birer aylık vazife evkâftan ve mukâta'âttan dahi bunların eliyle tahsîl olundu. Siyâvuş Paşa merhûm sâde-dil olup ve piş-endiş olmaduğundan Nemse yine hîle vechi üzre sulh tarafına âdem gönderüp gâlibâ şartlarından biri Kamenice'yi yine Leh keferesine vireler. Leh ise iki üç def'a ol esnâlarda geldi ve yine mağlûben ric'at eylemiş idi. Bu def'a zorbalar ve anlara münfik olanlar öyle re'y itmişler ki Kamenice'yi boşaldılar ve içinde olan topları kaldırlar. Bu tarîkiyle Leh'e vireler. Hatta bir müşâvere cem'iyeti idüp ol müşâverede bunu söylemiş ve dimiş ki buna Köprülüoğlu Mustafa Paşa ve Şeyhülislâm ma'kûl didiler lâkin Tatar Han'a haber gönderdik anlardan cevap gelmedi. Bu ahvâle ba'zı a'yân dahi cevap virmedüğünden mübâşeret idemeyüp kendüden sonra hâli üzre kaldı. Bu def'a Kızlar Ağası Yusuf Ağa ki Mısır'a gitmiş idi

ardından ser-bölükler ta'yîn eyleyüp İznik'de yetişüp girü döndürdiler. Yanında vâfir altun var imiş bunların **[82a]** Her birine vâfir altun virmiş ve onlar dahi ahd u şart ile Üsküdar'a götürüp andan Yedikule'ye getürdiler ol zamân ki Amasya kethüdâ yeri Küçük Mehmed'i katl eylediler. Sarı bayrakda zorba bayrağını gene kethüdâ yeri Ahmed Ağa'ya virüp Sultân Ahmed Câmi'ine karşı sarayda Küçük Mehmed olduğu saraya götürüp ana virdiler ve tahsîl-i mâl anın eliyle olduğundan habs olan a'yân oraya gelürdi. Yusuf Ağa'yı dahi oraya götürüp bir iki gice durup arasına âdem girüp yine ıtlâk olunup Mısır'a gitdi ve Mısır Beğlerbeğisi Hasan Paşa Yusuf Ağa çırağı olduğundan Şevvâl'de zabd eylemiş idi. Muharrem'de Siyâvuş Paşa'ya mühür getüren silâhdâr Hasan Ağa'ya bin kîse vermek sadâsıyla taşra çıkarup virildi ve Receb Paşa'da Çavuşbaşı Mustafa Ağa ve Küçük Mehmed Efendi ki onbeş seneden mütecâviz şehir-emîni ve gâh matbah emîni ve gâh küçük defterdâr olurdu. Bunların gibi birkaç kimselere çok şiddet ve ihânet olup zindâna koyup katl olunurlar deyü kendüler ve gayriler muntazır idiler. Anları dahi zindândan çıkarup Zorba Ahmed Ağa'nın habsine getürüp anlar ile maslahatlarını gördiler. Küçük dirler Küçük Mehmed Efendi zindânda **[82b]** iken demiş ki “kâşki bir hamal olaydım bu işlerde bulunmayaydım” dir altı aydan sonra baş defterdâr oldu ve bunlara ulûfe virmeğe şürû' olundıkda Belğirad'da yeniçeri ağası itdükleri Yusuf Ağa'yı istemeyüp ref' eylediler. Mısır'[d]a olan Silâhdâr Hasan Ağa yerine Silâhdâr olan Mustafa Ağa'yı yeniçeri ağalığıyla haremnden çıkardılar. Ba'dehû ulûfe ve tahşîş⁴²⁷ maddeleri tamam oldıkda mîrî hidmet sipahiye virilmek Sultân Süleymân kânûnudur deyü anı taleb idüp iki zorba mülâzım başı olup gayri bunların temessüküyle hidmetleri sipahiye virilmeğe başladı. Bunların şer'i da'vâmız didikleri Sultân Mehmed'in hal'i ve Sultân Süleymân kânûnu didikleri bu hidmet imiş. Gayri sefer tarafı unutuldu. Gâyet mâ-kânî vezîri Edirne'ye götürcek oldılar ve bundan akdem re'âyâya emirler gitmişdi ki levendât ve sâyir tâ'ife cevri eylemeye. Anlar dahi bir nev'a zûr-bâ olmuşlardı. Bu def'a askerî vilâyetlerine varup yigirmi otuzu bir yere cem' olup felân bize arpa felân koyun göndersün ve bundan mâ-'adâ felân vakitte senin ceddin benim ceddinden felân almış kâdıları dahi kaçurup bu def'a re'âyâ sekbâna can ile râzı olurlar. **[83a]** Bu esnâda **sene 99** Rebî'ü'l-âhiri evâ'ilinde (Şubat 1688) silâhdâr yeniçeri ağası Siyâvuş Paşa re'yiyle

⁴²⁷ bahşış olmalı

ref' olup sâbıkâ İslâmbol'a mukaddem gelüp Sultân Mehmed'i hal' eyleyen sekbânbaşını yeniçeri ağası eylerler. Ba'dehû yeniçeri zorbalarında Fetvâcî ve Hacı Ali ve sipâhi zorbaları birkaç gün vezîr kapusına varup gelüp bundan maksûd bizi mahv ider deyü Rebî'ü'l-âhir'in onuncu Cum'a güninde (13 Şubat 1688) vezîr kapusunda azîm cem'iyet eyleyüp yeni yeniçeri ağasını getürüp kendülere zarar kast etmeyeceğine mushâfa yemîn evvelâ vezîr yanında olan çavuşbaşı ve hünkâr tarafında büyük mîrâhûr ve küçük mîrâhûr ve kapucılar kethüdâsı ve Şahincibaşı dahi bunlar gibi hep kendülerden eyleyüp bir cins bağladılar ki gayri bunlara zevâl muhâl oldu ve ol günde müftî dahi azl olup Vâni dâmâdî Feyzullâh Efendi ki Köprülüoğlu Nakîbü'l-eşref eylemiş idi anı müftî ve Köprülüoğlu dahi bu şehirde durmasın deyü anı dahi Boğazhisâr'a ta'yîn eyleyüp ol dahi çekdirme eylenmeyüp gitdi ve bu müşâverede İslâmbol'da vesâyir bilâdda ocak başına bir altın alınmağa karar virilüp ba'dehû imamlara tenbîh olup sizin mahallenizde kaç ocak ve kaç ev vardır defter **[83b]** eyleyik getürük. Anlar dahi mahalle mahalle defter eylemeğe başladılar ve bu esnâda Kâdî-zâdeli tâ'ifesinden ba'zı mü'min karındaşlar kendülerden olan ba'zı serbölüklere iğvâ eyleyüp sizin gazâlarda muzaffer olmadığınız bu mutasavvıfın ehli bid'ati ref' olunmadığından dir. Bunlar bir temelsiz tâ'ifedir. Siz bunların bu vakitte meclislerine zecr itseniz gayri bunlar münzecir olurlar. Anlar dahi At Meydânı'nda Sultân Ahmed câmi'inde Cum'a günü ba'de'l-asr Kâdiriyye dervişleri hareket-i zikr eyler iken gelüp döverek "bre ehl-i bid'atler sizin hakkınızda bu kadar fetvâ var siz vâ'iz dinlemezsiz şer'a itâ'atiniz yokdur" didüğünde şeyhleri "fâtiha deyüp" tağırlılar. Hatta ol mecliste Bolevî Çavuş Pirioglu Ali Paşa hâzır imiş. Şeyhe dimiş ki "şu herifin boğazını sıkayım." Şeyh sabra havâle eylemiş ve bundan sonra birkaç meclise dahi varmışlar ve ba'zı şeyhler müftîye varmışlar. Müftî "bizden men' yok siz bilürsünüz" dimiş. Zorba başlarına varmışlar ol dahi dimiş ki "eğer bir gayri varurlar ise urun" gayri hareket idemediler lâkin vakitleri dahi mümted olmadı. Mâh-ı Rebî'ü'l-âhir'in sekizinci günü ve hamsînin **[84a]** üçü idi. (11 Şubat 1688) Monla Kestel Câmi'inin minâresi zuhûrdan bir sâ'at mukaddem temeline dek yıkılıp mu'allim-hânesini ve câmi'in bir tarafında olan sakfını harâb eyledi. Hikmet muallim-hânedeki olan sıbyân zuhûr istirahatine çıkmışlar. Bir ma'sûm mu'tâdî değül iken ben bugün ezân okurum deyü abdest alup vakte muntazır içerde bulunur

men kateltühû ve ene deyyettühû

mazmûnına mâ-sadak olup şehâdete nâil olur ve ol câmi‘ Kara İbrahim Paşa binâ eylediği saray kurbunda idi ve Siyâvuş Paşa merhûm anda sâkin idi. Câmi‘in sakafını ta‘mîr eyleyüp ve minâre dahi rub‘ mikdârı binâ olundıkda kendü dahi şehâdet mertebesine vâsıl oldu. Mâh-ı mezbûrun onyedinci günü (20 Şubat 1688) vezîr Siyâvuş Paşa'nın tuğu çıkdı ve bu esnâlardan mukaddem Eğri'yi ve İstoni-Belgırad'ı vire ile kâfir aldı ve Hazînedâr Ali Ağa Kızlar Ağalığından azl olunup malına ta‘arruz olunmayup Fransız gemisiyle Mısır'a revâne oldu. Mâh-ı mezkûrun yigirmi yedinci günü (1 Maart 1688) yeniçeri ağası Ağa Kapusu'nda yeniçeri a‘yânıyla cem‘iyyet ve müşâvere iderler ki bizim içimizde zorba istemeyiz onlar dahi ma‘kûl didükde Fetvâcı anda hâzır imiş urun **[84b]** şunu dirler ol mahalde katl eylerler ve bundan sonra Siyâvuş Paşa kapusına çavuş gelüp biz zorba istemeyiz deyü kapudan içerü girer nidâ eyler. Ba‘dehû yeniçeri ağası vezîre gelüp biz zorbanın birini öldürdük gayrinin dahi hakkından gelün. Siz dahi sipâhi zorbalarının haklarından gelün dir ve ondan kalkup yeniçeri odalarına gider. Et Meydânı'nda Fetvâcı'nın meyyitini anda bırakmışlar imiş. Bu dahi anda vardıkda Hacı Ali sağ olduğundan yeniçeri tahrik eyleyüp Yeniçeri Ağası üstüne hucûm idüp anı dahi katl eylerler. Üstünde bir vefkli burhân çıkar. Eğer ol mahalle varmasa onlar hareket eyleseler tedârûki kâbil idi. Lâkin nakz-ı yemîn eyledi. Ecel dahi gelmiş imiş. Bu def‘a Fetvâcı'yı ve Yeniçeri Ağası'nı ikisini dahi Et Meydânı'na defn eylerler. Ba‘dehû birkaç günden sonra çıkarup mekâbire defn eylediler ve Hâs Oda'da Hasan Ağa nâmına bir kimseyi yeniçeri ağası eylediler. Bu def‘a Siyâvuş Paşa sâde-dil oğız âdem olduğundan zorbalar katl olunmadın evlerine zabt için defterdârı gönderir. Anlar dahi Deli Pîri Ahmed Ağa gâyet havf düşüp nâçâr. Biraz atlı ile At Meydânı'na geldi cebecilere **[85a]** haber göndürdiler “sizin ile ahd ü şartımız böyle midir. Elbette gelesiz.” Anlarda “biz yeniçeriye tâbi‘iz anlar gelsün biz dahi varuruz” didiklerinde gayri birbirleriyle helâlleşüp nedâmet kelimesi söyleşür iken iki yeniçeri eşkiyâsı maktûl Ağa'nın kulaklarını kesüp “işte Ağa gitdi bir zorba yerine zorba nasb eyledik Et Meydânı'na gelün” didiklerinde yeniden can bulup arkalarından kürklerini çıkarup anlara giydirüp ba‘dehû cebeciye dahi haber gönderüp evvelkinden ziyâde eşkiyâ yüzlendi. Ba‘dehû At Meydânı'ndan Et Meydânı'na gidüp defterdârın evine biraz eşkiyâ ta‘yîn eyleyüp defterdârı kaçırup evini gâret eylediler. Ba‘dehû bu

iş Siyâvuş Paşa'nın “anı dahi öldürmeyecek olmaz” deyü ittifâk idüp asırdan sonra onun üstüne varup mağrîbe dek dögüşürler. Karanlık oldıkda sarayının etrâfını kuşatup ve yeniçeri odalarından evine kurşun atup bu hâl üzre kalur. Bu def`a müftûyi ve Kādî`askerleri ağa kapusına zorbalara içine getirir. Bu vakitte pâdişâhın ihtimâldir ki zilli bile yok idi ve Siyâvuş Paşa sâde-dil olduğundan **[85b]** Pâdişâh tarafında söze kâdir kimse komamış idi ol gice pâdişâh vaktiyle hareme gider ihtimâl bu ma`rekeden haberi dahi yok. Bostancı tarafından bu ğavġa def`inde anı re`yi derler ki mühür Siyâvuş Paşa'dan alalar zorbalara vireler. Anlar kimi ister ise anı vezîr ideler. Bunun üstüne Kızlar Ağası'nı âġâh idüp bu minvâl üzre hat alup zorbalara gönderirler. Anlar dahi müftî Feyzullâh Efendi'ye virüp gönderirler ki mühür virsün bizim gayri ana zararımız yokdur. Nısfü'l-leylde müftî varur bu ahvâli söyler. Tevâbi`i râzı olmazlar biz dögüşürüz dirler. Kethüdâsı hilâfta bulunup bizi hep kırarlar dir ve kendü dahi şehâdete münâsib bir rû`yâ görmüş imiş. Mühri virür tevâbi`i dahi dağılur. Kendü hareme gider sabâh oldıkda eşkiyâ yine hucûm eyler. Kendü harem kapusına çıkup ok yay ile cenk ider tâ kılıç ile yetişüp birkaç yerinden çalarlar ol vakitte şehîd olur. Ba`dehû mâlını ġaret idüp evlâdlarını ve Köprüli'nün kızı ki menkûhasını câriye köle deyü çekerek götürür. Hasılı bir hayf olur ki Yezid'den berü ancak denilse vecihdir. Bu def`a Siyâvuş Paşa'nın evine bu hayf oldu. Kethüdâsı zorbalardan **[86a]** olduğü ecilden evine muhâfaza içün yeniçeri bölüğü ta`yîn eylediler. Ba`dehû bundan sonra eşkiyâya kefare dahi karışup bunlar ateş gibi bölük bölük olup İslâmbol'un a`yânından nice hânumânı yağmasına mutasaddi olurlar. Bu ahvâl câ-be-câ şehir içre göründü lâkin halk sâ`ati gelmedüğünden cümûd olup kaldı. Hikmet isneyn günü kuşlukda Siyâvuş Paşa'nın ehlini ve iyâlini ve mâlını doyumluk deyü alâniyete getirir iken biraz eşkiyâ dahi çarşu bâzâr ġaretine varup makremeciler çarşusundan dükânlardan ba`zı şey`i kapmaġa başlarlar. Halk dahi bahâne ister idi. Çarşu bâzâr âdemisi urun eylerler ol âdemleri öldürüp ba`dehû bir çubuk başına bir bez bağlayup ümmeti Muhammed'den olan gelsün didiklerinde şehir halkı ayaġa kalkup ba`dehû fevç fevç pâdişâh sarayına yüz dutup gelmeġe başladılar ki Sancaġ-ı şerîf çıkaralar. Bu eşkiyâ mahv ola. Yeni Saray'a geldikde Orta Kapu'yı kapayup bunlar Orta Kapu taşrasında cem` oldılar. Bu iş vakt-i duhâda idi. Bunlar Yeni Saray'a girdüklerinde zorbalardan olan kapucılar kethüdâsı taşra gider imiş bunların içine uğrar. Bunlara ben kapucılar kethüdâsıyım

[86b] pâdişâhın bende hattı var size okuyayım diyerek içerü döner görür ki Orta Kapu kapanmış. Şehirlüden biri bu dahi zorbadır didükde ol mahalde anı katl eylerler ve bir kaç dahi bildüklerinden oraya geleni katl eylerler. Bu def'a sipâhi zorbaları ve yeniçerinin Hacı Ali Ağa ki ol günde anı yeniçeri ağası eylemişlerdi Ağa Kapusu'ndan kalkup At Meydânı'na berü gelürler. İbtidâ Hacı Ali yeniçeri ağası tarzıyla öyle vaktinde saray kapusına şehirlüye dağılun sizin hakkınızdan gelürler deyü ba'zı söz söyler. Anlar dahi urun eylerler ol mahalden at ile kaçar. Sipâhi zorbaları bir mikdâratlu ile meydân başına gelüp halkın bir hücumunu gördüklerinde anlar dahi dönüp Ağa Kapusu'na gitdiler. Ba'dehû pâ[di]şâh tarafına Bakçe kapusu'ndan ulemâdan ve meşâyihden ve sâbıkâkâ'immakâm olan Nişancı İsmâ'il Paşa dahi bunlar gibi âdemler içerüye alup Bostancı silahıyla Orta Kapu'dan içerüde şehirlü taşrada ve a'yân Hâs-bağçe'de bu def'a Atbâzârı şeyhi sâdâtdan bir kimse idi ol beden üzre çıkup şehirlü ile söyleşüp maksûd olanı pâdişâh tarafına getürüp ve pâdişâhdan dahi anlara cevâb götürüp hâsılı sancâk-ı şerîf [87a] isteyüp ve bu eşkiyâ ref' olunmasına ilhâh eylediler. Öyleden bir sâ'at geçdikde İsmâ'il Paşa vezîr olup sancâğ-ı şerîfi At Bâzârı şeyhi kapuağası ile çıkarup Orta Kapu üstünde bedene dikdiler. Ba'dehû her tarafa münâdîler gitdi ki müslümân olan sancâğ-ı şerîf dibine gelsün ve bu esnâda müftî ma'zûl olup Debbağ-zâde Mehemed Efendi yine müftî oldu ve Feyzullâh Efendi dahi Nakîbü'l-eşref nasb eylememiş idi. Süleymâniye dârü'l-hadis müderrisi Ankaravî Seyyid Nefer-zâde nakîb olup Kâdî'askerler ve İslâmbol kadısı tecdîd olundu. Zorbalar bu esnâda "şehirlü evinden çıkmasun her kim çıkar ise onu ateşe virüriz" deyü etrâflarını kesüp pâdişâh sarayına gelenler dahi deniz tarafından gelürlerdi. Ba'de'z-zuhr cebeci ve mehterân-ı hayme ve yeniçerinin solakları gelüp zorbalardan dahi ba'de'l-asr mahâll-i cem'iyyetden câ-be-câ firâr idüp Deli Pîri Aksaray semtine gider iken dutulup mağrib vaktinde Sancâğ-ı Şerîf dibinde olan cem'iyyete getürüp ol mahâlde kılıç üşürüp katl eylediler. Andan pâdişâh tarafına yollar açılıp herkes gelmeğe başladı ol gice şehirlü ve cebeci ve yeniçeri solakları anda Sancâğ-ı Şerîf [87b] dibinde gicelenüp irtesi sabâh âdem deryâsı harekete gelüp pâdişâh sarayına doğru yürüdü. Yeniçeri tâ'ifesi dahi bi'l-küllîye gelüp gayri maslahat tamam olup kable'z-zuhr herkes makamına gitdi. Eğer Siyâvuş Paşa bu tedârüki itmiş olaydı bu iş anın yüzünden feth olmak gâyet karîb lâkin kazâ' böyle câri olmuş. Gâlibâ ahd-u yemîn hükûmetinde

maktûl oldu ve merhûm Siyâvuş gâyet hüsnü'l-hulk âdem idi. Kimseyi azar itdüğü mesmû' olmadı. Elinden geldikçe kandan ve dil azarından sakınur ve şuru'a münkâd kimse idi. Rahmetu'l-lâhi aleyh ve hefte-i âtiyyede Salı günü ba'de'l-asr zorbabaşı Benlû Ahmed'i pâdişâh sarayına götürüp Erbe'a günü ba'de'l-asr katl olundu ve gâret-gîrler teftîş olup çok mâl gicelerde çarşu bâzâr içüne bıraktılar ve ba'zı müte'ayyinler katl olundu ve kefere tâ'ifesinden otuza karîb salb olundu ve yeniçeri o[r]talarından metris ile kurşun atanlar ve merhûmu katl idenler hep hârice sürüldü ve ba'zı cevâhir eşyâlar dahi bulundu ve alındı. Sene[-i] mezbûre Cemâziye'l-ûlâ'sının ikinci Cum'a (12 Mart 1688) günü zorbalar tarafından olan Çavuşbaşı **[88a]** ba'de'z-zuhr katl olup ve mağrîbe karîb yeniçeri zorbası Hacı Ali ki bir gün yeniçeri ağası olmuşdu katl olundu ve bu esnâda sâbıkâ zorbalar hânesini gâret itdükleri defterdârı İsmâ'il Paşa yine defterdâr eylemiş idi malını mirîye alup kendüyü kapu-arasına habs eylediler ve Deli Pîri'nin Anadolu'da bir sakallı oğlu var imiş. Bu vak'adan beş altı gün mukaddem gelmiş imiş anı dahi birkaç gün habs idüp katl eylediler ve mâh-ı mezbûrun dördüncü Ehad gicesi beşinci sâ'ate karîb iskele semtinden ateş zuhûr idüp kal'a içerisine geçüp sekiz sâ'ate dek mümted oldu ve ol gün berd-ül-acûz ibtidâ'sı idi ve mâh-ı mezbûrun evâ'ilinde ma'zûl müfû Erzurum'a nefy ve Köprülüoğlu Girit'e ta'yîn olundu ve mâh-ı Cemâziye'l-âhire'nin beşinci Salı günü divândan sonra Zeynel Paşa on günden mütecâviz habs olunmuşdu katl olundu. Mezkûr Zeynel Arnevid beğlerinden vezâret virilmiş gâzi âdem idi şâkisi var didiler lâkin halk gâyet nâ-ma'kûl görüp acıdılar ve bu esnâda Şahincibaşı ve Üsküdar kethüdâ yeri ki zor ile eski vâlide tevliyyetini almış imiş ve ser-bölüklerinden **[88b]** zûr ile iş görenlerden ele gireni katl eyleyüp ve taşra hizmetlerden Türkmân Ağası Tokat Voyvodası ve Mardin Voyvodası ve Zile ve bunlar gibiler Anadolu'da ve Rûmili'nde meşhûr zorba kethüdâ yerlerinden maktûl olup başları geldi. Hatta İsmâ'il Paşa fermanıyla azlinden bir ay sonraya dek zorba kellesi gelürdi. Anadolu'da bu tâ'ife dahi nev'an münkesir olup gayri levend ve sekbân eşkiyâsı zuhûr eyledi. Bundan sonra Yeğen Osmân Paşa Siyâvuş Paşa ile İslâmbol'a gelüp lâkin içerüye girmeyüp Yedikule tarafına konmuştu ve Deli Veli'ye Rûmili sancağı verilmişdi. Bu def'a Rûmili Beğlerbeğliği ve otuz kîse akçe verilü[b] Belgrad tarafına gönderdiler ol dahi kalkup Rûmili Beğlerbeğisi olduğu cihetden Edirne'den başlayup denliyorek? ve her memleketin a'yânından ve mecmû'

memleketten sefer mühimmâtı diyerek çok mâl ve onbin kadar atlu ve yaya başına cem‘ eyler ve Sofya sınırına dâhil oldıkda İslâmbol'da zorbarlar münhezim olur ve ba‘zı ser-bölükler ve eşkiyâdan nice kimseler kaçup **[89a]** yanına varurlar ve ba‘zı mertebe bunı izlâl eylerler ve Anadolu'da dahi gedik ve onbeşten mütecâviz sekbân bölükbaşları seferlüyüz deyü şehir-be-şehir gezüp muhâlefet idenleri gâret ve evlerini ateşe yakup gezerlerdi. Hatta hüccâc Ka‘be'den gelür iken Surre Emîni'yle olan hacıyı soydular ve bu esnâda Gedik'e sancak gitmiş idi ki Rûmili'ne giçe ve sâbıkâ sekbân ser-çeşmesi olan Kemankeş Ahmed Paşa'ya Bolı sancağı virilmişdi ve Cemâziye'l-âhire'de (Nisan 1688) kamer münhasifen tulû‘ eyleyüp nısfından ziyâde tutuldu. Bu esnâda Yeğen kethüdâsı Kara Mustafa'yı göndermiş fermânı vireler ol dahi ol tarafda yetmiş seksen bayrak sekbân yaza ve bunların masraflarını İslâmbol'da göre ve üç kimseye biri müftûye biri vezîre biri Kızlar Ağasına birer mektûb yazup bunlara ru‘ûnet üzre sözler söyleyüp ve bunların ba‘zı eşkiyâyı katl itdüğine ta‘arruz eyleyüp ve bundan sonra bunlardan hazîne istemiş ve eğer böyle olmaz ise bu iş olmaz dimiş. Bunlar ise yigirmi gün mukaddem hazînedâr Hasan Paşa'yı serdarlıktan azl idüp Yeğen'i serdâr eylemişlerdi **[89b]** Bu def‘a ibtidâ’ Yeğen'in kethüdâsına Bosna Beğlerbeğiliği virildi ol dahî nev‘a ibâ eyledi Beni öteden Anadolu'ya âdem yazmağa gönderdiler. Bundan sonra habs olundı müşâvere eylediler. Âhirü'l-emr ana karar virdiler ki serdâr yine Hasan Paşa ola Yeğen Tımsıvar'a gide. Eğer gitmez ise üstüne nefîr-i âmm ola. Bu müşâvere üzre Yeğen'in kethüdâsını kapu-arasına habs eyleyüp Silahşör Süleymân Paşa'ya Urma verilmişdi. Dil'den döndürüp İslâmbol'dan nefîr-i âmm üstüne serdâr eyleyüp Cemâziye'l-âhir'enin âhir günü ki Sebt (Nisan 1688) günü idi İslâmbol'dan çıkardılar ve her tarafa nefîr-i âmm için âdemler gitdi ve Belgrad'da Hasan Paşa'ya habsten üç gün sonra yine serdarlık gelüp kal‘adan çıkar. Bu def‘a İsmâ‘il Paşa'nın taraf-ı hilâfında olanlar nev‘an fırsat bulup “bu âdem sefer ahvâli bilmez. Şimdi farazâ Yeğen bir taraf olsa düşmana mukabil mümkün değil. Bu merkeze bir sefer görmüş âdem lâzım deyü” pâdişâha dahî böyle sevk eylediler. Ba‘dehû Mustafa Paşa Süleymân Paşa fitnesinde yeniçeri ağalığından ma‘zûl ve Siyâvuş Paşa ile bile gelüp Edirne üstünden Boğazhisâr'ı muhâfaza **[90a]** sına ta‘yîn eylemişlerdi. Bu def‘a İsmâ‘il Paşa'ya dahî bu arada sefer ahvâli bilür âdem lâzımdır. Mustafa Paşa'yı getür deyü sevk eyleyüp anın ma‘rifetiyle bostancı hasekisi hat ve fermân ile

gidüp ve getürüp geldiği gün ki mâh-ı Receb'in ibtidâ'sı idi Ehad günü (2 Mayıs 1688) idi vakt-i asrda pâdişâh tarafına da'vet olunup mühr-i vezâreti İsmâ'il Paşa'dan alınıp Mustafa Paşa'ya virildi. Mâh-ı Receb'den mukaddem harîk vâki' olan mahallin nihâyetinden kal'a taşrasından ateş alup Kapan'a karîb harîk vâki' oldu. Mezkûr İsmâ'il Paşa ve Mustafa Paşa ikisi dahî yaşda altmışdan mütecâviz idi. İsmâ'il Paşa vakte münâsib hükümet ve eşkiyâyı zabt eyledi. Lâkin üslûb-ı hakîm üzre hareket eylemeyüp devletinde mutasarrıf olan mülûk vezîri gibi hareket eyleyüp kimseye devletinden hisse virmedi ve kevkebî müftûyi basdurup ulemâ-i rusûm tarafında çok tasarruf eyledi ve ummâl divânı def'ice ve Kızlar Ağası ki rûh-ı nefis-i emmâresi rütbesinde idi farfuk bihâ ile âmil olmayup gâyet riyâzet mertebesine getürdü. Bu def'a a'dâ-i aduvvun mertebesine gelüp ve galebe onlarda **[90b]** zuhûr eyledi. İrtesi gün mahbûs defterdârı ve Yeğen'in kethüdâsı ıtlak olundu. Mezkûr defterdâra Basra tevcih olundu. Mezkûr Mustafa Paşa dahi bu güne gelince halk içinde hüsn-i hulk ile meşhûr bir kimse idi ve mâh-ı mezbûrun on ikinci (13 Mayıs 1688) Penc-şenbih gicesi İsmâ'il Paşa Kavala semtine nefy olundu. Bu def'a Yeğen ilerü gitmeğe râzı olup lâkin benim ile bile olan eşhâs kal'aya kapanmazlar bir bir açık yere salsunlar deyü âdem göndermiş ol ecilden Yeğen'i Bosna semtine serdâr ve Deli Veli'ye Hersek sancağı virilüp üstünden nefir-i âmm ref' olundu ve mâh-ı Şa'bân'ın evâ'ilinde (Haziran 1688) sipâhi zorbalarına vezîr Mustafa Paşa müsâmaha yüzü gösterdiğinden yeniçeri ocağıyla ba'zı hareket murâd itdüklerinden sipâhi ser-bölüklerinden bir kaç âdem ve bir kaç dahi yeniçeri a'yânından katl olundu ve sene-i sâbıkâda Süleymân Paşa Ösek Köprüsü'ne vardıkda Nemse keferesinde suyu berü geçenler ki ibtidâ' münhezim olup girüye gitmişler idi serdârları dahi mecrûh olmuş imiş. Bu senede altıbin mikdârı güzîde asker ile Belgırad etrâfına gelmiş. Hasan Paşa ve ol aralıkda **[91a]** olan asker mukâbele idüp mezkûr dahi bu esnâda şâyî' oldu. Ve sâbıkâ Mustafa Paşa Beç üzre azîmet itdükde Edirne'de rü'yâ görür ol vakitte Celveti tarikinde Bosnevî Hasan Efendi ta'bir-i rü'yâ ile meşhûr idi ana arz eyler ol dahi bu azîmetten ferâğat eylemek tarafını gösterir ol dahi sirran gazab idüp Hasan Efendi'yi nefy tarikiyle İslâmbol'a yollar ol zamânda öyle güft ü gû oldu ki bu kârın tamamı Ali nâmında bir kimse elinde olur. Nefsinden Mustafa Paşa bu şekle girdi İbrahîm Paşa oldu. Ana dahi az zamân takdîr eylediler ol da mümted olmadı. Süleymân Paşa dahi öyle oldu ve Siyâvuş Paşa dahi

öyle. İsmâ'il Paşa'ya gün takdîr eylediler. Karîb zuhûr eyledi bu esnâlarda halk lisânında Ali Zuhûri ziyâde şöhret buldu. Bostancıbaşılıktan çıkma Ali Paşa nâmında bir paşa var idi. Semm ile katl olunması şâyi' oldu vâni dâmâdı Feyzullâh Efendi azlinden bir gün mukaddem bir kimse mezkûrun onsekiz gün fetvâda kararını dimişlerdi. İrte günü ma'zûl oldu ve bir kâfir tabîb Yahûdi reml idermiş vezîre mûte'allik ba'zı söz **[91b]** söylemiş mâh-ı Şa'bân'ın yigirmisi Ehad günü (20 Haziran 1688) salb eylediler ve dahi itlâk olunan defterdâr Hüseyin Paşa'ya ba'de'l-ıtlâk Basra tevcih olunmuşdu. Bu esnâda nefy tarikiyle İslâmbol'dan ihrâc olundu ve Anadolu'da cem' olan levend tâ'ifesine dahi nefîr-i âmm olup ümerâ ve erbâb-ı silah ve re'âyâ her taraftan etrâflarını alup durur iken ba'zı umerâ tavassutuyla Gedik'e ki sâbıkâ sancak virilmişdi. Bu def'a Sivas virilüp ve birkaç bölükbaşılarda sancak virilüp muazzam cem'iyetleri tağılup içlerinde Tokmak demek ile meşhûr bölükbaşı serçeşme olup bu esnâda yüz mikdârı âdem ile İslâmbol'a dâhil oldu. Mâh-ı şehri Ramazân'ın İsneyn günü Yeğen'in mahbûs ba'dehû itlâk olunan kethüdâsına Silistre tevcih olundu. Belgrad kurbunda vâki' Demirkapu nâm mevzı'a gitmek üzere ve bu esnâda Şâh-ı hafta ve vükelâ-yı devlet mest-i hâb-ı râhat olduklarından Nemse'ye elçi tertîb idüp irsâl eylediler. Hatta a'yân küttâbdan Diyârbekirli Hamdi ta'yîn olup ol dahi bu kâr tarîk-i İslâm üzere tamam olmak mutasavver değildir deyü risâletden imtinâ itdükde **[92a]** nefy tarîki ile İslâmbol'dan Diyârbekir tarafına ihrâc olundu ve Burusa'da katl olundu ve mâh-ı mezbûrun nısf-ı ahirinde İzmir'de azîm zelzele zuhûr eyleyüp çok mahallât harâb olup hatta Frenklerin barutları var imiş ateş alup attıkda bakiyye kalan mahallelerinden çok evler ateşe yanmış. Sâbıkâ Yeğen Osmân Paşa izhâr-ı muhâlefet itmeyüp ilerü gidüp lâkin Bosna'ya dahi gitmeyüp Hasan Paşa palangasında beş onbin yaya ve atlı ile oturmuş imiş. Bu def'a müşâvere ile ba'zı bölükbaşıları neferiyle bile kendüden ayrılıp Hasan Paşa kapusına varurlar ol dahi geleni hâzır asker yanına alır. Bu def'a İslâmbol'dan kapucılar kethüdâsı ile Hasan Paşa'ya hil'at ve seyf ve ba'zı umûr icrâsı için irsâl olunur. Bu vak'a vezîria'zam olan Mustafa Paşa ma'rifetiyle oldu dirler amma değil imiş. Bu def'a Yeğen Belgrad'da ba'zı askeri tâ'ifesiyle dahi sırran müşâvere eyleyüp bir gice kalkup sabâhı Belgrad[a] dâhil olup serdârlık makamına oturup Hasan Paşa'yı Belgrad'dan Demürkapu tarafına gönderir. Bu def'a kapucılar kethüdâsı dahi yakîn gelmiş imiş. Ana dahi âdem

gönderüp getirüp **[92b]** seyf ve hil'ati alup ve bu tarafa ol tarafda olanlardan arz-ı mahzar ki serdârlık Yeğen Paşa'ya münâsibdir deyü irsâl itdürüp bu haber İslâmbol'a geldikde serdârlık yine Osmân Paşa'ya gitdi. Mezkûr Hasan Paşa ihtifâ tarikiyle İslâmbol'a gelüp ba'dehû gelüp ba'dehû Ağrıboz semtine gönderdiler. Sene-i âtiye evâ'ilinde fevti haberi geldi ve bundan mukaddem kâfir üç kol imiş. Biri Demürkapu semtine ve biri Belğırad üstüne ve biri Bosna üstüne. Bu def'a üçü bir yere cem' olmuşlar ve Leh keferesi dahi Kamenice üstüne tabur çıkarmışlar ve mâh-ı mezbûrun yigirmi altıncı Sebt İslâmbol'da tuğlar çıkardılar ve Bozoğlan keferesi çetesine müsadif olup baş ve dil alup İslâmbol'a dil getürdiler. Sâbıkâ İsmâ'il Paşa ref' olup yerine sâbıkâ yeniçeri ağası olan Mustafa Paşa vezîria'zam olup lâkin gâyet batî hareket kimse görünüp ve nefsinde her tâ'ife müdârâ idüp ve iyilik eylemek sadedinde olup İsmâ'il Paşa'nın sipâhi tâ'ifesinde yerlerini çaldıkları ser-bölükleri yine tashih murâd eyleyüp esâmîlerini defter itdürir iken fi'l-hâl yine tahrîk-i fitneye **[93a]** mübâşeret idüp bu def'a tashihden ferâgat eyleyüp bir kaç âdem katl olundu. Ba'dehû Yeğen Osmân Paşa Belğırad'ta bu keyfiyetle yine serdâr olduğundan yine İslâmbol'da eşhâs fitneye mübâşeret idüp küttâbdan ve yeniçeriden ve cebeciden ve sâyir esnaftan gicelerde ba'zı mahallerde cem'ıyyet ve müşâvere idüp kadir gicesi tuğ çıkdıktan sonra yeniçeri ocağına kâğıd bırağup bizim birkaç mevâcibimiz virilmedi anı isterüz ve devlette bir kaç âdem istemeyiz bu kâğıdı elbette pâdişâh tarafına virin demişler. Bunlar dahi vezîre getirirler ve bu esnâda yigirmi mikdârı âdem yüzlerini örtüp giceArab-zâde'ye pâdişâh hocası idi ana gelüp kâğıd getirüp pâdişâha elbette virdi[r]irler ve bu esnâda birkaç sene idi kim buğday var iken kaht nâmı âlemi almış otuz kırk dirhem etmek bir akçeye bu sene buğday ziyâde olup **99** Şevvâl ibtidâ'sında (Temmuz 1688) yüz yigirmi dirhem etmek bir akce. Narh olup etmekçiler İslâmbol ve Üsküdar'da etmeği killet üzre işleyüp îd günlerinde Üsküdar'da etmek bulunmayup bu bahâne ile Üsküdar'da cem'ıyyet eyleyüp mahkemeye varup andan asıl kâdısı ki Sultân Mehmed'in oğlunun hocası **[93b]** Rûmilî'nden ma'zûl İbrahîm Efendi idi. Salacak'da olurdu ana varup onu taşlarlar. Bu esnâda bu eşhâsın cem'ıyyetleri haberi dahi şâyi' olur. Mâh-ı Şevvâl'in dördüncü Ehad (2 Ağustos 1688) günü yeniçeri ağası haremden çıkma idi ana Van virilüp yerine sekbânbaşı yeniçeri ağası oldu. Kul kethüdâsını ve Ahmed Küfrî ve Dividi Güzel Süleymân küttâb tâ'ifesinden nefy

tarikiyle İslâmbol'dan ihrâc eyleyüp sipâhi ser-bölüklerinden ve sâyir eşkiyâdan birkaç günde gicelerde ikiyüzden mütecâviz âdem katl olundu dirler. Gûyâ Siyâvuş mazlûm ve ol vâk'ada ve andan evvel şehîd itdükleri müslümânların hûnî hareket idüp bakiyye kalanlarda dahi cezâ icrâ olunurdu ve mâh-ı Şevvâl'in ondördinci Çehâr-şenbih günü (12 Ağustos 1688) Ağustos ibtidâ'sı idi. Fetret[d]e zorbarlar zuhûrunda At Meydânı'nda atdan indürüp yayan getürdükleri Sekbânbaşı Ömer Ağa vezâret ile İslâmbol'a kâ'immakâm nasb olundu ve Hamdi ki elçi ta'yîn olup gitmeden ibâ' eylemiş idi. Nefy tarikiyle İslâmbol'dan ihrâc olup Burusa'da kalmış idi ve anda katl olup **[94a]** başı geldi. Lâkin zulm eylediler ve bu esnâda Mısır'a giden tavâşilerden Kızlar Ağası Yusuf Ağa ve ba'dehûsu Ali Ağa mâlından ve ba'zı bakayadan deryâ ile üç bin kîse kadar akçe geldi ve Siyâvuş Paşa'nın kethüdâsı Şa'bân Ağa'ya Silistre semtinde Nikebolı sancağı virilmiş ol semtde serdâr olan Mustafa Paşa başını gönderüp efendisine itdüğü karşısına geldi ve mâh-ı mezbûrun âhirinde Nemse Belgrad üstüne gelüp suyunu berü geçdüğü haberi gelüp müslümânlarda bir mâtem zuhûr eyledi ki ta'bîr olunmaz. Bu esnâda pâdişâh zâhiren mecnûn değil lâkin kırk sene habsde ömür geçirmiş âdem asla kendünden harf nutk şâyi' değil idi vezîr dahi birkaç def'a bozgun virmiş ve askerî tâ'ifesinin pençesinden sekbân vâsıtasıyla kurtulmuş gûyâ bir mütehayyir kimse idi. Rûkn-i devlet pâdişâh hocası Arab-zâde ve Kızlar Ağası idi. Kızlar Ağası dahi gâyet bî-şu'ûr olduğundan müdebbir-i devlet Eski Saray hüddâmlarından Baltacı ta'bîr olunur anlardan Ağa Yazıcısı ve birkaç ana manend kimseler idi. Bu def'a müşâvere cem'îyyeti idüp kürsî vâ'izlerinden ve ba'zı **[94b]** ulemâ tâ'ifesinden biraz âdem cem' idüp müşâvere idüp âdemler gönderüp nefîr-i âmm ide ve vezîr dahi kendü vara. Bu def'a sene-i mezbûrenin Zi'lka'de'si ibtidâ'sı (Ağustos 1688) pâdişâhı ve ref' olan Sultân Mehemmed'i dahi kaldırıp Davud Paşa'ya çıkıldılar. Kadir gicesi tuğ çıkardılar. İki ayda Edirne'ye vardılar. Havsa'ya vardıkda Belgrad'a Nemse müstevlî olduğu haberi şâyi' olup mâh-ı mezbûrun yigirmi dokuzuncu Cum'a günü (25 Eylül 1688) İslâmbol'da dahi şâyi'oldı ve müslümânlara bir cins ye's ve mâtem zuhûr eyledi ki eğer şems mağribden tulû' eylese bu kadar olmazdı. Düşmân istilâsı emr-i sehl lâkin pâdişâhda tasarruf yok. Sûretâ racül-ü şücâ suretinde bir tenû-mend kimse lâkin mu'ayyende bir tıfl-ı cehl-i rûz ve tıfl-ı merkûzdan

ihtimâl rüşd var bundan halk me'yûs ve seksen dört târihinde[n] doksan dokuz âhirine gelince asla olunan du'âlardan râyiha isticâbet şemm olunmadı.

Ehl-i himmet leb ez-du'â bestend

Kemer-i hidmet-i rızâ bestend

Ve kubbi (vakti) peygâm dost[baz]suhtegân

Dağhâ ber leb-i sebâ bestend ⁴²⁸

ve sene-i mezbûre Zi'lhicce'sinin ikinci isneyn günü (28 Eylül 1688) Karadeniz'de olan on mikdâr çekdirme gelüp tersâne önüne vardıkda **[95a]** âdet üzre toplarını atdukda tersâne gemilerinden bir gemi barutu ateş alup içinde olan kürekci ve cenkci ve ba'zı müsâfire istikbâl⁴²⁹ idenler helâk olup onbeş mikdârı âdem ancak halâs olmuş. Kasımpaşa'da bir mahalleden yigirmi beş âdem telef oldu didiler ve ol gün ihtirâk-ı utârîde ve zühre imiş. İrtesi gice İslâmbol'da bir mikdâr harîk vâki' oldu öyle istimâ' olundu ki pâdişâh vezîrden su'âl eylemiş ki "bu Belgırad nice yerdir?" ol dahi dimiş ki "bir muhtasarca kal'adır." Ba'dehû harem nâzırı Kızlar Ağasına su'âl eyler ol dahi öyle dir. Ba'dehû Hâs Oda hüddâmının re'îsine su'âl eyler ol dahi dir ki "karındaşın Sultân Mehmed ana vardı ana sor." Bundan sonra ana su'âl eyler ol dahi olduğu üzre haber virdükde erbâb işidüp azîm feryâdlar eyleyüp bu def'a hoca nasb eyledükleri Arab-zâde gelüp bunları sûret-i haktan teskîn eyler ve ba'dehû bunlar Edirne'de kışlağa karar vereler ve sene-i sâbıkâların 95 den berü her senesinde Leh keferesi Kamenice üstüne gelüp münhezim olup giderler idi. Lâkin öyle şâyî' idi ki Tatar Hanı Selim Giray Leh def'ini **[95b]** murâd eylemez ve kefereye inhizâm göründükde Tatar üstüne serdâr olan oğlu ziyâde takayyüd eylemeyüp dönerler. Bu def'a Moskov'dan Leh'e yigirmi binden mütecâviz imdâd gelür iken Tatar Leh'e kavuşmağa komayup bozarlar. Dirî dutulanın dahi katl iderler. Ba'dehû Leh keferesi dahi Kamenice'ye on sâ'at mikdârı yerde bir iki tabur ile oturur iken bir taraftan Tatar askeri ve bir taraftan ol tarafa serdâr olan Küçük Sipâhi Mustafa Paşa varup bi-emri'l-lâhi te'âlâ Leh keferesi münhezim olur. Bu def'a yine âdeti sâbıkâ üzre Han-zâde

⁴²⁸ Müellif bu beyitleri Örfi-i Şirazi'nin 265. gazelinden almıştır. Gazelin tamamı için <http://www.nosokhan.com/library/Topic/1FC9>

⁴²⁹ istikbâl kelimesi mükerrer.

mukayyed olmamak murâd eyler. Novay mirzâlarından bir iki mirzâ şehîd olmuş imiş. Novaylı ikdâm idüp elden geldiği mikdârı Leh'i kırarlar ve ba‘dehû esîr olanı bile katl eylerler ve bundan akdem Novay Leh'e kışda akın idüp çok gâret eylemiş. Han bî-huzûr olup Novay ile beyenlerinde bir bürûdet dahi var imiş. Ba‘dehû müslümân askeri Yaş'a gelüp oradan haber gönderüp bu haber dahi kable'l-îd geldi. Eğer bu nusret olmasa idi Eflâk ve Boğdan Nemse'ye kışlak olup Tuna ve Karadeniz elden gider idi ve bundan birkaç ay mukaddem Tatar Hanı Selim Giray'a âdem gönderülüp **[96a]** kefare üstüne kalkmağa işâret olunmuş idi ol dahi îd-i adhâdan sonra yüzbin mikdârı âdem ile kalkmağa der-uhd[e] eyleyüp anın dahi haberi geldi ve sene-i sâbıkâlarda eğer hânı Nemse üstüne taslît eylemiş olsalar bu kâr bu yüzden zuhûr eylemezdi. Lâkin Nemse bir hîlekar kâfir bunları kış oldıkda sulh ile eğler. Bunlar dahi pâdişâh mutasarrıf zâhir olmaduğundan râhat arzusıyla Nemse incinmesin deyü Tatarı def‘ü men eylerler. Bu def‘a zarûrî iktizâ eyledi. Ba‘dehûsi hayr ola ve bundan akdem İslâmbol'dan almak üzere vesîle birkaç tarık vaz‘ eyleyüp ba‘zı mertebelerde akçe dahi aldılar. Bu sene yine murâd eyleyüp lâkin halkın tecemmu‘undan endîşe-nâk olup hezâr-hîle vü tedbîrden sonra sûret ü hakdan gelüp gazâ ve cihâd[a] âdem lâzım olduğundan İslâmbol'un ve etrâfının her bir hânesine üç âdem gazâyâ çıka. Bu kârın itmâmına Edirne'den sâbıkâ defterdâr olan Vezir Ali Paşa'yı İslâmbol'a gönderüp kable'l-îd gelüp İslâmbol ikiyüz yetmiş mahalle ve ikibinsekizyüz hâne ve etrâfı binikiyüz hâne mecmu‘u dörtbin hâne imiş. Bu def‘a İslâmbol'da **[96b]** azîm güft ü gû olup ba‘dehû üçer âdem çokdur deyü her hânedan iki âdem olmak üzere bir emir dahi gönderüp ba‘de'l-îd Zi'lhicce'nin on yedinci sülâsâ günü (13 Ekim 1688) Sinan Köşkü'ne ulemâ vü a‘yânı cem‘ idüp emri kırâ‘et eylediler ve bu esnâda Galata'da Frenk balyozlarından biri Kırılımızın oğlu olmuş şenlik emr eylemiş biz donanma iderüz deyü vezîrden izin alup Galata'da azîm donanma eylediler. Belgrad ahvâli alâ sebili'l-icmâl bir kimse Nemse suyu geçer iken bir maslahat ile Yeğen'e varmış imiş. Belgrad'a karîb bir havâle yerde küffârın hucûmunu böyle nakl eylemiş ki ale's-sabâh küffâr köpri tarafından sunun öte canibine gelüp bunlar dahi yaya ve sâyir anda bulunan taşra gelüp ol tarafa top getirüp öyleye dek mukâtele idüp yeniçeri ocağından Zağarcıbaşı ya Turnacıbaşı ola şehîd düşüp kâfir o taraftan bir gayri tarafına top getirüp kayıklar hâzır eylemiş imiş. Kayıklar ile âdem geçirüp geçenler metrislenüp

murâdı kadar asker geçirir. Bu vak‘ada Yeğen atlu ile bir havâle yerde oturup asla yerinden hareket eylemez. Gice oldıkda atlu tâ’ifesini ve kendü yayasını alup Niş’e gelür. Ba‘dehû Belğırad **[97a]** otuz günden mütecâviz mahsûr olur. Ba‘dehû Budin’de kâfir eyledüğü vech üzre girüde bir vâfir dinç ‘asker saklar ki bunlara ibtidâ’ ki cengi göstermez. Ba‘dehû bu dinç askeri sudan geçirür ve Belğırad kal‘asına lağım idüp yakar ve ol dinç asker ile yürür. Yürüyüş ile Belğırad’ı alır içinde olan serdâr Öküz Öldüren Mehemed Paşa esîr olur ve kırktan mütecâviz yeniçeri ortası sevinür. Hâsılı Belğırad’ın gitmesi vezîrin hemec olduğundan ve pâdişâh ise bir mertebe ki bir yılda lisânından bir kelâm nakl olunmaz bilinmez ki insan-ı kâmil dir sırrı kazâyâ vâkıftır. “*Alime’llâhu külle lisânihî*” erbâbından mıdır yohsa “*esfel-i sâfilîn*” den midir? Bunda tedârük Karadeniz’de ondan ziyâde çekdirme var idi. Tırabozan’a yeniçeri ocağından biraz kîse akçe ile bir âdem gönderseler on bin tüfenk-endâz yeniçeri Tırabozan’dan Rûmili’ne suhûlet ile geçerdi ve yalılardan dahi beş altı yüz lağımcı ol dahi emr-i sehl idi. Bunları Belğırad kal‘asına koyup ba‘dehû Selim Hanı dahi kefere üzre musallat eyleyüp ve vezîr olan âdem kendü dahi neye kâdir ise Belğırad buluna lâkin asla Belğırad’ın hıfzına müte‘allik bunlardan **[97b]** bir hareket zuhûr eylemedi ve kendü dahi vezîr olan kimse hareket murâd eylemedi. Yeğen birkaç def‘a dil gönderdi asla bir cevâb çıkmaz idi meğer bunlarda azîm ihmâl var imiş vezîr gitmeğe Yeğen’den havf ider dirlerdi. Sâyir mühimmât terkine vech yokdur. Bu def‘a Yeğen bunlara birkaç def‘a dil gönderüp bunlardan bir hareket zuhûr itmeyüp bu def‘a Belğıradlıdan beşyüz kîse akçe ister. Anlar dahi ittifâk idüp virmezler. Bundan sonra Belğıradlı ile müşâvere eyler. “Suyu öteye geçelim kâfir suyu berü geçdükde bu asker döğüşmez.” Anlar dahi râzı olmayup ana karar virürler ki bir yerde top bulunalar bu def‘a Belğıradlı malımız ve iyâlimiz çıkaralım ba‘dehû fâriğ döğüşürüz dirler ol dahi⁴³⁰ fermân virür. Ba‘dehû her kişi perâkende olmağa başlar. Ba‘dehû Tatar gelür şehri yağma itmeğe başlarlar. Yeğen âdem gönderüp bir mikdâr Tatar katl eylerler. Bu def‘a Hanoğlu’yla Yeğen bozuşur ve bu esnâda kâfir tarafından Yeğen[e] âdem gelmiş cevâbını dirler. Ba‘zılar dirler ki mefhûmu biz Türk ile sulh olsak gerek onlar bize Belğırad’ı virdiler. Sen yok yere zahmet çekme ve seni dahi katl eylerler. **[98a]** Dirler ki bu mevânî‘ hucûmundan Yeğen asla bir nesneye mukayyed olmadı. Nemse keferesi

⁴³⁰ Ol dahi kelimesi mükerrer.

Belgırad'a müstevli oldıktan sonra Bosna semtine asker göndürür. Bi-emri'l-lâh kefere münhezim olur. Lâkin Ester ve Eflâk re'âyâsının bir mikdârı cem'ıyyet idüp bir kasaba sevindürürler. Ba'dehû ol isyân eden tâ'ıfeyi katl eylerler. Sâbıkâ Kurs keferesi beği Nemse'ye mukâbil olup bu harekete ol sebeb olmuşdu. Ahvâl böyle oldıkda vilâyetinde turamayup dört bin mikdârı atlu ve yaya ile Demürkapu'ya gelür. Hikmet ol vakitte Belgırad'dan çıkup gemilere giren müslümânlarla re'âyâ musallat olur. Kimi kırılır kimi suya gark olur ve birazı dahi Demürkapu'ya çıkar. Bu esnâda Vidin re'âyâsı tecemmu' idüp bunlardan ziyâde mal isteyüp ve bunları katl eylemek murâd eylemiş iken Kurs üzerlerine gelüp ve tecemmu' iden re'âyâyı katl idüp bunları geçürür ol beğleri mürd olup bu esnâda oğlu bulunmuş idi. Nemse'ye Vidin'e geldükden sonra bu mikdâr mukâbele ve mukâteleyi oğlu eyledi ve Vidin'de olan müslümânlar eğer kal'ada ve eğer kasabada Belgırad vâk'ası zuhûrunda ol ülkeyi bırakup **[98b]** hâli korlar. Kurs gelüp berüye arz idüp bunlar dahi Vidin'i Kurs'a virürler. Kurs dahi Fethü'l-islâm'da sâkin olur dahi Belgırad'dan gelen müslümânları kal'asına câ-be-câ iskân eyler. Ba'dehû Nemse Belgırad'a müstevli oldıktan sonra beş bin atlu beş bin yaya Kurs üstüne göndürür ol dahi Yeğen'den âdem ister ol dahi bine karîb âdem göndürür. Hatta bâlâda maktûl olan Yadigaroğlu'nun karındaşı ol vak'ada yine bir müte'ayyin kimse olmak üzre bile imiş. Hâsılı Nemse Kurs ile mukabil oldıkda atlusını ayırup pusuda âdemler komuş imiş. Pusu üzre getürüp suhûlet ile mahv eylerler. Ba'dehû Nemse yayası metris iderler. Top getürüp cümlesini esîr idüp ve ba'dehû katl eylerler. Üç bin âdem Nemse tarafından maktûl olur ve bu haber sene-i mübâreke ki mi'e ve elf ki şer'isi sülâsâ günü i'tibâr olunmuş idi. Hâmis günü gelmiş yigirmi beş kadar kefere bayrağı ve kefere kulakları mezkûr Yadigâroğlu ve Kurs Beği'nin âdemleri getürüp azîm ri'âyetler olunmuş. Hâsılı başta tâli' olmayınca bir kâfir kadar hidmetde bulunmadılar ve nev'an bu halden hayâ itdüklerinden bu kârı Yeğen **[99a]** eylemek üzre kâğıdlar yazup şehirde gezdürdiler ve bu cem'ıyyette Sirem ve Eflâk ve Macar imiş. Nemse ikibin mikdârı ancak var imiş didiler ve bu mâh-ı Muharrem'in yigirmi sekizinci günü (22 Kasım 1688) burc-ı akrebde kıran nahseyn olup ve ol esnâda şems dahi kavsa tahvîl eyler. Hâsılı müslümânlarda bir cins hemm u gâm âdem yokluğundan ve mâl yokluğundan değil ancak zimâm-ı tasarruf anlanulduğu üzre mutasarrıf zâhirde değil bâtını ise Cenâb-ı Allâh bilür.

"Allâhümme la sehle illâ mâ-ca'altehû sehlen ve ente izâ şite şey'en tec'alü'l-asbe sehlen"

ve bundan akdem Venedik keferesi Ağrıboz üzre azîm hucûm eyleyüp ol tarafdand mektûb gelüp sûret-i tahrîr olundu. Ağrıboz ahvâlinden sù'âl olunur ise bin doksand dokuz Ramazân-ı şerîfinin on birinci günü küffâr donanması Ağrıboz Boğazı'na gelüp burcu yanında azîm tabur idüp andan sonra Kızılhisar kal'asına bin mikdârı kâfiri muhâsara için gönderüp kal'ada altı yüz mikdârı islâm askeri olup küffâr üzre yürüyüş idüp kâfiri giri döndürüp ikiyüz mikdârı kâfir mürd olmuş andan sonra Kalos kal'asına altıbin mikdârı kâfir muhâsara için **[99b]** gönderüp üçbin mikdârı İslam asker[i] Ağrıboz'a imdâda gelür imiş Kalos a uğrarlar görirler ki kâfir muhâsara eylemiş kâfir üzre yürüyüş idüp kâfirin bin mikdârı bölünüp sekizyüz mikdârını katl bâkisini deryâya dökerler. Andan sonra Dâlende (?) nâm mahalle karîb mahalde dört bin mikdârı kâfir dönüp serdâr olan kimse altıyüz mikdârı atlu ve bin mikdârı yaya ile asker gönderüp kılıç cengi ile kâfirin bin mikdârını dağlara kaçırup bâkisini katl eylemişler. Müslümânlardan ikiyüz mikdârı âdem şehîd olmuş. Taşrada serdâr olan bir ihtiyâr âdem Arnevid ümmîsi imiş. Halil Paşa nâmında bir kimse idi. Bu ma'rekeden sonra bir ma'rekede dahi bir oğlu şehîd oldu deyü istimâ' olundu ve Ağrıboz kal'asına yâb yâb metris iderek gelüp anda cenk ider iken bir mübârek sâ'at ki sabâh şafağı vakti idi. Bin mikdârı asker-i islâm ile Mustafa Paşa kal'adan çıkup küffâr üzre hucûm idüp kâfir yüz çevirüp taburlarından firâr idüp altı miktarı kâfir katl olunup dört havan ve iki balyemez ve on iki şâhî top ve cümle cebehânesini alup zabt itdiler Mustafa Paşa'nın **[100a]** kethüdâsı şehîd olup kendüsü dahi mecrûh oldu ve bundan sonra cümle kalyonlarını getirüp ve cümle adalara nefîr-i âmm idüp var kuvvetini bazuya getirüp ikibin kâfiri her biri on Türke yazılup Mustafa Paşa haber alup mukayyed olmayup kâfir yürüyüş itdükde ardını alup cümlesini katl eyleyüp lâkin Mustafa Paşa gâyet mecrûh olup birkaç günden sonra vefât eyledi.

Rahmetü'l-lâh-i te'âlâ aleyhi ve alâ sâiri's-şühedâ-i ve'l- mücâhidîn.

Ve kapudan paşa yigirmi beş gün mikdârı adalarda gezdi. Kâfirden⁴³¹ bir eser zuhûr eylemedi. Bu def'a Ağrıboz'dan kayık geliyor iken Andre adasına kâfirleri çıkup kaçır

⁴³¹ kâfirden kelimesi mükerrer.

iken dutulup ellerinde mektûbları bulunur ki eğer bize imdâd göndermez iseniz bu kal'a bu halle hâsılı kâfir kal'aya üç def'a yürüyüş idüp üçünde dahi şol mertebe kılıç çekdiler ki ta'bîr olunmaz zîra kâfir cenge re'âyâ sürer. Re'âyâ ise cenk bilmez ve hâlâ donanması Ağrıboz'dadır ve Zi'lhicce-i şerîfin on sekizinci günü (3 Ekim 1689) kalyonlardan asker alup Ağrıboz'a gitmiştir. Bu mektûb tamam oldu. Bir Mısırlı Çerkez yiğidi ol ma'rekelerde bile imiş nakl eyledi. Gürci Mehmed Paşa ile sekiz **[100b]** yüz mikdârı âdem geldi. Kâfir kalkdıkda ikiyüz ancak kaldı ve Mısır beğinin otağını pareleyüp torba idüp giceler[i] dikdik toldurur idik ne gice kaldı ne hâli dahi Musul bezleri buna mânend eşyalardan torba ider idük ve kâfir geldikde altmış gün mikdârı parmaklıktan düğüşüp andan gâvur parmaklığı alup yigirmi mikdârı balyemez ve şâhî ve havân topu aldı. Ba'dehû kal'aya gelüp altmış güne karîb kal'a üstünde ma'reke eyledi ve bir def'a deryâ tarafından on beş mikdârı çekdirmesi gelüp kal'ayı topladı. Kal'adan dahi bir iki çekdirme batırup ve birazı dahi mecrûh girüye gitdi ve kalkıncaya dek kal'aya üç yüz elli bin top ve yigirmi binden mütecâviz kunbara attı. Tahmîn olundu ve kal'aya geldükde otuz yedi bin ve bir def'a sekiz bin ve bir def'a üç bin imdâdı geldi. Kalkdıkda on⁴³² bin âdem kalmadı didüler ve müslümânlardan oniki bine karîb âdem şehîd oldu didiler ve bundan akdem Mavrol Han evlâdından Gürci Mehmed Paşa Eğri'de ve Segedin'de ve gayri yerlerde kâh mahsûr ve kâh esîr ve kâh ıtlâk olunarak **[101a]** Belgrâd'a gelüp sene-i sâbıkâda Yeğen Osmân Paşa ile ba'zı mertebe dostluk eyledükden Yeğen üstüne nefîr-i âmm oldıkda muâdâtına ikamet eylemedüğünden Hasan Paşa muâdât gösterüp ol dahi kalan ağırlığın Filibe'de koyup kendü on kadar âdem ile İstanbul'a gelmiş idi. İd-i fitra kadar kendüye bir mikdâr kîse virilüp Ağrıboz'a tedârük için irsâl olunmuşdu. Kethüdâsı İbrahim Ağa kefare kalkdukdan sonra bir kağıd göndermiş sureti tahrîr olundu. El-hamdü'l-illâh İstanbul'dan çıkup altıyüz mikdârı süvâr ve piyâde ile mâh-ı Zilhicce-i şerîfin ibtidâ' gurre günü yetişüp derûn kal'aya girüp kuzât ve mücâhidîn ile dâmen-der-meyân idüp top darbıyla hârab olan gediklerden küffâr-ı dûzah-karar defâ'atiyle yürüyüş idüp

bi- avnillâhi'l- meliki'l- cebbâr

⁴³² On kelimesi mükerrer.

kılıç yiyüp yüz karasıyla avdet eyledi. Mâh-ı mezbûrun yigirmi sekizinci günü var kuvvetini bazûya getürüp dört yerden hücum eyleyüp bedenlere çıkup bayraklar diküp gâziyân dahî cân fedâ eyleyüp küffârı girüye döndürüp hatta gediklerden küffâr ile ma'an taşra çıkup bir mertebe kılıç olmuşdur ki yakîn **[101b]** zamânda böyle bir gazâyı ekber ve îd-i müminîn olmuş değildir ve ba'dehû yürüyüş günü kal'ayı muhâsaradan sonra gemilerine girüp donanmayı menhûsesi ile kalkup dûzaha revâne oldu. Bu mektûb sûreti tamam oldu ve Anadolu kazâlarına dört hâneye bir âdem sefere gitmek için çıkarılıp yine be-her hâne ellîşer gurus almışlardır Avârız ve rusûmun ve iştirâ ve nuzûl deyü ve Haleb'e dahi vâfir akçe tahmil olunup ehl-i Haleb varan kapucubaşıya ğuluvv idüp ol zamân Haleb Bağdad'dan ma'zûl kethüdâ Ahmed Paşa'ya virilmişdi. Lâkin dahi gelmemiş müsellemler otururdu. Kapucubaşı ve müsellemler kal'aya gidüp ba'dehû Ahmed Paşa gelüp bunları nefir-i âmm sefere çıkın deyü üç binden ziyâde âdem atlu ve yaya çıkarup sefere yollayup esnâ-yı râhda İstanbul'a geldiler. Ba'dehû Edirne'ye revâne oldılar ve Ebî Eyyûb-i Ensârî hazretlerinin Merkâd-i şerîf olduğu kasabaya dahi kırk kîse akçe saldılar ve kal'a içinde serdâr olan İbrahîm Paşa sâbıkâ yeniçeri ağalığından Bağdad hâkimi olup ba'dehû azl olunup tuğu sancağı alınup ba'dehû yine virilüp ol mahalle kal'a içinde serdâr idi **[102a]** Bir kimse nakl eyledi ki kal'a içinde beş binden mütecâviz şehîd olup ve kal'a etrafından kesilân oniki bin kelleye İbrahîm Paşa bahşîş virdi. Öyle mesmû'dur ki vezîria'zam Çıplak Ali Efendi vardıkda dîmiş ki "sen bir ehl-i ilm kimse imişsin kâfir geldi evlemize? sarıldı bundan evfak bir vech söyle bunu terk idüp anı eşeleyelim" ve sene-i mezbûre Safer'inde İslâmbol'a be-her hâne mahallelerde mîrî için kayd olunmuş mukayyed üç bin hâneye karîb imiş ve binden mütecâviz dahi Tophâne tarafında ve karîb mahallerde imiş. Üçer yüz gurus salup devşirmeğe mübâşeret eylediler ve Edirne ve Burusa bunlar nice tekâlîf virirler imiş. Anlara be-her hâne yüzer gurus ve İslâmbol'da ba'zı mahallenin hânesi yok imiş bundan mâ-'adâ anlara dahi beşer ve onar hâne koyup ba'dehû tahammülü olmayan mahallelerin ba'zı mertebe kusûr üzre alup şöyle mücmel kaldı ve bu esnâda Burusa'dan Üftâde Efendi-zâde ve Çıplak Ali Efendi ve ba'zı a'yân İstanbul'a gelüp ba'dehû Edirne'ye varup beher hâne yüzer gurus tahammül olunmaz tahfif ricâ **[102b]** eylediklerinde olmaz deyü cevâb virilüp lâkin Üftâde Efendi-zâde'ye bir mikdâr ri'âyet olunup hatırını ele almışlar. Çıplak Ali Efendi asıl İzmid

semtinde imiş. Ba‘dehû Kürdistan'da tahsîl eylemiş bir fâyık monla imiş. Doksan târihinde Rûm semtine gelüp Burusa'da kalmış idi ve sene-i mezbûre Rebî‘ü’l-evvel'inde ikiyüz otuz kîse salınup anlar dahi bizim iktidârımız yokdur deyü cem‘iyyet eyleyüp irt e günü bostancıbaşı ve sekbânbaşı bir mikdâr silahlı ve bir mikdâr sopalı ile varup birkaç imâm ve birkaç âdem dutup anlar dahi nâ-çâr kabul eylediler ve öyle istimâ‘ olundu ki altmış kîsesini İstavroz'a doğru olan yalılara ve altmış kîsesini Üsküdar kurâlarına salup şehir-i Üsküdar'a yüz on kîse kalmış. Bu hengâmede bir âdem beşyüz ve bin gurus dahi çok dahi vardır ve mankır ikisi bir akçeye geçer iken birini bir akçeye geçirdiler ve mâh-ı mezbûrda cem‘i evkafın irâdlarının nısfı mîriye alınmak üzere emr varîd oldu ve bu tedbîri sene-i esbâkda Receb Paşa gününde İstanbul'da defterdâr ve Sultân Mehemed'in Hâssa Kîse kethüdâsı olan Fındık Mehemed Efendi ki sipâhi **[103a]** zorbalarında mektûb alup Mustafa Paşa vezîr oldıkda vezâretle defterdâr olmuşdu. Evvel ihdâs eyledi ve çünkü tarhı eyledi bu kadar mâl zuhûra geldi ve pâdişâh Sultân Süleymân'dan harf ve nutuk şâyi‘ değil. Bir hâl-i devlet birkaç âdeme münhasır böyle gördükde mezkûr Fındık Mehemed Paşa vezâreta tâlib olup Kızlar Ağası yazıcısı Baltacı ve hünkâr hocası Arab-zâde ve Müftî Debbağ-zâde ol dahi bir vehhâm-ı devlet esîri mahrûru’l-mizâc kimse idi ve birkaç kimse dahi mu‘âvenetiyle mihr-i vezâreti bugün yarın almak sadedinde iken Eski Saray Baltacılar Kethüdâsı bunlara nifâk idüp vezîre haber virür vezîr Mustafa Paşa ol dahi pâdişâha karîb hayrân-ı vakt iken lâkin bir şehir oğlanı kethüdâsı bulunup mutasarrıf-ı devleti oldır dirlerdi ol tedârük idüp defterdârı azl ve mâlını ba‘zı mertebe mîriye aldılar ve bu akçeyi ehl-i zimmetden mahalle hâne hesabına üçyüz gurus aldıkdan mâ-‘adâ müslümânlar evkâflarından aldıkları gibi ehl-i zimmet kenîsâlarından dahi aldılar. Lâkin câmi‘lerin imâretlerinden almadılar. Mezkûr Mehemed Paşa aslı Antâb'dan idi. Ancak boylu kimse idi ve her diyârın **[103b]** sâdât ve [e]şrâfını sefere kaldırıp atlu ve yaya yolladılar ve bu esnâda İstanbul kadısı Mirzâ Mustafa Efendi kâ’immakâm ile zıd olup divanından kalkup gayriye varmayup ol dahi arz idüp Limye'ye nefy eylediler vechi dahi biraz sârik ahz olunup kâdı re’îslerini söyletdükde “bu benim elimde olan eşyâ rehindir mesrûk değildir” deyü cevap virür. Kâ’immakâm Ömer Paşa “ben bunu bilürüm bu haram-zâdedir hüccetini vir ben bunu salb eylerim” dir. Kâdı dir ki “bu söz ile buna taz‘îr dahi lâzım gelmedi

nice hüccet vireyim.” Bu esnâda kâ’immakâm ba‘zı dürüş kelimât eyledükde ol dahi kalkup gider. Ba‘dehû kâdı nefy olundıkda dördinci günü salb eylediler. Mezkûr Mirzâ Mustafa Efendi aslı Gürci idi. Pâdişâh sarayında terbiyye olup ba‘dehû taşra çıkdıkda müderris olup Kamenice fetholundıkda ana mevleviyet ile kâdı olup ba‘dehû Musâhib Paşa terbiyesiyle Selânik ba‘dehû Mısır ba‘dehû Kâ‘be ba‘dehû İslâmbol olup bu akçe tertîbi bu şehre anın ihtimâmı ve cür’etiyle oldu. Hakkında çok güft ü gû oldu. Metânet eyledi aldırmadı ve sâbıkâ⁴³³ **[104a]** İstanbul’dan ma‘zûl Antakyalı Mustafa Efendi’yi bu şehre havâle olunan musîbete nâzır eylemişdi. Anın arzıyla nefy eylediler. İki aya kalmadı kendü dahi nefyolundu. Bunlar üç Gürci birine tezkîreci Mustafa Efendi dirlerdi. Taşradan yetişüp toksan beş esnâsında Anadolu Kâdı’askeri olup ol esnâda dimâğı muhtel olup ba‘de’l-‘azl fevt oldu. Biri dahi büyük Mirzâ Mehmed Efendi padişâ[h] hareminden İçoğlan hocalığıyla çıkup ba‘dehû müderris olup İstanbul kâdısı olup bu esnâlarda ol dahi fevt oldu. Ba‘dehû küçük Mirzâ dahi bunlardan sonra toksan dokuzda İstanbul kâdısı olup sene-i mi’ede nefy oldu ve bu esnâlarda Tımışvar ve Kanice olunmuşdur ve âdem ahvâllerinden su’âl itmeğe dili varmaz idi. İhtimâl bir keder-nâk vak‘a işidilürdeyü hikmet birkaç bin gâvur Özice üstüne varurlar. Anlar dahi vire iderler gâvur bunlara araba tedârükünde iken Bosna’da serdâr olan Hüseyin Paşa varup gâvuru bozar. Kati kurtılır. Edirne’ye bayrakları ve kulakları **[104b]** geldi deyü istimâ’ olundu sâbıkâ Mustafa Paşa İsmâ’il Paşa’dan sonra vezîr oldıkda sekbân tâ’ifesine müdârâ idüp beğini yine ser-sasker olup ve yanına ser-çeşme diküp ve birkaç yüz sekbân alup Sivas’ı Gedik Ali’ye virüp bil-fi’l kendüsü zabtına gidüp Yeğen yanında olan Deli Veli’ye Konya’yı virüp ve ba‘zısekbânnâmdârlarına Anadolu’da sancaklar virmiş idi. Bundan sonra sekbân yüz bulup Anadolu’da Ortakolda Adana’ya varıncaya dek âdem geçmeden kaldı ve çok yerlerde imâret kalmadı. Bu esnâda Konya’da Deli Veli müsellimi şehirlüden akçe almak murâd ider. Anda bir müte‘ayyin mültezimi şehirden taşra çıkarup katliler şehirlü dahi şehirde kalan sekbân tâ’ifesinikatlidüp şehirde bulunan mâlını zabd idüp müsellemlerle taşrada kalup başına biraz sekbân cem’ idüp şehir-i Konya’yı muhâsara eyler. Çünkü Belgrâd’a Yeğen bu alçaklığı eyledi ve Anadolu’da bunlar dahi bu fesâdı eylediler güz gelüp kış karîb oldıkda mâh-ı Muharrem siyâkında Anadolu’ya **[105a]** nefîr-i âmm ısmarlanup

⁴³³ ve sâbıkâ kelimesi mükerrer

re'âyâyı rencîde iden men' olunsun ve menfi kabûl etmeyen katl olunsun. Çünkü Anadolu halkı bu mazmunu işitdükde her taraftan kıyâm idüp buldukları sekbân ve levend tâ'ifesini katl eyleyüp ortakol açıldı dirler ve sekbân tâ'ifesinden ba'zı kâr-dîdeleri mukaddemce Rûmili'ne geçdiler ve vezîr dahi yanından ser-çeşme kaldırıp sekbân tağıldı. Mezkûr sekbân tâ'ifesi emr ile sefere gitdükde sâbıkâ yigirmişer gurus bahşiş alurlardı. Sonra yüz gurus dek çıkardılar ve andan sonra mahall-i me'mûre varurlar. Birkaç günden sonra dönerler Anadolu'da kâr-bân geçirmezler ve re'âyâda râhat komazlar halleri böyle idi. Mâh-ı Rebî'ü'l-âhir'de ol senede vâki' takvimde düzdân ve müfsidân tahrîr ve ızdırâbları işaret olunmuşdu ve mâh-ı Rebî'ü'l-âhir'de Anadolu'da teftişçi nefîr-i âmm ile Ilgun tarafında cem' olan sekbânları bozup üçyüz mikdârı kelle Üsküdar'dan Edirne'ye geçdi dirler ve mâh-ı mezbûrda Tatar Hanı Selim Giray Edirne'ye gelüp Sultân Süleymân ile buluşdu. Sâbıkâ İsmâ'il Paşa Yeğen'i ve sekbân tâ'ifesini **[105b]** kaldurmağa azîmet eyleyüp Rûmili'ne nefîr-i âmm idüp saltanat tarafında olanlara dahi İsmâ'il Paşa'dan havf müstevlî olup lâkin tedârükünde aciz idiler. Bu def'a Yeğen'i Sultân Süleymân'a devlete nâfi' olmak üzre anlatup ol dahi Oğuz pâdişâh bunların kelâmına inanup İsmâ'il Paşa'yı azl ve nefy idüp Mustafa Paşa vezîr olmuş idi ve bundan sonra levendî tâ'ifesine sancaklar virilmiş idi ve bu kadar eşhâsın eşbehine sancak yetişmek muhâl olduğundan nicesi Zor Abbas ve Gezer Hacı ve Esîrî dahi buna benzerler Anadolu'da el urmakta idiler ve Yeğen ve Deli Veli ki Karaman Beğlerbeğisi idi ve Bozoğlan başına Seydi bunlar Yeğen yanında idiler ve Gedik Sivas Beğlerbeğisi Anadolu'da idi. Bu def'a Yeğen bunları âdem yerine komayup serdârlığın zorla alup ister ise bir hareket ider idi. Berü tarafda Mustafa Paşa dahi muzdarib Belğırad tarafına gitmeğe andan vehm ider idi ve pâdişâhtan hat alup nefîr-i âmm itmeğe dahi sâbıkâ eyü anlanmışlar idi. Hilâfına hat alamamışlar. Bu def'a Selim Han'ı getürüp pâdişâha anlatup hat alup İsmâ'il Paşa **[106a]** re'yine gelüp ve cümle halk re'yi İsmâ'il Paşa'nın imiş tasdik eyleyüp Arab Receb Paşa'yı Yeğen makamına serdâr eyleyüp ve Yeğen'i Kamenice'ye gitsün gitmez ise üstüne nefîr-i âmm olunsun denilüp haberi vardıkda itâ'at itmeyüp serdâr Receb Paşa Sofya'ya vardukda kendüsü Sofya'nın hâricinde bir kışlaya hendek kazdurup etrafına barmaklık çekdürüp anda olur imiş. Yanında olan levendin bir mikdârı tağılup bir mikdâr İstanbul'dan ve sâyir mahalden cem' olan zorbalar ve bir kaç yüz yaya Arnevid kalup

kışlaya ateş urup Arnevidlik semtine gitmiş deyü haber geldi ve Yeğen kethüdâsı Kara Mustafa'yı İsmâ'il Paşa habs eylemiş idi ve hîn-i habsde Ramazân Efendi defterda[r] bulunup ba'zı eşyasını mîriye zabd eylemiş idi. Bu def'a Mustafa Paşa vezîr oldıkda Ramazân Efendi'yi Varna'ya nefy eyleyüp ve Kara Mustafa'ya Silistre'yi virmişdi. Bu def'a Kara Mustafa ol semte vardıkda Ramazân Efendi'ye bölük gönderüp develerini ve ba'zı eşyasını sormuş idi. Lâkin söyle mümkün değil. Ba'dehû Kara Mustafa'yı fethu'l-islâm semtinde olan Kurs **[106b]** Yeğen yanına ta'yîn eylemişler imiş. Bu def'a Kurs beğine âdem gönderüp Kara Mustafa beğ başını getirdiler. Mezkûr Esîri Gezer Hacı ile İstanbul'a geldiklerinde kâ'immakâm olan Ömer Paşa'ya gelürler. Ömer Paşa bunları ahz sadedinde iken Gezer Hacı'yı tutarlar Esîri ol mahalden firâr eyler. Ba'dehû Anadolu'ya bu nefîr-i âmm oldıkda orta kol halâs olan sekbân Çorum Beği başına cem' olurlar. Çorum Beği dahi sekbân imiş sefere kalkar. Sekiz yüz mikdârı âdem Gezer Hacı ve İspir dahi sâyir buna benzerler. İspir didikleri Şahsuvahoğlu Şehgâzi Paşa Mısır beğlerbeğisi iken Köprülü katl eylemiş idi onun iki oğlu Çankırı'da olur. İki tuğlu idiler. Birini katl eylemiş idi. El-hâsıl mâh-ı Cemâziye'l-ûlâ'da ki Mart'a on gün kalmış idi. Kartal'a gelüp İstanbul'dan dahi yeniçeri ve cebeci ve topcu ve tersâneli dört beş bin kadar tüfenkli Üsküdar'a geçüp Çehâr-şenbih günü Çorum beğinin tuğunu kırk elli kadar âdem ile Üsküdar'a getürüp çarşu içine gelürler. Anda dahi bir topçu çorbacısı olur imiş. Şunları urun dir ol mahalde bir karışıklık olup beş altı âdem ve altı yedi âdem diri dutup **[107a]** kalanı yine tuğunu alup girüye giderler. Bu def'a ol me'hûz olanları At Meydânı'na getürüp katl eylediler. Ba'dehû bostancıbaşı Kartal'a varup sizi Yedikule'ye kayık ile geçirelim deyü ba'zı kelimât olup dört bostancı rehin virüp anlar dahi Gezer Hacı ve birkaç nâmdârlarını İstanbul'a kâ'immakâm gönderirler. Kâ'immakâm Gezer Hacı habs idüp sonra katl eyledi. Anlarda olan bostancılar hâli dahi şâyî' olmadı ve bostancılar yigirmi otuz mikdârı kimseye sizi saklarız deyü bostancı kıyâfetine koyup Haydar Paşa bağçesine getürüp katl eylemişler didiler. İhtimâl bir yüz kadar âdem anlardan telef oldu. Hâsılı yol virmediler ve üzerlerine dahi varmadılar. Cum'a gicesi yatsudan sonra kalkup gitdiler ve sâbıkâ Yeğen Arnevidlik tarafına gitdi deyü istimâ' olundu idi vâk'î İpek semtine gitmiş anda Mahmûd Beğin oğulları ol diyârın a'yânından ve onlardan biri dahi Yeğen ile bile imiş. İpek'e vardıkda anlara mukaddem haber varmış imiş. Yol virüler yanında

olan eşbehleri her birin bir yere konak virürler. Yeğen'i Mahmûd Beğ'in oğlu alır. Bunlara istimâlet virüp “bizim etrâfımızı **[107b]** birkaç derbenddir. günde bir kaç yüz âdem ile muhâfaza mümkündür âleminizde ölün elem üzre ölmen” deyüp ba‘dehû mezbûrun bir müte‘ayyin kulesi var imiş. Yeğen'i ba‘zı a‘yân ile anda ziyafet idüp gice anda olurlar. Ba‘dehû konaklarda müte‘ayyin olan kimseleri katlilerler. Ba‘dehû mîr-i mezkûr söze gelüp Âli Osmân pâdişâhı Yeğen Osmân Paşa'nın başını istemiş. Biz anlara isyân idemeziz emr anların didikde Yeğen Osmân Paşa'yı ve ba‘dehû Deli Veli'yi bu fetrette ol dahi bile imiş anı ve ba‘zı sipâhi zorbaları ve sekbân nâmdârları katl olup Cemâziye'l-âhire'de ondan mütecâviz kelle Edirne'ye geldiği şâyi‘ ve meşhur oldu. Garâbet bunda ki asla pâdişâhdan havf u savt şâyi‘ değil ve vezîr dahi bunun kârın zâhirde âdemisi değil amma hikmet işte gitdi dir iken bir yol hareket ider bir azîm vâk‘a zuhûr ider ve bu mâhın mukaddiminin yigirmi sekizinci ehad günü burcu esedde müselles-i nârîde nahseyn-i ezva‘i kebîreyn kırânın üçüncü günü nevrûz-ı Sultânî hükm olundu. Bu def‘a bu vakitlerde Sivas vâlisi Gedik Ali dahi Taraklı semtine karîb gelmiş **[108a]** imiş Üsküdar'a gelen sekbân yedi sekiz yüz mikdârı girüye dönüp Gedik'e varıp Gedik İstanbul'a haber gönderüp bize söz nedir nereye gidelim. Ana dahi İslâmbol'a gelme var Geliboli'dan geç Ağrıboz tarafına git deyü haber gönderirler ol dahi ol semte gidüp sekbân tâ'ifesi ile giderler. Bu def‘a Teftişçi Hüseyin Paşa Burusa'ya gelüp sekbânlardan nîce eyler ve eziyet ile Burusa'nın a‘yânın ve etrâfdan nefîr-i âmm ile birkaç bin âdem cem‘ idüp Üsküdar'dan giden sekbân nâmıyla cem‘iyyet idüp giden dahi Burusa'ya karîb imiş. Hüseyin Paşa Burusa'dan çıkup Gedik'e karîb oldukda Üsküdar'dan varan sekbân re'îsleri Zor Abbas Hüseyin Paşa'ya karşı gidüp Gedik yerinde durur. Ba‘dehû mukabil oldukda Hüseyin Paşa yanında olan levend Zor Abbas'a karışup Hüseyin Paşa kethüdâsını katl ve kendüyi diri dutup nefîr-i âmm dan ve Burusa a‘yânından bir mikdâr âdem katl idüp ve kimini soyarlar. Ba‘dehû Hüseyin Paşa'yı götürüp Gedik yanında katl iderler. Mâh-ı Receb evâ'ilinde İstanbul'da azîm zelzele **[108b]** olup Geyve harâb oldu didiler. Mâh-ı Receb'den kırk gün mukaddem Bosna'da Yenibâzar üstüne on binden mütecâviz kefare gelüp azîm harâblık idüp ba‘dehû ba‘zı paşalar ve Arnevid beğleri yetişüp azîm kıbal [kıtâl] olup kefare münhezim olup ancak üç bin mikdârı kar kış olmağla halâs olup Edirne'ye elliden mütecâviz bayraklar geldi ve ol esnâda Kurs Beği Semendre'yi

istihlâs idüp ve bin mikdârı kadınaya⁴³⁴ rast gelüp anları dahi katl eylemişler ve Yeni Bâzar ma‘rekesinde paşalardan şehîd olmuşlar. Bundan sonra Gedik Engürü kurbünde olup Engürü'lü varup onu basup kethüdâsını katl ve karındaşını ve ehl ü iyâlini Engürü'ye getürüp habs eylemişler. Ba‘dehû Gedik Hüseyin Paşa'yı katl itdükden sonra Engürü üstüne Isparta Paşa'sı Ali Paşa bin kadar âdem ile Engürü kal‘asına kapanup ba‘dehû Kethüdâ Ahmed Paşa ki serdâr idi kethüdâsını birkaç bin âdem ile gönderür. Ahmed Paşa kethüdâsını bozarlar. Bundan mukaddem ki Selim Han Edirne'ye gelüp ba‘dehû birkaç günden sonra kalkup Kili'ye revâne olur. Bundan akdem buna karîb

[109a] Leh tâ‘ifesinden Bar Hatman'ı onbinden mütecâviz kâfir ile Kamenice üstüne gelüp münhezim olup ve Nemçe ile câ-be-câ beynlerinde iftirâk olup Selim Han Edirne'ye gelmezden mukaddem âdem gönderüp sulh murâd ider. Selim Han dahi rehin taleb idüp âdemisini cevâb ile girü göndürür ve bu taraftan Nemçe Kırallı'nı Belgrad'a müstevli oldıktan sonra kırk elli kız ve biraz hedâyâ ve bir avrat tâkyesi göndürür “işte ben Türk'ün bu kadd elini aldım sen ne durursun. Eğer merd isen Kırım üstüne hurûc eyle. Eğer avrat isen bu tâkyeyi başına giy ve bu mezkûr atı birer esb ile göndürür ol zamânda Moskov'a üç kimse hükümet ider imiş. Biri bir genç oğlan ve biri bir kör âdem ve bir avrat oğlan tarafında olanlar biz Tatar ile olan sulh bozmazuz dirler ol bir kör ve avrat cenge kıyâm gösterürler. kızıl yumurtadan sonra çıkup bir tarafta bir beş Kazak'ı dahi yigirmi binden mütecâviz âdem ile Moskova karışur. Mecmû‘u yüz ellibinden mütecâviz olur. Bu def‘a bunlar iki bölük olup sülüs mikdârı

[109b] ilerüde sülüsân mikdârı girüde Kırım üstüne gelüp Or kal‘asına altı sâ‘at yer kalur. Ba‘dehû Selim Han'a dahi Kili'de Leh tarafından rehin ile Leh'in elçisi gelür. Bu esnâda Kırım'da olan oğlının âdemisi gelür ki işte Moskov geldi. Selim Han dahi seğirdim idüp üç günde Kırım'a vâsıl olmuş dirler. Kâ‘immakâma gelen kağıda hulâsasında öyle yazmış ki mâh-ı Şa‘bân'ın beşinci günü Or kal‘asına altı sâ‘at makâma mukaddime-i Moskov gelüp Hanoğlı çıkup hikmet-i Hüdâ bârân azîm zuhûr idüp kefare tob tufenge el urmayup ondan mütecâviz tob alınup irtesi günü Selim Han yetişüp ve Çerkes beğlerinden Mehemed Han onbin mikdârı âdem ile gelüp etrâfu eknâfdan Tatar yürüyüp bu hâli gördükde bire beş kazağı yan virüp Selim Han dahi yedi topunu alup ve onbin kelle ve esîr mâ-bakiye münhezimen girüye kaçup ba‘dehû

⁴³⁴ Kadanaya

büyük taburu dahi girüye gidüp ol diyârda su yok imiş suyunu kesüp ve etrâfını kapayup Edirne'ye ulâk salar. Fâl-i hayr hemân durmasunlar dimiş. Bunlar dahi bu haberi **[110a]** işitdükde bir an te'hîr eylemeyüp Sofya'ya doğru revâne oldılar. Halk Selim Han nifâk üzre der ve vezîr hayrân pâdişâh bî-şu'ûr bî-tâb kalmışlardır deyü her kişi hayrân u sekrân idi. Meğer anlar bu Moskov ahvâlini rasat iderler imiş. Bundan sonra Moskov taburdan âdem gönderüp rehin virelim ve on senelik kalmış malı virelim ve ol sınırlarda kal'a yapmışlardı anları yıkalum deyü Han dahi bu hâlet üzre bu haber böyle şâyi' olup müslümânlar İstanbul'da evlerine evleri olmak üzre duhûl ve hurûca bed' eylediler ve öyle istimâ' olundu ki Moskov askeriyle ve kaç yüz hürde tob var imiş ve kimini bile getürüp Selim Han yigirmi tob alup ve onbinmikdârı kâfir katl olunup susuzlukdan helâk olandan mâ-'adâ ve hayvanatları susuzlukdan ziyâdesiyle helâk olup toplarını âdeme çekdirmekle girüye rucû' eylemiş. Keferenin ittifâkı Moskov bu cem'iyet-i kübrâ ile Kırım'a müstevlî ola. Ba'dehû şaykalar müheyyâ eylemişler. Ale'l-acele Karadeniz tarafından İstanbul Boğazı'na geleler ve Leh dahî **[110b]** bu sureti nifâkda olup maslahat böyle olur ise İsmâ'il üzre yürüye ve Nemse keferesi dahi Demürkapu semtinden Eflâk ve Boğdan ve sâyir kefereler ile Edirne'ye berü gele ve Akdeniz'de olan Frenk tâ'ifesi Fransız İngiliz ile cenk sûretin gösterüp deryâya donanmaların çıkarup Akdeniz Boğazı'ndan İstanbul üzre yürüyeler. İstanbul halkı bî-haber. İstanbul keferelerinde elden gitmiş. Moskov bu sûrete girecek. Anların dahi nev'an tedbîri bozuldu. Moskov Kırâlı bu askeri gönderdikden sonra haber alamaduğundan yigirmi beş mikdârı âdem gönderir ki serdârına hitâben Kırım zabda geldükde şu vasıfta şu mikdârı kız ve şu mikdârı oğlan şu aded gönderesin. Hikmet Han Or etrafında ba'zı karaltılar var imiş. Ateşe virmiş. Bunlar askerleri üstüne gelmeyüp hilâf semtinden gelüp Or etrâfı yanar gördüklerinde bizim tâ'ifemiz yakmışlardır deyü Or üstüne sürerler. Tatar tâ'ifesi dahi bunları dutarlar ve bu esnâda Bosna üstüne onbinden mütecâviz **[111a]** güzîde kâfir askeri gelüp Bosna vâlisi Hüseyin Paşa gâlib gelüp sülüsânından artuğun katl ve esîr eyleyüp yetmiş bayrak ve sekiz müte'ayyin kâfir Filibe'de Sultân Süleymân'a göndermişler ve mâh-ı Ramazân'da Sultân Süleymân Sofya'ya dâhil oldu. Bundan mukaddem Gedik Ali, Ahmed Paşa kethüdâsını bozdukdan sonra Engüri'ye karîb ilçede birkaç bin güzîde levend ile otururlar iken Diyârbekir Beğlerbeğisi olan Osmân Paşa oğlu Ahmed Paşa ol mahalle

birkaç konak yere karîb gelür ve Türkmân nefîr-i âmmından bir kaç bin âdem Ahmed Paşa üstüne gelürler. Öyle re'y iderler kim Gedük'i şebhûn ideler lâkin Türkmân Ahmed Paşa'ya dirler ki sen bizim ardımızda dur ve bize karışma eğer bozar eğer bozulur biz olduğumuz belli olsun. Anlar dahi öyle iderler Türkmân bunları şebhûn ider. Ekser gâfil bulunup yatağında katlilerler. Gedik ve Zor Abbas ve Cerîdoğlı Çorum beği birkaç bölük başları birkaç yüz atlu ile firâr iderler. Yigirmiye karîb bölükbaşı kellesi ve biraz kulak orduya gönderüp mâh-ı Ramazân evâ'ilinde İslâmbol'a **[111b]** gelüp geçdi. Bu esnâda Gedik Engüri kurbunda oturur iken Kethüdâ Ahmed Paşa kethüdâsını birkaç bin âdem ile Engüri'ye gönderir. Bunlar dahi on sâ'atden mütecâviz yürürler. Engüri'ye İstanbul'dan Bulgurlu kadar menzil kaldukda Gedük'ün çadırları zuhûr ider. Bunlar konmağa cür'et idemeyüp ilerü sürmeğe azîmet iderler. Gedik levendâtı bunların önlerini alup birbiriyle karışup azîm muhârebe iderler. Engüri'den dahi âdem çıkar. Hâsılı Topaltı'na dek ayrılmazlar. Ba'dehû ayrılıp Ahmed Paşa kethüdâsı tarafından beşyüze karîb âdem dövüşür ve Gedik tarafından dahi ol mikdâr dövüşmüş dirler ve bu ma'rekeden mukaddem müteferrika ikiyüz mikdârı âdem Gedik askerden ayrılıp Ahmed Paşa'ya gelürler. Anları kabûl idüp katl eylemez ve bu ma'rekeden sonra Türkmân gelüp Gedik levendâtı perîşân oldıkda altıyüz mikdârı sekbân bir nîce müte'ayyin bölükbaşılar ile bayraklarını ser-nigûn eyleyüp Ahmed Paşa'ya gelüp Ahmed Paşa dahi bunları müteferrik ba'zı tevâbi'ine konak virüp ba'dehû her kişi konağını getürsün bizde birer kahve içsünler deyü haber göndürür. Her kişi **[112a]** konağına getürdükde her geleni katl eyleyüp müte'ayyinlerinin kellesini ve gayrilerinin kulaklarını İslâmbol'a andan Sofya'ya gönderir. Kalan kulakları bu tarîkiyle alınmış ve ba'dehû Osmân Paşa'yı oğlu toyuumlulukların Türkmân'a virüp bu vak'ayı Ahmed Paşa'ya arz idüp kendüsü Boğaz'dan Rûmili'ne geçmeye tevcih ider. Mezkûr Osmân Paşa oğlu dahi sekbân ocağında Köprülüoğlu yanında ser-çeşme olmuşdu ve İsmâ'il Paşa ref'inde levendâta mansıb tevzî'i anın yediyle olmuşdu. Hâtıme-i ref' dahi oldu. Ba'dehû Gedik ol birkaç yüz atlu ile Âsi suyunu tutarak perîşân gider iken iki üç oğlanı kaçup karîbinde olan paşalar haber virüp anlar dahi gelüp basup ba'dehû Gedik iki atlı ile kalur berüd[e] el kalduranı katl idüp ba'dehû bâki kalanı paşalara tevzî' iderler. Zor Abbas Cerîdoğlı içlerinden mukaddem çıkmışlar Cerîdoğlı ve Zor Abbas birkaç yüz âdem ile nâ-bedîd

olur ve kellesi gelen bölükbaşların esâmîsi mesmû‘ olân Tanrı bilmez yola sığmaz selâmsız Azra’îl derlemez Yezîd **[112b]** Ahmed Paşa'ya getirirler. Ahmed Paşa iki gün yanında alıkoyup üçüncü günü katl idüp başını gönderir. Hıyn-i katlde vasiyyet ider ki “benim mezarımı mahv eylemen.” Anlar dahi mezaristân kurbunda bir mahalle defn idüp seng-i mezarına ismini yazarlar. Gedik Ali Paşa Nallıhan'a gelür. Hancı haber virüp tutarlar ve bundan mukaddem Akdeniz ocak gemilerinden yigirmi kalyon bir kâfir gemisi alup gemi kapudânesi “eğer beni azâd ider iseniz size bir azîm hayır haber vireyim evin bundan artık olsun” deyüp “hâliyâ Benefşe'de eski Benefşe'yi Venedik ta‘mîr ideyor kalyonları boştur” deyü haber virdükde anlar dahi ol tarafa yürüyüp nefsinde öyle bulup beş kalyon ve bir çekdirme ve birkaç fırkate alup andan Rodos'a gelürler. bu haber dahi Ramâzan-ı Şerîfde şâyi‘ oldı ve Bosna'da bu vakte dek otuza karîb yelken kâfirden ahz olundu. Zor Abbas Zırhlı Mustafa ile Erzurum'dan varup anda yanlarında olanlar katl olunup ba‘dehû ikisini gemi ile İstanbul'a getirüp bir gice zindânda yatup ba‘dehû Mustafa Paşa'ya Sofya'ya getirüp **[113a]** anda katl olunurlar. Mâh-ı Şevvâl ve bundan mukaddem Kurs beği sâbıkâ müslümân tasarrufunda olan Fethü'l-İslam ki Nemse hâli bulup zabd eylemiş idi muhâsara ve yürüyüş ile alduğu haberi mâh-ı Şevvâl'de şâyi‘ oldı ve mâh-ı Şevvâl'in beşinde Gedik Ali Paşa'nın başı İstanbul'a gelüp Sofya'ya revâne oldı ve bu esnâda sâbıkâ zorbarlar vâk‘asında ba‘zı mansıba vâsıl olanlardan yeniçeri kethüdâlığından ma‘zûl olan ki yeniçeride başçavuş imiş ol vakitde kethüdâ olmuş katl olundu ve birkaç kimse dahi yeniçeri ocağından ma‘zûl İstanbul'da olurlardı. Kimi katl ve kimi nefy olundu. Hâsılı zorba tâ‘ifesine bir kahr-ı ilâhi nâzil oldı ki kendülerü anlar ile hem-sohbet ve anlar ile bir mansıba nâil olanlardan iki seneye kalmadın ekseri katl olundu ve bu esnâda Venedik kalyonlarından onbeş kalyon gelüp Cezâyir gemilerini meydâna da‘vet idüp bunlar dahi yigirmi ya artuk ola çıkup döğüşürler venedik dokuz kalyonu zâyi‘ olup ve altı kalyonunu alurlar. Cezâyir'in dahi üç gemileri zâyi‘ olmuş **[113b]** ve bu esnâlardan mukaddem bilâ-veled fevt olanların onı mühürleyüp cak? defterdârlarına arz olunmayınca vârisi âhara virmezler idi. İster ise veled⁴³⁵ olsun ve bundan akdem Sultân Süleymân Sofya'ya vardıkda yeniçeri sipâhi câ-be-câ söze gelüp pâdişâhın ibtidâ’ seferi bahşış adettir deyü güft u gû iderler. Bu def‘a ol mahalde oturup

⁴³⁵ veled kelimesi mükerrer

sipâhiden on akçe ve ba‘zı beş akçe ile serdengeçdi yazup biner ve ikişer biner eyler ve serdâra ve ba‘zı etrâfa yollarlar ve bundan sonra ulûfesi yigirmi ve otuz olanı ve ba‘zı serdengeçdi yazılmayanı ulûfesi sülûsü dahi ednâ ile oturak idüp ol mahalden yollarlar. İhtimâl bir kaç bin âdem oturak eylediler ve oturaklık istemeyeni âhirete yolladılar. Yeniçeriden ve sipahiden vâfir âdem katl olundu dirler. Hâsılı Süleymân Paşa vak‘asında ve Sultân Mehmed cülûsunda olanlardan az âdem kaldı. Mâh-ı Zi’lhicce’de Anadolu’da serdâr olan Kethüdâ Ahmed Paşa’ya Mısır hükûmeti tevcihi gidüp ve gene otuza karîb kelle geldi dirler. **[114a]** Hâsılı yüz kadar nâm-dâr kellesi gelmek gerek ve bu ma‘reke tarafeynden oniki bine karîb kılıca gelür âdem mahv olmuştur. Tasarruf zâhirî mahallinden zuhûr eylemedüğünden akrân akrâna ser-fürû eylemeyüp bu kadar katl ve Belgrad gibi ülkeye mahz sebab-i fetret oldu ve bu günlerde öyle istimâ‘ olundu ki müslûmân tarafından olan serdâr Receb Paşa Hasan Paşa palangasında oturur. Kurs beği Fethü’l-İslâm ve Demürkapu semtinde ve Arnevid beğleri Bosna ile Belgrad mabeğninde ve Bosna ülkesinde dahi ba‘zı serdengeçdi terakkiyle sipâhi ve ba‘zı yeniçeri ve beğlerbeğilerden güzîde kimseler ola mâ-hasal bu Kurs beği nasârâdan idi amma Rûmili’ni Cenâb-ı Allâh anın ile muhâfaza eyledi ve Bu sene evvel ki senede olan ma‘reke dahi tafsîl olunmaz. Kurs ile Bosna ülkesinde Tavîl Hüseyin Paşa kâfir ile on def‘aya karîb müsâdif eylemişlerdir. Ba‘zı müsâdiflerinde düşman on binden mütecâviz olduğu mesmû’dur öyle istimâ‘ olundu ki Receb Paşa kırk bine karîb cerd[e] atlu ile üçer günlük zahiye kâfirin taburını **[114b]** geçüp Belgrad altına dek sürer. Belgrad altına vardıkda bir tûfân-ı bâran zuhûr ider ve mümted olur. Âdem âdemi bulmadın kalur. Beş on bin at ve âdem helâk olur kırk günde gelür çıkar. Kâfir asla acele eylemez. Ba‘dehû bozulmuş askeri şey’-i kalîl ile bozar Niş’e kaçarlar. Ba‘dehû şey’ dahî zikr olunur ve mâh-ı Zi’lka‘de on yedisi Cum‘a günü İstanbul’a geçen ulak uğrayup Belgrad kurbünde olan kâfir taburının nev‘an inhizâmı haberini getürüp ba‘dehû bir kaç günden sonra Sofya’da divân mutemedlerinden birinin ulak ile mektubu gelüp mefhûmu mâh-ı Zi’lka‘de’nin onbirinci günü pâdişâha Sofya’da baş dil gelüp icmâlen serdâr Receb Paşa Arnevid beğlerinden Mahmûd Beğ’in oğlu sâyir Arnevid beğler ile ve Kurs beği üç dört kol olup kâfirin taburu üstüne varup muhârebe ve mukâteleden sonra su üzre haberleri var imiş beş altı bin mikdârı kâfir sudan öteye geçerler Kurs beği önlerini alup kırarlar ve ol

taburda kırk binden mütecâviz kimse olup sekiz bin avrat dört bini müslümândan esir olma imiş ve üç **[115a]** binden mütecâviz Nemse ve ol mikdâr mucâvir sâyir-i re'âyâ ve etrâf keferesinden bu haber on birinci gün gelmiş ve bu esnâda su ile tonbazlar zahîre vü cebehâne taburu gelür iken anda ondan mütecâviz müslümân fırkateleri var idi. Kapudanı levendâtıyla Kurs beği ve dahi nice kimse ile varıb karadan içinde yigirmi beşden ziyâde tob var imiş. Gâlibâ Kurs Vidin'e getürmüş anda yine kâfir tasarrufuna geçdi. Bu haber sahih oldu sâyiri düzme imiş. Tabur ahvâlinden mâ-'adâ sahihi ba'dehû mezkûr olur karadan çekerler imiş basup üzerinde olanları katl ve esîr ve tonbazlarını ahz iderler. Bu haber mâh-ı Zi'lka'de'nin onikinci günü Sofya'ya vâsıl olur. Mâh-ı Zi'lka'de'nin onüçüncü günü vezîria'zam kethüdâsı ve yeniçeri kethüdâsı sekiz bin mikdârı âdem ile serdâr tarafına revâne olurlar. Ba'zı müslümânları siz firâr itdiniz deyü katl ve ba'zılar biner esirlerini ahz kefer tarafına ancak müslümânlara mâye-i perîşânı olmağa varmış haber sahih Receb Paşa yanında olan asker Mısırlı ve yeniçeri ve cebeci ve Arnevid beğlerinden Mahmûd Beğoğulları Arnevid tâ'ifesiyle bu cenkde **[115b]** hâzır değil imiş ve sâyir ümerâ ve ağavât Niş'i geçüp otururlar. Kâfir tamam bunların tefdişini alup bir hoş anladukdan sonra Morava suyunu geçüp ordu üzre hucûm eyler. Mısırlı kulu üstüne gelir Mısırlı dönmeyüp tamam düğüşürler ve Cezâyir'den gelen nefîr-i âmm dahi ve cebeciler dahi düğüşürler. Ba'dehû Mısırlı yoruldukda yeniçeri tâ'ifesini ilerü sürerler. Yeniçeri girülemeğe başlarlar. Bu def'a Mısırlı yine ilerü geçerler. Bu esnâda yeniçeri tamamen girüleyüp gayri orduyu yağmaya başlarlar. Gayri düğüşenler dahi dönüp kâfir gelüp müslümân yağmacısından bâki kalanı yağma eyler. Bu vak'a evâ'il-i Zi'lka'de'de olmuş. Ba'dehû asker Niş'e gelürler ve Mısırlı tâ'ifesi mukâtele itdiği müttetik sonra İstanbul'a geldükde kendülerden haber aldık ki mukâtele eylemişler ve bunlar üç binden eksik eylemişler. İkiyüz kadar âdemleri düğüşde ve [i]nhizâmda zâyî'i olmuş ırz baş olmaduğundan ne suret zuhûr eylemiş ve bu vâk'adan dönen beş on bin yaya ve nefîr-i âmm dan biraz âdem tecemmu' eyleyüp askeri bu kadar zamân bizi bekletdi ve vazîfe yok imdâd yok deyü Sofya'ya **[116a]** berü azîmet iderler. Yeniçeri kethüdâsını ve kendü kethüdâsını yedi sekiz bin âdem ile bunlar karşı gönderüp ba'zı katl idebildüklerini katl ve edemedüklerine iki kıst vazîfe alanları Niş'e döndürirler vazîfe almıyanlar tağlardan kaçarak perîşân olur. Niş üstüne gelen otuz bin kâfir ancak imiş

dirler. Ba‘dehû kendü kethüdâsı yeniçeri kethüdâsıyla Niş'e varurlar. Ba‘dehû kâfir bu maslahâtı gördüktensonra Niş üstüne gelir. Mahmûd Beğogulları Arnevid tâ'ifesi ile ve birkaç bin âdem ile kâfir “وتورمدن” üzerlerine varmak isterler. Serdârdan izin yokdur deyü müsâ‘ade eylemez ve bir yere tecemmu‘ idelim dirler. Ana dahi kethüdâ râzı olmaz ve onda sâkin olan müslümânlar ehl ü iyâllerini çıkarmak isterler anları dahi komazlar. Hâsılı kâfir gelir oturur tamamen ahvâllerini anlar. Îd-i adhâ günü Niş üzre yürür lâkin ber-tûlâni alay eyler vezîr kethüdâsı bir uçda olur imiş. Kethüdâ kolundan iki atlu kalkanların yüzlerine çeküp kâfir alayına doğru at sürer. At sürer iken atları birbirine dokunur atdan düşerler gâvur alayından gelüp başlarını keserler **[116b]** Ba‘dehû vezîr kethüdâsı üzerine yürürler der-ceng evvel firâr eyler. Ba‘dehû Arnevid tâ'yifesi gâvurun alayına karışur. Meğer birkaç yüz dörder at çeker araba müheyyâ eyleyüp içine aldığı kadar tüfengçi komuş. Bu arabaları Arnevid tâ'ifesinin ardına geçirüp içinde tüfengçilerinimeydâna döker. Anlar dahi nâ-çâr girülerler. Hâsılı Niş dahi zabt eyler. Anda sâkin olan müslümânlar kimi esîr azdan az az halâs olup ve berüsinde olan suya geldükde çok âdem telef olur ve bu senede iki def'a husuf vâki‘ olmuş idi. Biri tulû‘da ve biri guruba karîb bu mâh-ı Zi'lhicce guruba karîb olduğu gicede Sofya'ya Niş haberi gelür ol haber geldükde vezîr kethüdâsını getürüp vezâret ile pâdişâh yanına kâ'immakâm eyler ve Edirne tarafına döndürür ve bundan sonra serdâr olan Arab Receb Paşa'yı katl eyler. Receb Paşa Habeşî hafifü'l-beden bir kimse Sultân Mehmed hareminden çıkup fâris olduğundan mîrâhûr olup ba‘dehû Silistre ve Anadolu beğlerbeğisi olup Yeğen vâk‘asında serdâr olmuş idi ve kul kethüdâsını dahi nefy ve ba‘dehû katl eylediler. **[117a]** Ve bundan sonra Ömer Paşa nâmında bir beğlerbeği serdâr ta'yîn olunup birkaç bin âdem ile Sofya'dan öteye Dragoman nâm mevzide muhâfazada iken Nemse tarafından üç dört bin atlu ve yaya kâr-dîde kâfirlerden müsellâh ve müretteb tâ'ife Sofya'yı vezîr anda iken gâret itmek himmetiyle Ömer Paşa üstüne berü gelir iken re‘âyâdan biri haber virür ki sizi şebhûn eyleseler gerek. Anlar dahi çadırlarından çıkarlar. Kâfir sabaha karîb gelür çadırlarını zabt eyler. Bu taraftan sabah yeri rûşen oldıkda müslümânlar her taraftan canıyla hucûm idüp atlusını yayadan ayırup ba‘dehû ol semtte olan re‘âyâ dahi gelüp müslümânlara mu‘âvenet iderler. Lûf-u ilâhi ile kâfiri bozarlar. Bin beş yüz mikdârı baş ve dil alup ve bir nâmdârlarını esîr eylerler. Âli Osmân devleti bu rûtbeye geldi ve

bundan sonra yigirmi binden mütecâviz kefare Vidin üstüne geçerler. Kurs beği Vidin'den ilerü bir mahalde oturur imiş. Maktûl Süleymân Paşa hasmı Hüseyin Paşa müslümânlar üzre Vidin'de serdâr imiş. Kurs olduğu mahalle gelüp sen bu aradan kalk ben otururum dimiş ol dahi sen muhâfaza idemezsin ben bu maslahâtı gör iken **[117b]** benden ne istersin didükde şimdi senin başını keserim deyü edâ eyler ol dahi [a]nlar ki bunda bir illet vardır ol mahalden kalkup girü geldikde emir gelür ki Sofya'ya gelesin senin ile müşâveremiz vardır ol dahi Sofya'ya gitdükde iki günden sonra kâfir gelür Hüseyin Paşa üstüne uğrar. Hüseyin Paşa yan virür. Ba'dehû müslümânlar perişân olur. Kimi Hüseyin Paşa ile kimi Vidin kal'asına kaçarlar. Ba'dehû kâfir kal'a üstüne gelür. Bir gün ba'zı kal'adan tob atarlar. İrtesi günü kâfir kal'a dibine gelüp bunlara dir ki "kaç yıldır kangı kal'aya vardık bizden halâs oldu. Siz Budin'den ilerü değilsiz iyilik ile çıkın yohsa cümlenizi katl eyleriz." Bunlar dahi görirler ki kal'ada üç günlük zahîre yok ve üzerlerinde bir mîr-i vâli yok vire ideler dört günden sonra üç yüz araba altı yüz bâr-gîr ile bunların ellerinden esirlerini bile almayup ve biraz peksimât virüp yanlarına âdem koşup bunları ordusundan çıkarur. **Sene ihdâ [ve mie] ve elf** Muharrem-i evâ'ilinde (Ekim 1689) Tophâne önünde bir Frenk kalyonu azîm top şenliği eyledi. Hâtıra **[118a]** geldi idi ki bir musibet var imiş meğer bu imiş dahi Sofya etrâfında Karpoz demekle meşhûr bir kâfir haydûd re'îsi olup çok fesâd eyleyüp ele getirememişler idi. Bu esnâda Üsküb etrâfında olan keferayı tahrik eyleyüp Üsküb ahâlisi haberdâr olup ba'zıları Manastır'a girüp ba'zıları gâret olunup Üsküb'ü zabt eylerler. Karpoz didikleri kâfir Nemse'den bayrak alup ve bir mikdâr Nemse ve Macar dahi gelib mu'âvenet eyleyüp Üsküb'ü harâb eylerler. Ba'dehû pâdişâh tarafından iç ağaları müftî ile müşâveret idüp devlet-i İslâm külliyyeten mahv oluyor. Pâdişâhda nutk yok vezîr hayrân-ı sekrân bir kimse de şu'ûr yok etrâfta olan küttâb tahsîl-i malda nice edelim dirler ol zamânda devl[e]tte bir bî-şu'ûr Kızlar Ağası var idi. İsmâ'il Paşa gününde söz Zülüflü İç Ağalarında idi. Bu vezîr oldıkda anları girüleyüp Kızlar Ağasını söze getürdiler anın dahi külâhlı yazıcısı sâhib-i tasarrufu olduğundan gûyâ pâ[di]şâh bir şu'ûr Arab vezîri ol külâhlı her ne murâd ider ise bi-emrillâh-i te'âlâ ol olur çün bu keyfiyet bu bâdeden zuhûra geldi. **[118b]** İç oğlan ağaları dahi Kara Arab Kızlar Ağasına hücum idüp "sen ne demek istersin işte kâfir Edirne'ye geliyor" didiklerinde ol dahi anlara teslîm olup ana karar virürler ki Edirne'ye vardıklarında Köprülüoğlu'nu

Sakız'dan getirüp vezîr ideler. Bu tarafda Mustafa Paşa dahi kethüdâsını Sofya'da pâdişâh yanında kâ'immakâm idüp Edirne'ye yollar. Bu müşâverede müftî iki Kâdî'askerler bile imiş. Kethüdâsı kâ'immakâm oldıkda iki Kâdî'askerler mübârek bâde varurlar. Bunlara kıyâm eylemez ve dir ki ma'zûr olsun ziyâde yorgunluğumuz var. Anadolu Kâdî'askeri Halebli Hakimbaşoğlu Yahya Çelebi'dir ki öyle der dahi Niş bozgunluğudur. Ba'dehû bu sözden münfa'il olduğundan azli için efendisine arz eyler. Hâsılı ma'zûl idemediler. Ba'dehû Sultân Süleymân Edirne'ye geldükde Köprülüoğlu Mustafa Paşa'yı Sakız'dan getirüp vezîr eyleyüp kâ'immakâm olan kethüdâsını kapu- arasında habseyleyüp ve kendüden mühri alup evâhir-i Muharrem'de (Kasım 1689) Malkara'ya sürüp mutasarrıf-ı emri olan tevâbi'ini getirüp habs eylediler. Mezkûr Mustafa Paşa aslı Ermeni imiş Tekfurtağlı **[119a]** idi sinni altmış mütecâviz belki yetmiş dahi lâkin bâde ile müttehem aksâ-yı murâd bir tarîkiyle sulh ola her nice olur ise ba'dehû gele devlette bâki kalan ile zevk eyleye. Bu tedbir üzre vezîr oldıkda Nemse'ye elçi tertîb eyledi ve yeniçeri tâ'ifesinden zuhûr itmiş Köprülü'nin büyük oğlu vezâretinde muhızır olup ba'dehû yeniçeri kethüdâsı olup ba'dehû yeniçeri ağası olup ba'dehû Beç bozgunluğunda Mustafa Paşa'yı katl eyleyüp Belğirad'da serdâr olmuş kimse idi ve Köprülü altmış yedi târihinde vezîr olmuş idi. Bu güne gelince olan vezîrlerin İsmâ'il Paşa'dan mâ-'adâ elbette Köprülü'ye ya oğullarına intisâbı bulunur idi ve bir müslümân bunu ma'kûl görmedi. Hatta kâtib risâletden ibâ eyledi ve katl olundu ve bundan sonra kâfir tarafından bir kâfir tercümânlık vâsıtasıyla bunlar ile hem-kâse ekser ümerânın re'yinden zuhûra gelür. Ba'dehû Belğirad vâk'asında kendü gitmedi. Nefsinde ol tarafda Yeğen Osmân'dan em[â]n yok idi zor ile mühri elinden almak muhtemel idi lâkin tedârükde çok kusûr eyledi. Belğirad'dan gelen haberleri setreyleyüp Şa'bân'da tuğ çıkarup Şevvâl'de Edirne'ye vardı. Bu mahalde kâfir Belğirad'a müstevlî **[119b]** oldu ve haberi şâyi' oldu ve ba'dehû bu kadar mal cem' olundu. Ba'dehû cemî'-i memâlike nefîr-i âmm olunup hatta mağribde olan Cezâyirlerden nefîr-i âmm getürdiler ol kadar âdem çıkdı ki hesâbını Allâh bilir. Ba'dehû Haleb'den vesâyir diyârlardan ne kadar sâdât var ise ve dahi ata kudreti var ise ve bedeni kavî olanı vilâyetlerinden çıkarup ucu Edirne'ye geldükde cümleden evvel Haleb'in sâdâtını haklayup ve ba'zı a'yânını kezâlik ellerine emirler virüp girü döndürdiler ve bundan sonra ümmeti Muhammed ateş üzre durur iken Edirne'de oturup

at çayırlatup Nemse tamam askerini tertîb ve tashih eyleyüp Boğazlara gelince oturdu. Ba‘dehû ki evâ’il-i Receb Belgrad altında bulunacak mahâl idi. Ramazân'da Sofya'ya dahîl oldu ve dört binden mütecâviz sipâhi oturak idüp girüye döndirdi ve nefîr-i âmm askerinden yigirmi otuz bin âdemin akçesini alup eline bir emir virüp girüye yolladılar ve kendüye ilerü gidelim yine bozulur isek nice oluruz deyü tahvîf ile cevâb virüp ve yeniçeri re’îslerine içinizde serdengeçti ağalığına layık âdem var ise getürün deyüp anlar dahi nice dilâver âdemler bulup **[120a]** getürüp anları katleyleyüp ve söze kâdir kimselerden sipâhiden ve yeniçeriden bir taraftan katl eyler idi. Bir kimse Silistre tarafından Sofya'ya gitmek murâd eyledim ol tarafda bir kasabaya uğradım ahâlisi cem‘ olmuş arz ve mahzar eylerler ki gâvurun kadanası gelüp bizim etrâfımızı gâret ideyorlar ve bundansonra bana ilhâh eylediler ki “bu mahzarı Sofya'ya vezîre ulaştır.” ben ibâ eyledim ve didim “bir âdem benim ile bile gitsün ana mürâfakat ideyim” öyle eylediler. Sofya'ya vardık vezîr divânına geldik. Kendü yok. Çavuşbaşı ve sonra maktûl olan tezkirecisi kâğıdlara bakarlar. Refîkim olan mahzarı virdi. Çavuşbaşı aldı tezkîreciye virdi. Nice ki okudu cevâbında didi ki siz bir alay kezzâb eşirrâ kimsellersiz urun şunu didi. Döverek taşra çıkardılar. Üsküb'den gelen nice ehl-i arz âdemi dahi böyle eylemişler ve bu esnâda içeriye gönderdiği elçiden haber gelür ki Kamenîçe'yi Leh kâfirine ve Girid'i Venedik'e ve bizim dahi elimizde olan bizde ve senede bize biraz mâl virmek üzre sulh oluruz. Bu haberi meydâna çıkarurlar. Kâdî‘askerler râzı olmazlar. Andan bu islâmı hayr zuhûr eyledükde ba‘zı⁴³⁶**[120b]** Müslümânlar dahi mu‘âvenet eylerler. Bu meclis def‘ olur ve bundan sonra tarafında olup sulhü isteyenler ki anların reyîyle hareket eyler idi. Müslümânlara müte‘allik olan mesâlihi dahi ziyâde boş korlar. İleri kifâyetden ednâ asker koyup üç dört def‘a müslümânları münhezim eylediler ve Selim Han dahi bunun ile Edirne'de görüşüp ahvâline muttali‘ olduğundan mı ola yohsa bunun sözü ile mi ola gâyet batî hareket eyleyüp hatta Vidin'e kâfir müstevli oldıktan beş gün sonra ola içinden berü gelmiş kazâ-yı ilâhi bunun yüzünden ol kadar hasâret oldu ki eğer Nemse bi'l-fi'l kendü tarafından bir âdem nasb eylese Nemse dil-hâhı üzre bu hareketi idemez idi. Hatta Erzurûm'dan gelen nefîr-i âmm Sofya'dan dönüp gitdiler. Kamenîçe'yi kâfire virmek gâyet murâdları idi ve gâlibâ Selim Han'ı Kırım'dan bu maslahat içün getürdiler. İçinden toplarını alalar boşaltık

⁴³⁶Ba‘zı: mükerrer

bize yaramaz diyeler lâkin olamadı. Ba‘dehûsunu Allâh bilür. Hâsılı evâhir-i Muharrem'de Köprülüoğlu Mustafa Paşa vezîr oldı ve ba‘dehû Tatar Hanı Selim Han gelüp Üsküb üzerine revâne oldı. **[121a]** ve Ağrıboz'da serdâr olan İbrahîm Paşa'yı vezîr-i sâbık da‘vet eylemiş idi ki Arab Receb Paşa yerine serdâr eyleye. Ana gelüp yetişmemiş idi vezîr-i sâbık Sofya'dan merfû‘ oldıkda İbrahîm Paşa gelüp anda serdâr oldı ve yeniçeri ağasını sâbıkâ Yeniçeri kethüdâsı olan Bekir Ağa Adalar'[a] nefy olunmuş ve mürûrunda Köprülüoğlu ile görüşmüş imiş vezîr oldıkda Bekir Ağa'yı Edirne'ye getürüp yeniçeri ağası eyleyüp Sofya'da olan yeniçeri ağasını beğlerbeği eylediler. Bir aydan sonra Köprülüoğlu kethüdâsını yeniçeri ağası eyleyüp mezkûr ağayı beğlerbeği eyledi. Ba‘dehû Selim Han Sofya'ya Osmânlı askerinden Diyârbekir beğlerbeğisi Osmân Paşa ve oğlunu ve yeniçeri ağalığından beğlerbeği olan ve Arnevid beğlerinden Zurnapa Mustafa Paşa ki Rûmili Beğlerbeğisi idi ve sipâhi ağası olan Yumak nâmında bir kimse ve asker tâ‘ifesinden mümkün olanı alup Üsküb üzre revâne olur. Bu taraftan kâfir dahi Selim Han'ın geldiğünden haber alup biraz âdem re‘âyâdan cenkçi alup ve gâret eylediği mâlı alup çıkup gitmek sadedinde olur. Selim Han Osmânlı askerini **[121b]** Eğridere nâm mahalde kâfir gelecek mevzı‘a koyup kendü kâfirin ardından gelür. Bu def‘a kâfir Osmânlı askerinin üzerine yürüdükde âdet-i sâbıkâ üzre yan virürler. Kâfir gelür geçer. Ba‘dehû Han gelür kâfiri geçmiş bulur. Bu mahalde ancak kâfir gâyet müdebbir gitdükde ol ülkeyi gâlibâ Karpoz didikleri hayduda virmiş ol dahi bir mikdâr kefare ile bir mahalde tecemmu‘ eylemiş. Anları katl ve Karpoz'u dahi katl eylemişler ve mutî‘ olmayan re‘âyâyı nehb ü gâret eylemişler ve ba‘dehû Üsküb'e münâsib olan tâ‘ifeden Selim Han âdem iskân eyleyüp ba‘dehû bunlardan istimzâc eylemiş ki Niş üzre mi gide yohsa Erdel'de kâfir dib alay olup anda bundan sonra Bosna üstüne gitmeğe azîmet eylemiş. Anlar üzre mi gide bunlar dahi her nice ma‘kûl görürseniz siz a‘lemsiz dimişler. Erdel üzre gidecek olmuş. Köprülüoğlu vezîr oldıkda iki ay sonraki mâh-ı Rebî‘ü'l-evvel'dir. İstanbul gümrüğünde ve ih[tî]sâbda mütekâid ve du‘â-gûları yoklamağa âdem ta‘yîn eyleyüp birer vazife virüp yaşıyla kârıyla deftere yazmağa **[122a]** mübâşeret eylediler. Ba‘dehû Rebî‘ü'l-âhir'de (Ocak 1690) yeniçeri ocağında olanı mütekâid ve ağavâtı yoklamağa İstanbul'a bir haseki ta‘yîn eylemiş. Gâlibâ yeniçeri ağasını bu maslahatdan ötrü azl eylemiş. Bu kârdan maksûdu sefere âdem bula ve hazineye mu‘âvenet ola

vezîr-i sâbık güninde alınan maldan müntefî‘ bir şey’ vucûda getirmede iki bin kîse olmadı dirler. Anlarda ise yigirmi bin kîseden mütecâviz itlâf olmak tahmin iderler ve Köprülüoğlu vezîr oldukda ba‘zı menâsıbı ba‘zı malûmu ve karındaşı tevâbi‘i olan kimselere virüp akçe almadı ve ba‘zı tekâlifi şâkkâ bî-tahfîf eyledi. Bu esnâda hazîne yok deyü yeniçeri ocağını yokladup yolsuz olanlardan ve doğru oturak olanlardan ve nefer olup tâlib-i ilm kayd olanlardan çok kimse yerini çaldılar ma‘nâ yeniçeri Siyâvuş Paşa'ya itdûğini buldular. Ba‘dehû yeniçeri oturağında dört ulûfe birden virildi ki mecmû‘ sekiz yüz kîse ancak didiler. Sâbıkda ise bir ulûfe ki üç aylıktır. Beşyüz ile ancak olurdu ve bu esnâda Arab-zâde ki Köprülüoğlu cülûsda pâdişâha mu'allim nasb eylemiş idi. **[122b]** Nefy tarîkiyle Medine'ye revâne oldu. İstimâ‘ olundu ki iki senede mîriden ikiyüz yigirmi kîse mutasarrıf olmuş ve bu esnâda hufyeten elli kîse Üstâbul'a geldikde üç kîsesi alındı. İstanbul'da alınan akçe meş‘âle için hocalara dört tob virürler imiş. Bu ise otuz alur imiş. Tob akçesi mîriden virilmemiş. Köprülüoğlu'na arz-ı hâl eylemişler. Teftîş eylemiş ziyâde alanlar virsün dimiş. Herkesden aldılar bunun⁴³⁷ dahi hissesine bu kadar düşmüş. **Mâh-ı Rebî‘ü'l-evvel'de** vezîr-i sâbıkın tezkîrecisi ki nefîr-i âmm için gelen âdemlere rücu‘ emri bunun fermân hattıyla bulunmuş dirler. Edirne'de katl olundu ve hala pâdişâhdan asla bir nutuk şâyi‘ değil. Cümle vezîr olan âdem her ne murâd ider ise öyle zuhûr ider ve Köprülüoğlu sûreta vezîr müftî mutasarrıf zâhir ve vezîr-i sâbık güninde ba‘zı tasarrufa mutasaddî olanlar cümle muhtefî oldılar. Tasarruf şahs-ı vâhide intikâl eyledi lâkin ol dahi mu‘accib bir ana kendüden a‘lem olmamak üzre alâ külli hâl-i sâbık gibi

lâ şey‘en ve lâ şey‘

değil gâyeti nısf-ı racül ola sonu hayr ola **[123a]** Ve sâbıkâ vezîr olan Köprülü'nün büyük oğlu Ahmed Paşa'nın Ali nâmında bir hazînedârı beğlerbeği olup küçük oğlu Mustafa Paşa ile Sakız muhâfazasında bile imiş anı dahi Edirne'ye bile getirüp pâdişâh hizmetinde kâ‘immakâm eylemiş gûyâ saltanat muhtefî olup Köprülü'nün küçük oğlunda aksi zuhûr eyleyüp Hazînedâr Ali Paşa'ya sadrazamlık in‘ikâs eylemiş ve Nemse keferesi Üsküb'ü tahrîbden sonra Eflâk Boğdan üstüne kışlak nâmıyla kâfir ta‘yîn eyleyüp ve Eflâk beğliğini bir kâfire virüp nice bin âdem ile göndürür. Eflâk

⁴³⁷ Bunun kelimesi mükerrer.

beği dahi ki Osmânî dönmesi idi tevâbi'ini alup girüye çekilir. Hâsılı bu Nemse, Frenk, Yahûdi ve Macarı müştemîl bir kâfir olduğundan ol kadar tertûb-i tedbîrleri var ki İbn-i Sîsâ içlerinde olsa ancak olur ve müslümânlarda kutbu zâhir muhtefî olduğundan re'ylerinde ol kadar zabt-ı halel var ki İbn-i Hebenneka'da re'y-i farz olup ve mi'yâr-ı ârâ kılınsa ancak olur. Selâtin-i mâziyenin kapularında yedi umûr-dîde kimse vezâret nâmıyla olurlar imiş. Bu arsada sâdır olan her ne kadar mu'tedil olsa kendü tevâbi'ini istihdâm eyler ⁴³⁸ **[123b]** hâlâ pâdişâh var mı yok mu ma'lûm değil. Eğerce ata biner ve Cum'a'ya çıkar bir tenûmend-vecîh âdem lâkin bir harf ağzından şay'î değil ancak namâz kılar ve ağlar dirler. Mâh-ı Rebî'ü'l-âhîr'in dördüncü Ehad günü (15 Ocak 1690) on kalyon ki İstanbul'da toksan târihinde binâ olunmuşdu. Biri Akdeniz'de gâyib oldu ve biri dahi bir Ehad günü kalafat ider iken içerüsüne âteş te'sîr idüp muhrîk oldu ve Tatar Han'ı Selim Giray Üsküb'den keferayı ba'zı mertebe def' itdükden sonra birkaç bin Nemse ve Macar Kosova'da da mâye olup ol etrafda olan re'âyâyı başlarına cem' eyleyüp Kaçanik Boğazı'na toplar koyup tabur iderler. Selim Han Ağrıboz'da karada serdâr olan Arnevid Halil Paşa ve Mahmûd Beğogulları Arnevid tâ'ifesiyle Üsküb'den kalkup Kosova'da üstüne gelüp Arnevid yayası tağlara çıkup Kaçanik Boğazı'nı alup ba'dehû Kosova'ya Tatar ve Arnevid ve bulunan Osmânî paşaları dâhil olup re'âyânın yedi yaşından yukarusunu katl eyleyüp vesâ'ir Nemse ve Macar tâ'ifesini dahi katl eylerler ve bu vekâyi' ibtidâ'-i **[124a]** erbâ'inde olmak gerek ve Niş'de tecemmu' iden kefer Kosova imdâdına birkaç bin kâfir gönderir. Bunlar yetişmezden evvel bu maslahat görülmüş bulunur. Bunlar dahi yakîn gelmişler imiş. Hikmet tob atarlar. Müslümân tâ'ifesi tob sadâsını işitdükde bir kaç bin Tatar gönderirler görseler ki kâfir askeri gelüp müslümânlarla haber virürler. Anlar dahi üstüne varup anları dahi bozarlar. Bu ma'rekenin icmâlisi Selim Han Kosova'ya vardıktan sonra Hersek nâmında bir kâfiri Nemse kıralı serdâr eyleyüp onbinden mütecâviz güzîde kâfir kaplan postları ile müsellâh müretteb eyleyüp Hersek'i serdârlıkla yollayup Selim Han'ı karşılayup Selim Han dahi askerini dört sınıf eyleyüp Arnevid ve Osmânîyi ilerü sürüp kâfir zehrini ve ateşini saçup çok müslümân şehîd olup bâki kalanı girüledükde Selim Han girü geleni kılıç ile döndürüp müslümânlar giri kâfir üstüne hucûm eyledükde gayri Tatar askeri dahi hucûm eyleyüp dört sâ'at

⁴³⁸ Tевâbiini istihdam eyler ifadesi mükerrer.

tüfenksiz kılıç ok ma'rekesi olur. Kâfire inhizâm-ı suret gösterdikde serdârları olan Hersek on iki bâr-gîr çeker handoza binüp kaçar. Tatar haber alur **[124b]** ardına düşerler. Meğer ilerüde Mahmûd beğın oğlunun bir mikdâr Arnevid var imiş önün alup giriftâr iderler ve bu ma'rekede mevcûd olan kâfirden kurtulmuş nâ-ma'lûm dirler ve bu esnâda Niş'de olan kâfir serdârı beşbinden mütecâviz kâfir bunların imdâdına gönderir. Anlar dahi yakîn gelmişler imiş. Anları dahi eshel-i vech üzre katl eylerler. Selim Han'a bu fetih ki müyesser oldu on yıl içinde değil belki yakîn zamânda olmamıştır. Dirler ki otuzdan mütecâviz Tatar Mirzâları ve beş binden ziyâde Tatar şehîd oldu ve bu ma'rekede Kosova'da keferenin serdârı ve ondan mütecâviz müte'ayyin kimseleri giriftâr olmuşlar ve bu esnâda Edirne'de Ahmed Küfrî ki ekser fitnelerde mevcûd idi ve Tokmak sekbân bölükbaşısı ki İstanbul'da Siyâvuş Paşa yanında sekban ser-çeşmesi olmuş idi ve Derviş Ali nâmında bir bölükbaşı katl olundu ve bu esnâda ma'zûl olan Mustafa Paşa fevt oldu. Mâh-ı Cemâziye'l-ülâ'da (Şubat 1690) Selim Han Edirne'ye da'vet olunup mâh-ı mezbûrun mütenasssında (24 Şubat 1690) Edirne'ye dâhil olur. Müte'ayyin kefereler getirirler lâkin Hersek ziyâde mecrûh imiş yolda mürd olur **[125a]** ve Selim Han Edirne'ye teveccüh itdükden sonra Bosna üstüne on bine karîb kâfir tob ve cebehâne ile gelürler. Bosna tâ'ifesi dahi nefîr-i âmm idüp ve karîblerinde olan Arnevid müslümânlar dahi âdem da'vet idüp kâfire karşı giderler ve Osmânî tâ'ifesinden olan yeniçeri ve topçu yayalarını bir derbend var imiş ol derbendi muhafazaya korlar. Bosnalı serdârları Tavîl Hüseyin Paşa ile kâfire mukâbil olup mukâtel[e] ider iken ba'zı mertebe girülmek zuhûr eyler ol mahalde Arnevid müslümânları dahi yetişüp bi-lutfi'l-lâh kâfiri bozarlar ve ellerinde olan tob ve cebehânelerini alurlar. Bosna tâ'ifesi ki ol vakti cenkte nev'an gir[ü]lerler. Berüde olan Osmânî yayası Bosnalı bozuldu. Kâfir gelür şehirden sonra bu ülkeyi gâret ider. Biz anlardan mukaddem varalım doyumluğ alalum deyü şehre gelüp yağmaya el uzadurlar. Şehirli serdâr olan Hüseyin Paşa'ya feryâdçı gönderirler ol dahi cenk esnâsında sadad⁴³⁹ çıkarmaz. Bi-emri'l-lâh ehl-i İslam gâlib olup girü menzillerine rucû' iderler görürler ki derbendlerde yeniçeri **[125b]** yok kaçan şehre gelür görürler bir feryâd ki güya kâfir gelmiş andan sonra ol arada ellerine giren yeniçeri katl iderler ve sâyirlerini dahi aralarından çıkarup Edirne tarafına yollarlar. Bu haber Cemâziye'l-

⁴³⁹ sadâ olmalı

âhire'de Edirne'ye geldi ve evâyili Receb'de tuğ çıkardılar lâkin yine kâfir ile vezîr olan şahıs sulh arzusuyla bir takayyud zâhir değil. Elhamdülî'l-lâh asker çok hazîne çok lâkin pâdişâhda nutuk yok vükelâsı yanlarında müşâvere ile murâd itdükleri işi işlerler. Muhâlefet eyledükleri kimseyi bir tarîkiyle içlerinden ihrâc ider ve hikmet bu vakitte Köprülüoğlu müteşerri' ve âlim olmağla meşhur olduğundan ekser [a]‘vâm o şer‘isini bilülür diyerek geldi. Yine rûz-ı Hızır yetişdi. Bir kimse dahi yerinden sefer nâmına hareket eylemedi Allâh hayır vire ve sâbıkâ İsmâ‘il Paşa ref‘inde müstakill olan Kızlar Ağası azl olunup ol vakitte kâtibi olan teberdâr birkaç ay mukaddem arzıyla ihrâc olunup Haremeyn muhâsebecisi olmuşdu habs olunup mâlî müsâdere olundu ve bu esnâda pâdişâha hoca olan Arab-zâde dahi hacca revâne oldu. Medine'de kalmak üzere hânûmânın bile alup İstanbul'a **[126a]** geldikde doğru Üsküdar'a geçdi ve Ba‘zı Sofya ve Vidin'den berüden alınan esirleri buldukları yerlerden alup ıtlâk eylediler ve müslümân olan câriyeleri ba‘zı hüddâm-ı dîvan nikâh bahânesiyle aldılar ve bu esnâda sâbık olan Mustafa Paşa kethüdâsı paşası vezâretten kal‘ olalıdan berü habs idi. Edirne'de katl eylemişler. Sâbıkâ sefer müşâveresi için vezîr kapusunda cem‘iyyet olup bilen söylesün dinledükde Yeniçeri kethüdâsı bu arada harman zuhûruna dek duralım. Ba‘dehû kâfir cem‘iyyet ile yürüdükde biz dahi bu aradan külliyet ile kalkup gâvur üstüne varalum didükde gâlibâ bu müşâvere Köprülüoğlu meşrebi üzere imiş kimseden nutuk zuhûr itmeyüp ba‘zı ağavâta siz dahi söyleyin dinildükde sipâhi ağalarından “biri biz bunda oturdukda gâvur kızıl yumurtadan sonra âdem ta‘yîn idüp re‘âyâ keferesiyle Üsküb ve ba‘zı ol tarafda olan kurâ vu kasabâtı gâret iderler ise nice olur. Bâri biraz âdem Filibe'den öte Kızderbend'inde hâzır dursunlar ki her tarafa imdâda münâsibdir didikde. “Bizim oralarda ol kadar⁴⁴⁰ **[126b]** âdemimiz vardır” deyü cevâb virür dağılırlar. Birkaç günden sonra ol söyleyen ağayı azl ve mütekâid iderler. Bu ağanın sözü üzere gâvur İsrâyil nâmında bir gâvuru baş idüp re‘âyâ keferesi ile bile gelüp Köstendil'i urup üç dört sâ‘at içinde durup çıkar gider. Şehri beklerler imiş. Hikmet subh-ı sâdık zuhûrunda her kişi evine gider gâvur gelür beği olan bir taze âdem imiş içinden çıkar gider. Ba‘zı kulelerde ve hamamlarda ve câmi‘lerde bulunan kurtulur. Bu haber şehri Şa‘bân'da şâyi‘ oldu ve Sofya'da atlar[1] çayıra çıkarurlar. Gâvurun kadanası gelüp atları sürere ol semte karîb Ali Paşa nâmında bir paşa ve

⁴⁴⁰ Ol kadar ifadesi mükerrer.

Sultân İbrahim vaktinde mübâşir katl olunan Bektaş Ağa'nın oğlunun oğlu ki ma'zûl Mustafa Paşa'ya muhzır ağa olmuş idi paşa idüp ol tarafa göndermişler idi ol dahi ol tarafda bulunur Ali Paşa ile Bektaş Ağaoğlu katl olunup başları Edirne'ye gelmiş ve İsmâ'il Paşa Arnabud beğlerinden Zeynel Paşa ki İstanbul'a gelmiş idi İsmâ'il Paşa anı divânda katl eylemiş idi. Bu def'a vârisleri **[127a]** gelüp Köprülüoğlu'ndan kan da'vasını eyleyüp ol dahi sûretâ mâl vermek ile def'ine mukayyed olup anlar dahi râzı olmayup mezkûr İsmâ'il Paşa Rodos'ta katl olunup mâh-ı Ramâzan'da başı Edirne'ye geldi ve mâh-ı Şa'bân'ın âhir Cum'a'sında (2 Haziran 1690) kırân-ı süfliye vâki' olup ol Cum'a'dan sonra Sülâsâ günü yevm-i şekk ihtimâli var idi. Ba'de'l-asr bir azîm tûfân nişân rüzgâr zuhûra gelüp hikmet çok kimse teferrüce çıkup evlerine avdet mahalline müsâdif olup Karadeniz Boğazı'na ziyâde düşüp çok âdem telef oldu ve irtegicesi Ebî Eyyûb Ensâri hazretlerinin câmi'-i şerifi karşusunda sütçiler dükkanlarından ateş alup câmi'-i şerîfin yanında sonradan yapılma samîme var idi ateş alup câmi'nin içine sirâyet idüp ihrâka kâbil olan şeyler yandı ve hala Ramazân ubûr ider oldu. Anlar dahi Edirne'de otururlar ve askeri isti'câl itmedüklerinden ancak bu günler tecemmu'a şürû' eylediler ve bu ayda Debbağ-zâde fetvadan azl olunup Ebû Sa'îd Efendi ki üç def'a müftî olup ba'dehû ma'zûl fevt olmuş idi anın oğlu **[127b]** Feyzullâh Efendi müftî oldu.

Feyzullâh Efendi fetvâsına

târihtir. Muntasıf-ı Ramâzan Cum'a gicesi (22 Haziran 1690) Köprülüoğlu Debbağ-zâde ziyâfete da'veti düp azîm rûy-ı dîl gösterir. Meğer hâb-ı hargûş imiş. Feyzullâh Efendi Edirne'ye vardıkda gene nuzûl idüp Pazar günü fetvâ için kürk giyer. Ba'dehû Debbağ-zâde'ye vezîr tarafından âdem gelür varsunlar râhat olsunlar istedikleri yerde otursunlar ol dahi du'â ve senâ eyler ba'dehû İstanbul'a kendü evine geldi. Debbağ-zâde kerîm-i nefis ve lihyesinde kumral sakallı kimse idi ve sinnî elliye karîb ya mütecâviz idi lâkin mizâcına hararet gâlib olduğundan dâfi'ası yok idi. Hikmet evvel ki fetvâsı ki eyyâm-ı ma'dûde idi. Bâ'dehûsu Vâni dâmâdı Feyzullâh oldu sene bin [yüz] on (1699) esnâsında gözlerine su inüp amâ târî oldu on birde bir gözü açılmış deyü mesmû'dur. Bu def'a dahi E[b]û Sa'îd-zâde Feyzullâh oldu ve Köprülüoğlu vezîr oldıkda ba'zı ümerâyı Anadolu'ya mansıblar virüp gönderdi ki Muharrem'den **[128a]** sonra idi ekseri Şa'bân'da gelüp geçdiler. Harmûş ki Adana virilmiş idi ol dahi

Ramazân'da gelüp zulm ve katl ile müttehim idüp katl olunup ma'zûllerinden biri makamına iclâs olundu. Mezkûr Harmuş aslı Bâdiye arabı azlamü halki'l-lâh lâkin şeci' kimse idi ve sinni yetmişe karîb dirler ve bir mikdâr Türkmân bir mikdâr Kürt ve bir mikdâr Arab ellişer gurus Kâsım'a dek virilüp gelüp geçdiler ve mâh-ı Şevvâl'in ikinci [günü] Köprülüoğlu Edirne'den kalktı ve öyle istimâ' olundun ki Nemse Sofya kurbunda Bâli Efendi korusuna gelüp tabura mukayyedler imiş ve Şevvâl'in beşinci Salı (5 Nisan 1699) günü ba'de salâtı'l-mağrib bir azîm zelzele zuhûra gelüp biraz mümted oldu. Bu zelzele kırk seneden berü olmuş değil idi lâkin lutf-i ilâhî ile İstanbul'da âdem helâk olmadı. Sultân Mehemed Câmi'nin iç hareminin bir kapusu üstü yıkılıp ve biraz harem kapusu mütezelzil olmuş ve İstanbul'un Topkapu'su yıkılmış. Böyle iken ba'zı harâbe divarlar ve otolar ki âdem tepme ile yıkılır sanırdı anlara hâlel olmadı ve ol gice beyne'l-işâeyn ana karîb bir dahi oldu **[128b]** ki fakir ezân okudum ben tamam eyledim ve nısfü'l-leylde ana karîb bir dahi olmuş. Hâsılı on güne dek yigirmiye karîb kimi mahbûs kimi gayri mahbûs zelzele oldu ve bu zelzele Burgaz'd[a] artık olmuş lâkin Edirne'de hafif olmuş ve ol Salı âhir-i Hazîran ve irtesi ibtidâ-yı Temmuz idi ve Köprülüoğlu ibtidâ'-i Receb'den bu güne dek Edirne'den devleti muhafazasına mukayyed olup ve İstanbul'da İsmâ'il Paşa'nın tevâbi'lerini habs ve hazînedârına zindânda siyâset eylemişler. Mûtemed kimselerden istimâ' olundu ve Sarı Kâtip ki İsmâ'il Paşa'yı azl iden Kızlar Ağası kâtibi idi. Köprülüoğlu vezîr oldıkda müdârâ idüp taşra çıkarup Haremeyn muhâsebecisi eylemiş idi. Kızlar Ağası nefy olundıkda müsâdere olunup habs olunmuşdu ma'zûl vezîrin divitdârıyla bu esnâda Edirne'de salb olundu ve dellâllar “devlet alâkası olmayup fuzûlen musâleha karışanın hâli budur” deyü dâra götürmüşler ve bundan mukaddem müslümân kalyonları Foça önünde limânda durur iken ateş alup topları dolu imiş kal'a divârının ba'zı yerini **[129a]** harâb eyleyüp ve biraz âdem telef olmuş. Hikmet iki sene mukâta'âtda erbâb-ı vezâyifin nısf-ı vazifelerini alup anları ekseri masraf olmuşdu. Biri İstanbul'da kalafat olur iken yandı Bu dahi Foca'da yandı ve Hayzer didikleri kâfir ki azardan galatdır dirler. Budin'i teshîr ve Belgrâd'ı teshîrden sonra Kırâlin dahi dâmâdı imiş dirler. Erdel'e Nemse tarafından kırallık ile ta'yîn olunup iki sene anda kışlayup Erdel'i⁴⁴¹ dahi

⁴⁴¹ deli kelimesi mükerrer

tasarrufnâme getürdüğünden ve nicelerini tahvîf için katl eyledüğünden⁴⁴² Erdel dahi andan bî-huzûr olup Kurs beğine haber göndermişler ki eğer külliyyet ile gelürsen sana tâbi oluruz. Bu taraftan Kurs beği Erdel'e kiral ta'yîn olunup Silistre beğlerbeğisi Çerkes Ahmed Paşa ile tokuz beğlerbeği ve Kurs beği ve Tatar askeri ve Eflâk Boğdan Erdel'e Hayzer üzre revâne olur ve bu esnâda İstanbul fırkatelerine serdâr olan Mezamorta dimekle mülakkab paşa ve birkaç paşalar ve Tatar Vidin'i muhâsara eylerler ve bundan sonra Osmânî askeri **[129b]** hareket itdükde Kurşunlu Boğazı'nda kâfir onbinden mütecâviz kâfir ile tabur eyler. Arnevid Halil Paşa Arnabud ile ve sâyir müslümânlar ile vezîria'zamdan mukaddem uğrayup bi-hamden li'llâh kâfir münhezim olur ve bundan sonra vezîria'zam Şarköyü üstüne varur anda ikibinden mütecâviz kâfir mütehassın olur. Müslümânlar hücum itdükde kâfir vire ider. İkiyüzden mütecâviz Nemse ve Macar çıkar anları salıvirürler ve re'âyâ ve mürted olanı salıvirmez. Kimini katl ve kimini esîr iderler. Kâfir bir mertebe gurur tahsîl eylemiş idi ki iki bin kâfir Osmânî askerine mukâvemet i'tikâdında olurdu. Bu i'tikâd Hayzer'den nâşî idi ki müzâyaka mahallinde elbetde zor ile ya hîle ile bir maslahat gördü. Bundan sonra Niş tarafına teveccüh olunup mâh-ı Zi'lka'de'de Niş üzre varılıp Niş ki kâfir bir hucûm almış idi ve öyle nakl iderler ki ol kadar ta'mîrine mukayyed olmamış idi zîra kılıcına ve hîlesine ve müslümânların firâr ile i'tiyâdına itimâd eylemiş idi lâkin bundan mukaddem Selim Han Üsküb üstünde taburını bozup serdâr **[130a]** larını ramak ile giriftâr eyledikten sonra Niş'e bir mertebe istihkâm virür ki bu kadar olur. Azîm tenbîhler ve birkaç yüz tob ve on binden mütecâviz âdem kor. Ba'dehû vezîria'zam müslümân askeriyle varup mâh-ı Zi'lka'de[nin] onuncı günü (10 Mayıs 1699) metrise girilüp vezîria'zam müslümânlar ile azîm ülfet ve ittihâd idüp ve azîm bezl-i mâl eyleyüp mâh-ı Zi'lhicce'nin dördüncü Cum'a günü hendekine varıldıkda kâfir vire idüp Nemse ve Macar'a emân ve mürted ve re'âyâyı salıvirmemek üzre emân virilüp dört binden mütecâviz Nemse Macar ve dört bine karîb mürted ve re'âyâ çıkup Nemse ve Macar'a âdem koşup salıvirürler ve haydudu ve re'âyâdan hayduda karışanı esîr eyleyüp zor ile gelen re'âyâyı salıvirürler. Bundan mukaddem Venedik Ağrıboz üzre gelüp zafer bulmayup gayri Mora adasında Benefşe Burnu'nu deryâdan muhâsara eyleyüp iki seneden artık mahsûr olup nâ-çâr vire idüp içinde olanı Girid'e getirirler.

⁴⁴² Ve nicelerini tahvîf için katl eyledüğünden ifadesi mükerrer

Bu esnâdan bir ay mukaddem İslâmbol'da Fransız bir azîm tob şenliği eyledi. Bunun tahtında elbette bir nesne var deyü bilenler **[130b]** mahzun oldılar lâkin bir şey zuhûr eylemedi. Birkaç günden sonra bizim deryâda Flemenk ile cengimiz var idi biz gâlib olduk elbette donanma ideriz deyü evlerinde bir azîm şenlikler eylediler ve ba‘dehû deryâda balyoz bugün İstanbul'a geçer deyü bir Pazar gününde sabahdan ahşama dek tob şenliği eylediler meğer kıssa bu imiş. Bu tarafda Çerkes Ahmed Paşa Kurs ile Hayzer üstüne vardıkda bi-hamden li'llâh Hayzer bozulup Hayzer diri tutulup bu haber vezîria‘zama Niş muhâsara[sında] gelür ve Vidin varoşu zabt olsun iç kal‘asını vire idüp beş yüzden mütecâviz Nemse ve Macar çıkup anları salıvirüp re‘âyâyı virmezler dahi Venedik keferesi Benefşe'yi teshîrden sonra on dört kalyon gönderüp müslümânların altıyüz kalyoncu olup ondan mütecâviz ocak gemileri dahi ondan mütecâviz otuza karîb çekdirme üstüne gelüp ocak gemileri bir tarafı dutup İstanbul kalyonları düğışüp ilerü duranlardan kırkar mikdârı âdem düşer. Ba‘zı mertebe topladıkdansonra keferesi gemileri giderler. Ba‘dehû bu cerâddan sonra Arnevidlik üzre varup **[131a]** bir yerden kendülerini gösterüp ol tarafa mustahfızları ol mahalle seğırdürler. Andan kalkup Avlonya üstüne varup kumbara ile harâb eyleyüp üç günde içinde olan bakiyyeyi emân ile çıkarur bu haber bu mâhda şâyi‘oldı. Ba‘dehû vezîria‘zam Niş fethinden sonra Semendire'ye anda dahi beşbin kadar kâfir var imiş üç günde yürüyüş ile alup içinde olan cümle kâfir harac olunur ve sene-i sâbıkâ Üsküb etrâfını gâret iden gârafe Niş'de imiş emân ile çıkdıkda Semendire'ye girer anda mürd olur ve ba‘dehû andan kalkup mâh-ı Zi'lhicce'nin yigirmi yedinci günü (1 Ekim 1690) Belğirad'da metrise girilüp sene isnâ ve mie ve elf mâh-ı Muharremü'l-harâm'ın beşinci ehâd günü (9 Ekim 1690) asra karîb Arnevid Halil Paşa Arnevid tâ'ifesiyle metrise girmiş imiş. anın kolundan kunbara atılup hikmet bir kulenin külahına isâbet ider ki içinde barut var imiş. Ateş baruta dokunur kuleyi atar ve ol taraf-ı kal‘a yıkılır hendek tolar ve beş bin miktarı kâfir bunun darbından mahv olur gayri müslümânlar yürürler. Kâfir suya dökölüp hatta müslümânlar vardukda keferesi kal‘a bedenlerinden istihzâlar iderler **[131b]** imiş ve nefsinde hendek müslümânlar sa‘y ile olsa dolması imtina‘a karîb imiş ve müslümânlar bir tob atsa karşusundan yigirmi dahi ziyâde atarlar imiş. Hâsılı teshîrinde acz zâhir olmuş. Ba‘dehû nasr-ı ilâhi zuhûra gelüp bu sûret yüz göstermiş iki sâ‘ate dek müslümânlar ne aldılar ise ol kurtulmuş. Sâiri harîk

bi'n-nâr olmuş. Bu haberden sonra İstanbul'da her kişi harâbe evini ta'mîre ve tecdîde mübâşeret ve azîmet eyledi. Filibe ise İstanbul'dan herkes nâ-ümîd olmuşdu ve devlet haspasını dökmüş idi mat'ûn idi. Bi-hamdenli'llâh hayât-ı nev'e mazhar oldu. İnsâf bu ki bu vezîria'zam birkaç şey'e muvaffak oldu. Cümleten şer'a ri'âyet idüp Anadolu Rûmili halkından mal almadı ve bundan sonra erbâbından elinde olan malı diriğ eylemedi ve askeri ile nefis-i vâhide gibi oldu ve ekser umûrunda niyet-i hayr olduğu bu âsâr-ı cemîleden zâhir oldu ve nefsinde hatâdan ictinâb üzredir dirler. Meğer istisvâb ile ba'de'l-yevm dahi Cenâb-ı Allâh hayra tevfiik eyleye senîen lehû ki bunun gibi bir gazâda re'îs bulunup dünyevî sa'âdet ve inşâ'allâh **[132a]** uhrevî dahi tahsîl eyledi. İçinde üç yüze karîb altmıştan mütecâviz balyemez ve yigirmiden mütecâviz hevân topu var idi dirler ve bu esnâda ekseri zelzele olurdu. Mâh-ı Safer'in mutanassıfında (18 Kasım 1690) pâdişâhı İstanbul'a getürdiler ve âhirinde Selim Han dahi geldi. Bu senede tahvîl-i şitâ Zi'lhicce 19 olsa gerek imiş ve bundan akdem Hayzer Kurs'a esîr oldıkda Nemse Kırallı nefir-i âmm idüp iki yüz bayrak yigirmi binden mütecâviz kâfir Kurs üzregelürler. Bir konak kaldıkda Kurs önünden kalkar tabur Kurs yerine konar. Birkaç gün öyle ider. Kurs kaçtı nâmi olur. Anlar dahi dirler ki ırte gün sabâh alacalığında kendümüzü kâfire uralım hayr ola. Bundan sonra Kurs'dan dahi âdem gelür ki ben felân gün dönerim siz dahi hâzır olun. Tatar askeri ale's-sabâh kâfiri basarlar görür ki Tatardır re'îsleri içlerinden firâr eyler. Kâfir bozulur Kurs dahi gelür yetişür. Kurs ile kâfir ve müslümân onbin ancak imiş tabur geldikde Kurs bunların önlerine düşer kâh bu tarafa ve kâh şu tarafa kaçmak ile bunları hayli gezdirir. **[132b]** Ba'dehû Eflâk içine gelür kış dahi hücum ider ve yine bu esnâda İstanbul'da Fransız bizim kırılımız ülkesi yanında kendüye itâ'at itmez bir adüvvüsünü kaçırdı deyü azîm donanmalar ve şenlikler eyledi ve Kirli İsmâ'il defterdâr oldu. Bir taraftan halkın vezâyifini kat' ider iken arabacılar ki pâdişâh haremine müte'alliktir ve sâ'iri anlara tâbi'dir anlara geldikde pâdişâhları alay ile gitdükde Hazreti Muhammedü'l-Mustafa'nın Hırka-i Şerîfi'ni bir arabaya koyup kendülere karîb önlerinde bile getürirler ol arabacının yüz yigirmi akçe vazîfesi var imiş gördükde bu nedir deyü su'âl eyler ol dahi "ben Hırka-i Şerîf arabacısıyım" dir. "Sende bu kadar vazîfe neyler? ben ırğadı bir günde yigirmi akçeye kullanırım sana yigirmi akçe niye yetmez" dir ol dahi "Hırka-i Şerîfe ta'zîm ola gelmiş" dir buna karşuluk dir ki "sâhibi gelse virmem"

yigirmiye kağıdına işaret eyler taşra eyler ol dahi vezîre gelür ve vezîr anın fesâdından bunu def' itdi deyü işitdik yine yüz yigirmi akçeyi ibkâ eylemişler ve bundan mukaddem yeniçeri ocağında kethüdâ olan vezîr **[133a]** Edirne'de iken gelüp yeniçeri tâ'ifesinin oturak ve korucu ve tâlib-i ilm ve ocak ağalarını yoklayup ba'zı mertebe kimini aslıyla ihrâc ve kimini vazifesini taklîl eylemişdi lâkin Köprülüoğlu mizâcına muvâfık olmaduğundan ol kethüdâyı azl ve nefy eylemişdi. Bu def'a İstanbul'a geldikde yine bir dahi yoklayup mahv mertebesine getürdi ve nefsinde ehl-i sûkdan bir âdem bulunmazdı ki anın yeniçeriden ya cebeciden hissesi olmaya ve her odada yigirmi otuz danişmend ki eşkinci yeniçeri tâlib-i ilm kayd olunup seferden kalurdu ve mahlûl olan seferlerde oturakları odabaşılar bir kaç yüz guruşa satarlar. Bu taşradan olanları cümle tarh eyleyor dirler ve her otada birer dânişmend kodular didiler ve ba'dehû Orta Câmi'de bir ders-i âm va'az idüp yüz akçe vazîfe üç okka lahm ve etmek ta'yîn idüp ve [a]na dört şakird ta'yîn eylemişler. Bu ders-i âm bir yıldan sonra ağa imamı ola bir yıldan sonra Süleymânîye müderrisi ola ve ol ders-i âm yerine baş şâkirdi ders-i âm ola ve bir âdem şâkird alalar ve yeniçeri **[133b]** ocağında vazifeden mâ-'adâ çok âdeme hâricden lahm ve nân ta'yîn eyledi. Cümle anları ref' eylediler ve tersâneye müte'allik tersâne kulunun umûmen vazîfelerinin nısfını ref' eylediler. Bunlar gemiye binerler deyü ve hem Benefşe'yi kâfir alup zahîre getürmediklerinden kapudan olan Mısırlıoğlu bunları müttehim eylemiş ve bundan mâ-'adâ dört bin mikdârı âdem kalyonlar içün yazmışlardı. Bu kadar âdemin vazifesini kat' eyleyüp sefere harç idecek oldılar. Mâh-ı Rebî'ü'l-evvel'in yigirmi ikinci günü sebt günü (24 Aralık 1690) zuhra karîb vezîria'zam İstanbul'a dâhil oldu ve erbainin üçü idi. Ba'dehû geldükden sonra sipâhi tâ'ifesine yine sûret-i cebr gösterüp bir ay mikdârı vazîfelerini vermedi ol zamân bakır mankır geçerci. Bosna sarayında kesilmeğe kendüsü emr göndermiş iken İstanbul'da geçmesün deyü dellâllara nidâ itdürüp halk içre azîm ihtilâl ve müzâyeka zuhûr eyledi ve altun ve gümüş mâh-ı faslı erbainde vâki' mâh-ı sülüs âhirinde ba'de'l-işâ şems ve kamer ne mertebe muhtefî ise andan dahi ziyâde muhtefî oldu. **[134a]** Ve kahr-ı ilâhi bir mertebe İstanbul halkının üzerine tecelli eyledi ki bu mankır münâdisi nidâ itdüğü sâ'at halkın hâli mübtedîl oldu ve bundan sonra yeniçeri ocağından kendü meşrebince olan her kul kethüdâsı ve küt[t]ab tâ'ifesinden aslı Kıpti imiş Kirli İsmâ'il dimekle meşhûr kâtibi ki defterdâr eylemiş idi ve halkın rızkına

musallat ekser mukâtaattan olan vezâyifi nısfıyet üzre virür iken kimini tenzîl ve kimini aslı ile def` eyleyüp ve pâdişâh tarafına müntesib olanları dahi öyle eyleyüp hâsılı taze çimen mezra‘aya bir hayvan girer azı dişleriyle biçer ise Âli Osmân devleti ana döndü ve pâdişâhdan asla harf ve savt şay‘i değil ve bundan sonra evkâfa ve evkafa müntesib olanlara bunlar nâ-ehillerdir ve bu evkâf çoğu nâ- meşru‘dur deyüp andan dahi halk birbirine bir mertebe düşdi ki ta‘bîr olunmaz ve bundan sonra narh şer‘i değildir deyü narha takayyütden kalındı. Etmekçi keferesi şehirliden bir mertebe intikâm aldı ki ta‘bîr olunmaz. Yüz yigirmi dirhem etmek bir akçeye tahammülü var iken kırk dirhem elli dirhem **[134b]** etmek bir akçeye iderler idi ve bir vukiyye piring sekiz akçeye gâyet iken otuzaltı akçeye çıkdı ve bir vukiyye lahm otuz altı akçeye ve sığır lahmı kadidi elli akçeye dek ve kendüye söylemişler dimiş. Dirler ki bu şehir ağniya yeridir fakir olan varsın taşra gitsin. Hâsılı en azdan bir akçelik şey‘i üç akçeye ve bu müsâmahadan garazı defterdâr re‘yiyle halk altun ve gümüş çıkaralar bunlar mîriye altun ve gümüş alalar ve halka bakır mangır vireler. Hâsılı bu kadar bin âdem ki bu şehirde var idi. Ekseri Belgrâd fethinden ötürü du‘â-i hayra müteveccihler idi. Bu hâl zuhûrunda kalblerinde hayret ve ızdırâb ve bu berzâhdan halâsa müteveccihün ilallâh oldılar ve mâh-ı Cemâziye‘l-âhire dek Selim Han‘ın büyük oğlu Tatar ile Erdel içine gidüp anda kışlasa gerek idi zuhûr eyledikde Tatar askeri durmayup ba‘zı ülke keferesini gâret idüp taşra çıkduğı haber geldükde Selim Han dahi usanmış kimse idi ve İstanbul‘dan salıvirmediler ve Moskov yine Kırım üstüne gelmeye cem‘iyyeti haberi gelüp irâdesiyle hanlıktan fâriğ olup yerine han olup **[135a]** mâh-ı mezbûrda yeni Han Kırım‘a revâne oldu. Mâh-ı Receb‘de vezîrin tuğları çıkdı. Şa‘bân‘da vezîr taşraya çıkdı ve Selim Han deryâdan çekdirme ile hacca gitmek üzre Mısır‘a revâne oldu ve bundan sonra Sultân Süleymân‘ı dahi Edirne‘ye götürmek üzre Davut Paşa‘ya kaldırdılar ve pâdişâh tuğlarını sanduk içi[n]den çıkardılar ve şehirde mangır musibette azîm ızdırâb hâsıl idi. Ehli sûk iki mangırı ve mîriden ve sâyir ehl-i vezâyife birini bir akçeye virürler. Buğday kile altmış ve ve âlâsı seksen ve elli dirhem etmek bir akçeye ve buna asla kimse mukayyed değil ve bundan sonra Sofya‘ya muta‘assıb olan eşhâs vezîria‘zam[a] gâyet i‘timâdları var idi ve dirlerdi kim “İstanbul‘a gelse tekyeleri yıkar” kazâ-yı ilâhi Sakız‘da şeyh İlyas İstanbul‘da Ahurkapusu kurbünde Akbiyuk câmi‘inde nişîn olan Şeyh Ahmed‘den terbiye olmuş ve Şeyh Ahmed yine

İstanbul'da Cıgaloğlu Sarayı kurbunda vâki' mescide nişin Şeyh Haydar ile pîrdâş imişler. Şeyh Ahmed olduğu tekve durur idi lâkin şeyh Haydar olduğu tekve tahrif eyleyüp yerine mekteb-i **[135b]** sıbyân eylemişlerdi. Şeyh İlyâs İstanbul'a geldikde vezîre Şeyh Ahmed tekyesini tâ'mir ve Şeyh Haydar tekyesini sûret-i evveline tahvîl niyâz eyleyüp vezîr dahi su'âlini mebzul eyleyüp dört kîse miktarı akçe virüp ve âdem ta'yîn eyleyüp Şeyh Haydar tekyesini müceddeden binâ eyleyüp anda Şeyh İlyâs dâmâdını koyup ve Şeyh Ahmed tekyesini dahî ta'mîr eyleyüp Şeyh İlyâs Sakız'a gitdi. Bu nakşî dahi asla bir ehad hâtıra getürmezdi ve Limye'de Şeyh Mısri Niyâzi'yle dahi beyenlerinde mürâselet vâki' olup gelen âdemine ikrâm ider imiş. Gâlibâ kuvvet-i ilmiyesi olduğundan Sofya'nın ahvâlini derk eyleyüp ba'zı mezâhirede zuhûratı kabûl eylemiş. Sarf-ı inkar ve ta'assubdan halâs bulmuş kimse imiş. mezkûr Şeyh Ahmed ve Şeyh Haydar karâbetten olup ve pîrdâş imişler pîrleri Şeyh Osmân ve anın pîrleri Alâeddin ve anın pîrleri Şeyh Yahya “*kaddese'l-lâhü esrârehüm*” vezîr taşraya çıkdıkda ulemâ teşyi' eyleyüp ba'dehû Rûmili Kādî'askerliğinden ma'zûl Sultân Mehmed'in imamlığından zuhûr eyleme Edirneli İbrahim Efendi ve İstanbul'dan ma'zûl Şa'bân-zâde demek ile meşhûr **[136a]** ve Ka'be'den ma'zûl Tefvîkî-zâde ve İslâmbol'da Sultân Selim müderrisi Haleb[î] Hasan Efendi ki sâbıkâ İbrahim Efendi'ye dâmâd olmuş vezîre buluşmağa vezîrin konağına varurlar. Kapucılar kethüdâsı varur söyler. “Şimdi vakti değil” deyü vezîr cevâb virür ol dahi “efendiler vakt-i diğerde inşâ'allâh” deyü cevâb virdükde bunların içlerinde ba'zı hadidü'l-lisân olanları ba'zı söz söyler. Dördünü dahi vezîr Kıbrıs'a nefy eyledi. Hasan Efendi mukaddemce müftîye varup ba'zı itâle dahi eylemiş imiş. Şa'bân-zâde ammîne nisbet idi. Gâyet mağlûb-ı keyf idi ve İbrahim Efendi ol dahi mağlûb-ı keyf idi. Tefvîkî-zâde ol dahi mağlûb-ı dîn ve dîni ile mukayyed cedîd el kimse idi. Sene-[i] mezbûrâ mâh-ı Ramazân'ı[n] beşinci Ham[î]s günü Sultân Süleymân'ı Dâvut Paşa'dan Edirne niyetine kaldırup ba'dehû vezîr sebt günü revâne oldı vezîr Edirne'ye vardıkda mâh-ı mezbûr on yedinci günü kalkup Sofya tarafına toğru revâne oldı vezîrin Sultân Mehmed'in havfi olduğundan halkın dahi pâdişâhsız olduğundan halleri diğergûn idi asker Edirne'de bulunsa Sultân Mehmed'i **[136b]** ihtimâli olup etibbâdan Sultân Süleymân'ın ye'si haberini aldıkda kendü askeri olup mukaddem revâne olup cülûs zuhûr itdükde Sultân Ahmed'i iclâsa karar virürler. Mâh-ı mezbûrun yigirmi altıncı

Cum'a (23 Haziran 1691) günü inkılâb-ı sayfinin üçüncü günü idi. Sâ'at bire vardukda Sultân Süleymân fevt olup birde ya ikide karındaşı Sultân Ahmed'i iclâs eylediler anın dahi sinni kırktan mütecâviz idi. Mezkûr Sultân Süleymân hüsnü'l-vech gayri kimse idi. Gâlibâ veli-i müstağrak idi. Müddet-i saltanatında lisânından söz istimâ' olunmadı. Ba'zı mesâlih getirirler suret iderler ol suret üzre yazar ve ata bindürürler âkıl var oturur ve huşû üzre namâz kılar ve namâzında Şarköyü'nden Belgırad fethi mahz-ı kerâmet idi. Hâsılı pâdişâh oldu dünyâ emrinden on akçe ihtimâl ki virüp almada ve bir kimseye azar etmede mutasarrıf olmamışdır ve Sultân Ahmed culûsuna

celâl-i ser-hudâ Sultân Ahmed

bu fakîr târihi bulmuştur ve halkın ahvâli vükelâ-yı devlet sâhib-i saltanat olduğundan ve her bir ma'âş kapusına suret suret hakdan gelüp fetvâ ile nice havâcib koduklarından **[137a]** bir mertebeye vardı ki Ramazân-ı şerîfde misafire ziyâfet ider. Kimse İstanbul şehrinde ve etrâfında zabt olunmak mümkün idi. Halka mangırı birini bir akçeye virürler idi. Kendüleri bizler erbâb-ı cihâdız yola getürmeğe altun gurusı deyü halkdan altun gurusı ister. Halkın elinde mangır ikisini bir akçe üzre râyiç idi ve buna müte'allik söz olsa her birinin elinde bir fetva emir şer'in dirler idi Cenâb-ı Bâri devleti sâhibine hayr ile teslîm takdîr eylemiş ola ve mâh-ı Şevvâlin ibtidâ'sı günü sâbıkâ mahalle akçesi siyâkında menfî olan Mirzâ Mustafa Efendi yine İstanbul'a gelmiş idi. Yine nefy olundu. Asla bu vakitte bir töhmeti şâyi' değil ancak müftî sevmez idi ve gurusı yüz altmışa ve yalduz altunı dörtyüz dellâl çağırđı ve altun gurusı iki yüz kırka ve altun dahi ona göre olup halk içinde bir mertebe müzâyaka zuhûr eyledi ki olmaz. Halk elinde altun ve gurusı Birgi'de Sûfî ve Tebriz'de sünniye zuhûr eyledi nefsinde kaht idi. Toksan beşten sonra Kara Hasanoğlı İslâmbol kâ'immakâmı olup bed-hulk ve mu'ceb bir â[de]m olduğundan İstanbul'da **[137b]** bir tasarrufu garîb ihdâs eylemek murâd eyledükde buğday bahaya çıkup çok iken otuz dirhem etmek bir akçeye oldu lâkin lahm ve akçe ve sâ'ir eşyâ bulunurdu. Bu müzâyaka sülûse ki Köprülüoğlı kahtı her me'kûl firâvân ve bir cins kahd ki fehm olunmaz. İstanbul'a geldikde iş'ârı ref' eyleyüp "şî'r meşrû' değildir" ve ba'dehû "mankırın İstanbulî olmayanı geçmesün" ve ba'dehû Kırli İsmâ'il defterdârın vesvesesi ile mîriye altun gurusı didikde bu nakş-ı âlem tolisi zehr olup halk üzre bâran oldu ve kendüsi dahi "şehirlü hakkında yemesinler ve fakîr olan bunda durmasın" demesi dahi zehr yanında

ateş oldu lâkin lütf-u ilâhi pâdişâh tarafından ba‘zı mertebe âsâr-ı rahmet nakli derler. Allâh îkâz ve tevîk eyleye. Mâh-ı Zi'lka‘de‘de Sultân Ahmed ba‘zı mertebe harekete gösterdükde hatta bir bostancı bir erik ağacına çıkmış pâdişâh haremde oturur iken dellâlların hareketini görmüş “şu ağaçta âdem var görün” demiş. Arablar gelürler görürler bir bostancı ol bostancı nâ-hak matla‘ı devletinde katl eyledi. Ba‘dehû vezîr gitdükde müftû ve **[138a]** iki Kâdî‘askerler ve Kızlar Ağası ve Silâhdâr Ağa vezîr tarafında idiler. Bâ-husus Halebli Hekîmbaşı Salihoğlu Yahya Rûmili Kâdî‘askeri idi. Bu taşrada üç şüheda-i zûr Sultân Ahmed'i bir mertebeye getürdüler ki önünde olan Sultân Süleymân'dan dahi zebân-beste oldu ve yine her maslahâtı vezîre danışılmak mukarrer oldu. Bu siyâkda İstanbul kâ'immakâmı Köprülü karındaşı Hasan'ın oğlu idi. Narha takayyüd murâd eyledi. Ba‘zı mertebe dahi icra itdürdi ve bundan sonra katle muhtâc ahvâl zuhûr itdükde yine vezîr Köprülüoğlu'na telhîse muhtâc olup a'yân memleketten arz olup İstanbul kâ'immakâmı kapucılar kethüdâsı ile vezîre Belgrad'a gönderdükde Belgrad'a vâsıl olur. arzları virdükde ateş kendü olup “şimdi mahallimidir ne bulurlar ise yesünler. Bir altun bir gümüş bir mangır câri olsun. Narha ne karuşur ve gurus yüz altmışa sâ'iri ona göre câri olsun” deyü fermân gönderür halk⁴⁴³ ise inşâ'allâh arz gitdi. Hayr-ı zuhûr zâyiddir dir iken bir gün gurus dellâlî çağırdıkda gün güne mâh-ı Zi'lka‘de'ye dek gurus üçyüz altmış mangıra ve altun beşyüz ve altıyüz dahi **[138b]** artuğ açıkdı ve yigirmi dirhem etmek bir mankira oldu. Her nesne çok altun gurus ile eski bahasına karîb lâkin değme âdemin elinde altı ay geçer bir dirhem gümüş olmaz. Halk bir mertebe müzâyakaya vardı ki şehir bir âkil-i hâkim güninde mahsûr olsa bu kadar olmazdı ve ehl-i sûk günden güne beynlerinde istedikleri eşyâlarını bey' iderler. Bir vukiyye kahve bir gurus mangır ile üçyüz altmışa icârâtdan ve mîriden bir mangırı bir akçeye virürler. Halk beyninde biri ba‘zı eşyâda üçe dahi oldu. Halk âh u feryâda “Yâ Râb nice olur ahvâlimiz” dimede. İcmâlen bu ma'reke tafsîl-i Köprülüoğlu Mustafa Paşa Belgrad önünden Köprü kurup suyu geçer lâkin askerin nısf-ı mertebesi tenbîh ve vakit ta'yîn olunmaduğundan gelüp irişmez ve Ta[ta]r Hanı irişmekmurâd eylemez. Kâfir bu halde bunlar ile mesâf eylemek arzusuyla bunlar suyu geçdükde karşı gelür. Bunlar dahi metris idüp dururlar. Kâfir meydâna çıkar ba‘zı hareket ider bunlar hareket eylemezler Kâfir bir gün bir

⁴⁴³ Halk kelimesi mükerrer.

giceden sonra ol mahalden kalkar Varadin tarafına gider. Köprülü **[139a]** oğlu dahi kâfirin ardınca acele ile kalmak murâd ider. Çok kimse sabra işâret iderler olmaz. Kâfir varur sarup tabur ider. Biz bunlara mukâvemetideriz deyü hâh nâ-hâh⁴⁴⁴ kalkar kâfiri müslümân tarafında koyup kendü kâfir tarafına geçer. Müslümân ordusunu bir yüksek yere kurup etrâfına tabur idüp kâfir memleketi tarafına açık korlar. Ba‘dehû kâfir ile cenge mübâşeretiderler. Kâfir dahi askerini öküz boynuzu tarzında tûlânî bir hey‘et üzre tertîb eyler. Bunlar dahi askerin bir tarafında Arnevid Halil Paşa ve Arnevid yayası ve biraz âdem korlar ve bir tarafına kemânkeş ve kürt ve türkmân ve beğlerbeğler ve sipâhi serdengeçdisi korlar. Hikmet-i ilâhi ol gice kemânkeş atları ürker boşanırlar. Sabâh kendüsü ve hidmetkârı atına biner ve döğüşe çıkar. Tâ‘ifesi kâfirin yayasına mukâbil metris ile mukabil iderler. Kemânkeş kolundan sipâhi serdengeçdisi ilerü yürüdükde kâfir bunları tob ile sülüs mikdârı ancak kor ol kol girilemeyebaşlar. Gelerek dib alay olan sipâhi üstüne gelürler. Kâfir dahi vezîr üstüne gelür vezîr dahi erbâb-ı divân ve küttâb **[139b]** ve zu‘amâ ile kalb-i kâfire hucûm idüp saflarını söküp alaylarını bozup hatta mûteber sancaklarını alup kâfir yer yer hezimete yüz dutup sağ kalanlar “*Yâ Râb El-hamdü leke* hele bu günü gördük” dirken Köprülüoğlu vezîr Mustafa tob güllesi isâbet idüp düşdükde kethüdâsı tablhâneleri kesdirüp vezîr düşdü ki herkese ma‘lûm olacak müslümân askeri dahi perîşân olmağa yüz dutar yeniçeri ağası Türkmân beğdi idi ki sâbıkâ vezîr kethüdâlığından olmuşdu vezîrin düşdüğü haberi geldikde atına binüp kendüyü kâfire urup hayli bir dest gösterüp sonra azîm mecrûh olup ma‘reke yerinden çıkarur. Bir mikdâr berü geldikde fevt olmuş ve yeniçeri vakt-i mağrîbe dek metriste durup vakt-i mağrîbde metrislerinden çıkmışlar. Kâfir dip alayında yigirmi bine karîb kâfir komuş ki etrâfını çarha topları ile metris eylemiş ki anlar hiç yerlerinden hareket itmezler. Ancak kâfir sâbiti ol kalmış ve anların ardında anları muhâfaza için yedi sekiz bin atlu komuş ol atlı mahv niyetine mi yohsa tedbir mi idi ol mahalden giderler **[140a]** gider iken müslümânların ordusu üzre uğurlarlar orduya hucûm iderler orduda bu kadar deve ve katır ve at ürkerler. Kâfir önlerinden savulur içinde olan müslümânlar dahi kaçarlar ol deve katır ma‘reke yerine berü gelürler. Ma‘reke yerinde olanları bunu gördükde gayri ordu dahi gitmiş deyü perîşân olurlar. Bu vakte dek kâfir mağlûb olduğundan perîşân

⁴⁴⁴ Kâtip metinde “خواه ناخواه” şeklinde yazmış doğrusu “خواه ناخواه” şeklindedir.

olmazlar. Anda bâki kalan müslümânlar kâfirin içërisünden gelürler çıkarlar. Atu düşen âdemin ata minneti yok imiş. Kâfirin üzengileri dar olduğundan bâr-girleri ma'reke yerinde sürür imiş. Ba'zı mu'tedil âdemden istimâ' olundu ki bir müslümân dört kâfir ve kâfirin perîşânlığı cem'iyet bozulmağa sebeb. Nakle göre ol çarha topları içre duran yaya askeri olmuş. asker-i islâm şu kaldı şunun üzerine varalım dir iken ordudan deve ve katır dökülür ve bir tarafta baş yok gayri perîşânlık yüz gösterür ve Köprülüoğlu meyyiti ma'reke yerinde kaldı ve bu arâbi terkeb maktûl Vezîr Mustafa Paşa'nındır dirler.

Husüne nûnehu mukaddemete ahirehumâ katiluhu'l-lâhi min ahirema

[140b] *Ve kezâ câûha mushâfeten mâmiyâhü'd-dünyâ tedahherhâ*

Bu def'a

bahs olur bu kelâm Şeyh Mısırî'ye vâsıl olur. [ce]vâbında bunu yazmışlar

hasenün kalbuhu sîn mushafu's-sin Yasin

Ve câûhu Hakkun la ğayre ve nûnihi fihi temkîn

mâh-ı Zi'lhicce'de arefe günü zemîn ovasında vezîr maktûl olduğu şâyî' oldu ve Edirne'de Kâ'immakâm Ali Paşa ki Köprülüoğlu'nun kethüdâlığından Yeniçeri Ağası olup ba'dehû Belgrâd'a gitdükde kâ'immakâm eylemişdi. Rûmili Kādî'askeri Yahya mu'âvenetiyle vezîr oldu. Yaşı ihtimâl yetmişden mütecâviz olmak câ'izdir ve ba'zı yerlere defterdâr olmuş hatta Küçük Sipâhi Mustafa Paşa Leh serdârı iken anda defterdâr imiş. Anda iken düşünde görür ki Hazreti Peygamber sa'll-allâhü te'âlâ aleyhi vesellem hazretleri sancağını buna virür lâkin kalduramaz. Köprülü'nin küçük anda hâzır imiş ana emr ider ki şunu kaldırır ol dahi kaldırur. Bu rû'yâ ile defterdârlıktan ma'zûl oldıkda Köprülüoğlu'nun kapısına gider anın kethüdâsı olur. Evâ'il hâlinde ba'zı medresede olmuş Belgrâd ve Ağrıboz **[141a]** serdârı Halil Paşa'ya imâm olmuş. Ba'dehû Köprülüoğlu Girit'de Kandiye'ye nefy tarikiyle gitdükde yolda ana varup kethüdâ olmuş bir hemec Arnevid kimsesi idi asla ağalığında ve kâyimmakamlığında kendüden bir tasarruf mesmû' olmadı ve efendisi dahi güyâ sâhibi şeri'at idi. Hatta Kâsım ise i'sâm ihtimâl monla Hüsrev nazarında lâ şey' idi dirler. Gâyet mağrur ve mu'accib ve hayr u şer sözünden dönmez ve kimse ile müşâvere itmez ve söylemeler

dinlemez kimse idi. Hatta Belgrâd'a vardıkda sipâhi ve çok tâ'ife âzürde-dil idiler. Zemîn ovasına geçmek isterler vâkıf oldıkda bunlar “kur'an okumayalar mı hadis dinlemeyeler mi bundan eyü yerde mi olurlar?” deyü suyu geçer o vaktin ise va'z u nasîhati tâtyîb-i hâtır serdengeçdi yazup mâl ile ve dirlik ile halkı kayd idi. Akl-ı ma'âş bu mertebede idi. Bedeni hafîfü'l-beden kumral sakallı kameti vasatdan dahi alçak olsa olur. Sâbıkâ Süleymân Paşa zorbalardan İstanbul'a firâr itdükde emîr-i defterdâr bile gelmişdi. Ba'dehû yine asker tarafına gitmişdi asker tarafında **[141b]** Başbâ[ki] kulu Hasan Ağa yedinde ikiyüz kîse Belgrâd'a komuşlar. Zorbalar Hüseyin Ağa'dan alurlar. Bu [d]ef'a defterdâr vardıkda akçeyi su'âl ider ol dahi “ağalar aldı” dir. Defterdâr bu akçeyi senden alurlar ol dahi Siyâvuş Paşa'ya ve zorbalara söyler. Zorbalar Emir defterdârın haymesine varup katlidüp hayme ve har-kâhını gâret iderler ve Hüseyin Ağa'yı defterdâr iderler. İstanbul'a geldikden sonra yeniçeri evini gâret ider. Ba'dehû zorbalar def'indensonra İsmâ'il Paşa mâlını mîriye alup kendüyi ma'zül eyledi. İsmâ'il Paşa'dansonra Basra'yı alup gitdi. Bir yıldan sonra gelüp Köprülüoğlu vezâreti nâ-müsâdif olup habs eyledi. Habsdan firâr eyleyüp muhtefî oldı. Köprülüoğlu fevtinden sonra Ali Paşa Edirne[ye] da'vet eyledi vardıkda katl eyledi. Ba'dehû ki Ali Paşa'yı vezîr eylediler askere gitmekden ibâ eyleyüp âdem yok mühimmât yok üç dört yüz âdem ile nice gidilür gâh tuğ çıkardı gâh çadır. Bu def'a Rûmili Kâdı'askeri ve Anadolu Kâdı'askeri Köprülüoğlu izniyle gâh be gâh pâdişâha varurlar imiş. **[142a]** Rûmili Kâdı'askeri Yahya “elbette vezîr gitmek gerek deyü” müftî ve Kâdı'askerler pâdişâh[a] yazarlar. Pâdişâh dahi elbette askere “git” der ol dahi “Kâdı'askerler pâdişâh yanına koman deyü kapuya tenbîh eyler” vardıkda komazlar. Yahya vezîre “elbetde ya git, ya mühri bırak, yahud beni ma'zül eyle” dir. Yahya'yı ma'zül eyleyüp Anadolu Kâdı'askeri Rûm'a olup Hoca-zâde Seyyid Anadolu oldı ve bundan mukaddem Köprülü'nün büyük oğlu Ahmed Paşa vezâreti vaktinde Sultân Mehmed'e Frenk'den sûret-i tebdîl eylemiş bir köle virüp ba'zı mertebe tıbbı var imiş. Sultân Mehmed bunu Hâs Oda'sına alup musâhib perdesinde istediği yerlerde gezüp ve Frenk tâ'ifesiyle âmîziş ider iken bunların hâtırına bakırdan mangır kesmek ilkâ eyleyüp Sultân İbrahîm vaktinde mangır kestiler lâkin para iki akçeye bir akçe dört mangıra ve mangırda sikke zâhir değil bir alâmet var idi. Bu ise mangırın bir tarafına tuğralı pâdişâh ismi ve bir tarafına beldenin ismini yazup bunlara gösterdikde

bunu Hâs Oda'dan çıkarup darbhâne üstüne koyup nâmına Sâhib-i **[142b]** Ayyâr didiler. Bu mangır Sultân Mehemmed'in âhîrinde ikisi bir akçeye zuhûra gelüp halk dahi râğbet eylediler. Serhoş Mustafa Paşa birini bir akçeye eyledi öyle dahi geçti tâ Köprüli'nün küçük oğlu vezîr olup Belgîrad'[d]an İstanbul'a gelene dek geldükde mangıra hîle karışmış kalb geçmesün didükde halk gayri almadan virmeden kaldılar. Beş mangır bir akçeye kimse almaz oldu. Sene bin yüz üç Muharrem'i (Eylül 1691) içinde mezkûr Sâhib-i Ayyâr habs olunup mâlî mîriye kabz olunup üç yüz kîseden mütecâviz eşyâsı çıkdı dirler. Ba'dehû Edirne'ye habs ile getürdiler ve mâh-ı Safer'de mangır külliyyeten revâcdan kaldı. Mezkûr Kirli İsmâ'il bin yüz dört Receb'inde yine defterdâr oldu ve bu mâh Kirli İsmâ'il'i getürüp Edirne'de kapu-arasına habs eylemişler ve muntasıf-ı seferde Sancağ-ı şerîf bakiyye-i sipâh ve yeniçeri ile Edirne'ye geldi ve Yeniçeri ağası şehîd oldıkda sâbıkâ kat' ı rızka mevkûl olan kul kethüdâsı Mehemmed Ağa yeniçeri ağası ta'yîn olunmuş yeniçeriye Edirne'ye getürüp ba'dehû birkaç günden sonra mîr-i hâclık virilüp hâc ile git deyü tenbîh olunup ol dahi **[143a]** Çekmece'ye geldükde İstanbul'da hânesi mühürlendüğü haberi kendüye vâsıl oldıkda firâr eyleyüp İstanbul'a gelüp Bağçe-Kapusu'nda bulunup kayıktan çıkarup Kapu-Arası'na habs olunup evinde yüzbeş kîse akçesi ve yanında otuz kîsesi bulunup mîriye ahz olunur. Mâh-ı Rebî'ü'l-evvel'de Kemânkeş'e kağıd varur ki pâdişâh cürmünü avf eyledi. Gel mansıbına var ol dahi Edirne'ye geldükde Kapu-Arası'na habs idüp ve katl olundu. Çok zulm eylemiş sekbânlıktan gelme imiş ve Yumak Paşa sipâhi ağalığından gelmiş ve Murtaza Paşa sâbıkâ emîr-i hâc olmuş idi. Anları gelmezden mukaddem ol yolda katl eylediler ve sipâhiye ve yeniçeri[ye] pâdişâh cülûsu ve terakkisi virilmedi ve parayı dörde ve guruş yüz altmışa virdiler ve bunu maktûl olan yeniçeri ağası kul kethüdâsı iken hâtırlarına getürdi ve vezîr kethüdâsı ki bir hasîs kâtib imiş. Karındaşı Ahmed Paşa'ya hazîne kâtibi imiş vezîrin düşmesini işâ'ate ma'reke mahallinde ol sebep olmuş ol dahi anlardan mukaddem katl olundu ve Rebî'ü'l-âhir'de Selim Han hacdan İstanbul'a gelüp ve Tatar Han'ı tebdîl eyleyüp gayri⁴⁴⁵ **[143b]** Han eylemişler ve bu sene Arab Hacı[ları] gâyet hasâret eylemiş ki tâ'bir olunmaz ve bu mâhda Acem elçisi geldi. Bir fil tokuz at mükemmel yedi katar deve ve dahi münâsibi olan meta' İstanbul'da durup Edirne'ye gitdi. Mâh-ı Cemâziye'l-ûlâ mutanassıfı ehâd günü (3

⁴⁴⁵ gayri kelimesi mükerrer.

Şubat 1692) kable'z-zuhr sene-i sâbıkâda yeniçeri kethüdâsı olup bu kadar kat'ı rızka alet olan ki ma'rekede yeniçeri ağası olmuşdu. İstanbul'd[a] Hünkâr Kapusu-arasında boğulup meyyiti saray kapusu önüne konup kable'l-mağrib ref'olundu. Kat'ı rızkından senesi ancak oldu ve Acem Elçisi Edirne'ye vardıkda su'âl tarîkiyle bunu Rûmili Kâdî'askerine göndermiş. "Mefhûm-ı mümkün âm cem'i mevcudât-ı zihniyye ve mevcudâtı hâriciye ârız olan vucûd-ı cins olup şân-ı sıdk iken fasl ile mukayyed olunmak ile ârız ve gayri ile kâyim olur mu?" el cevâb⁴⁴⁶ [boşluk] mâh-ı Cemâziye'l-âhir'ede Müftû Ebû Sa'îd-zâde Feyzullâh Efendi fetv[â]dan azl olunup yerine Sultân Mehmed'in âhirlerinden fetvâdan ma'zûl olan Ali Efendi müftî oldu. İcmâlen tafsîli bu Ali Paşa bir ihtiyâr âdem sefer eylemek değil belki sâyir harekâtta kalmış ve ma'tûh **[144a]** demek. Şânı Köprülüoğlu'ndan sonra devlette olanlar bunu kendülerine nâfi' görüp vezîr eylediler ve buna sâbıkâ gümrük emini olmuş İbrahim Ağa nâmında Bosnaviyyü'l-asl bir âdem kethüdâ eylediler. Bu def'a bunun kethüdâsı gördü bir hâl-i devlet Nemse ile sulh arzu eyleyüp ve ba'zı garazları oldukları kimseleri katleylediler ve ba'zı vâcibü'l-katl dahi ki mangırı ihdâs iden ve yeniçeri kethüdâlığından ağa olan ve sekbandan vezîr olan kemânkeş gibi anlarda katlolundu ve Nemse'nin cümle-i hiyelinden her sene sulha rağbet gösterir ve yine tedârükünü görür ve bunlardan dahi ülke ister bu sene dahi âdemisi gelmiş ma'tuh Ali Paşa sûreta sefere giderim ve tuğ dahi çıkardı Aya hiç iş gördüğü ve kethüdâsı ve bir sakallı sefih oğlu akçe almağa mukayyed ve Rûmili Kâdî'askeri Seyyid Mustafa dahi vezîr tarafında. Bu def'a Müftî Feyzullâh Efendi ba'zı mertebe kelâm itdükde râzı olmayup azline tasdim eyleyüp Rûmili Kâdî'askeri ki Seyyid Mustafa'yı müftî eyledi. Pâdişâhda nev'ân rüşd var lâkin tahvîf eylemişler külliyyeten **[144b]** umûru vezîre ısmarlamış ve içeride olan mukarribleri dahi hayrette iken Feyzullâh Efendi pâdişâha varup vukû'u üzre ahvâli i'lâm eyleyüp "meydânda hazîne yok ve asker tedârüki yok siz a'lemsiz ve ben dahi uzlet-i nefsi" dir. "Lâkin İstanbul'da fetvâdan ma'zûl Ali Efendi vardır. Andan istikâmet me'mûldür müftî anı eylen" dir ve bu esnâda vezîre haber olur. Acele ile gelür pâdişâh buna ahvâl şöyle imiş dir cevâbında pâdişâha bu müftî bir ehl-i keyf âdemdir hazîneyi ve askeri ben bilirüm O ne bilür. İkisi dahi hâzır deyü cevâb virür. Nev'ân pâdişâhı inandurur ve müftîyi telhîs eyler. Pâdişâh Ali Efendi'yi virür def'

⁴⁴⁶ cevap kısmı boş bırakılmıştır.

idemez. İstanbul'a âdem gelüp Ali Efendi'yi getirüp Feyzullâh Efendi İstanbul'a geldi ve Ali Efendi Edirne'ye karîb geldikde vezîr kethüdâsı istikbâl eyleyüp vezîr sarayına nüzûl itdürüp ba'zı hedâya ile mükerrem eyleyüp kendü tarafına teveccüh itdürürler. Bu esnâda İstanbul'a Mısır hazînesi gelmiş idi. Edirne'ye getürdiler. “Kızlar ağası pâdişâha Mısır hazînesi pâdişâhlarındır taşra **[145a]** virmen içerü alın” deyü söyler. Bu def'a Mısır hazînesi Edirne'ye vâsıl oldıkda toğru içerüye alırlar vezîr ise bunu sefere akçe yok deyü alup sarf idecek. Bu def'a olmıyacak telhîs ider ister pâdişâh virmez sebebini arar Kızlar Ağası olduğı zâhir olur. Kızlar Ağası'nı çıkarmağa telhîs eyler. Pâdişâh müsâ'ade eylemez. Bu def'a minnet Müftî Efendi düşer. Müftî Efendi varur pâdişâhım vüzerânın telhîsi dönmek ma'kûl değildir. Kızlar Ağasını çıkarın dir. Pâdişâh dahi metânet idemez çıksun dir. Bu def'a Kızlar Ağası'nın çıktuğı şâyi' oldukda mukarrebân-ı hâssa cümleten kıyâm idüp Feyzullâh Efendi'nin söylediğı gibi söylerler. Gayri vezîri çağırıp mühri elinden alup kethüdâsını ve oğlunu kapu-arasına habs ve ba'zı tevâbi'ini dahi habs eyleyüp ma'tûh Ali Paşa'yı Gelibolı'ya nefy iderler ba'dehû katl olundu. Bu def'a Diyârbekir Beğlerbeğisi Ali Paşa şeyhi Muhyiddin hazretlerinin ba'zı zikr itdükleri alâmet anda mevcûd idi anın katline bu def'a üç gün mukaddem âdem gönderür. Mezkûr Ali Paşa **[145b]** aslı Tokatlı imiş. Amasya'da alâka eylemiş. Maktûl Mustafa Paşa'ya silâhdâr olmuş. Ba'dehû kapucılar kethüdâsı ba'dehû Çavuşbaşı ba'dehû pâdişâh tarafına geçmiş. Receb'de Beşir nâmında pâdişâh atlarına ta'lim ider. Arap silâhşör Diyârbekir tarafına pâdişâh tarafından Ali Paşa'yı da'vete gitdi ve Ali Paşa'nın kapucılar kethüdâsı ol dahi Edirne'de imiş hafif menzîl ile sonra gelüp Beşir'[i] geçmiş ve ma'tûn Ali Paşa'nın ve kethüdâsının ve oğlunun bin kîseden mütecâviz akçe sâ'ir raht ve silâhdan gayrı bu def'a Ali Efendi İstanbul'da mahmûm imiş vezîr habs olundıkda[n] sonra paşa çağırmış it'âb eylemiş dirler. Hikmet çok mu'ammer olmayup bir ay ancak ola Edirne'de fevt olup mâh-ı Şa'bân'da Feyzullâh Efendi yine müftî oldu ve Rûmili Kâdî'askeri Seyyid Mustafa dahi ma'zûl Nakîbü'l-eşref Feyzullâh Efendi'den sonra İstanbul'a gelmiş idi. Yerine Kâdî'asker oldu ve mâh-ı mezbûrda Ali Paşa gelüp Edirne'de mühür virildi. Mâh-ı Ramazân'a karîb çadırı çıkdı ve İstanbul kâ'immakâmı İsmâ'il Paşa sâbıkâ kul kethüdâsı olup ve ba'dehû esîri olup behâ ile çıkmış idi anı yeniçeri ağası idüp **[146a]** Boşnak Hüseyin Paşa kâ'immakâm oldu ve Edirne kâ'immakâmı Silâhdâr Ali Paşa tarh tarîkiyle Şam

Tıرابلسu tevcih olup Şam Tıرابلسu paşası ki sâbıkâ Leh serdârı Küçük Sipâhi Mustafa Paşa Edirne'ye kâyimmakâm⁴⁴⁷ oldu. Ba‘dehû Edirne'de Defterdâr Ali Efendi ki paşa olmuş idi. Şam Tıرابلسu ana tevcih olup Silâhdâr Ali Paşa'ya Erzurum virilüp mâh-ı Şevvâl'de deryâdan revâne oldu ve mâh-ı mezbûr mutanassıfında vezîr dahi Edirne'de kaldı ve Serhoş Mustafa Paşa zamânında Nemse'ye giden elçi Zülfikâr Efendi geldi. Öyle istimâ‘ olundu ki kâfire demiş ki “beni göndürün pâdişâh vezîr fevt oldu bende söz yok. Eğer esir isek behâya kesin değil isek yol virin.” Anlar dahi yol virmişler. Zâhir bu gelen sadr-ı devlet ne vecihle olur ise sulh hânelerine minnet gâlibâ Nemse ile sulha rağbet göstermişler ol dahi mukaddeme-i sulh Zülfikâr Efendi'yi ba‘zı tekmi-l-i maslahat için itmiş ola. Belgrâd'ın mâverâsı Nemse de ola ve Venedik ve Leh dil-hâhları üzre sulhde dâhil ola ve teveccüh olduğu andan zâhir oldu ki Nemse **[146b]** Ösek Köprüsü semtinde tabur idüp çok değil imiş dirler ve ekseri ba‘zı masâyibi hükkâm setr iderler lâkin Frenk keferesi ba‘zı surûr eyyâmında işâ‘at iderler. Bu def‘a Varat’ı kâfir hayli zamân muhâsara eylemiş vire ile almış. Halka hilâfın söylerler idi. Yevm-i îydde vukû‘u şâyi‘oldı vire ile halkını çıkardıktan sonra gadr eyleyüp çok kimse telef eylemişler. müslümân tarafına gelmeyüp bunlar dahi kâfir üstüne varmayup bu sene böyle geçdi. Sâbıkâ Selim Han gitdükde yerine anın müşâveresiyle nasb olunan Han Köprülüoğlu ma‘rekesine ayak sürüyüp yetişemedüğünden azl olundu. Yerine Han olacakdan ma‘tûh Ali Paşa kethüdâsı yüz kîse akçe ister ol dahi bizde akçe olmaz olsa virirdim. Bunlar dahi sen Han oldıkda seni sefere da‘vet iderüz ve sana terkeş behâ kırk bin altun vermek âdettir. Yigirmi bin altunı andan alıkoyalım dirler ol dahi râzı olup Han iderler ve sefere davet iderler ve altunı yigirmi bin gönderirler ol dahi alup sefere kalkmak murâd itdükde Tatar mirzâlarına yine hisse olur imiş. Bu def‘a **[147a]** yeni Han kendüye yitmez mîrzâlara hisse virmez. Bu def‘a Tatar mîrzâları bunun akçe ile Han olup ve hem Han-ı sâbık bir sene içre ma‘zûl olduğundan Osmânî'ya adâvet mukarrer fırsat deyü ittifâk idüp kimse yeni Han'a tâbi‘ olmaz ve evini gâret iderler ve vekîlini kovarlar. Hâsılı Kırım'ı kendüleri zabt idüp Rûm tarafına dahi virmezler ve bu cem‘iyyette Selim Han'ın oğullarının dahl-i azîmi vardır dirler. Bundansonra yine arz-ı mahzar idüp Han'ı isterler. Osmânîlıda ise acz-i mukarrer Selim Han Edirne'den berü Silivri semtinde bir

⁴⁴⁷ Katip “قائم مقام” yerine “قائم مقام” yazmıştır.

yerde makam ittihâz idüp anda olurdu. Mâh-ı Zi'lka'de'de Edirne'ye da'vet olunup yine Han eylemek murâd olundu lâkin bir mikdâr zamân geçdi gâlibâ Kırım'a âdem gönderüp istimzâc olunmak mertebesi ba'dehû Han olup revâne oldu. Bu sene Kırım Tatarı vezîr yanında yok id[i]. Sâbıkâ Sultân Mehemed'in evâyilinde Silahdâr Ömer Paşa Mısır vâililiğinden çıkup Mısır'dan azlden sonra sefere ta'yîn olunmayup Bağdad Diyârbekir gibi mansıblardan dahi hâlî değil idi ve kendü mülâyim âdem renk-i vefki kethüdâları **[147b]** elinde idi tâ bir Gürci Ahmed isminde kethüdâ eyleyüp bin yüzden sonra mezkûr Ömer Paşa'ya Diyârbekir tevcih olunup Diyârbekir önünde fevt olup kethüdâsı mâlını zabt ve nukûdını zuhûra getürmeyüp ol aradan mezkûr Ömer Paşa'nın mâlını ve tevâbi'ini alup İstanbul tarafına revâne oldu. Bolı'ya geldikde Edirne'de Köprilioğlu vezîr paşasının mâlını bâliğân-mâ-beliğ verirecek yerlere virür. Kendüyü paşası yerine vezâret ile Bağdad'ı tevcih eylediler. Diyârbekir'den mukaddem anda kethüdâ olmuş mâl olan yerleri anlamış anda varup bî-hat katl-i nefis ve âhz-i mâl itdi dirler. Ba'dehû sekbân Osmân Paşaoğlu'na Köprilioğlu Basra'yı tevcih itmiş idi ol dahi cevri ve zulm idüp Arab üzre çıkmak lâzım geldikde vakt-i muharebede herkes yan virüp Osmân Paşa oğlunu Arab katli eylemiş idi ve bu def'a Bağdad vâlisi Ömer Paşa kethüdâsı Gürci Ahmed Paşa Arab üzre ta'yîn olunup Musul ve şehr-i Zol ve ekrâd beğleri bile azîm cem'îyyet ile Basra'ya müteveccih olup sene-i mezbûra mâh-ı Ramazân'ın arefesi günü Arab'a mukabil Arab şeyhleri **[148a]** yevm-i mezkûrda gelüp “Osmân Paşaoğlu'nun kâtili ma'lûm değil diyetini virelim. Râzı olmaz isen Muhammed Rasûlullâh” dir “tâyifedenim” dir “yarın îyd” dir ba'desine te'hîr olunsun” didiklerinde ol sâ'atde anları katli eyler. Arab dahi ol tarafda deryâ harekete geldikde su atulur bir azîm mahzen var imiş anın ışığı tarafında yol açup cümlesi su içinde kalup bilâ-harb münhezim olup dönmede Paşa üç âdem ile çıkamayup bu kadar mal araba kalur ve mezkûr Gürci dahi az âdem ile çıkar ve sağ kalanlar ekseri yaya birer ikişer çıkarlar. Edirne'ye elçi nâmında bir kâfir getürüp nâmesi mazmûnı bu imiş ki sen sen ki Osmânoğlu emri-i humâyûnum öyle sâdır olmuşdur ki Belgrad'ın ötesinde berüsi bizde ve sâniyen öyle re'y etmiş kim Bosna'da felân sunun berüsünü Macar'a viresiz ve ba'dehû öyle dimiş kim Kaniçe topu ve zahîresiyle Leh'e teslim oluna ve ba'dehû Tatarı aradan kaldurasız. Ali Paşa bu kağıdı pâdişâha telhîs eyler. Maksûd bu ki pâdişâh tarafından dahi vezîre diyeler ki “hâl nice olur bu işi sen bilürsün.” Ol dahi

Mısır hazînesini ala ve şehirlere **[148b]** her hâne yüzelli gurus ve vakıflardan alması mümkün olan yerlerden ala yâhud Nemse ile murâdınca sulh ola. Devlet tarafından sükûta çeküp ba‘zı mesâlihde dahi niçün didiklerinde ru‘ûnete çekmek murâd eyleyüp pâdişâh dahi ol kadar kelâm fehm itmeğin azl olundu. Sene bin yüz beş de katline âdem ta‘yîn olundu ve mâh-ı Şevvâl'den sonra Venedik donanması Girit üzre varup Hanya'yı on beş bin mikdârı kâfir muhâsara eyleyüp on altı günden sonra Sakız'a kapudane haber gelür. Edirne'ye i‘lâm idüp kalyon ve levend iki bin mikdârı âdem göndürüp İstanbul'dan dahi iki bine karîb yeniçeri ve cebeci ve topçu tedârük olunup mukaddem kalyon levendi varup bir iki konak mahalde karasına çıkarlar. Bu esnâda kunbara ile içêrüsünü çok harâb eylemiş ve hisârından top ile azîm rahne açmış imiş. Hikmet mukaddemâ asker vardıkda toplarını çeküp askerini alarga ider. Bunda vech-i zâhirre‘âyâkülliyyetenmümkün olan mahalden tâbi‘ olmamışlar ve bir dahi Arnevid Halil Paşa Anabolı üzre varıp lâkin topu olmadığından muhâsara idemeyüp ancak su tarafına **[149a]** karîb olmuş ve Mora içini ba‘zı urmuş bu asker mukaddimesi vardıkda mağlûb olur ise şayet Anabolı elden gider deyü kalkdı dirler. Kâfir vardıkdazeytun ağaçlarını kırup Edirne'den azîm tabur eylemiş. Sene bin yüz dört Muharrem-i âhirinde kâfirin kalktuğı haberi gelüpmüslümânla rîd eyledirler ve bu esnâda Sultân Ahmed'in tev'em iki oğı toğup ibtidâ'i mâh-ı Safer'de beş gün donanma eylediler. Halk bu donanmayı Hanya niyyetine eylediler. Birinin ismi İbrahîm birinin ismi Selim mâh-ı Ramazân'da biri fevt olup İstanbul'a getürdiler. Mâh-ı Rebî'ü'l-evvel'de vezîr Belgrad'ın Edirne'de tarafına tevcîh eyledi. Bu sene vezîr suyu geçmeyüp kâfir dahi berüye gelmeyüp bu hâl üzre ol bâki kalan üç kal'a Tımışvar ve Göle ve Yanova anlara zâhîre göndürüp ve Belgrad etrâfına tabya ihdâs eyledi ve elçi olmak üzre bir kaç kâfir getürüp eğer karar olur ise büyük elçisi gele Rebî'ü'l-âhir'de Edirne'ye vâsıl oldu ve kâfir ile her ne vech ile olur ise musâlehaya râğıb olup lâkin müsâ'ade olmayup ve kendü dahi ma'a'l-kerâhi sefere azîmet **[149b]** eyledi âdem katl eylemedi lâkin çok mâl aldı. Cânib ile mülakkab bir katibi defterdâr eyleyüp umûrını kethûdasıyla defterdara tefvîz eyledi ve gâyet hasis kimse idi. Bir şahsa [i] 'tâsı mesmû' olmadı. Sene 1104 mâh-ı Receb'inde üç kıst ulûfe çıkarup tuğ çıkardı âhirinde azl olunup mühür Sultân Mehmed silâhdârlığından çıkma kapudan ba‘dehû Leh üzre serdâr olan Bozoklu Mustafa Paşa'ya virildi ol vakitte Edirne'de idi ve hem

Sultân İbrahîm'e dâmâd idi ol dahi matla'-ı devletinde kethüdâsı Osmân Ağa'yı yerine kâyimmakâm için vezîr eyledi ve ol mat'ûn Kirli İsmâ'il[i] defterdâr eyledi ve Temişvar kurbünde olan mâh-ı Şa'bân'da donanma gemileri Beşiktaş'a çıktı. Üç tersâne gemisi ve beş kadar beğler gemisi ve yedi kalyon altısı mukaddem gitmiş idi. Mâh-ı Ramazân âhirinde Sultân Mehmed câmi'inde vâ'iz tefsîr-i hatmi eyleyüp Kâyimmakâm Hüseyin Paşa dahi hâzır olmak murâd ider. Ezânı mukaddemce okurlar. kâyimmakâm selâm virüldükden sonra vardıkda görür ki avratlar ricâlden çok kapudan geçmek mümkün değil **[150a]** önünde olanlara açılın dirler. Açılmak mümkün olmaz. Kâ'immakâm dahi "urun" dir önünde olanlar dövmeğe mübâşeret itdükde avratlar ürküp birbirini basup ol mahalde on mikdârı avrat fevt olup ba'dehû yigirmi mütecâviz didiler. Mâh-ı Şevvâl'in üçüncü günü kable'z-zuhr Sultân Selim tarafında harîk olup çok evler yandı. Bundan esbâk Burusa'da Mısri "bana Hazreti Peygamber tarafından işâret olundu. Ben bu sene sefere giderim bize muhib olanlar hâzır olsunlar" demiş idi. Bir mikdâr âdem hâzırlanmağa mübâşeret eylemiş lâkin erbâb-ı şâd-hûn olduğundan hüsneyn hakkında ceddi şerî'ati üzre nebîlerdir deyüp ba'zı âyât-ı Kur'ân-ı azîmü's-şân'ın a'dâdından ba'zı eşyâ istihrâc itdükden mâ-'adâ taraf-ı devletde on âdemden mütecâviz vacibü'l-izâle kimse vardır anlar gitmeyince bu devlet mansûr olmaz didüğü dahi şâyi' idi. Bu def'a vezîr olan Mustafa Paşa'nın Girit cezâresinde Yetişme nâmında kethüdâsı[nı] kâ'immakâm nasb eylemiş idi anın tedbîriyle sefere gitme deyü pâdişâh tarafından âdem **[150b]** gönderüp âdem dahi Burusa[ya] varup mahkemeye nuzûl idüp Mısır[iye] âdem göndürüp mahkemeye da'vet iderler ol dahi bir âdem göndürüp ahvâl zâhir oldıkda cevâb virmiş ki ben me'mûrum dönemem lâkin pâdişâh sözü yerini bulmak için yedi gün dahi otururum demiş ol varan âdem Edirne'ye vardıkda mukayyed olmayup Rûmili tarafına geçdükde Edirne'den istikbâl vechi üzre araba göndürüp ol dahi yüzden mütecâviz âdem ile Edirne'ye dâhil olup Sultân Selim'e nuzûl eyledükde küçük mîrâhûru ta'yîn eyleyüp ol aradan yine Limye'ye nefy iderler dirler ki ol mahalde azîm rüzgâr zuhûr eylemiş ve Karabaş Ali Efendi ki vezîria'zam Mustafa Paşa'nın ziyâde muhabbeti var idi. Kâyimmakâm oldıkda oğlunu Boğazhisârı'ndan getirüp pâdişâh vâ'iz eyleyüp İstanbul'da Yeni Vâlîde Câmi'inde Cum'a vâ'izi ve bir tekke dahi olmuş idi anı dahi İstanbul'a gönderdiler ve vezîria'zâmın **[151a]** dahi haremlî olduğu saray yandı. Şevvâl âhirine karîb Edirne'den kalkup revâne oldı.

Temmuz dahi gelmiş idi Mısırî Edirne'ye vardıkda halk fevc fevc ziyaretine varup varanlara size bir söz söylesem gerek lâkin va'za çıkarım anda söylerim dir. Devlet tarafında olanlara havf düşüp kâ'immakâm Osmân Paşa kendü varup Ba'dehû yeniçeri ağası anlara dahi celâl ile mu'âmele eyledüğünden nefy olunmasına karar virilüp bir araba getürüp pâdişâh sizi da'vet eder deyü arabaya koyup yollarlar. Ba'dehû Limye'ye ta'yîn olunmuş. Hüseyin Paşa azl olunup Kars eyâleti tevcih olunmuşdı ol dahi Karadeniz'den gitmeğe çekdirir kayıklar dutup revâne oldıkda katline âdem gelüp gitmiş buldukda ba'dehû yine Edirne'ye varup ba'dehû yanına otuz mikdârı bostancı ta'yîn olunup ardınca Karadeniz Boğazı'ndan taşra varup yine irak olmuş buldukda ta'yîn olunan âdem karaya çıkup bostancılar gelmişdi lâkin öyle şâyî'oldı ki Hüseyin Paşa âgâh olup **[151b]** Kırım tarafına geçmiş dirler sâbıkda Vidin üstünde böyle bir kaza def' itmiş idi. Bin yüz Muharrem'inin gâlibâ beşinci sebt günü zuhrdan sonra Unkapanı kurbundan âteş alup şedîd rûzgâr ile gicesi nısfü'l-leyli tecâvüz eyleyüp Süleymâniye altından Şeh-zâde üstünden Sultân Mehemed'e varınca önü Avrat Bâzârı'nı geçene dek harîk vâki'oldı. Bir cins-i şedîd ki meydân meydân âteş atılup taşları bile yakardı ve mâh-ı mezbûr mutanassıfında İstanbul kal'asının hâricinden âteş kalduğu mahalden âteş alup bade'l-işâ zuhûr eyleyüp sabâha dek harîk oldu ve ba'zı eşkiyâ câ-be-câ âteşler komağa başladılar birkaçı dutulup yel mumlarıyla gezdürüp salb olundu ve icmâlen vezîr-ia'zam süst hareket ile esnâ-yı sayfde kalkup Belğırad semtine müteveccih olup birkaç konakdan sonra Vidin semtine dönüp Uruscuk'dan cısr ile geçüp Eflâk içine doğru yürüyüp maksûd Erdel'i gâret ideler. Eflâk Beği gelüp eğer bir kaç güne bir mikdâr Tatar ve bir mikdâr Osmanlı ve bir mikdâr Türk tedârük **[152a]** idüp "ağızları zabt eylemez isek sonra geçmek mümkün olmaz" didükde "bizim dahi gelecek âdemlerimiz var gelmeyince olmaz" deyü Eflâk'da ıyş u nûş ider iken Nemse zemîn ovasına gelüp bir kaç günde cısr kuruyup ba'dehû Belğırad üzre gelüp Belğırad'ı bir cins muhâsara eylemiş ki bir topa onbeş ya yigirmi top atar imiş. Belğırad'dan feryâdcılar Edirne'ye vezîr tarafına biri üzre hucûm eyleyüp lâkin Edirne'ye gelenleri kâyimmakâmı saklayup yigirmi gün mikdârı pâdişâha duyurmayup zahmet ile haber alup kâyimmakâma azîm tehdî[d]ler eyleyüp ve vezîr dahi âdemler gönderüp acele ile Belğırad'a yetişesin. Bu def'a vezîre dahi bu haber vâsıl oldıkda gayri Erdel sevdâsından fâriğ olup girüye dönüp lâkin yine

süst hareket hatta pâdişâhdan varan âdem Vidin suyunu geçmiş bulunur on iki güne dek Belgrâd'a konak yazarlar. Süst hareket ile nakl eyleyüp Belgrâd'a birkaç menzil kaldıkda Tatar askerinden bir mikdâr Tatar ayrılıp Belgrâd'ı muhâsara iden kâfirden **[152b]** hisse almak arzusuyla revâne olurlar. Hikmet Belgrâd'a mahsûr olan asker on beş binden artık dirler. Nemse azîm rahne açar ve müslümânlar dahi âşıkâne beş altı kerre kılıç ma'rekesi idüp çok kâfir hârca sürerler ve ol Tatar askeri müslümânlara görünürler. Anlar dahi ne ola deyü Allah'dan avn [u] inâyet ricâsında olurlar ondan sonra ol Tatar kâfirin taşrada olan hergelesini sürerler. Kâfir atlanup ardlarına düşerler ordu karîb olduğundan yetişemezler gayri ol gice kâfir dönüp köprüden vezîr gelmezden birkaç gün mukaddem kalkar gider ancak köprü başında az kaldıkda üstüne varılıp birazın dahi kırıp ve biraz top alıkomuşlar didiler ve bundan sonra Tatar orta Macar'a akın virüp ve biraz paşalar Osmanlı askeri ile bile gidüp Tımsıva[r] ve Göle'ye zahîre bile getürmüşler imiş ve defterdâr tarafından öyle sipariş olunmuş ki "Göle'de âdem azdır zahîreyi âdeme göre vezn ile vireler." Anlar dahi kabûl itmeyüp zahîre taşrada kalur. Tatar orta Macar'ı **[153a]** urur. Osmanlı askeri salıvirmezler. Tatar'dan sonra bir şehri azîm var imiş anı siz urun dirler. Bu def'a Göle önündeki zahîreyi kâfir basup gâret ider. Birkaç yüz deve sekrlemiş dirler. bu haber ol şehri Osmânî vereceği günden bir gün mukaddem askere visâl oldıkda mahrûm-ı ganimet gerüyerucû'iderler ve Selîm Han vezîr ile Vidin suyunda cem' olmuş yanınca kırk bin Tatar var di[r]lerdi vezîr tarafından gayri bir hareket zuhûr eylemeyüp Kasım'dan sonra Edirne'ye rucû' idüp yolda sipâha ve yayaya vazife virüp mâh-ı Rebî'ü'l-âhir'de Edirne'ye vâsıl oldu. Mesmû' olduğına göre bir iş görülecek sene idi vezîr dahi iş görmüş âdem idi. Bu tekâsüle vech anlanılmadı. Bu siyâkda Kalaylı Koz aslı Kaysariyeli imiş Eski Saray baltacılarından terbiye bulduğu ecilden Kızlar Ağası yediyle Ahmed Paşa Kıbrıs vâlisi iken getürüp İstanbul'a kâyimmakâm eylediler ve pâdişâh tarafından bir ak kürk dahi tahsîl olunup ba'dehû İstanbul'da ehl-i zimmeti tarzına komak bahânesiyle çok zimmi döğüp **[153b]** ve ei'mme de yalan şâhidleri var imiş deyü çok imâm dutup hâsılı İstanbul'a gerçekten korkudu. Mâh-ı mezbûrun evâhirinde Edirne kâyimmakâmı Osmân Paşa fevt oldu. Belgrâd üstüne Nemse geldüğünü setr itdüğünden pâdişâh azîm gazab ide[r] gâlibâ ol havfdan maraza uğramış ve bu sene-i sâbıkâda Arab Hâcca ru'ûnet gösterüp ziyâde mal isterler. Hâc dahi mukâtele iderler. Emr-i Hak Hac gâlib

olur yüz mikdârı Arab katl iderler. Bu sebebdan bu sene hacdan ümîd yok idi. Metâlî‘
üzre Arab azîm cem‘iyyet idüp rucû‘da bu Burka-i mu‘azzama önü(n)de yerine
Silâhdâr Osmân vezâretle çıkup ba‘dehû Sultân Mehemed’in kızını azîm sûr ile
tezvîc eylediler. İsmâ‘il Paşa sâbıkâ Nemse‘ye esîr olmuşdu esirlikden çıkup İstanbul'a
kâyimmakâm ba‘dehû yine yeniçeri ağalığıyla Ali Paşa'y[ı] sâni sefere getürmüşdü.
Rucû‘da Ali Paşa ma‘zûl olup Silâhdâr Mustafa Paşa vezîr olmuşdu. Halk İsmâ‘il
Paşa'yı lâyük görirlerdi ol ecilden ana Şam virilmişdi. Mezkûr İsmâ‘il Paşa **[154a]**
hâcdan bir gün mukaddem Bürke-i mu‘azzamada Arab ile mukâbele ve mukâtele idüp
Arab'ı bozup hâc hayatlarından nâ-ümîd iken gelüp bu nusreti gördikde bir gayri îd
idüp selâmet-i hâc Şâm-ı Şerîf'e îsâl eyler ve Kalaylı Koz iki maslahatı itdükden sonra
*musîbet-u kavm inde kavm*⁴⁴⁸

fevâid-i muktezâsınca kendüye zâbıt-ı hâkim imiş didiler. Ba‘dehû ehl-i sûk tarîk-i
müslimînden her biri arz gasb eylemiş. Yollar târ olmuş deyü Edirne'den fermân var
didiler. Her ne ise della[l] çağırup Cemâziye'l-ûla erba‘în-i şitâda İstanbul ve Eyüb ve
Galata ve Üsküdar bunlarda ne kadar dükkân var ise tarîka çıkan kadar kesdürüp ve
nice dükkân mahv oldu ve bundan sonra istimâ‘ olundu ki İstanbul kal‘asına muttasıl
olan binâlara infisâl virilüp binâ ile kal‘a arasında yol geçe. Bu maslahata kıyâm
göstermezden mukaddem ol habis itdüğü âdemlerin şâkîleri Edirne'ye varup vezîre ve
pâdişâha feryâd eyleyüp anlar dahi ba‘de‘l-müşâvere Koz'a Diyârbekir'i ve asker
süricilik ile virüp kâyimmakâmlıktan **[154b]** azl eylediler ve azldensonra yerine
âdem gelinceye dek mel‘anetini tağy[î]r itdimdi ve beş yüz mikdârı üzerinde âdem var
dirlerdi. Kâyimmakâm gelmezden bir gün mukaddem Üsküdar'a geçdi ve ağırlığını
mukaddem geçirdi. Hâsılı böyle bir cerî vü cesûr müsrif ve mâ‘il-i zînet ve işâ‘â-i
fâhişeye mukayyed âdem görmedik idi ve katl murâd olunsa suhûlet ile olmaz
görinürdî ve bu esnâda Bağdad Vâlisi Gürci Ahmed Paşa'yı katl için Kör Bekir
Kapucubaşı İstanbul'a gelür. Kalîli kendüye gelmiş i‘tikâdında olup kendüyi giceler
bekletür. Bağdad'a gitmesi müte‘ayyin oldu. Mezkûr Ahmed Paşa Basra'da bu harâblığı
itdükde eğer şey‘-i âhire buğzı olur ise gene ona gördürelim deyü katli te‘hîr olunmuş.
Bu def‘a Basra'ya vâli mutasarrıf oldıkda ana dahi gider. Bundan sonra Kalîli ben vezîr

⁴⁴⁸ Kavmin belası kavmin yanındadır.

olurum i'tikâdıyla ayak sürüyüp yigirmi gün Üsküdar'da beş on gün İzmir'de eğlenüp ve İstanbul'un dahi musîbet dost olup âkîbet-bîn olmayanlardan sülûsân mikdârı sâbıkda Yeğen Osmân'ın vezâretini istedikleri gibi bunun dahi vezîr olmasına **[155a]** arzu ider iken mâh-ı Receb'in nısfından sonra mühr-i vezâreti Küçük Sipâhi Mustafa Paşa'dan alınup Şam Tıرابلس'unda sâbıkâ defterdâr Ali Paşa'ya tevcih olundu. Bu def'a Kalîli tarafından olanlar onbeş yigirmi güne dek her gün bir nev'-i kizb düzüp işte Kalîli geldi işte âdem gitdi sonu çıkmadı Mezkûr Mustafa Paşa vezârete layık fârisü'l-hayr Leh'de⁴⁴⁹ serdâr olmuş kimse idi lâkin sû'i karîne mukârin olup ve aslında dahi Oğuz kimse imiş avrat kadar iş göremedi. Ekseri ihtimâl Selim Han'ı Erdel semtine çekdi kâfir ile ma'reke olmaya Tatar levendi sâbıkâ Üsküb'de çok harca sürülmüş dirler evvel âdemi ola ve bundan sonra Leh'e Kamenice'yi boşaldmak üzre sulh anlamak⁴⁵⁰ üzre Leh elçisi geldi buna dahi vezîrden müsâ'ade şâyi' oldı halka girân geldi idemediler. Hâsılı vezâreti idemedi ma'zûl eyleyüp kapu-arasına kodular ve mâh-ı Şa'bân'da Mısırî Niyâzi Limye'de fevt oldı haberi geldi ve bundan sonra Ali Paşa kerîmü'n-nefs âdemdir deyü her kişi hayr ümidinde ide iken **[155b]** vezârete kadem basdıkda cümle erbâb-ı menâsıbı tebdîl eyleyüp söze gelür kimse komadı ol vakitd[e] doğru söyler Rûmili Kâdı'askeri Yahya Efendi var idi anı azl idüp Sadrüddîn-zâde'lerden Mehmed Sâdık Efendi Anadolu Kâdı'askeri idi Rum'a geçüp Anadolu'ya Fenârî-zâde'nin kebîrini eyledi ve evkafa te'addi eyleyüp halkın altı aylık vazifesini mîriye almak üzre azîmet eyledi lâkin Şeyhü'l-islâm olan Feyzullâh Efendi müsâ'ade eylemeyüp ol cihetde mâh-ı Şevvâl'de sefere kalkmak üzre iken evâyilinde Feyzullâh Efendi dahi azl eyleyüp yerine Mehmed Sâdık Efendi müftî oldı. Şîrvânî Sadrüddin-zâde Mehmed Emînoğlu Feyzullâh oğlu Mehmed Sâdık mezkûr hafîfü'l-beden ve hafîfü'l-lihye siyâh çerde sinni altmışı mütecâviz gerek şeyhî ve fâzıl kimse idi lâkin kuvvet-i dâfî'âsı yok ve bu vakte mansûr olanlar ekseriya kuvvet-i nâtıkası olmamak üzre ki vezîre muhâlif bir nutk zuhûr eylemeye ve Feyzullâh Efendi'nin mağzûblarından Sultân Selim müderrisi Hasan **[156a]** Efendi azl ve nefy idüp İstanbul'a gelüp şöyle oturur idi ve Kâ'be'den ma'zûl Abdullâh Efendi'yi Mısır'a nefy idüp Selim Han ricasıyla evâsıt-ı hamsede İstanbul'a gelmiş idi. Hasan Efendi'ye

⁴⁴⁹ Leh'de kelimesi mükerrer

⁴⁵⁰ Katip noktayı yanlış koymuş doğrusu "eylemek" olacak

Yenişehir ve Abdullâh Efendi'ye İstanbul Feyzullâh Efendi azli haberi ile bile geldi. Mezkûr Feyzullâh Efendi sene bin yüz on Rebî'ü'l-âhiri'nin evâsıtında fevt olup Eyüb'de ecdâdı binâ itdüğü tekyede pederi yanına defn olundu. Yetmiş yaşına vâsıl olmuş pederi altmış üçe vâsıl olmuşlar. Mezkûr Feyzullâh Efendi kizbden tehâşi ider ve rüşvet almaz lâkin hâsır-şiken⁴⁵¹ kimse değme günde birkaç âdemi huzûrundan kesr ile çıkarır. Mâh-ı Zi'lka'de'de vezîria'zam Edirne'den kalkup Belgırad semtine revâne oldu. Bundan Belgırad'a varınca ve anda dahi on günden mütecâviz köpri yapdurup geldi. Rûz-ı Kâsım karîb oldu. Arnevid tâyifesinden beşbinden mütecâviz yaya ve Selim Han yigirmi binden mütecâviz ve sâyir Osmânlı askeri ile nehir ubûr eylediklerinde kâfir mukâvemet perdesinde **[156b]** olduğundan Varadin kal'asının önünde hendekler ile tabur eyleyüp oraya tahassun eyledi. Tis[a] suyu üstüne Bir muhtasarca kal'a var imiş. İçinde olan keferesi Tuna Kapudanı Ali Paşa önlerine katup biz size tâbi'iz ve bundan olan Nemse firâr eyledi deyü vezîre buluşup ol dahi sözlerine aldanup Varadin tarafına revâne olur. Sene bin yüz altı Muharrem'inde kâfir üstüne varurlar. Lâkin kar ve yağmur bile varur. Yigirmi günden mütecâviz muhâsara iderler yürümek mümkün olmaz. Nâ-çâr girüye dönerler. Bu muhâs[a]ra esnâsında otuz mikdârı Tuna gemileri zahîre ile gelüp Tis[a] kal'asını geçmeyüp âna karîb yerde önlerinde iki İstanbul firkatesi dahi var imiş yaturlar. Kâfir Tis[a] kal'asından toplar çıkarup ekserden bunları topa tutar. İstanbul firkateleri zâyî' olur. Karadan sudan üzerlerine düşer cümlesini alur vezîr Belgırad'a geldikden sonra İstanbul firkatelerini birkaç bin ile Tis[a] kal'ası üstüne ta'yîn ider. Kapudan Ali Paşa asker[i] karaya döker asker **[157a]** metrise girer iken firkateler alarga ider asker gemiler bizi bıraktı deyü perîşânlık el virüp metrisi bırağurlar. Kâfir kal'adan çıkup çok müslümân zâyî' eyler. Hâsılı bu sene bir gâyet fırsat sene imiş vezîr Edirne'yi fetihden geç kalup kâfiri feth idemedi ve bundan mukaddem erbâb-ı menâsıbden bir defterdâr ve bir reîsü'l-küttâb kalmış idi. Anları dahi gelür iken yolda tebdîl eyledi. Öyle oldu ki sâhib-i nefis eğlenür kendüye muhâlif kimse komadı ve sene-i sâbıkda Venedik donanmasını Sakız üstüne dek getirüp her tarafından ne nefir-i âmmılar olup ba'zı ihtimâl olan mahallere konmuş idi. Bu sene dahi donanmasına koyup azîm tedârüki haberi gelmiş idi ve Feyzullâh Efendi ma'zûl oldıkda Sakız'a nefy olunmuş idi ve Sakız'da mustahfiz

⁴⁵¹ Hattat yanlışlıkla "خاصر شكن" yazmış doğrusu "خاطر شكن" olmalı

Sultân Mehemed dâmâdı Moralı Hasan Paşa idi anlar dahi kâfirin tedârükini defa‘atle Edirne'ye bildirmiş idi lâkin asla eser-i zuhûr etmemiş idi. Bu senede Venedik donanması Sakız üstüne gelüp Sene 1106 Muharrem'in (Eylül 1694) âhirinde karasına dökülüp bilâ- zahmetin kal‘asını muhâsara iderler ve Girid'ten üç deryâ beği gelür **[157b]** iken kâfir donanması görüp Sakız'a kaçarlar dahi anda bulunurlar. İçerleri mal mal zahîre imiş. Bu def‘a bu tarafda âdem yok mühimmât yok ve deryâ kapudanı Gürci Yusuf Paşa Sultân Ahmed hemşiresini dutar idi ve ana "kalyonlara karışma anlar taşrada gezsünler" ve yenilmiş kapudan ba‘zı sûklara düşüp fermân gösterir ki kapudana kalyon kapudanı itâ‘at üzre ola. Kalyonları salıvirmez Boğazhisârı'nda kendü ile alıkor onsekiz kalyon her biri bir dağ lâkin içinde cenkçisi kâmil değil her nesnesi noksân üzre ve tersâne çekdirmeleri sekiz mikdârı ve yigirmi mikdârı beğler çekdirmesini ve bir mikdâr korsan fırkatesini Frenk Sakız'a döküldükden sonra kalyonlardan âdem ister anlarda altı aylık vazife virilmemiş anlar dahi vazîfe isterler. Anlara vazîfe tedârük idüp binden mütecâviz âdem çekdirmelere koyup gice ile Sakız'ın bir kenarına yanaşur görürler ki top sadası yok âdem dutarlar. Sakız'ı bir gün mukaddem vire itmişler. Kâfir dört gün muhâsaradan sonra içerüye âdem gönderir. Biz sizin ile dahi cenge mübâşeret eylemedik **[158a]** kal‘ayı ya virin ya cümlelenizi katl iderüz. Kal‘ada yerli vesâyir üç bin az âdem oturur imiş yerli kâfiri ve taşradan gelen huzz[â]rdan mütecâviz bu meclise müft-i sâbık Feyzullâh Efendi'yi da‘vet iderler geldikde “buna mukâvemet mümkün değildir. Bu tehlikedir kal‘ayı virin ben cevâbını viririmdir.” O sâ‘atd[e] vire bayrağı dikerler ve kâfir bunları ahdi üzre Çeşme'ye döker ve bin[ek] gemilerini virmez. Şeyh İlyas bu vâk‘adan eser yok iken Çeşme'de alâkası var imiş cümle tevâbi‘ini almış ve çıkmış oğlu anda evli imiş avratı kalmış oğlu avratını almağa varur “gice anda kalma” dir oğlu dinlemez gice anda kalır sabâhısı kâfir gelir muhâsara eyler sonra vire ile çıkar vezîr Belğirad'a müteveccih oldıktan sonra gice ile kapudana döne döner gelir. Kapudanın sû‘i tedbîrinden biri fırkate kapudanlarından Kel Mehemed dimekle meşhûr bir kapudanı bir mâddeden ötürü akçe vir deyü habs eyler. Hatta ol vakitte hasende⁴⁵² imiş sonra ıtlâk eylemiş

⁴⁵² Hapiste olmalı

dirler ve Kel Mehemed kâfir eline geçdikden sonra Sakız köylerini vurmuş **[158b]**
ve nice fırkatesini almış işitdük.

SONUÇ

Bu çalışmamız temelde eserin özellikleri ve muhtevası, eserin değerlendirilmesi ve metin transkripsiyonu olmak üzere üç ana bölümde incelenmiştir.

Eser özellikleri ve muhtevası başlığı altında ki ilk bölümde eserin tanıtılmasına yönelik olarak eserin isimlendirilmesi müellifinin kimliği, telif sebebi, telif tarihi, eserin fiziki özellikleri incelenmiş ve müellifin metinde kullandığı dil ve üslup özellikleri ve eserinde ki yazım yanlışlıkları gösterilmiştir. Çok güzel bir hatla yazılan eserde müellifin kullandığı dil günümüzde bile anlaşılabilir derecede çok sadedir. Bunun yanısıra anlatımını çeşitli anekdotlarla özel meclislerde ki mükalemelerle ve yeri geldiğinde şiirlerle süslemiş okuyucuyu sıkmadan döneminin hadiselerini dönemin dil özelliklerindeki yansıtarak aktarmıştır. Bunun yanısıra müellif eserinde özellikle kısa biyografik bilgilerde takdim tehirlerle olayın anlaşılmasına yönelik olay aktarımında bir bütünlük sağlamaya çalışması bazen anlatımını muğlak hale getirmiş ve güçleştirmiştir.

Bu bölümde eserin muhtevası üzerinde durulmuştur. 1648 yılı Sultanahmet olayları ile başlayan eser 1694 yılına kadar ki dönemi meçhul bir müellifin kaleminden anlatır. Osmanlı tarihinde çok çalkantılı bir dönem olan 17. yüzyılda yapılan seferler, devlet adamları arasında ki rekabet, celali isyanları, yangınlar depremler ekonomik krizler, yangınlar ve depremler vb. hadiseleri aktarmıştır. Müellifin anlatımından anlaşıldığı üzere hep İstanbul'da yaşayan müellif İstanbul merkezli olaylara yaklaşmıştır. Özellikle Sultanahmed, Yeni Saray ve civarındaki hadiseleri detaylı anlatmış ve mezkur yerlerde meydana gelen ayaklanmalar ve karışıklıklara bizzat şahit olmuştur. Meçhul müellif döneminin olaylarını kendi penceresinden aktarmış ve olaylar hakkında kendi kişisel yorumlarını da özgün bir şekilde vermiştir. Müellifin kimliğini gizlemesi, hadiseleri daha özgür ve özgün bir şekilde yorumlama serbestliği vermiştir.

Eserin muasır kaynaklardan en büyük farkı müellifin dönemin padişahları devlet adamları hakkında vermiş olduğu özgün bilgilerdir. Bu nedenle çalışmamızın ikinci bölümü eserin değerlendirme kısmı olup bu bölümde müellifin Osmanlı

Padişahları hakkında vermiş olduğu bilgiler ele alınmıştır. Padişahların tavır ve icraatları, devlet erkânı ve olaylarda ismi geçen kişiler hakkında vermiş olduğu bilgiler incelenmiştir. Bunun yanısıra dönemin siyasi sosyal hadiseleri doğa olayları ve yangınlar, Enderun hakkında vermiş olduğu bilgiler dönemin şehir hayatı ve ekonomik durumu ve metninde kullandığı şiirler ele alınmıştır..

İkinci bölümde eserin kaynakların Eserin büyük bir bölümü bizzat müellifin kendi gözlemleri ve duyup işittiklerinden oluşmaktadır. Eserin ilk varlığında muhtemelen dönemin hâfız kütübü tarafından yazılan “Bin elli sekiz senesinden bin yüz altı senesine gelince Devlet-i Aliyye’de zuhûr iden vekâyi’i mücmeledür ki ba‘zı nâşinîde vekâyi’i zikrider ki Râşid ve Fındıkî ve Defterdâr Paşa tarihinde yokdur. Ashâb-ı me‘ârifden birisi asrında zuhûr iden havâdisi cem‘ eylemiş.” kaydı bulunmaktadır. Eser dönemin belli başlı kaynaklarından olan başta Defterdar paşa tarihi, Silahdar tarihi ve Abdi Paşa’nın Vekayinamesi ile mukayese edilmiştir. Bu mukayese neticesinde eserin uslubu ve hadiselere bakışı zikredilen kaynaklardan farklı olduğu görülmüştür.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise şu ana kadar ki bilinen tek nüshası olan Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 1468 numaraya kayıtlı olan nüshanın basit transkripsiyonu yapılmıştır.

Çalışmamıza konu olan bu eser bilgi verdiği dönemi yaşamış birinin ağzından olayları aktarak birinci el kaynaktır. Eserin muasır kroniklerinden en büyük farkı eserini kaleme alırken metnin hiçbir yerinde herhangi birine kızgın olmasından ya da görevinden azledilerek haksızlığa uğramasından bahsetmemesi ya da eserini beğenilme, takdir görme arzusu ile yazmış olmaması kimliği meçhul olan müellifin hiçbir kaygı gözetmeksizin eserini kaleme alması ve dönemin padişahları başta olmak üzere kudretli devlet adamları hakkında cesurca ifadeler kullanarak değerlendirmelerde bulunmasıdır Ayrıca muasır kaynaklarda geçmeyen özel meclislerdeki konuşmaları aktarması, ilginç anekdotlara yer vermesi, yaşanan olaylara halkın bakış açısını kendine has üslup ile yansıtmaları vb. nedenlerle eser 17. yüzyıl Osmanlı tarihi üzerine çalışan araştırmacılara farklı bir bakış açısı sunması bakımından büyük önem arz etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

A) Kaynak Eserler

Abdurrahman Abdi Paşa:

Abdurrahman Abdi Paşa Vekāyi'nâmesi, [Osmanlı Tarihi (1648-1682)]: Tahlil ve Metin Tenkidi, Haz. Fahri Ç. Derin, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008

Abdullah Efendi Üsküdârî:

Vâkıât-ı Rûz-merre I-IV, Hazırlayan R.Ahışalı, M.Doğan E.Afyoncu M.Ak; Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2017

Akkaya, Ziya:

Vecîhî devri ve Târihi, Basılmamış Doktora Tezi Ankara Üniversitesi DTCE, Ankara 1957

Anonim Osmanlı Tarihi:

(1099-1116/1688-1704) nşr.Abdülkadir Özcan Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 2000

Defterdar Sarı Mehmed Paşa:

Zübde-i Vekāyiât,Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704) haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1995.

Eremya Çelebi

İstanbul Tarihi XVII.. Asırda İstanbul

Tercüme Hrand D.Andresyan yeni notlarla yayıma Hazırlayan, Kevork Pamukciyan İstanbul 1988

Evliya Çelebi

Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi

Seyahatnamesi: Haz. Yücel Dağlı cilt 1 kitap 1 Yapı Kredi Yayınları İstanbul 2003

H. Ahmet Arslantürk ve Murat Kocaaslan:

Dördüncü Mehmed Saltanatında İstanbul Risâle-i Kürd Hatîb, Okur Akademi, İstanbul, 2014

Su, Kamil:

Mehmed Halife; **Târîh-i Gılmâni,** Kültür Bakanlığı Yayınları İstanbul 1976

Naîmâ Mustafa Efendi :

,Târih-i Na ‘îmâ (Ravzatü’l Hüseyin Fî Hulâsati Ahbârî’l- Hâfakayn) haz.Mehmet İpşirli Cilt IV., T.T.K. Yayınları, Ankara, 2007.

Şimşek, Hamdi:

Peçevi Tarihi, (355-364, Zeyl 365a-393a **Metin, Dizin,Özel Adlar Sözlüğü),** Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim dalı

Basılmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul
2005

Türkal, Nazire Karaçay:

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyli Fezleke (1065 22 Ca 1106/1654-7 Şubat 1695) (Tahlil ve Metin), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi İstanbul 2012.

Uzer Altuner, Nuran:

Safâyi ve Tezkiresi:İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks Basılmamış doktora tezi İstanbul: İ.Ü Edebiyat fakültesi T.D.E. Bölümü Eski Türk Edebiyatı Anabilim dalı 1989.

TSMA.E.996/18

B) Araştırma ve İnceleme

Ak, Mahmut:

“Siyavuş Paşa” , **DİA**, Cilt XXXVII, s.311

Akkaya, Ziya:

“Vecîhî ve Eseri”, **DTCFD**, Cilt. XVII/3-4, Ankara 1961, s. 533-560.

Baer, Marc David:

**IV. Mehmed Döneminde Osmanlı
Avrupasında İhtida ve Fetih**, çev.
Ahmed Fethi, İstanbul 2010

Bostan, İdris:

Osmanlı Akdenizi, Küre Yayınları,
İstanbul 2017

Emecen, Feridun

“İbrahim” ,**DİA**, Cilt. XXI, İstanbul
2000, s. 274-281.

İpşirli, Mehmet – Uzun, Mustafa:

“Bahâî Mehmed Efendi”, **DİA**,
İstanbul 1991, s. 463-464.

Katic, Tatjana:

Tursko Osvajanje Srbije 1690, Godine
Belgrad 2012

“Viyana savaşıdan sonra Sırbistan
1683-1699” Yeni Türkiye Yayınları,
çev. Erol Hatipli, **Türkler** Cilt 9 s 766-
767

**Walking Through the Ravaged City:
An Eyewitness Testimony to the
Demolition of the Belgrade Fortress in
1690**, Belgrade 1521-1867 Editor
Dragana Amedoski Belgrade 2018

Kolçak, Özgür:

“Habsburg Elçisi Walter Leslie’nin
Osmanlı Devlet Yapısına Dair
Gözlemleri(1665)”, **İstanbul**

- Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı 54 (2011/2), İstanbul, 2012, ss. 55-89.
- Kütükoğlu, Mübahat S: **Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri**, Enderun Yayınevi İstanbul 1983.
- Sahillioğlu, Halil: “The Introduction of Machinery in the Ottoman Mint,” **Studies on Ottoman Economic and Social History**, ed. Halil Sahillioğlu (İstanbul: IRCICA, 1999), 88-91 [83-104].
- Sahillioğlu, Halil: “Esedî” **DİA**, Cilt XI, İstanbul 1995, s. 368-369
- Katic, Srdjan: **Yeğen Osman Pasha**, Belgrad 2001 s.19,20,192
- Kütükoğlu, Mübahat S.: **Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri**, Enderun: İstanbul; (1983)
- Terzioğlu, Derin: **Sufi and Dissident in the Ottoman Empire Niyazi-i Mısrî (1618-1694)** Yayınlanmamış doktora tezi 1999 Harward Üniversitesi 1999
- Özcan, Abdülkadir: “Vecihi Hasan Efendi” **DİA** Cilt. XLII İstanbul 2012, 586-582
-
- “Köprülü Mehmed Paşa”, **DİA.**, Cilt. XXVI Ankara, 2002, s.258-260.

“Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa”,
DİA, Cilt XXVI, s.263-265.

Yılmaz, Ziya:

“Murad IV.”, **DİA**, Cilt XXXI, 2006, s.
182.

C) Müracaat Eserleri

Afyoncu, Erhan:

*Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma
Rehberi*, Yeditepe yayınları
(Genişletilmiş Dördüncü Baskı) İstanbul
2012

Akbayar, Nuri:

Osmanlı Yer Adları Sözlüğü, İstanbul 2001

Babinger, Franz:

Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri,
çev.Coşkun Üçok Kültür ve Turizm
Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982

Bayram, M. Orhan:

Osmanlı Tarih Yazarları, Milenyum
Yayınları, İstanbul 2002

Bursalı Mehmed Tahir:

Osmanlı Müellifleri, III, İstanbul 1342

Dânişmend, İsmail Hâmî:

İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi. III
İstanbul 1972

Hafız Hüseyin Ayvansarayi:

Vefâyâtı Selâtin ve Meşâhiri Ricâl haz.
Fahri Ç. Derin İstanbul 1978

**İstanbul Kütüphaneleri Tarih Coğrafya
Yazmaları Kataloğu** İstanbul 1943

Karatay, Fehmi Ethem:

**Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
Türkçe Yazmalar Kataloğu I**, İstanbul
1961

Mehmed Süreyya:

Sicilli Osmani, IV, İstanbul 1315

Pakalın, Mehmet Zeki:

Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü, III,
İstanbul 1983.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı:

Osmanlı Tarihi III. Cilt 2. Kısım XVI.
yüzyıl ortalarından XVII. yüzyıl sonunan
kadar. Ankara 1995

<http://lugatim.com/>

<http://www.kamusiturki.com/#>

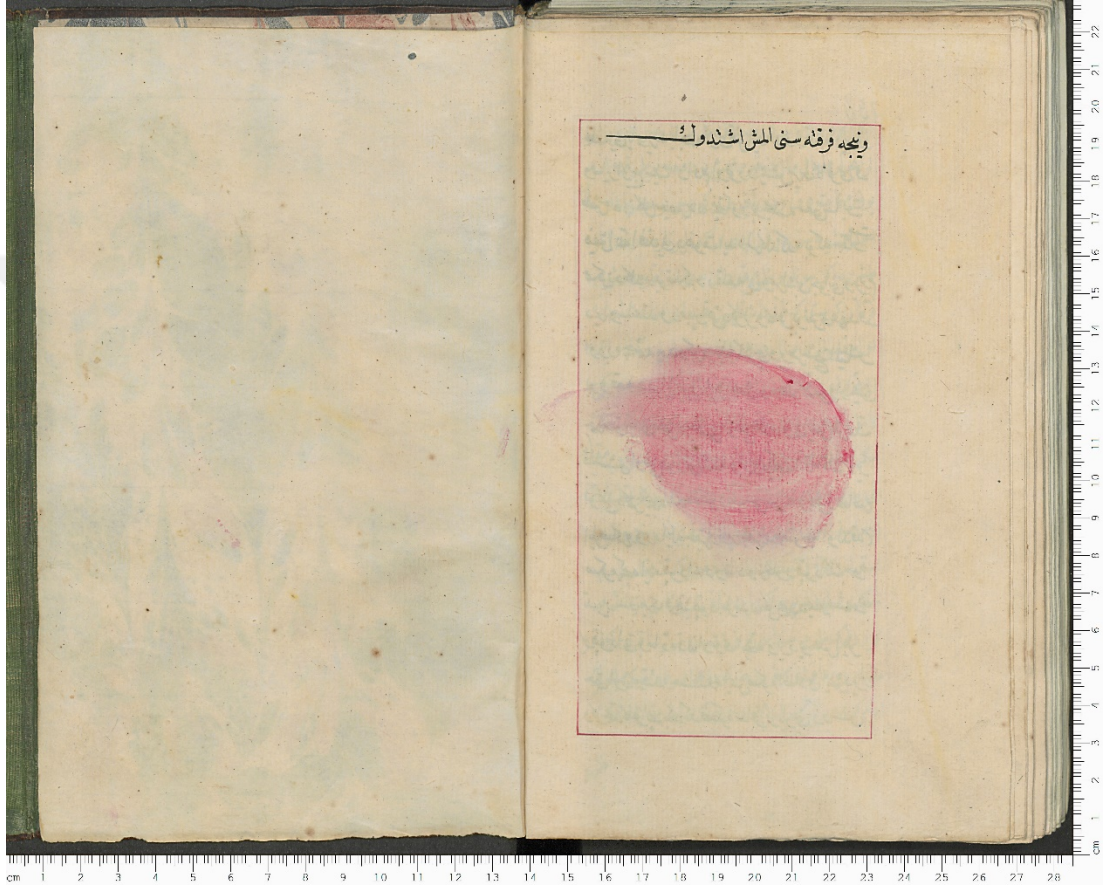
<http://www.nosokhan.com/library/Topic/1FC9>

Ek 1: Eser'in 1a Sayfası

Ek 2: Eser'in 2b/3a Giriş Sayfası

Ek 3: Eser'in 158b Son Sayfası